

A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

X

A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

JAHRBUCH
DES JÓSA ANDRÁS MUSEUMS
VON NYÍREGYHÁZA

A NYÍREGYHÁZI
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

X

1967

MÚZEUMI ISMERETTERJESZTŐ KÖZPONT
BUDAPEST 1968

Szerkesztő:
CSALLÁNY DEZSŐ
megyei múzeumi igazgató

10. 787.

© A nyíregyházi Jósa András Múzeum igazgatója

A Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V.B. támogatásával
kiadja a nyíregyházi Jósa András Múzeum

Címlapon: Részletkép a nagyszentmiklósi aranykincs 2. számú edényéről
Titelblatt: Teilansicht des Kruges Nr. 2 aus dem Goldschatz von
Nagyszentmiklós

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Szántó Zsuzsa:</i>	Magyar internacionalisták a polgárháború befejező szakaszában Szovjet-Oroszországban	7
	Венгерские интернационалисты в период окончания гражданской войны в Советской России	21
<i>Kemenczei Tibor:</i>	A tiszalöki bronz kardlelet	23
	Bronzener Schwertfund von Tiszalök	28
<i>Csallány Dezső:</i>	A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése és történeti háttere	31
	Die Entzifferung der Kerbinschriften des Goldschatzes von Nagyszentmiklós und sein geschichtlicher Hintergrund	75
	Исторический план расшифровка рунических надписей золотого клада из надьсентмиклоша	80
<i>Huszár Lajos:</i>	A kisvárdai Anjou-kori éremlelet	85
	Der Münzfund von Kisvárda aus dem Zeitalter der Anjous	90
<i>Németh Péter:</i>	Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori (XI—XIII. századi) földvárjai és monostorai	91
	Die Erdfesten und Münster der Komitaten Szabolcs und Szatmár aus der Árpádenzeit (XI—XIII. Jh.)	102
<i>Jenei Ferenc:</i>	Az ecsedi Báthoriakról	103
	Über die Báthoris von Ecsed	108
<i>N. Dikán Nóra:</i>	A Szabolcs megyei nemzeti bizottság működése 1945 április végéig	109
	Die Tätigkeit des Nationalkomitees im Komitat Szabolcs bis Ende April 1945	118
<i>Merényi László:</i>	Szabolcs-Szatmár története az 1945-ös és az 1947-es választások között	119
	Die Geschichte des Komitates Szabolcs-Szatmár im Zeitraum zwischen den Wahlen von Jahre 1945 bis 1947.	142
<i>Farkas József:</i>	Bakos Ferenc a mátészalkai parasztorvos	145
	Der Heilkünstler Ferenc Bakos aus Mátészalka	181

<i>Sz. Muraközi Ágota:</i>	A lidérc a nyírségi néphitben	183
	Der Lidérc im Volksglauben des Gebietes Nyírség	200
<i>Erdész Sándor:</i>	Gabonátároló építmények a szatmári Erdőháton	203
	Baulichkeiten für die Lagerung vom Getreide dem szatmárer Gebiet Erdőhát	214

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK A POLGÁRHÁBORÚ BEFEJEZŐ SZAKASZÁBAN SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN*

A Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar internacionalisták tevékenysége Oroszországban bizonyos mértékig megváltozott. Továbbra is reménykedtek a magyarországi forradalom közeli fellendülésében. Ez a remény élt bennük a polgárháború utolsó éveiben és ezt követően is, egészen az 1945-ben bekövetkezett felszabadulásig. De egyelőre az egyetlen szocialista haza Szovjet-Oroszország volt, és a Magyarországra való visszatérés megvalósíthatatlan álomnak tűnt előttük.

1919 szeptemberében az internacionalista alakulatokat az ideiglenes magyarországi Forradalmi Bizottság irányította, de ezt a bizottságot hamarosan feloszlatták. Szeptember végén az OK/b/P külföldi csoportjainak Központi Föderációja mellett a Vörös Hadsereg Internacionalista Csapatait Szervező Hadi-Bizottság alakult, amelybe mindegyik külföldi csoport egy-egy katonai szakértőt küldött. A Hadi-Bizottságra nagy feladatok vártak. Először is át kellett csoportosítani az internacionalista dandárt, amelyet Ukrajnából Kazánba helyeztek át; másodsor, jó politikai és katonai kádereket kellett kiképeznie, harmadszor, összpontosítani kellett az összes szétszórta internacionalista csapatokat, beleértve a turkesztáni internacionalista csapatokat is, saját (vagyis a Hadi-Bizottság) vezetése alatt. 1919 végén a Hadi-Bizottság nyilvántartása szerint az Oroszországi Vörös Hadsereg internacionalista csapataiban 1155 vörös katona, Turkesztánban 3000 vörös katona, tehát összesen 4155 vörös katona volt.¹

Az OK(b)P magyar csoportjának képviselője a Hadi-Bizottságban Iványi János² volt, aki 1919 végén Moszkvában az internacionalista csapatok átszervezésével foglalkozott és parancsnokok kiképzése céljából Moszkvában, Taskentben és Bakuban katonai parancsnoki tanfolyamot szervezett. Ezeket a tanfolyamokat az évek folyamán közel 1000 internacionalista parancsnok kapott kiképzést.³

A Hadi-Bizottság tagjai egyes helyeken aktív tevékenységet fejtettek ki. Érdeemes közelebbről megvizsgálni egyik tagjának a munkáját. A Vörös Hadsereg Internacionalista Csapatait Szervező Hadi-Bizottság Hoffmann nevű

¹ Iz otcseta Centralnoj Föderacii inosztrannich grupp RKP(b) o rabote za 1919. god. Dokumentumgyűjtemény — Bojevoje szodruzsesztvo trudjacesihszja zarubezsnih sztran sz narodami Szovjetszkoi Rosszii (1917—1922). Izdatyelsztvo „Szovjetszkaja Rosszija”, Moszkva, 1957.

² Az SZKP KB mellett működő Marxizmus-Leninizmus Intézet (továbbiakban MLI) 17. fond. 4. leltár 31. őrzési egység (a továbbiakban ő. e.) 58. lap. Ivan magyarul János. Lásd: Vengerszkije internacionalishti v Velikoi Oktjábrrszkoj szocialiszticeszkoi revoljucii. Vojenizdat Minisztersztva Oboroni SZSZSZR, Moszkva, 1959.

³ SZU Októberi Forradalom Központi Állami Levéltára (a továbbiakban SZU OFKÁL) 1235. fond. 136. leltár. 87. ő. e. 12. 1.

tagja⁴ 1919 december végétől Jekatyerinburgban dolgozott. Megállapította, hogy a körzetben a következő internacionalista csapatok voltak: egy 150 főből álló század Kusvában, egy 200 főből álló század Sadrinszkben (150 német és magyar, valamint 50 kínai), a Tyeleckij-gyárban egy 48 főből álló csapat és egy 300 főt számláló zászlóalj Tjuményben, Jekatyerinburgban pedig néhány tucat ember. A körzetben levő összes katonai alakulatokból pontos adatokat kért az internacionalistákról. Együtt dolgozott az OK(b)P külföldi csoportjainak jekatyerinburgi szekciójával. A helybeli magyar újság Ráb nevű szerkesztőjét, mint katonai instruktort szándékoztak beállítani. 1920 január végén Hoffmann Omszkba helyezte át tevékenységét. Jekatyerinburgban az internacionalista csapatok további szervezésével Róth Dezső magyar kommunistát bízta meg, aki az OK(b)P urali külföldi szekciójának tagja volt.⁵ Omszkban Hoffmann, mint a Hadi-Bizottság tagja, folytatta az internacionalista csapatok nyilvántartásba vételét. A Hadi-Bizottság tagjai így szedgették össze aprólékos munkával az internacionalisták szétszórta csapatait.

Mint már említettük, az I. internacionalista dandárhoz tartozó internacionalista csapatokat 1919 novemberében és decemberében az ukrán frontról áthelyezték Kazányba, ahol pihentek, majd átszervezték őket.

Az új internacionalista csapatok Kazányban kaptak politikai és katonai kiképzést. Miután kevés volt a magasrangú parancsnok, nem szerveztek nagy alakulatokat, csak zászlóaljakat és rendkívüli esetben ezredeket hoztak létre. 1920. március 22-én az OK(b)P Központi Bizottsága mellett működő magyar agitáció- és propagandaszekciók I. összoroszországi konferenciája határozatot hozott a Hadi-Bizottság feloszlataásáról azzal kapcsolatban, hogy az OK(b)P külföldi csoportjainak Föderációja, amely mellett a Hadi-Bizottság működött, megszűnt létezni⁶, így 1920. májusában a Hadi-Bizottságot feloszlatták.⁷

Szibériában a Kolcsak-uralom visszaállította a régi kizsákmányoló rendszert, a munkásokat és a parasztokat bekényszerítették a fehér hadseregbe. Az ellenforradalom uralma alatt ébredt tudatára az orosz középparaszt annak, hogy a sorsdöntő háborúban hol a helye. Amiről a munkásosztály agitátorai nem tudták meggyőzni, arról meggyőzték a Kolcsak-hadsereg büntető osztagai. A szibériai ellenállási mozgalom nagy méreteket öltött.

Az ellenforradalmi uralom alatt a hadifoglyokat újból bezárták a táborokba és megfosztották őket a szovjethatalomtól kapott jogaiktól. Azok a magyar dolgozók, akik eddig távol tartották magukat a polgárháborútól, ezekben a táborokban ismerték fel, hogy érdekeiket csak a szovjethatalom védi és képviseli. Sokan megszöktek a táborokból és csatlakoztak a partizán-csapatokhoz. A forradalmi harcot illegálisan folytatták a városokban és munkástelepüléseken, valamint a hadifoglytáborokban. A Kolcsak ellen Omszkban 1918 decemberében kitört felkelésben magyar internacionalisták is részt vettek. Radó Ödön ennek az akciónak egyik szervezője volt. A felkelés vezérének a mozgósítási osztályt, és a III. harci kerületet vezette. Arra számítottak, hogy 240 magyar hadifoglyot fognak bevinni a felkelésbe. Ennek a megmozdulásnak egyik másik kimagasló vezetője Somogyi József volt, aki a

⁴ Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (a továbbiakban MMM) 6542 negatív szám.

⁵ MLI. 17. fond. 7. leltár. 216/II. ő. e. 17—19. l.

⁶ Iz protokola I. Vszerosszijszkoj konferencii Vengerszkih szekcij agaitacii is propagandi pri CK RKP(b). Dokumentumgyűjtemény — Bojevoje szodruzsesztvo. . . 237. old.

⁷ L. I. Zsarov és V. M. Usztyinov, Internacionalnija csaszti v bojah za vlaszty Szovjetov: Vojezizdat, Moszkva, 1960. 37—38. old.

robbantási munkát irányította. A felkelés kitöréséig 3 robbantási főcsapatot szervezett, ő maga pedig a Cseljabinszkij és a Jekatyerinburgi vasútvonalon vezette a robbantási munkát.⁸ A december 22-ről 23-ra virradó éjszaka kezdődő felkelés kudarca a II. kerületben történt lebukással magyarázható. December 22-én este 9 órakeresztül érkezett Radó Ödön és Krinkin, egy másik vezető, ahhoz a II. kerületi házhoz, ahol a küldöttértekezletet akarták megtartani. De egy provokátor elárulta őket. Szerencsére időben észrevették, hogy csapdába kerülhetnek, és sikerült elmenekülniök.⁹

A krasznajarszki hadifogolytáborban a magyar internacionalisták illegális szervezetet hoztak létre. 1919-ben a Krasznajarszk melletti katonai városban levő hadifogolytáborban 8000 fogoly volt: 3000 tiszt és 5000 közkatoná. Sok hadifogoly iparismunkát végzett a lakosság számára. Egész „üzemek” jöttek létre, ahol bútort, cipőt, edényt készítettek, egy-egy ilyen üzemben 20–30 hadifogoly is dolgozott, mint bér munkás.

A reakciós tisztek „Magyar Szövetsége” elnevezéssel szervezetet hoztak létre, amely a bolsevizmus ellen agitált és segítséget nyújtott a fehérek felderítő szolgálatának a bolsevikok összefogásában. A nehézségek nem akadályozták meg a magyar kommunistákat egy illegális szervezet létrehozásában, melynek első értekezlete 1919. január 8-án volt. Ezen az alakuló ülésen 31 ember vett részt. A szervezet élén 12 főnyi pártbizottság állt, mely három tagú vezetőséget választott. A vezetőség tagjai Forgács Dezső, Ludvig Kálmán és Dukesz Ártur voltak. A pártbizottságnak négy csoportja volt: híradó, katonai, szervező és agitprop csoport. Az illegális szervezet tagjai lefordították magyarra Marx és Engels Kommunista Kiáltványát és egy sor szovjet brosúrát, a partizánok felhívásait, röplapokat. Miután nem volt nyomda, külön másolókat másolták le az egyes kiadványokat 10–15 példányban, amelyeket a bizalmiak kézzől kézre adtak a saját barakkjukban.¹⁰ Tanulókörök dolgozták fel a Tőkét, a Párizsi Kommün történetét, stb. Az illegális szervezet hét hónapos fennállása alatt 21 pártnapot tartottak, ahol az államról, a kapitalista rendszer fő jellemvonásairól, Marx tanításának történelmi jelentőségéről, az alkoholizmusról, a nacionalizmus és kommunizmus, a természettudomány és a vallás problémáiról tartottak előadást. A két utóbbi témából 5–6 előadás is elhangzott. Ezek voltak ugyanis azok a kérdések, melyek körül az illegális kommunista szervezet és a reakciós „Magyar Szövetség” között éles harc folyt a hadifogoly tömegek megnyeréséért. Egyes pártnapokon 600–800 ember is részt vett, ami elkerülhetetlenül bizonyos dekonspirációhoz vezetett.¹¹

Az illegális szervezet katonai vonatkozásban is nagy tevékenységet fejtett ki. Az egyik barakk pincéjében mérnökök és technikusok bombákat készítettek. Zászlóaljkat, géppuskás- és lovascsapatot hoztak létre. Összekötést teremtettek a fogházba zárt fegyencekkel, rendszeres segítséget nyújtot-

⁸ *A. Povorotnyikov*, Vossztanije 22. dekabrja 1918. goda v Omszke. V Bojah za vlaszty Szovjetov (Voszpominanija ucsasztnyikov Szocialiszticeszkoy revoljucii i grazsdanszkoy vojni v Omszke i Omszkoy oblasztyi: Omszkoje oblasztnoje knyizsnoje izdatyelsztvo, 1957. 81–83. old.

⁹ U. ott, 86. old.

¹⁰ *Farkas G.*, Dejatyelnoszty podpolnoj organizacii vengerszkih kommunisztov v Krasznajarszke v 1919. godu: Proletarszkaja revoljucija, 1929. 10. (93.) sz., október, 98–101. old.

¹¹ U. ott, 102. old.

tak nekik, a magyar partizánok útján kapcsolatban álltak a partizáncsapatokkal. Körülbelül 30 hadifogoly szöktetését szervezték meg, hogy azok azután valamelyik partizáncsaphoz csatlakozhassanak. A hadifoglyok illegális szervezete az orosz kommunisták illegális szervezetének része volt.¹²

1919. július 30-ra virradó éjszaka a 3. hegyi lövészezred és a 31. lövészezred katonái, akik megtagadták a frontra vezénylő parancsot, valamint a magyar hadifoglyok a bolsevik szervezet vezetésével fellázadtak. Kis Ferenc vasöntő, a géppuskás osztag parancsnoka egyik sorozatot a másik után adta le. Már látta, hogy veszítettek, de nem hátrált egy lépést sem. Fel akarta tartóztatni a büntető osztagot, tudatosan feláldozni magát, hogy elvtársainak lehetőséget nyújtson a menekülésre. A géppuska mellett érte utól a halál. A felkelés folyamán a harcban 20 magyar internacionalista esett el, a felkelés után 28-at végeztek ki, a táborban a felkelés utáni házkutatás alatt három magyart agyonlőttek, egy öngyilkos lett.

A szervezet vezetői közül kivégezték Forgács Dezsőt, aki a háború előtt tagja volt a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, s aktív szerepet játszott a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, Kolcsak uralma alatt fogházban volt, majd a táborba küldték. A krasznojarszki katonai városban Forgács Dezső az illegális szervezet megteremtésének egyik kezdeményezője volt;¹³ Ludvig Kálmánt — az illegális „Jeniszej” c. újság szerkesztőjét,¹⁴ agitátort, a magyar munkások előtt jól ismert író és újságíró; Dukesz Arturt, az ismert magyar elméleti marxistát, aki a háború előtt Magyarországon a Galilei Kör titkára volt; Pável György magyar vasmunkást és Papp János bányászt szintén kivégezték. Az illegális pártbizottság tagjain kívül az illegális szervezet tagjai közül kivégezték: Gáspár Béla vasmunkást, dr. Molnár Alajos ügyvédet, Krasovszky Dezső színészt,¹⁵ valamint Skoff Bélát. Továbbá kivégezték Zsedér Sándort, Saj Jenőt és Szekér Károlyt.¹⁶ Ugyanezekben a napokban végezték ki a 3. hegyi és 31. lövészezred 500—600 orosz katonáját, akik részt vettek a felkelésben.¹⁷

1919. májusában a Vörös Hadsereg győzelmes előrevonulásának és a Kolcsak-hadsereg vereségének hírére Irkutszkban erősödött a Kolcsak-ellenes mozgalom. Azok a magyar internacionalisták, akik 1918-ban részt vettek a Bajkál-front harcaiban és Irkutszkban tartózkodtak, bekapcsolódtak az illegális munkába, amelyet az Inokentjevszkaja vasútállomás közelében levő hadifoglytáborban és a szomszédságában működő „cseh fegyverraktár”-ban a kényszermunkára ítélt volt vörös partizánok egyesített Illegális Bizottsága vezetett. Az illegális szervezet állandó kapcsolatot tartott fenn az Inokentjevszkaja állomáson és a Glaszkovón működő illegális szervezetekkel. A magyar internacionalisták igen fontos feladatot láttak el — az információ szerzését. Sok kommunista, a Vörös Gárda volt szervezői, mint magyar hadifoglyok munkát vállaltak a USA követségén, a fehér hadsereg vezérkaránál, magasrangú tisztek mellett, a vasúton és más helyeken. Rendkívül értékes

¹² U. ott, 103—104. old.

¹³ A. K., *Tovariscesi vengerci*: „Krasznojarszkij rabocsij”. 1929. július 30.

¹⁴ *Dornbusch Richard*, *Hogy fogadtuk a magyarországi proletárdiktatúra hírét Krasznojarszkban*: Sarló és Kalapács, 1931. 3—4. sz. 79. old.

¹⁵ A. K., *Tovariscesi vengerci*: „Krasznojarszkij rabocsij” c. újság, 1929. július 30.

¹⁶ *Hadifogly magyarok története*. Második kötet. Szerkesztették Baja Benedek, dr. Lukinich Imre, Pilch Jenő, Zilahy Lajos. Athenaeum, Budapest. 423. old.

¹⁷ *Farkas G.*, u. ott, 96. old.

adatokkal szolgáltak. December elején az Inokentjevszkaja és a Glaszkovo-szervezetek összekötői figyelmeztették az internacionalistákat, hogy lebukások voltak, fokozott elővigyázatosságra intették őket. Ugyanakkor közölték velük, hogy a bolsevik párt arra készül, hogy a legközelebbi időben Irkutszokban magához ragadja a hatalmat.

A Kolcsak-rendszer elleni felkelés 1919. december 25-én kezdődött Irkutszokban. Az internacionalisták néhány nap alatt 200 főből álló fegyveres csapatot szerveztek és csatlakoztak a felkeléshez. 1920 márciusáig, a Vörös-Hadsereg Irkutszkba történt bevonulásáig, ez a csapat internacionalista hadosztállyá nőtte ki magát. Az internacionalisták részt vettek a Vörös Hadsereg nyomása alatt visszavonuló és Irkutszk megkerülését megkísérlő fehér csapatok elleni harcban.¹⁸

Később az irkutszki internacionalista hadosztályt átszervezték. Belőle alakult meg az irkutszki internacionalista ezred és az irkutszki internacionalista zászlóalj.¹⁹ Az ezred 3 zászlóaljból állt, mindegyik zászlóalj 3 századból.²⁰ Az 1. zászlóalj magyar volt, 509 főt számlált.²¹ Az ezred és a külön internacionalista zászlóalj feloszlása után sok magyar vöröskatoná jelentkezett az irkutszki őrezredbe és az Irkutszk város katonai parancsnoka mellé beosztott fegyveres alakulatba.²² A szovjethatalom győzelme után, 1920. január 21-én az Irkutszokban és környékén élő magyar kommunisták létrehozták a Magyarok Kommunista-Bolsevik Pártját és Katonai Szervezetét. A kommunista szervezet ideiglenes programot fogadott el, amelyben leszögezték, hogy a szervezet kötelességének tartja a szovjethatalom megvédését. A végleges programot a szervezet csak a szovjet csapatok megérkezése után szándékozott nyilvánosságra hozni.²³

A magyar internacionalisták egyik kimagasló vezetője Irkutszokban Sugár Andor volt. Az irkutszki pártmunkások ma is nagy elismeréssel és rendkívül meleg hangon emlékeznek meg róla. 1916 óta tartózkodott Irkutszokban. Egyik aktivistája volt a Szibéria Külföldi Munkásai Kommunista (szoc. dem.) Pártjának Irkutszokban, szervezője az internacionalista Vörös Gárda csapatoknak. 1918-ban a fehér csehszlovákok fogságába került és 1919 áprilisáig az irkutszki börtönben fogva tartották. Később megszökött, illegális munkát végzett a Batarejnaja vasútállomás műhelyében dolgozó hadifogoly munkások között és kapcsolatot tartott Kalandarasvili partizán-lovascsapatával. 1920-ban Sugár Andor újra szervezett egy vöröskatoná csapatot, amely győzelmes harcot vívott a fehér csehszlovák csapatok maradványai és Kappel ellenforradalmi tábornok bandái ellen. Az 1. irkutszki internacionalista hadosztályban szolgált, majd a hadosztály átszervezése után az Irkutszki járási és városi OK(b)P bizottság titkára volt.²⁴ Az orosz és a magyar kommunisták egyaránt nagyra becsülték.

Kalandarasvili lovascsapatában sok magyar harcolt, bátran tekinthetjük

¹⁸ Müller Ernő, Irkutszk két tűz között: Sarló és Kalapács, 1935. 7. sz. 12. old.

¹⁹ Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltára (a továbbiakban SZHKÁL) 4576. fond. 1. leltár 2. ó. e. 9. 1.

²⁰ U. ott, 7. 1.

²¹ U. ott, 235—243. 1.

²² U. ott, 373—374, 392—394. 1.

²³ „Izvesztija” — Irkutszkovo Gubernszkovo Vojenno-Revolucionnovo Komiteta, 1920. február 20. 3. old.

²⁴ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ó. e. 14. 1.

öt a magyar partizánok egyik vezetőjének. Kalandarasvili csapata, miután keletről visszavonult, az irkutszki kormányzóságban működött, támadásokat intézett vasútvonalak ellen, megsemmisítette Kolcsak katonai szerelvényeit. A csapattörzsben is voltak magyarok. Kalandarasvili szoros kapcsolatot tartott fenn azokkal a magyar hadifoglyokkal, akik Inokentjevskaja vasútállomáson, Irkutszk közelében az ellenforradalmi csehszlovák légió fegyverraktárában dolgoztak. A magyarok ellátták Kalandarasvili csapatát lőszerrel, tartalékalkatrészekkel, szerszámmal, ruhával.

Miután 1919 december végén Irkutszkban győzött a fegyveres felkelés, Kalandarasvili megkísérelte az egyesülést az internacionalista csapatban szolgáló magyarokkal. 1920 januárjában tárgyalásokat kezdett az 1920 elején Irkutszkban szervezett internacionalista hadosztály vezérkarával. Csapat-törzse kíséretében megjelent a hadosztálynál és előadta, hogy egyesíteni szeretné a két alakulatot, mert bízik a magyarok forradalmi állhatatosságában. Ez még a nyugatról közeledő Vörös Hadsereg bevonulása előtt történt. Kalandarasvili szerint az egyesítés hozzájárult volna ahhoz, hogy a szovjethatalom Irkutszkban a Vörös Hadsereg bevonulásáig megszilárduljon. Az internacionalista hadosztály vezetői azt felelték neki, hogy ha felső parancsnokságuk célszerűnek tartja a két internacionalista alakulat egyesítését és Kalandarasvilit nevezné ki az egyesített katonai alakulat parancsnokává, nem emelnek kifogást. De Kalandarasvili ezeket a feltételeket nem volt hajlandó elfogadni.

1920 márciusában a Vörös Hadsereg bevonult Irkutszkba. Ezután Kalandarasvili újból a magyar internacionalistákhoz fordult. Közölte velük, hogy értesülései szerint a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar Vörös Hadsereg egy része a Kárpátokba vonult vissza és ott partizánháborút folytat. Azt javasolta, hogy egyesüljenek és induljanak a Kárpátokba, ő vállalja a partizánháború vezetését a Kárpátokban. Minthogy a hírek valódiságáról meggyőződni nem tudtak, e tárgyalások is eredménytelenül végződtek.²⁵

A magyar internacionalisták egész Szibériában és a Távols-Keleten is részt vettek a partizánmozgalomban. Csoportosan és egyenként csatlakoztak az ellenforradalmi rendszer ellen harcoló csapatokhoz.

Nyugat-Szibériában az Altaj hegység partizán hadtestében, melynek parancsnoka I. V. Gromov volt, harcolt egy magyarokból álló internacionalista század. A század parancsnoka Lamberg Maksz, biztosa Kovács Endre volt, mindkettő energikus szervező, akik rövid idő alatt erős kollektívát hoztak létre. Gromov nagyon melegen emlékszik meg a magyar internacionalistákról, rendkívül megbízható harcosoknak jellemzi őket. A magyar partizánszázad önfeláldozóan küzdött az utolsó golyóig, amikor fedeznie kellett a partizán-csapat visszavonulását a Kameny város közelében levő Jarki faluból.²⁶

Magyar internacionalisták harcoltak a Szibériát felszabadító Vörös Hadseregben is.

Közismert a magyar internacionalisták kiemelkedő szerepe a Szovjet

²⁵ Müller Ernő, *Tárgyalásaink Kalandarasvilivel*: Sarló és Kalapács, 1931. 11. sz. 40—41. old.

²⁶ A szerző személyes beszélgetése alapján I. V. Gromovval 1961 márciusában Novoszibirszkben. Ezenkívül lásd: *Partizanszkoje dvizsenije v Zapadnoj Szibiri* (1918—1920). Dokumenti i material: Novoszibirzskoje knyizsnoje izdatyelsztvo, 1959. 157. old.; valamint *Sz. Ombisch-Kuznyecov*, *Poveszty o partizanye Gromove*: Novoszibirzskoje knyizsnoje izd. 1958. 156—157., 163—164. old.

Köztársaság aranykészletének visszaszállításában, amelyet 1918-ban a Kazáni Bankból fehér csehszlovákok elraboltak. A fehér csehszlovákok, akik Kolcsakot és az aranykészletet kísérték Keletre (a Vörös Hadsereg Nyugatról közeledett), kénytelenek voltak 1920 januárjában Irkutzsk közelében tárgyalásokat kezdeni a munkások képviselőivel és kiszolgáltatni nekik magát Kolcsakot, valamint az aranykészletet, amely 13 arannyal megrakott vagont tett ki. Irkutzskból Acsinszkig egy helybeli katonai alakulat kísérte a szerelvényt vissza, európai Oroszország felé. Acsinszkban a Forradalmi Katonai Tanács parancsa szerint az I. internacionalista ezrednek²⁷ kellett az aranykészletet kísérni tovább Nyugatra. Az ezredben magyarok, lettek és németek szolgáltak, 60—65%-uk munkás volt, az OK(b)P-tagok száma 20—25%-ot tett ki. Az ezred 1919 végén és 1920 elején alakult, részben acsinszki és krasznojarszki partizánokból, akik azelőtt Scsetyinkin, Kravcsenko és Kalandarasvili partizán csapatokban harcoltak. De az ezred többsége volt hadifoglyokból állt. Katonai felkészültség szempontjából parancsnoki karának színvonalával az ezred kitűnt a többi internacionalista ezred közül. Majdnem minden század, sőt még szakaszparancsnok is régi tiszt volt. Április elején, amikor az ezred átvette az aranyserelvényt, 3 zászlóaljából, tüzérszakszoból és lovascsapatból állt. Az utazás nyugodtan folyt le. Csupán Omszkban tartóztatták fel a szerelvényt három napra. Itt új parancs érkezett, amely szerint az aranyat nem Moszkvába, hanem Kazányba kell szállítani. Miután különböző ellenforradalmi bandák és szétszórt fehérgárdista csapatok veszélyeztették a vasútvonalat, az ezred parancsnoksága elővigyázatossági intézkedést tett. Az aranyat külön kijelölt naposok őrizték, s az ezred csak bizonyos távolságban követte az aranyat szállító szerelvényt.

Ütközben a kommunisták nagy politikai nevelő munkát végeztek az ezred katonái körében, ennek köszönhető, hogy az internacionalisták szigorúan betartották a forradalmi fegyelmet. Az ezred híven végrehajtotta a feladatot.²⁸ Különös érdemeket szerzett ebben a hadműveletben az ezred parancsnoka, Varga István.²⁹ Ebben a szépirodalmi művek és filmek témájául szolgáló hőstettben az internacionalisták egyik parancsnokaként³⁰ részt vett Zalka Máté, magyar internacionalista, ismert író, aki később Lukács tábornok néven harcolt és hősi halált halt a spanyolországi polgárháborúban.

Időközben Ukrajnában Gyenyikin, Petljura, Machno és társai fehérgár-

²⁷ Az I. internacionalista ezred, melynek parancsnoka Varga István volt, az V. Vörös Hadsereg keretében 1920. február 13-án adott parancs alapján szibériai volt hadifoglyokból alakított, a III. Internacionálé nevét viselő internacionalista hadosztály 1. dandárjához tartozott. Ugyanennek a dandárnak a 2. ezrede Müller Armand parancsnoksága alatt állt. Ugyancsak a hadosztályhoz tartozott két lovasszázad és két tüzérségi üteg. A III. Internacionálé nevét viselő hadosztályon kívül 1920 február-márciusban Petropavlovszkban megalakult egy internacionalista lovasezred. (Lásd: Magyar Internationalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Összeállították és a bevezető tanulmányt írták Györkei Jenő és Józsa Antal, a Hadtörténelmi Intézet tudományos munkatársai. Kossuth Könyvkiadó, 1957. 41. old.)

²⁸ Varga (az aranyszállítmány egyik szakaszparancsnoka), A csehek által 1920-ban visszaadott állami aranytartalék szállítása: Sarló és Kalapács, 1931. 9. sz. 36—37. old.

²⁹ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ó. e. 29—30. l.

³⁰ Zalka Máté az I. internacionalista ezred egyik zászlóaljának parancsnoka volt. (Lásd: Magyar internacionalisták. . . 41. old.) Önéletrajzában Zalka Máté azt írja, hogy az ő partizán csapata, mely egy internacionalista ezred, illetve internacionalista dandár magja lett, az Oroszországi Szovjet Föderatív Köztársaságba indult a csehektől visszanyert aranykészlet kíséretében. (Lásd: MMM I/V. 1019.)

dista bandái ellen vívott véres harcokban védelmezte a Vörös Hadsereg a szovjethatalmat.

1919 végén a 3. internacionalista ezred Gavro Lajos parancsnoksága alatt az 58. lövész-hadosztály keretében hősiessen harcolt Kijevért. Az internacionalisták az Irpény folyó mentén foglaltak állást, ³¹és állhatatosan visszaverték az ellenfél átkelési kísérleteit a nyugati partra³². November közepén az internacionalista ezred részt vett az átkelésben a Dnyeper bal partjára³³ és december közepén a Kijevért való támadásban. Vaszilkov város irányában harcolt.³⁴

1920-ban a 3. internacionalista lövészezred a fehér lengyelek ellen harcolt. Gavro Lajost, az ezred parancsnokát, a polgárháború egyik legaktívabb résztvevőjét kimagasló harci tetteiért két ízben is Vörös Zászló renddel tüntették ki. Az egyiket még 1919-ben kapta a Borogyanka és Tyetyerev folyó melletti harcokban tanúsított hősiességéért,³⁵ amikor Kijev eleste után Gyenyikin és Petljura csapatait kellett feltartóztatni és Gavro Lajos a csata legveszélyesebb pontjain személyes bátorságával ismételten megmentette a helyzetet,³⁶ — a másikat pedig Kijev visszafoglalásáért 1920-ban.³⁷ 1920 elején a lengyel fronton tüntek ki harci tevékenységükkel a 3. internacionalista lövészezred 1. zászlóaljának parancsnokai és vöröskatonái. Földes János századparancsnok 1920. március 2-án sikeres támadást vezetett Mlini falu bevételéért a Szlucs folyónál, Nébel Ignác csapatparancsnok április 6-án felderítést végzett és jelentette, hol és hogyan helyezkedtek el az ellenséges őrs csapatok. Kupics Márton szakaszparancsnok március 16-án észrevette a Rudnyi település mellett a Szlucs folyón átkelő ellenséges felderítőket. Úgyes manőverekkel feltartóztatta az ellenséget, amíg segítségére érkezett egy szakasz vöröskatoná. Csepelák János és Godinger Simon vöröskatonákat március 25-én a Szlucs folyó mellett, Mlini falu határában ellenséges felderítők bekerítették, de keresztül vágta magukat és értékes jelentéssel tértek vissza csapatukhoz.³⁸ 1920. október 10-én Olevszk helység elleni küzdelemben Janik Béla, ezredparancsnok-helyettes önfeláldozóan elsőnek vetette magát a támadásba, maga után vonva a vöröskatonákat. Határozottságának és bátorságának köszönhető, hogy Olevszket az ellenfél erős védekezése dacára bevették.³⁹ 1920. január elején a 3. internacionalista ezred magas katonai kitüntetést kapott: a Vörös Zászlórendet.⁴⁰

Az 1. Lovas Hadseregben volt egy külön internacionalista lovasszázad, melyben sok magyar internacionalista harcolt. 1920. novemberében e század kommunista sejtjét elnökség vezette, amelyben magyar internacionalisták is részt vettek. A kommunista párttagok névsorában olyan neveket találunk, mint: Szilágyi Nándor, Szabó, Szilágyi Lajos, Bolla, László, Tóth, Varga István, Varga Sándor stb.⁴¹

³¹ SZHKÁL 1489. fond. 1. leltár. 49. ő. e. 10. versum.

³² U. ott, 13. l.

³³ SZHKÁL 1489. fond. 1. leltár. 49. ő. e. 29. l., 29. versum.

³⁴ Dokumentumgyűjtemény — Bojevoje szodruzsesztvo trudjasesichszja. . . 483. old.

³⁵ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ő. e. 35. l.

³⁶ MMM. I/V/2110.

³⁷ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ő. e. 35. l.

³⁸ Dokumentumgyűjtemény — Bojevoje szodr. . . 487—488. old.

³⁹ U. ott, 488—489. old.

⁴⁰ U. ott, 484—485. old.

⁴¹ SZHKÁL. 245. fond. 2. leltár. 106. ő. e. 1—2. l.

Sok magyar internacionalista szolgált nem internacionalista csapatokban, hanem a Vörös Hadsere általános alakulataiban is. 1918—1919-ben Ukrajnában a dél-oroszországi ellenforradalmárok ellen küzdő seregek főparancsnoka Antonov-Ovszejenko volt. (Glavkoverh po borbe sz kontrrevoljucijej Juga Rosszii.) Az ő vezérkara mellett működő Tüzérségi Osztályon sok magyar volt hadifogoly teljesített szolgálatot,⁴² vagy tüzérségi szállítmányt kísért.⁴³

A Vrangel elleni harcokban a magyar internacionalisták örök dicsőséget szereztek maguknak. Dnyeprovka mellett Zalka Máté nagy hősiességgel harcolt, amiért is a Vörös Zászló Érdemrend magas kitüntetését kapta. Perekop bevétele után Zalka Máté internacionalista lovascsapat parancsnoka lett, és kivette részét Machnó ellenforradalmi bandáinak felszámolásából.⁴⁴

A Vrangel elleni harcokban kimagasló szerepe volt Kun Bélának, akit a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriában internáltak, majd kiszabadulása után Szovjet-Oroszországba ment. Tagja volt a Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsának, és Frunzéval, a front parancsnokával együtt irányította a harcokat.⁴⁵ 1920 végén Kun Béla a Krim félsziget Forradalmi Bizottságának Elnöke lett. Többek között a zsákmányolt vagyon felmérését és a foglyok számbavételét intézte. Kun Béla december 6-án Szimferopolból sürgönyt küldött Leninnek, a Munka és Védelem Tanácsa Elnökének, amelyben hangsúlyozta, hogy be kell tiltani a zsákmányolt vagyon elszállítását a Krim félszigetről.⁴⁶ A Krimi Forradalmi Bizottság Kun Bélát Moszkvába delegálta a VIII. Összoroszországi Munkás, Paraszt, Vöröskatona és Kozák Szovjet Küldöttek Kongresszusára.⁴⁷ Részt vett a Tanácsok 1921 decemberében tartott X. Összoroszországi Kongresszusán is.⁴⁸ Az Októberi Forradalom 10. évfordulója alkalmából⁴⁹ a Vörös Zászló Érdemrenddel tüntették ki.⁵⁰ 1921-től 1936-ig Kun Béla a Kominternben dolgozott és több ország forradalmi mozgalmának nyújtott segítséget.⁵¹

A polgárháború idején a magyar internacionalisták sok különböző típusú iskolát szerveztek, hogy új kádereket nevelhessenek.

1921-ben Bakuban működött a magyar internacionalisták Legfelsőbb Külön Katonai Iskolája. Az iskola vezetője Kapitány Gyula, katonai biztosa Kovács János volt.⁵² Kapitány Gyula az első imperialista világháború alatt az osztrák-magyar hadsereg vezérkari tisztjeként szolgált. Szovjet-Oroszországban szakított múltjával és a magyar internacionalisták közé állt.⁵³ 1920 elején a külföldi proletárok barnauli szervezetének egyik vezetője volt.⁵⁴ 1929-ben, már jóval a polgárháború befejezése után halt meg Leningrádban.⁵⁵ Az iskola

⁴² U. ott, 14. fond. 1. leltár. 99. ő. e. 121. 1.

⁴³ U. ott, 14. fond. 1. leltár. 100. ő. e. 250., 262. 1. és 14. fond. 1. leltár 99. ő. e. 96. 1.

⁴⁴ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ő. e. 25. 1.

⁴⁵ SZÁHKL. 101. fond. 1, F. leltár. 13. ő. e. 33. 1.

⁴⁶ SZU OFKÁL 130. fond. 4. leltár. 490. ő. e. 23—24. 1.

⁴⁷ U. ott, 1235. fond. 7. leltár. 62. ő. e. 46. 1. és 1235. fond. 7. leltár. 51. ő. e. 173. 1.

⁴⁸ U. ott, 1235. fond. 9. leltár. 71. ő. e. 1—2. 1.

⁴⁹ *Kun Béláné*, Néhány emlék Kun Béláról: Magyar Internacionalisták... 158. old.

⁵⁰ SZU OFKÁL 1235. fond. 136. leltár. 87. ő. e. 35. 1.

⁵¹ *dr. Münnich Ferenc*, Kun Béla: Magyar Internacionalisták... 152. old.

⁵² SZHKÁL. 24914. fond. 1. leltár. 2. ő. e. 1., 32—34., 41—42. 1.

⁵³ *Tuza*, Első keleti kurszant brigád: Sarló és Kalapács, 1930. 6. sz. 41. old.

⁵⁴ MMM Röplap 60. 3.

⁵⁵ *Tuza*: u. ott,

parancsnokai és hallgatói testületileg részt vettek a polgárháború harcaiban, például Tbiliszi — Grúzia fővárosának — felszabadításában.⁵⁶ 1921 júniusában az iskola átköltözött Petrográdba,⁵⁷ itt folytatta működését, sok magyar katonai szakértőt nevelt.⁵⁸ Sok magyar internacionalista kapott ebben az iskolában katonai, elméleti és politikai kiképzést. Többek között az iskola 2. százada 3. szakaszában tanult Kidais Győző, aki később elvégezte a Frunze nevét viselő Katonai Akadémiát és különböző vezető pozíciót töltött be a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben.⁵⁹

A polgárháború utolsó időszakában a magyar internacionalisták között végzett pártmunka formája megváltozott, és valamelyest más jelleget öltött. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom elején és a Magyar Tanácsköztársaság idején az OK(b)P magyar csoportjai kommunistákat neveltek, akik Magyarországra hazatérve részt vettek a forradalomban. Viszont a polgárháború végén a magyar internacionalisták pártszervezetei kénytelenek voltak számolni azzal a ténnyel, hogy Magyarországon fasizmus uralkodik és fehérterror dühöng.

1919 szeptemberétől az OK(b)P külföldi csoportjainak Központi Föderációja újra áthelyezte székhelyét Kijevből Moszkvába. A pártmunkát átszervezték. 1919 decemberében az OK(b)P VIII. Összoroszági konferenciája elfogadta a párt új szervezeti szabályzatát, amely szerint az OK(b)P pártbizottságai mellett nemzeti oszta-lyok alakulnak.⁶⁰ Az OK(b)P Központi Bizottsága Agitáció és Propaganda Osztályán felállították a Nemzeti Kisebbségek Alosztályát, amelyhez a magyar szekció is tartozott.⁶¹ 1920. március 21—23 között Moszkvában ülésezett az OK(b)P Központi Bizottsága mellett működő magyar agitáció és propaganda szekciók 1. Összoroszági konferenciája, ahol megalakították az OK(b)P Központi Bizottsága mellett működő magyar agitprop szekciók Központi Irodáját, amelynek 8 választott tagja volt. Ez az iroda vezette a magyar agitációs oszta-lyok munkáját. Az említett időben 76 agitprop oszta-ly létezett, amelyek az OK(b)P régi külföldi csoportjainak feladatait látták el.⁶² Minden külföldi kommunistát lakóhelyén, az OK(b)P helybeli Bizottságánál tartottak nyilván, tagja volt a pártsejtnek és ezenkívül nyilvántartásba került az illetékes nemzeti agitprop szekciónál.⁶³ Az OK(b)P külföldi csoportjainak Föderációját feloszlatták.

A pártmunka új formája megfelelt az internacionalisták körében elvégzendő új feladatoknak.

A magyar internacionalista pártszervezetek központi feladata továbbra is a Vörös Hadsereg internacionalista alakulatainak szervezése és irányítása volt.

Rendkívül érdekes a szibériai Magyar Agitprop Szekciók működése.

A Kolcsak-uralom alól való felszabadulás után alakultak Szibériában a Nemzeti Kisebbségek Agitprop Osztályai. Szibéria lakosságának 1/7 része

⁵⁶ SZHKÁL. 24914. fond. 1. leltár. 2. ő. e. 1., 32—34., 41—42. l.

⁵⁷ U. ott, 126. versum, 140. l.

⁵⁸ U. ott, 27. ő. e. 1—6. l.

⁵⁹ Kidais Győző családjának adatai szerint.

⁶⁰ Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és Központi Bizottsági plénumainak határozatai. I. rész, Szikra, Bp. 1954. 538. old.

⁶¹ MLI 17. fond. 1. leltár. 56. ő. e.

⁶² Dokumentumgyűjtemény — Bojevoje szodruzsesztvo. . . 236. old.

⁶³ MLI. 17. fond. 4. leltár. 32. ő. e. 66. l.

nem orosz anyanyelvű volt. A volt magyar hadifoglyok, a többi nemzeti kisebbséggel együtt, a lakosságnak ehhez a részéhez tartoztak. Ami a taglétszámot és a pártiskolák számát illeti, az OK(b)P Magyar Agitprop Szekciói az első helyen álltak a pártmunkában.⁶⁴

Az OK(b)P Magyar Agitprop Szekciói Szibériai Területi Irodája nagy tevékenységet fejtett ki a pártmunka irányításában. 1920 májusától 1921. február 1-ig 470 magyar kommunista végezte el Omszkban, Novonyikolajevszkben és Krasznojarszkban a pártiskolát. Ugyanezen idő alatt a Magyar Szekciók Szibériai Területi Irodája a fehér lengyelek elleni frontra mozgósított és hadba küldött mintegy 2000 volt magyar hadifoglyot, köztük körülbelül 1000 kommunistát. A magyar pártszervezetek működése jelentékeny méreteket öltött. 1921-ben Szibériában két magyar újság jelent meg: Omszkban a „Vörös Újság”, Irkutschkban pedig a „Roham” az V. Vörös Hadsereg kiadásában. Az OK(b)P Magyar Agitprop Szekciók 2. Szibériai Konferenciája, mely 1921. január 15-től 19-ig ülésezett, megvitatta a pártmunka szervezési kérdéseit és szemléltetően bemutatta a magyar szekciók szerteágazó hálózatát. Ekkor már 8 kormányzósági, 3 városi és 14 járási szekció működött, amelyekben 809 párttag és 327 tagjelölt volt. Ebben az időben Szibériában még körülbelül 8—10 ezer pártonkívüli volt magyar hadifogoly élt,⁶⁵ akiknek körében a magyar szekciók nagy politikai nevelőmunkát végeztek. Pl.: az Omszki kormányzósági Magyar agitprop szekció másfél hónapos politikai tanfolyamot rendezett a pártonkívüli magyaroknak. A tananyag igen terjedelmes volt. Felölelte a gazdasági és társadalmi formák fejlődését, az OK(b)P történetét, az OK(b)P programját, a magyar munkásmozgalom fejlődését, az oroszországi párt és szakszervezetek viszonyát, a Kommunista Internacionálé történetét, az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság alkotmányát, az OSZFSZK külpolitikáját, a korabeli Magyarország és a volt Osztrák-Magyar Monarchia más államainak politikai és gazdasági helyzetét.⁶⁶

Jekatyerinburgban a volt hadifoglyok táborában naponta tartottak politikai felvilágosító előadásokat.⁶⁷ Cseljabinszkben 1920 augusztusában 20 előadást, 5 nagygyűlést és 2 koncerttel egybekötött nagygyűlést tartottak. Szinte minden napra esett egy nagy sikerű politikai felvilágosító előadás. A szekció olvasótermét igen sok párttag és pártonkívüli látogatta. A szekció néhány örökösletterét küldött a frontra és kettőt Moszkvába irányított pártiskolára.⁶⁸

A lengyel frontra való mozgósítás fontos helyet foglalt el a pártszervezetek életében. Isim városban a Magyar Agitprop Szekció elhatározta, hogy az egész tagságot mozgósítja a fehér lengyelek elleni harcra.⁶⁹ A tjumenyi szervezetből 14 ember indult el önként a Nyugati Frontra.⁷⁰

A Magyar Szekciók Szibériai Irodája kapcsolatot teremtett a Távoleg Keleten levő magyar internacionalistákkal. 1920 decemberében Radó Ödönt delegálták oda a politikai munka megszervezésére.⁷¹

⁶⁴ Vörös Újság, Omszk, 1921. június 12. 18. sz. 4. old.

⁶⁵ Az OKP magyar agit. és propaganda osztályai II. szibériai területi konferenciájának jegyzőkönyve (január 15—19.): Vörös Újság, Omszk, 1921. február 1. 2. sz.

⁶⁶ Vörös Újság, Omszk, 1921. május 22. 14. sz. 4. old.

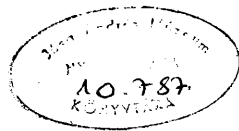
⁶⁷ Világforradalom, Jekatyerinburg, 1920. június 24. 9/40./sz. 2. old.

⁶⁸ Világforradalom, Jekatyerinburg, 1920. szeptember 23. 20. (51.) sz. 2. old.

⁶⁹ Világforradalom, Jekatyerinburg, 1920. június 3. 6. (37.) sz. 4. old.

⁷⁰ U. ott, 1920 augusztus 19. 15. (46.) sz. 2. old.

⁷¹ Az OKP magyar agit- és propaganda osztályai II. szibériai területi konferenciájának jegyzőkönyve (január 15—19.): Vörös Újság, Omszk, 1921. február 1. 2. sz.

A Magyar Agitprop Szekciók tevékenysége utolsó, záró fejezete a magyar internacionalisták pártmunkájának az oroszországi polgárháború idején. Az Oroszországi Szovjet Köztársaság területén dúló harcok befejezése és a szovjethatalom megszilárdulása után a volt hadifoglyok hazaszállítása is befejezéséhez közeledett.

Ami a volt hadifogoly katonák széles tömegeit illeti, európai Oroszországból nagyobb részüket még 1918-ban hazaszállították. 1919-ben a Hadifoglyokat és Menekülteket Gyámolító Összorosországi Kollégium foglalkozott hazaszállításukkal. A kormányzósági és járási kollégiumok nyilvántartásba vették a hadifoglyokat,⁷² megállapították szakmai tudásukat és kötelezték a vállalatokat, hogy foglalkoztassák őket. A szakmanélküli és munkanélküli hadifoglyokat mezei munkára osztották be.⁷³ A Kormányzósági Kollégiumok az Osztrák—Magyar Tanács Kirendeltségeivel* együtt kulturális felvilágosító munkát végeztek a külföldi hadifoglyok között.⁷⁴ A táborokban színtársulatok alakultak, amelyek idegen, többek között magyar nyelven is játszottak.⁷⁵ A hadifogolytáborban sokszor nagy nehézségekbe ütközött a politikai munka, mert a kommunisták és a legöntudatosabb volt hadifoglyok a Vörös Hadseregben harcoltak. A jekatyerinburgi kormányzósági táborban például nem volt sem kommunista, sem gyakorlott agitátor. Ezért elhatározták, hogy a hadifoglyok között politikai agitáció végzésére szimpatizáns sejtet alakítanak.⁷⁶

1919 augusztus közepére a jekatyerinburgi kormányzósági Hadifoglyokat és Menekülteket Gyámolító Kollégium 3100 osztrák—német hadifoglyot vett nyilvántartásba, 1849 főt közülük hazaszállítottak, 1254 fő egyelőre ott maradt. Utóbbiak közül 191 a táborban étkezett, a többiek a városban és környékén dolgoztak. Más kormányzóságból 384 osztrák—német hadifogly érkezett, akiket hazaszállítottak.⁷⁷

A Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után a hadifoglyok hazaszállítását beszüntették, ezért intézkedések történtek, hogy nagyobb mértékben vonják be a hadifoglyokat a mezőgazdasági munkába.⁷⁸ Sokan közülük beléptek a Vörös Hadseregbe.

1920. május 11-én újra megindult a német és az osztrák hadifoglyok és polgári foglyok tervszerű kicserélése orosz, külföldön rekedt foglyokkal. Narva volt az átadási hely. Ekkor már a Hadifoglyokat és Menekülteket Gyámolító Kollégium átalakult a Lakosság Kiürítésével Foglalkozó Igazgatósággá. A Lakosság Kiürítésével Foglalkozó Kormányzósági Igazgatóság a Központi Igazgatóság terve szerint irányította a kiürítést.⁷⁹

Bonyolulttá tette a helyzetet az a körülmény, hogy a Kolcsak-rendszer alól felszabadult nagy hadifogolytömegek Nyugatra özönlöttek. A Szibériai Forradalmi Bizottság parancsára az internálótáborokat megszüntették. Ekkor a volt hadifoglyok, most már szabad polgárok, vasúton és gyalog vágta neki az útnak. Az európai Oroszországba a hadifoglyok behurcolták a tifuszt.⁸⁰

⁷² Szverdlovski Terület Állami Levéltára (a továbbiakban SZTÁL) 7. fond. 1. leltár. 218. ő. e. 125. l. 125. versum.

⁷³ SZTÁL 7. fond. 1. leltár. 5. ő. e. 12. l. 12. versum.

⁷⁴ SZTÁL 7. fond. 1. leltár. 5. ő. e. 10. versum.

⁷⁵ U. ott, 6. l. 6. versum.

⁷⁶ U. ott, 15. versum 16. l.,

⁷⁷ U. ott, 22. versum.

⁷⁸ U. ott, 78. versum.

⁷⁹ SZTÁL 511. fond. 1. leltár. 556. ő. e. 10., 11., 13., 16., 17. l.

⁸⁰ MLI 17. fond. 7. leltár. 216/II. 6. e. 20. l.

Az OK(b)P külföldi csoportjainak Föderációja Omszkban 1920 január végén, az internacionalista csapatok szervezésével foglalkozó Hadi-Bizottság tagjával együtt a hadifoglyoknak nyújtandó segítség céljából, határozatot hozott, hogy a volt internálótáborokban a volt hadifoglyok számára otthonokat rendezzenek be. Ilyen otthonokat a következő városokban létesítettek: Cseljabinszk, Kurgan, Petropavlovszk, Jekatyerinburg, Tjumény, Isim, Omszk, Novonyikolajevszk, Barnaul, Szemipalatyinszk, Tagja, Tomszk, Mariinszk, Acsinszk és Krasznojarszk. A hadifoglyok a belső rend fenntartására az országban internacionalista zászlóaljakat alakítottak és munkacsoportokban dolgoztak.⁸¹

Ebben az időben a szovjet hatóságok a legszigorúbban betiltották munkahely önkéntes elhagyását, nehogy a volt hadifoglyok megkíséreljék az eljutást belső Oroszországba. Figyelmeztették őket, hogy ezt kényszer munkával büntetik, s csak utoljára kerül a hazaszállításukra sor.⁸² Mindenek előtt a betegetek és rokkantakat, az idősebb korosztályú hadifoglyokat és azokat cserélték ki, akik becsületesen dolgoztak.⁸³

A Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után az OK(b)P Központi Bizottsága mellett működő Magyar Agitprop Szekciók Központi Irodájának személyi összetétele is megváltozott. Moszkvába és a szovjetország más városaiba megérkeztek a Magyar Tanácsköztársaság aktív részvevői, a szovjet kormány által a Horthy-börtönökből kiszabadított magyar kommunisták. A szovjet kormány azokkal a magyar hadifogly tisztekkel cserélte ki őket, akiket a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után a szovjet kormány 1920-ban hozott határozata alapján túszként tartottak vissza.

Az internacionalisták nagy aktivitást fejtettek ki ennek a határozatnak a végrehajtásában. A tisztek ugyanis különböző formában próbálták megakadályozni a végrehajtást. Közkatonának álcázva magukat nyugatra szöktek, megvesztegetéssel próbáltak előre jutni, stb. Az internacionalisták éberben őrködtek a vasútvonalakon és leleplezték, letartóztatták a szökésben levő tiszteket.⁸⁴ A szovjet kormány a fogolycsere révén több mint 400 magyar kommunistát szabadított ki a horthysta Magyarország börtöneiből. A kicseréltek első csoportja 1921. november 2-án érkezett Szovjet-Oroszország területére.⁸⁵

A volt hadifoglyok hazatéréseivel, a magyar agitprop szekciók fokozatosan leépítették a munkát. A volt hadifoglyok Szibériából való hazatéréseinek méreteiről a következő adatok tanúskodnak: 1920-ban az Omszki Kormányzó-ságban 24 ezer magyar munkás és paraszt volt, 1921 januárjára már csak 2500 maradt.⁸⁶ A magyar szekciókat egymás után felszámolták.

A magyar internacionalisták, a többi volt magyar hadifogollyal együtt, hazatértek családjukhoz, barátaik és munkatársaik körébe, ahonnan néhány évvel azelőtt kiszakították és az imperialista háború lövészárkaiba kényszerítették őket.

⁸¹ MLI 17. fond. 7. leltár. 216/II. ő. e. 22. l.

⁸² SZTÁL 511. fond. 1. leltár. 556. ő. e. 16., 17., l.

⁸³ U. ott, 10., 11., 13. l.

⁸⁴ Müller Ernő, A túsok összefogása Szibériában: Sarló és Kalapács, 1932. 10—11. sz. 110. old.

⁸⁵ Kun Béla, A kicseréltek kötelessége: Sarló és Kalapács, 1931. 8. sz. 13. old.

⁸⁶ Az OKP magyar agit. és propaganda osztályai II. szibériai területi konferenciájának jegyzőkönyve (január 15—19.): Vörös Újság, Omszk, 1921. február 1. 2. sz. 2. old.

Sok magyar internacionalista nem kívánt visszatérni a fasiszta Magyarországra. A Szovjetunióban maradtak és nagy energiával dolgoztak a szocialista építés frontján. A felszabadulás után nagy részük visszatért Magyarországra, és csak kevesen élnek még most is a Szovjetunióban. Orosz családjuk van, elszoktak a magyar nyelvtől, de amikor magyarokkal találkoznak, hazájukra, Magyarországra emlékeznek vissza. 1961-ben Szverdlovszkban megismerkedtem volt magyar internacionalistákkal, akik úgy adták egymásnak hírül érkezésünket: „Hazúlról jöttek.”

Szántó Zsuzsa

* Jelen tanulmány részlet a szerző „Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban c. kandidátusi értekezéséből.

* Az Osztrák—Magyar Munkás- és Katonaküldöttek Oroszországi Tanácsa Moszkvában alakult az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása után a szovjetek példájára. Ez a tanács vette át a hadifoglyok hazaszállítását intéző osztrák—magyar főbizottság és fiókjai ügyeit.

ВЕНГЕРСКИЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЫ В ПЕРИОД ОКОНЧАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ В СОВЕТСКОЙ РОССИИ

Статья представляет собой отрывок из кандидатской диссертации автора „И участие венгерских интернационалистов в Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войне“. После свержения Венгерской Советской республики, в конце сентября 1919 г. при Центральной федерации Иностраных групп Российской Коммунистической партии (большевиков) была создана Военная комиссия, в которую входили по одному военному эксперту от каждой иностранной группы. Представителем венгерской группы РКП(б) был Янош Ивани. Военная комиссия должна была реформировать интернациональную бригаду, переведенную с украинского фронта в Казань, подготовить надры хороших полиработников и комендиров состава, концентрировать все разбросанные интернациональные части под своим руководством. Военная комиссия была упразднена в мае 1920 г.

Венгерские интернационалисты принимали активное участие в борьбе против Колчака в Сибири. В декабре 1918 г. в Омске под руководством большевистской партии антиколчаковское восстание, было поднято в котором венгры боролись рядом с русскими. В штабе восстания Эдмунд Радо руководил мобилизационным отделом и III-и боевым районом. Другим выдающимся руководителем этого выступления был Йозеф Шомоди, который руководил подрывными работами. Восстание было подавлено.

Летом 1919 г. в красноярском восстании венгерские интернационалисты боролись тоже под руководством большевистской партии, плечом к плечу с русскими рабочими и крестьянами. Венгерские интернационалисты создали в лагере военнопленных подпольную организацию, которая была частью организации русских коммунистов. В лагере организацией руководил партийный комитет, состоявший из 12 человек, во главе его стояло руководство из 3 членов. Членами партийной тройки были Дажё Форгач, Калман Лудвиг и Артур Дукес. Они издавали подпольную газету „Енисей“, перевели на венгерский язык „Манифест Коммунистической партии“ Маркса и Энгельса, ряд советских брошюр, воззвания партизан, листовки. За 7 месяцев существования подпольной организации состоялось 21 открытое собрание. Восстание, к которому присоединились и венгерские интернационалисты, началось среди русских солдат в ночь на 30 июля.

Сильную подпольную организацию имели венгерские интернационалисты и в Иркутске. Во время восстания против Колчака они за несколько дней организовали вооруженный отряд, состоявший из 200 человек и присоединились к восстанию. Позже отряд вырос в интернациональную дивизию. Одним из видных руководителей венгерских интернационалистов был Андор Шугар.

Венгерские интернационалисты воевали в рядах русских партизан, а также Красной Армии, освобождавшей Сибирь. На Украине под командованием Лайоша Гавро воевал 3-й интернациональный полк в составе 58-й стрелковой дивизии Красной Армии. Лайош Гавро был дважды награжден

орденом Красного Знамени. Один орден он получил в 1919 г., за бои против отрядов Деникина и Петлюры, а другой за взятие обратно Киева в 1920 г.

В боях против Врангеля участвовал Матэ Залка, венгерский интернационалист, известный писатель, который позднее под именем генерала Лукача сражался и пал смертью храбрых в гражданской войне в Испании. За свою храбрость, проявленную в боях под Днепровкой его наградили орденом Красного Знамени.

В боях против Врангеля выдающуюся роль играл Бела Кун, который был членом Революционного Военного Совета Южного фронта, и вместе с Фрунзе, командующим фронтом, руководил боевыми действиями. В конце 1920 г. Бела Кун стал председателем Крымского ревкома. В связи с десятилетием Великого Октября он был награждён орденом Красного Знамени.

В последний период гражданской войны партийная работа, среди венгерских интернационалистов изменилась по своей форме. Федерация иностранных групп при ЦК РКП(б) была ликвидирована. Прекратила своё существование и венгерская группа. Вместо неё было создано Центральное Бюро венгерских сенций агитации и пропаганды при Центральном Комитете РКП(б). В Агитпроп отделе Центрального Комитета РКП(б) был образован Подотдел Национальных меньшинств, к которому относилась и венгерская секция. Деятельность венгерских секций агитпроп РКП (б) заключительный этап партийной работы венгерских интернационалистов во время гражданской войны в Советской России. По окончании сражений подходила к концу и репатриация бывших военнопленных. В связи с этим венгерские секции агитпроп постепенно сворачивали свою работу и наконец, прекратили своё существование.

Ж. Санто

A TISZALÖKI BRONZ KARDLELET

1966-ban Tiszalökön a Középső-dűlőben, szántás közben négy bronz kardot vetett fel az eke. A lelőhelyen végzett kutatás újabb leleteket nem szolgáltatott.¹

A következő kardok tartoztak a leletbe: 1. Csészés markolatú bronz kard (*I.t.1*). A markolatot gazdag díszítés borítja (*1. kép*), a markolatcsésze függőlegesen átfúrt. A penge felső része keskeny, legnagyobb szélességét alsó

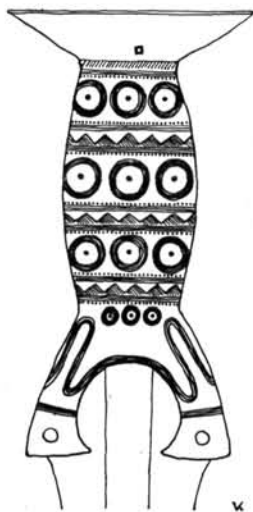
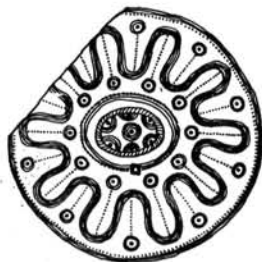

1. kép. Tiszalöki bronzkard (*I.t.1*) markolatának díszítése.

¹ *Németh P.*, Szabolcs-Szatmári Szemle. I/2 (1966) 89. Itt mondok köszönetet Dr. Csallány Dezsőnek, a nyíregyházi Jósza András Múzeum igazgatójának a lelet publikálásának szíves engedélyezéséért.

harmadában éri el. Felső részének egyik oldala letöredezett. Közepén borda fut végig, amely alul egyvonalú, felül széles, többsíkú. Dísztett a penge alsó része is, az élekkel párhuzamosan többszörös vonalkázás fut mindkét oldalon a hegyig. A kard hossza: 60,8 cm.

2. Csészes markolatú kard (I.t.2). A markolat csészejéből egy darabot a találók levágtak. A markolatot gazdag vonaldíszítés fedi (2. kép), a markolat-

2. kép. Tiszalöki bronzkard (I.t.2) markolatának díszítése.

csésze függőlegesen átfúrt. A penge az alsó harmadában a legszélesebb. Felül a markolat alatt az egyik oldalán kis beugrás van, a másik oldala letöredezett. Közepén felül széles, alul elvékonyodó borda fut végig. Ezt a penge egész hosszában függőleges vonalcsoportokból álló minta kíséri. A kard hossza: 63,2 cm.

3. Csészes markolatú kard (III.t.2, III. t.). A markolatcsésze felső része és a markolat körbefutó vízszintes vonalcsoportokkal díszített (3. kép). A markolatcsésze függőlegesen átfúrt. A penge a markolat alatt egy kis részen összeszűkül, majd lefelé fokozatosan szélesedik. Legnagyobb szélességét alsó harmadában éri el. Innen kétoldalt függőleges vonalokból álló díszítés fut a csúcsig. A penge közepén levő borda felülről lefelé keskenyedik. A kard három darabra törött. Hossza: 60,7 cm.

4. Markolatnyújtványos kard (III.t.1). A markolat nem egyenes, hanem függőleges kiugrással záródott, ez a része letörött. Két szélén vékony perem húzódik. A markolaton négy, a markolatlapon két-két szeglyuk van. Az utóbbiak közül az egyikben az aklaszeg is benne van. A penge két szélén egy-egy vízszintes vonal, közepén vékony borda fut végig. A kard hossza: 53,7 cm.

A tiszalöki kardok közül egy a Müller-Karpe által meghatározott

3. kép. Tiszalöki bronzkard (II.t.2, III.t.) markolatának díszítése.

Wörschach csészés markolatú kardtípushoz tartozik (I.t.1, 1. kép).² E kardtípust a Hallstatt B korszak elején a délbajor—keletalpi bronzművészeti központ gyártotta. A Felső-Tiszavidékről eddig csak egy ilyen kard került elő a Munkács melletti Vulchovicán.³ Mind ez, mind a tiszalöki kard a délbajor—keletalpi bronzművészeti központban készülhet, s kereskedelem útján kerülhet a Felső-Tisza vidékre.

A második kard a Königsdorf típust képviseli (I.t.2, 2. kép), míg a harmadik, Tiszalökön előkerült csészés markolatú kardot (II.t.2, 3. kép) nem lehet egy meghatározott típushoz sorolni. Markolatdíszítéséhez hasonló sem a Wörschach, sem a Königsdorf típusú kardoknál nem fordul elő.

² Müller-Karpe, H., Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern. (München 1961) 33.

³ Müller-Karpe, H., Die Vollgriffschwerter ... XXIII. t. 8., Hampel J., A bronzkor Magyarhonban. CLXXI. t. 1.

Így nem nyugaton készített darab lehet, hanem a Felső-Tisza vidékre került Wörschach típusú kardok helyi utánzata.

A tiszalóki kardlelet megerősíti Müller-Karpenak azt a megállapítását, hogy a csészés markolatú kardok gyártása a Felső-Tisza vidéken a nyugati, délbajor-keletalpi fémművességi központban készített kardok mintájára történt.⁴ Müller-Karpe azonban az itteni csészés markolatú kardok készítését ugyanannak a „szlovák—felsőmagyarországi” fémművességi műhelynek tulajdonította, amely korábban, a Hallstatt A periódusban a lipitói típusú kardokat gyártotta. A lipitói és csészés markolatú kardtípusok lelőhelyeinek elhelyezkedése azonban mást mutat, az előbbiekkal ellentétben a csészés markolatú kardok zöme a Tiszától keletre fekvő területeken került elő. Egyeséges „szlovák—felső-magyarországi fémművességi központ” nem létezett, sem a Hallstatt A, sem a Hallstatt B periódusban. A Hernádtól nyugatra fekvő szlovákiai-felvidéki terület a Kyjatice-lausitzi kultúrákon át nyugati koravaskori urnamezős kultúrkörhöz kapcsolódik, míg a Hernádtól keletre fekvő kelet-szlovákiai, kárpátukrajnai, észak-magyarországi területeken — földrajzilag a Felső-Tisza vidéken — a keleti Gáva kultúra népe élt. A két terület eltérő fémművességét a különböző bronztárgyformák bizonyítják. Ilyen a lipitói típusú kard is, amely a szlovákiai fémművességi központ terméke volt. A Felső-Tisza vidékre csak importárúként jutott el,⁵ a Hallstatt A periódusban ott nem készítettek tömörmarkolatú kardokat. A Gáva kultúra népének leggyakoribb harci eszköze ebben a korszakban a markolatnyújtványos kard lehetett. E kardtípushoz tartozó kard jóval nagyobb számban ismeretes a Felső-Tisza vidék és Erdély területéről, mint tömörmarkolatú kard, és sajátos erre a területre jellemző forma is kialakult itt (Unip-Uriu típus).⁶ A Hallstatt B periódus folyamán megváltozott a helyzet. A tömörmarkolatú kardok — csészés markolatkoronggal — a Felső-Tisza vidéken és Erdélyben fordulnak elő már nagyobb számban. Gyártásuk a szlovákiai fémművességi központ területén megszűnhetett, illetve kisebb jelentőségűvé válhatott.

A csészés markolatú kardoknak a Felső-Tisza vidéken, s Erdélyben a Hallstatt B₁ korszakban megkezdődött gyártása összefügg azzal a magas fokú bronziparral, amely ezen a területen kibontakozott, mindenekelőtt a bronzedények gyártásával és az azokkal folytatott nagymértékű kereskedelemmel. A Reinecke BD és Hallstatt A periódusokból is sok bronzleletet ismerünk ezekről a területekről, ami nyilvánvalóan fejlett bronziparra mutat, de úgylátszik csak a bronzedények gyártásával jutott ez a bronzipar olyan termékhez, amely Dél- és Észak-Németországtól a Jylland félszigetig keresett áru lett.⁷ A nyugati területekkel való élénk kereskedelmi kapcsolatot bizonyítja az is, hogy a Felső-Tisza vidéki, erdélyi HB₁-kori raktárleletekből számos olyan tárgyat ismerünk (sarlók, tokosbalták, karperecek),⁸ amelyek nyugati eredetűek. Ez úton kerültek a csészés markolatú kardok is — Wörschach és Königsdorf típus egyaránt — erre a területre, s ezek mintájára megindult helyi gyártásuk is.

A Kárpát-medence keleti felében a csészés markolatú kardokat tehát nem

⁴ Müller-Karpe, H., Die Vollgriffschwerter ... 38.

⁵ U. ott, 25.; Erdélyre vonatkozólag: Alexandrescu, A. D., Dacia 10 (1966) 118.

⁶ Alexandrescu, A. D., Dacia 10 (1966) 131.

⁷ Merhart, G., Festschrift Röm. Ger. Zentralmuseum Mainz, II, 1952. 5.; Thrane, H., Acta Arch. Kopenhagen 36 (1965) 183.

⁸ Jóna A. — Kemenczei T., A nyíregyházi Jóna András Múz. Évk. 6—7 (1963—64) 43.

a korábbi, lipitói típusú kardokat gyártó szlovákiai bronzművészeti központ készítette. A Hallstatt A periódusban e területnek a bronzipara közel hasonló jelentőségű volt, mint a Felső-Tisza vidéké, vagy a Dunántúlé. A Hallstatt B₁ periódusban azonban a Felső-Tisza vidék és Erdély bronzművészete jutott a legmagasabb szintre, s mellette a nyugat-közép-szlovákiai bronzipar másodrendűvé vált. Mikor nyugati mintára a korongos markolatú kardok használatát a csészés markolatú kardok váltották fel, ezeket nem a hanyatló, hanem a fellendülőben levő bronzművészeti központ, a Felső-Tisza vidék, Erdély bronzipara kezdte gyártani.

Müller-Karpe a Wörschach típusú kardokat a Hallstatt B periódus elejére keltezte, azzal a kiegészítéssel, hogy idősebbek lehetnek, mint a szintén Hallstatt B₁ periódusba tartozó Königsdorf típusú kardok.⁹ E korszak különbséget tipológiai alapon bizonyította. Szerinte a Wörschach típusú kardok jelentik az átmenetet az Illertissen és Aldrans típusú korongos és a Königsdorf csészés markolatú kardforma között. Ez a megállapítás bizonyára érvényes a kardok gyártás központjában, a délbajor—keletalpi területeken, a Felső-Tisza vidéken azonban az eddigi leletek nem adnak lehetőséget ilyen időrendi különbség megállapítására. Itt a Wörschach és Königsdorf típusok (Hajdúböszörmény, Sonkád, Nyiracsád) egy korszak, a Hallstatt B₁ periódus emlékműanyagába tartoznak.

A markolatnyújtványos kard a Sprockhoff II/a, ill. Cowen által Nenzingen típusnak nevezett kardok sorába tartozik (*II.t.1*).¹⁰ Általában ez a kardtípus Reinecke BD és Hallstatt A₁ periódusokba tartozó leletekben fordul elő. A tiszalöki leletben azonban Hallstatt B₁ korú csészés markolatú kardokkal egy társaságban van. Ez a tiszalöki kard különbözik is a szokásos Nenzingen típusú kardoktól, a markolat nem egyenesen, hanem függőleges kiugrással záródott. Ez a kiugró rész letörött. Erdélyből ismerünk egy hasonló markolat-záródású kardot, Vermisről. Sajnos, szórványlelet. A. Alexandrescu a Nenzingen típushoz sorolta.¹¹

Wörschach típusú csészés markolatú karddal együtt Vulchovicán (Egereske) került elő még markolatnyújtványos kard. Annak azonban pengéje lefelé szélesedő, s így a Nenzingen típusnál fiatalabb formát képvisel.¹²

A tiszalöki markolatnyújtványos kard egyenes pengéje alapján kétségtelenül jóval régebben készült, mint a vele együtt napvilágra került csészés markolatú kardok. Egy leletbe tartozásuk nem a Nenzingen kardtípus Hallstatt B₁ korszakig való keltezését, hanem csak egy Nenzingen típusú kard hosszú ideig való használatát bizonyítja.

A tiszalöki kardleletben levő csészés markolatú kardok közül kettő tehát a keletalpi—délbajor bronzművészeti központ kereskedelem útján a Felső-Tisza vidékre jutott terméke (*I.t.1—2, 1—2. kép*), míg a harmadik már a helyi bronzipar gyártmánya (*II.t.2, 3. kép*).

Kemenczei Tibor

⁹ Müller-Karpe, H., Die Vollgriffschwerter ... 34.

¹⁰ Cowen, J. D., BRGK 36 (1955) 63.

¹¹ Alexandrescu, A. D., Dacia 10 (1966) 134., XXII. t. 1.

¹² Hampel J., A bronzkor Magyarhonban. CLXXI. t. 3—4.

BRONZENER SCHWERTFUND VON TISZALÖK

Im Jahre 1966 warf der Pflug beim Ackern in Tiszalök Középső-dűlő vier bronzene Schwerter ans Tageslicht. Auf dem Fundort lieferte die Forschung keine weiteren Gegenstände.

Im Fund waren drei Schalenknaufschwerter (*Taf. I. 1—2, Taf. II. 2, Taf. III, Abb. 1—3*) und ein Griffzungenschwert (*Taf. II. 1*) vorhanden.

Eins der Schwerter aus Tiszalök gehört zum Wörschach-Typ (*Taf. I. 1, Abb. 1*). Nach Behauptung von Müller-Karpe verfertigte man diesen Schwerttyp zu Beginn der Hallstatt B Periode auf den Gebieten SüdBayerns und der Ost-Alpen.

Das zweite Schwert gehört zum Königsdorf-Typ (*Taf. I. 2, Abb. 2*). Das dritte in Tiszalök gefundene Schalenknaufschwert kann man zu keinem bestimmten Typus einreihen. Seiner Griffverzierung ähnliche (*Abb. 3*) Exemplare kommen weder zwischen den Schwertern vom Wörschach-Typ, noch zwischen den Schwertern des Königsdorf-Types vor. So kann es kein im Westen angefertigtes Stück, sondern nur eine lokale Nachahmung der in die obere Theiß-Gegend geratenen Schwerter vom Wörschach-Typus sein.

Nach Müller-Karpe fertigte es dieselbe slowakisch—nordungarländische Metallgewerbe-Werkstatt an, die früher in der Hallstatt A Periode die Vollgriffschwerter vom Liptauer Typus hergestellt hatte.

Die Stellen der Fundorte der Liptauer und der Schalenknaufschwerter zeigen eben das Gegenteil der vorigen Behauptung, die Mehrheit der Schalenknaufschwerter kam auf den Gebieten östlich der Theiß vor. Es gab kein einheitliches „slowakisch—oberungarländisches Metallgewerbezentrum“ weder in der Hallstatt A noch in der Hallstatt B Periode. Das, von der Hernád westlich gelegene Gebiet schloß sich durch die Kyjatice-Lausitzer-Kulturen dem westlichen früheisenzeitlichen Urnenfelderkulturkreis an, während auf den — der Hernád östlich gelegenen ostslowakischen, karpatukrainischen, nordostungarischen Gebieten (geographisch in der Gegend der Oberen-Theiß) — das Volk der östlichen Gáva Kultur lebte. Die beiden Gebiete bewohnten also verschiedene Völkergruppen, die auch ein in gewisser Hinsicht abweichendes Metallkunstgewerbe besaßen.

Im östlichen Teil des Karpatenbeckens waren in der Hallstatt A Periode zwei bedeutende Bronzegewerbe-Zentren. Das eine wirkte westlich der Hernád im Norden, das andere in der Gegend der Oberen-Theiß und in Siebenbürgen. In diesem Zeitraum standen alle beide auf einem nahezu ähnlichen Entwicklungsniveau. In der Hallstatt B₁ Periode nahmen aber die „slowakisch—oberungarländischen Gebiete“ neben der Bronzeindustrie der Gegend der Oberen-Theiß und Siebenbürgen eine zweitrangige Stelle ein. Als nach westlichem Muster dem Gebrauch der Scheibengriffschwerter Schalenknaufschwerter folgten, begann diese keineswegs ein sinkendes, sondern ein im Aufblühen begriffenes Zentrum des Bronzemetallgewerbes in der oberen Theiß-Gegend, die Bronzeindustrie von Siebenbürgen, herzustellen.

In der Hallstatt B₁ Periode hängt die Produktion der Schalenknaufschwerter auf dem Gebiet der Oberen-Theiß und in Siebenbürgen mit der hochgradigen Bronzeindustrie in Zusammenhang, die sich auf diesem Gebiet in erster Linie durch die Verfertigung von Bronzegefäßen und durch den beträchtlichen Handel mit diesen entfaltete. Auch aus den Reinecke BD und

Hallstatt A Perioden kennen wir viele Fundstücke dieser Gebiete, — was gewiß auf eine entwickelte Bronzeindustrie hinweist; diese Bronzeindustrie ist aber anscheinend erst durch die Herstellung der Bronzegefäße zu einem entsprechenden Produkt geworden, das von Süd- und Nord-Deutschland bis zur Jytländ-Halbinsel eine gesuchte Ware wurde. Den regen Handelsverkehr mit den westlichen Gebieten beweist auch das, daß man in den Hallstatt B₁ zeitigen Bronzedepts der oberen Theiß-Gegend und Siebenbürgens zahlreiche Gegenstände kennt, (Sicheln, Tüllenbeile, Armbandringe), die westlichen Ursprungs sind. Auf solchem Wege sind auch die Schalenknaufschwerter -der Wörschach-Typ ebenso wie der Königsdorf-Typus — auf diese Territorien gelangt, und nach dem Muster dieser Schwerter begann auch ihre lokale Herstellung.

Müller-Karpe datierte die Schwerter vom Wörschach-Typ auf den Beginn der Hallstatt B Periode, mit der Ergänzung, sie mögen älter sein als die ebenso in die Hallstatt B₁ Periode gehörenden Schwerter des Königsdorf-Typs. Sicherlich ist diese Behauptung im Zentrum der Herstellung dieser Schwerter auf dem südbayerischen—ostalpinischen Gebiet gültig. In der oberen Theiß-Gegend geben aber die bisherigen Fundstücke keine Möglichkeit zur Bestimmung eines chronologischen Unterschiedes. Hier gehören die Schwerter des Wörschach-Typus ebenso wie diejenigen des Königsdorf-Typus in einen Zeitraum, in die Hinterlassenschaft der Hallstatt B₁ Periode.

Das Griffzungenschwert (*Taf. II. 1*) gehört in die, durch Cowen als Nenzingen-Typ bekannte Reihe der Schwerter. Dieser Schwerttyp kommt im allgemeinen in der Hinterlassenschaft der Reinecke BD und Hallstatt A₁ Perioden vor.

Das Schwert aus Tiszalök unterscheidet sich vom üblichen Nenzingen-Typ: der Griff schloß sich nicht gerade, sondern mit einem vertikal Vor-sprung. Dieser hervorspringende Teil ist abgebrochen. Ein Schwert mit ähnlicher Griffschließung kam in Siebenbürgen, in Vermis vor. Alexandrescu rechnete ihn ebenso zum Nenzingen-Typ.

Das Griffzungenschwert aus Tiszalök wurde — seiner geraden Klinge nach — zweifellos in einer älteren Periode angefertigt, als die mit ihm gemeinsam aufgefundenen Schalenknaufschwerter. Ihre Zusammengehörigkeit — als ein Fund — beweist nicht das Datieren des Nenzingen-Typs bis zur Hallstatt B₁ Periode, sondern nur die lange Benützung eines Schwertes vom Nenzingen-Typus.

T. Kemenczei

A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINC S ROVÁSFEL- IRATAINAK MEGFEJTÉSE ÉS TÖRTÉNETI HÁTTERE

Nagyszentmiklóson (=Sinnicolaul Mare) (volt Torontál vármegye, most Timiş-Torontal), Románia, 1799. július 3-án Nákó Kristóf egyik jobbágya Nécza Vuin árokásás közben aranykincset talált.¹ A lelőhely a Sziget nevű városrészben volt, mintegy 10 km-re délre a Maros menti Ócsanádtól (a volt Marosvártól) és északra az Aranka folyótól.

A kincs tulajdonosa az egyedülálló leletet két görög kereskedőnek adta el, de előbb számos darabot megtartott vagy értékesített. A kereskedők a pesti vásáron próbálták az aranytárgyakat értékesíteni. Császári rendeletre a 23 db-ból álló kincsleletet ugyanazon év szeptemberében a bécsi cs. és kir. régiségcabinet számára megvásárolták.

Neuman bécsi múzeumigazgató 1805. évi feljegyzése szerint, egy szemtanú előtte kijelentette, hogy eredetileg több edény volt és ő a saját szemével látta a hiányzó edényeket. Az általa látott edények igen nagyok voltak és az egész kincs aranyértéke 24—25 000 aranyra mehetett.

A nagyszentmiklósi aranykincs régészeti irodalma igen gazdag (ld. a dolgozat végén), és mégis az edényeken látható rovásfeliratok megfejtése tekintetében ez ideig sem született meg végső megoldás.

Kétségtelen, hogy a nagyszentmiklósi rovásjelek: az Orchon—Jeniszej—Talas völgy, Don—Kubán vidék, valamint a székely-magyar rovásírás jellegzetességeit képviselik, anélkül azonban, hogy az eddigi megfejtési kísérletek mindezekkel összhangban álltak volna. Így kétségtelen, hogy az eddigi megfejtési próbálkozások téves alapokon nyugodtak. Így szükségesnek látom, hogy a nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratait — tekintettel az eddigi megfejtési kísérletekre — revízió alá vegyük és a megoldás munkáját az eddigi előzményektől függetlenül, előlről kezdjük el.

I. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINC S FELIRATAI

Az edények sorszámozása az eddigi gyakorlat szerint továbbra is Hampel József alappublikációját követi,³ de kapcsolódik Németh Gyula rovásszövegeihez,⁴ Mavrodinov M. N. képes tábláihoz⁵ és a magam munkájának illusztrációihoz is (*IV—XX. t.*).

¹ *Reiszig Ede*, Torontál vármegye története: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye Bp. 1911, 313., 335—339. ll.

² *Hampel J.*, A nagyszentmiklósi kincs. Tanulmány a népvándorláskori művészetről: *AÉ*, 4 (1884) 1—166., 1—2.

³ *Hampel J.*, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannter „Schatz des Attila“. Bpest 1885. — *Hampel J.*, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig 1905, I. 153—161; II. 401. pp.; III. 288. pp.

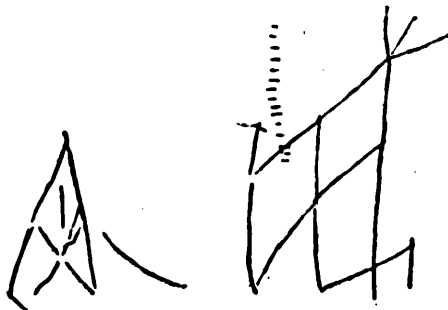
⁴ *Németh Gy.*, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós: *Bibliotheca Orientalis Hungarica* II. Bpest — Leipzig, 1932, 17—18.

⁵ *Mavrodinov M. N.*, Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós: *Arch. Hung.*, XXIX, 1943, I—XXXVI. t.

1. sz. Korsó, felirat nélkül (Mavrodinov, I. t.) (V. t.).

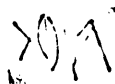
2. sz. Korsó (VI—VII. t.), bekarcolt taggákkal (Németh, 18. l., 16. sz.) (IV. t. 1); és a lovasábrázolás lándzsás zászlóján szinte kivehetetlen apró rovásszöveg (VII. t. 1b, XIX. t. 3). (Mavrodinov, 126. l., 79. ábra; III—VI. t.)⁶

a)

b) (XIX. t. 3)

3. sz. Korsó, (VIII. t. 1) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 10a ábra; Mavrodinov, VII. t. (IV. t. 2):

4. sz. Korsó (VIII. t. 2), bekarcolt, az előzővel azonos rovásszöveggel (Németh, 10b ábra; Mavrodinov, VIII. t.); (IV. t. 3):

5. sz. Korsó (IX. t. 1), bekarcolt két rovásszöveggel (Németh, 13., 14. ábra; Mavrodinov, IX. t.), (IV. t. 4a, b):

a)

b)

6. sz. Korsó (IX. t. 2), három csoport bekarcolt rovásfelirattal (Németh, 7., 8., 9. ábra; Mavrodinov, X. t.); (IV. t. 5a, 5b, 5c):

a)

b)

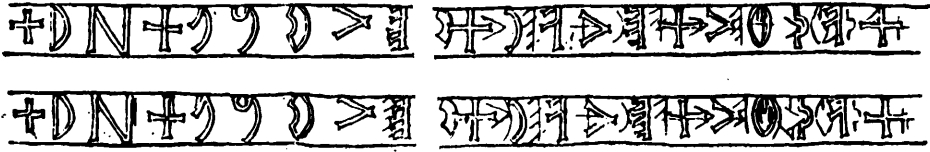
c)

7. sz. Korsó (X—XI. t.), felirat nélkül (Mavrodinov, XI—XIV. t.)

8. sz. Csésze (XII. t.), négy rovásjelcsoportból álló poncolt felirat (Németh, 1. ábra; Mavrodinov, XV. t.); (IV. t. 6a, b):

⁶ U. ott, 126.l., 79. ábra.

9. sz. Csésze (XIII t. 1), poncolt rovássorral és poncolt bizánci felirattal (Németh, 3. ábra és 10. lap; Mavrodinov, XVI. t.); (IV. t. 7a):

a)

b) $X\theta$ (ιστός) μετά ὕδατος ἀν(θρώπους) ἀπέλυσ(ε)ν ἀ(ν)εῖς τὸ ν(έ)-
ον πν(εῦμα) ἄγ(ι)ον „Christus hat mit Wasser den Menschen
erlöst, emporsendend (daraus) den neuen heiligen Geist.” (Keil B. olvasata,
1888).⁷

c) Δεὰ (= διὰ) ὕδατος ἀνάπυσσον χε̄ (ε)ῖς ζωὴν αἰώνιον.
(Goschew, I. feloldása 1936).⁸

d) + διὰ ὕδατος ἀνάπυσσον κ(ύρι)ε εῖς ζωὴν (ου βιον) αἰδιον.
(Minns M. szerint, 1938).⁹

e) ΕΦΥΔΑΤΟC ΑΝΑΠΑΥCΟΝ Κ ΕΙC ΤΟΠΙΟΝ ΧΛΟΗC ΚΑΘΙCΟΝ
(Dietrich F., 1866).¹⁰

f) ΔΕΑ ΒΔΑΤΟC ΑΝΑΠΑΥCΟΝ Α(ΦΙ)Ε ΙC Π(Α)ΝΤΟΝ
ΑΜΑΡΤΙΟΝ
(Hampel J., 1884).¹¹

g) ΧΡ. ΔΕΑΒΔΑΤΟC. ΑΝΑΠΑΥCΟΝ Α(ΥΤΟΝ) ΕΙC ΤΟ(ΠΙΟ)Ν
ΖΩ(ΝΤΩΝ). ΜΑΛΙΤΩΝ.
(Sotiriu, 1907).¹²

h) ΔΕΑΥΔΑΤΟCΑΝΑΠΑΥCΟΝΑΕΙCΤΟΝΠΑΥCΟΝ= Διὰ
ὕδατος ἀνάπυσσον Ἀ(γι)ε Ἰ(η)σ(ο)ῦ Στ (έφα) νον Π(αύ)λου ν(ι)όν.
„Víz által nyugosztald meg Szent Jézus Stefánt, Pál fiát.”
(Fehér G. olvasata, 1950).¹³

i) Δεὰ ὕδατος ἀνάπυσσον κε ἰς ζωὴν αἰόνιον ἄγιε Ἰησον.
(Goschew J., 1940).¹⁴

10. sz. csésze (XIII. t. 2), poncolt rovássorral, bekarcolt rovásszóval,
és poncolt bizánci felirattal mint a 9. sz. csészén (Németh, 5a, 5b, és 10. lap;
Mavrodinov, XVII. t.); (IV. t. 7b, c):

⁷ Németh, i.m.9.—Fehér G., A nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtésének útja: AÉ, 1950, 35.

⁸⁻¹⁰ Fehér, i.m. 35.

¹¹ Hampel, i.m. 1884. 57.

¹² Fehér, i.m. 1950. 35.

¹³ Uo. 41.

¹⁴ Althelm F., Geschichte der Hunnen, V. Berlin 1962. 298.

c) $\chi\rho(\iota\sigma\tau\omicron\varsigma)$ μετὰ ὕδατος ἀν(θρώπωνος) ἀπέλυσ(ε)ν ἀ(ν)εῖς τὸ ν(έ)ον
πν(εῦμα) ἀγ(ι)ον.

(Keil feloldásában).¹⁵

a)
b)

A többi olvasatot ld. a 9. sz. csészén.

11. sz. Pohár (XIV. t. 1.), bekarcolt két rovásjellel (Németh, 15. ábra; Mavrodinov, XIX. t.), (IV. t. 8):

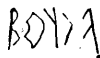

12. sz. Pohár (XIV. t. 2), rovásfelirat nélkül (Mavrodinov, XIX. t.).

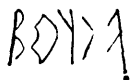
13. sz. Állatfejes csésze (XIV. t. 3.) felirat nélkül (Mavrodinov, XX—XXII. t.).

14. sz. Állatfejes csésze (XIV. t. 4.) felirat nélkül (Mavrodinov, XX—XXII. t.).

15. sz. Nyeles csésze (XV. t. 1) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 11. ábra; Mavrodinov, XXIII. t. és XXV. t.1); (IV. t. 9):

16. sz. Nyeles csésze (XV. t. 2.) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 12. ábra; Mavrodinov, XXIV. t. és XXV. t. 2.); (IV. t. 10):

17. sz. Ivókürt (XV. t. 3) poncolt rovásszöveggel (Németh, 2. ábra; Mavrodinov, XXVI. t.); (IV. t. 11):

18. sz. Állatfejes csésze, felirat nélkül (Mavrodinov, XXVII. t.); (XVI. t. 1).

19. sz. Állatdíszes csésze, felirat nélkül (Mavrodinov, XXIX—XXXI. t.); (XVI. t. 2).

20. sz. Csatos csésze szárnyas griffel, felirat nélkül (Mavrodinov, XXXII—XXXIII. t.); (XVII. t.).

¹⁵ Németh, i.m. 9.

21. sz. Csatos csésze, állatküzdelmi jelenettel díszítve, poncolt, görög betűs török szövegű körirattal (Németh, 10. lap; Mavrodinov, XXXIV—XXXV. t.); (XVIII. t.):

+ ΒΟΥΗΛΑ.ΖΟΑΠΑΝ.ΤΕΧ.ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ.
ΒΟΥΤΑΟΥΛ.ΖΩΑΠΑΝ.ΤΑΓΡΟΓΗ.ΗΤΖΙΓΗ.ΤΑΙΧ

Buila zoapan täsi dügätügi

Butaul zoapan tayruyi içigi täsi.

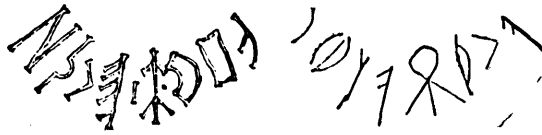
,Buila-župan hat die Schale vollendet, (diese) Trinkschale, die Butaul-župan zum Aufhängen geeignet gemacht hat.¹⁶

22. sz. Kehely (XIX. t. 1) poncolt rovásfelirattal (Németh, 4. ábra; Mavrodinov, XXXVI. t.); (IV. t. 12):

23. sz. Kehely (XIX. t. 2), poncolt és bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 6a, 6b ábra; Mavrodinov, XXXVI. t.); (IV. t. 13a, b):

a)
b)

II. AZ EDDIGI MEGOLDÁSI KISÉRLETEK

A felirati anyag revideálása előtt, szükségesnek látom az edényszámozások sorrendjében, az eddigi rovásmegfejtések kísérleteit bemutatni, hogy láthassuk az egymásnak többnyire homlokegyenest ellenkező megoldási próbálkozásokat, összefoglalva a legrégibb időtől a mai napig.

1. sz.

2. sz.

3—4. sz.

Dietrich (1866): $ARV(i)K \sim$ Arvik = Arvig.¹⁷

Supka G. (1915): *kudatu* = a boldogító (a kérő).¹⁸

Mészáros (1915): *KUDAFU* = Barátságos.¹⁹

¹⁶ Uo. 9—11; W. Thomsen megállapítása és fordítása szerint.

¹⁷ AÉ, 1884, 61—64.

¹⁸ Supka G., A nagyszentmiklósi kincs revíziója: AÉ, 1915, 50. pp.

¹⁹ Mészáros Gy., A nagy-szent-miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése: Ethnographia, XXVI (1915), 1 pp.

Wladár R. (1921): $\widehat{YOV\widehat{O}SH} = \text{JOUSE} = \text{Jove} = \text{Istennek}$.²⁰
 Németh Gy. (1932): $B^\circ jla = (\text{Würdenname})$.²¹
 Altheim (1962): $Qadyu = (\text{Ld. a 8. sz. csésze olvasatát})$.²²

5. sz., a) és b):

Dietrich: $VOLSI VAH = \text{Volsi wog} = \text{Volsi mérlegelte (az aranyat)}$.

Supka: $badisz = \text{díszítés, szobrászmunka}$;

$tökä = \text{fejezd be! vége!}$

Mészáros: $oZiP + \widehat{EN\check{C}} + iS = \text{Előljárva (?) enyhülést adj (?)}$

$ü\Gamma\check{u}KE = \text{Víznek (való) (?)}$

Németh: $\check{a}\eta^i z\check{a}g^i s = \text{mit breitem Mund}$.

$Ibäk = (\text{Personenname})$.

Altheim: $bud(u)n =$

$\check{o}g\check{u}k\check{a} = \text{für den Klugen}$.

Wladár: $\Omega T \Sigma I (\check{\nu}\sigma\sigma) = \text{MILY NAGY}$

$\widehat{O\Sigma YI} (\check{\nu}\sigma\eta) = \text{SZENTSÉG}$

6. sz. a), b) és c):

Dietrich: $IK \delta HSALA (h) AKTHO K\check{E}S = \text{ich Ôhsala stach (das) Gefäss (ein)}$.

Supka: $kak! dipin bosz = \text{Kalapáld meg! fenekén nem illik össze}$.

$ko.jáb\check{a} = \text{Szép, Nyíl (tulajdonnevek)}$.

Mészáros: $SUB + aS + i\check{S} \widehat{EN\check{C}} + KA\check{J} = \text{A víz kevésbé megbízható (?)— hagydot!}$

$K\check{U}JiT = \text{Töltsd!}$

$ULaR = \text{Mulass (pihenj)!}$

Wladár: $XPI\check{S}TEYE YHZ\Omega H\Gamma I = \text{Kriszteje Jeso egi} = \text{Krisztusnak Jezusnak tettem}$.

Németh: $\check{S}\check{a}v^i n\check{u}g b^i \check{c}\check{a} = \text{Die Fürstin Sävinüg}$.

——— = (ungelöst).

$ay\check{i} = \text{Schatz, Geschenk}$.

Altheim: $sub no\check{s}da qaq = \text{Wasser im Trunk (ist) Shade (eigentlich Schlagen)}$.

$qoyum = \text{mein Lamm}$.

8. sz.:

Dietrich: $ARV(i)K VAKAI VAKN S(\acute{e})LS(a)TH = \text{Wache das Wachen gesättigt an Gutem}$.

Supka: $kudatu ku\check{s}an kojgan \check{o}i = \text{a kérő csészével (pohártállal) magasztal (áldoz?)}$.

Mészáros: $+ KuDa\Gamma U + \widehat{AJUKNi} + \widehat{AJUNDuRuP} + \check{U}J + = \text{Barátságos beszédet intézve mondj}$.

Wladár: $\widehat{YOV\widehat{O}SH} + MHYX + MHTI\Sigma + ND + = \text{ISTEN NAGY ESZMÉ-JÉNEK.NOMINE DOMINI}$.

Németh: $B^\circ jla \check{C}ab^a n \check{c}\check{a}riz q^a \check{s} = \text{Bojla Čaban's Dessert-Schüssel}$.

²⁰ Wladár R. A. A nagyszentmikulsi kincselet feliratainak megfejtése. Bp. 1921. 16.

²¹ Németh, i.m. 17. pp.

²² Altheim, V. 1962. 293. pp.

Pataký L. (1965): *Gélyse kisk^an pesenyüj ken^s sz.*²³

Altheim: *Qadyu qoqunü qu(w)ray'in öy* = Der Kummer vermindert die Zeit des Geselligkeit.

9. sz. a) és b). Az utóbbi görög felirat, olvasatait nem ismétlem.

Dietrich: *Gundivakrs* = Gundiwak(e)rs vagy Gundackers.

Supka: *ÿduk tai-peg* = Tai (csikó) bég, fejedelem.

Mészáros: *iĈ + oŠaŇDiK + JĀU + üDŪ* = Igyál hasonlóképpen, (s az) ellenséget szúrd le.

Wladár: *HESTI MEUN* = én vagyok.

Németh: *Tur^um? 'čaj^aq* = Turum's Trinkgefäss.

Altheim: *noš irtü qoður* = Trunk (= trinke) am frühen Morgen (und) tue es mit Eifer!

10. sz. a) és b). A c) alatti görög felirat olvasatait nem ismétlem.

Az a) alatti rovásszöveg azonos a 9a) alattival.

A b)-re nézve:

Dietrich: *EKAS* = ———

Supka: *ÿkszyg* = törés.

Mészáros: *IC + UK + Ū(j)* = Igyál, (de) tudj mértéket.

Wladár: *°EYΣ—CHEYS—ZEŪS* = Isten.

Németh: *tab^aq* = Schale.

Altheim: *anuqur* = er (oder: es) ist bereit.

11. sz.:

Dietrich: ———

Supka: *szab* = nyél (fül).

Mészáros: *SoZ* = Nyújtsd (ide)!

Wladár: ———

Németh: *s^üη* = eine Art Gefäss.

Altheim: *süb* = freue dich.

15—16. sz.:

Dietrich: *AKENB* = (tulajdonnév).

Supka: *kulai-chan* = Ūlgen leánya (leánynév).

Mészáros: *KOŠ + εŇDŪK* = Társaságba telepedtünk (?)

Wladár: *°YHNTΩ* = engedj.

Németh: *bayr^adž* = Gefäss mit einem Stiele.

Altheim: *Qoḡardīn* =

17. sz. Ld. 9 a) alatt.

21. sz. A görög betűs török szövegű csészefelirat olvasatát nem ismétlem

22. sz. Ld. 9 a) alatt.

23. sz. a) és b). Az előző, azonos rovásfelirat olvasatát ld. 9 a) alatt.

Dietrich: *GUNDIVAKRS hAKTHO AIVI* = Aevi a runákat beväste.

Supka: *ko, jābā koltu* = Szép (és) Nyíl jegyesek.

Mészáros: *KUJiT + KaŠaŇJiN* = Önts lassan.

Wladár: *JEZOILOS* = Isten fia.

²³ Pataký L. olvasata: Hétfői Hírek, 1965. jan.; Új Ember, 1967 jún. 11 (Sinkó Ferenc).

> = a, ä
 5 = i, i
 □ = u?, ü
 7 = b
 7 7 7 = ç
 B = dž
 3 = g
 Y = g
 5 = j
 NN = q
 5 = k

0 0 = l
 8 = m?
) = n
 8 = n
 8 = r
 | = s
 D = s
 7 = t
 8 = v
 7 = z
 8 = ?

✓	=	<u>a, ä</u>	Ʒ	=	<u>k</u>
∨	=	<u>o/u</u>	Y	=	<u>l</u>
N	=	<u>ö</u>	∩X	=	<u>m</u>
D	=	<u>y¹</u>	∂	=	<u>r¹</u>
⊗	=	<u>b²</u>	∫	=	<u>r¹</u>
5	=	<u>d¹</u>	□	=	<u>ø</u>
∨	=	<u>d²</u>	∫)	=	<u>t¹</u>
0	=	<u>γ/vor a, o, u/</u>		=	<u>s</u>
γγ	=	<u>γ/vor i, i/</u>	↑	=	<u>t¹</u>
Ʒ	=	<u>k²</u>			

Németh: ——— = (ungelöst).

Altheim: *künindin* = von seiner (oder: ihrer) Sklavin her.

A felsorolt megfejtési kísérletekből is látszik, hogy a sokféle megoldási kísérlet többségében csak rossz lehet. Így új alapokról kell elindulnunk, ha helyes eredményeket akarunk elérni a rovásfeliratok megfejtése terén.

III. A ROVÁSSZÖVEGEK MEGFEJTÉSE

A nagyszentmiklósi rovásszövegek megfejtésénél is szabály a jobbról-balra való olvasás.

Az összes rokon rovásírásrendszerekben az *sz* és az *n* betű rovásjele változatlan alakban maradt meg, így ezek nemzetközi rovásjelnek számítanak. Megtalálhatók a nagyszentmiklósi edények rovásfeliratai között is:

$$\begin{array}{l} | = s \text{ (sz)} \\) = n \end{array}$$

Az utóbbi rovásjel a megfejtési kísérletünk kiinduló pontja.

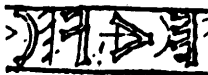
Az 1., 7., 12., 13., 14., 18., 19., 20. számú nagyszentmiklósi aranyedényeken nem volt felírás.

Munkám keretébe tartozó feliratok: 9 b/, 10 c/ sz. alatti görög betűs és görög szövegű feliratok, a rovásírások megoldása tekintetében nem lényegesek.

A 21. számú görög betűs, török szövegű körirat fontos összehasonlító anyag a rovásszövegek megfejtésénél.

Rovásszövegeket tartalmaznak: 2. sz. a), b); 3. sz.; 4. sz. 5. sz. a), b); 6. sz. a), b), c); 8. sz.; 9. sz. a); 10. sz. a), b); 11. sz.; 15. sz.; 16. sz.; 17. sz.; 22. sz.; 23. sz. a), b).

Az *n* betűs végződés és ennek rovásjele: a nagyszentmiklósi edényfeliratokon két helyen fordul elő. A 8. sz. csészén és a 23. sz. kelyhen. Az elsón:

, a másodikon:

rovásjelek társaságában. A 21. sz. csésze görög betűs török szövegű feliratán is a *ZOAIAN* ~ *ZQAIAN* szavakban szintén megvan az *n* betű ... *pan* végződés mellett. Valószínűnek látszik, hogy a 8. sz. csésze rovásjeles és a 21. sz. csésze görög betűs szavai tartalmilag is összefüggenek, illetőleg ugyanazon szavak ismétlődnek meg mindkét írásformában. Megerősíti feltevésemet az a tény, hogy a rovásírásos szóban a második jelként szereplő,

²⁴ Németh Gy., i.m. 1932, 32—33.

²⁵ Jensen H., Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin 1958, 404, Abb. 425.

de a hangrendi illeszkedés törvényszerűsége alapján másodszer már nem ábrázolt magánhangzós rovásjel: *a*. Így a *a.a.*n* rovásszó és a görög *..apan* szórész azonos lehet. Feltevésem helyességét mutatja az, hogy a Talas völgyi türk rovásjelek között és a novocserkaszki és mojackojei feliratokon az *a* betű rovásjele és hangértéke: > volt.²⁶ A székely-magyar rovásírásban sem a

görögből vették át az *a* rovásjelét <: amint azt legutóbb kimutattam, hanem a türk rovásírásrendszerből.²⁷ A támvonal nélküli *a* rovásjelnek fejrésze bár fordított elhelyezésű, mégis a nagyszentmiklósi *a* rovásjellel azonos. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a székely és a nagyszentmiklósi rovásjelek között sokkal szorosabb az összefüggés, mint ahogyan azt eddig gondolhattuk volna.

Az *..apan* görög betűs szövegrész *p* rovásjel-megfelelőjének olvasata sem kétséges. Az orchoni I—III., a jeniszeji feliratok *p* jele még egy-rovátkás, a nagyszentmiklósin két-rovátkával jelenik meg, a székely – magyar rovásírásban a XIV—XV. században már három fogazással használják. Ha az utóbbi rovásírásban szereplő keresztrovátkás többi jeltípussal vetjük össze a *p* rovásjelét, azt látjuk, hogy csak a *č* rovásjel kettős fogazással és a *z* rovásjel hármassal fogazással jöhetne *p* rovásjeleként tekintetbe. A *z* rovásjelet azonban nem téveszthetjük össze a *p* rovásjellel, mert a nagyszentmiklósi és a Kubán vidéki karacsajevszki feliratokon, hármassal, négyes, ötös keresztrovátkákkal, *z* hangérték mellett szintén megvan. A *č* rovásjel kettős fogazású alakját sem lehet *p* jelként figyelembe venni, mert az orchon-jeniszeji, nagyszentmiklósi, székely rovásírás: még veláris *š*-el helyettesítette kezdetben a *č* rovásjelét és hangértékét.

Új rovásjelek:

> = *a*
 ꞑ = *p* (hangértéke legtöbbször *b*).

Megjegyezni kívánom, hogy a rovásfeliratok megoldásánál a *p* rovásjelét többnyire *b* hangértékben használom, a nélkül azonban, hogy a *p* rovásjelet a *b* jel helyébe tenném. Ugyanis utóbbinak szintén megvan a külön rovásjele ugyancsak *b* hangértékben. Így a kétféle *b* jelzése az írásrendszerünkben zavart okozna. Azonkívül a *pan'u* szó előfordulása a 6. sz. és a 23. sz. edények rovásszövegében cirillbetűs *u* végződés mellett, indokolja a *p* rovásjel megtartását is a *p* hangérték mellett.

Most már joggal olvashatjuk a 21. sz. csészén a görög betűs *..apan* szórészt: a 8. sz. csésze rovásszavában *ap*n*-nak, a *z* rovásjel ismeretében pedig a *zoapan* szót *zapan*-nak. Tehát a görög betűs szöveg és a rovásírásos szó jelentése itt azonos fogalmat fejez ki.

A görög *OA ~ OA = a*-val, a rovásírásos szöveg átírása szerint.

Új rovásjel:

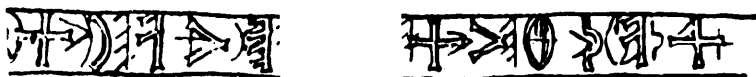
≡ ≡ ꞑ = *z* (hangértéke néha *s*).

²⁶ Ščerbak A. M., Les inscriptions inconnues sur les pierres de Khoumara (au Caucase du Nord) et le problème de l'alphabet runique des Turcs occi dentaux: Acta Orientalia, 15 (1962) 283—290. — Kuznecov V. A., Nadpiszi Kumarinszkogo gorodisca: Szovjetszkaja Archeologija 1 (1963) 298—304. — Artamonov M. I. u. Ščerbak A. M.: Szovjetszkaja Archeologija, XIX (1954) 280 (Novocserkaszk, Mojackoje).
²⁷ Csallány D., A székely-magyar rovásírás történetéhez: AÉ, 93 (1966) 43.

A nagyszentmiklósi 6. sz. korszó első felirata alapján kitűnik, hogy a *z* rovásjelét a török *s* (=sz) rovásjellel és hangértékkel rögzítheti, így a felirati szövegek olvasatánál ezt a lehetőséget is figyelembe kellett vennem.

Németh Gyula is megtalálta a 8. sz. csésze rovásfeliratában a 21. sz. csésze *BOYHAA ZOPIAN* görög betűs török szövegének rovásírási megfelelőjét, amelyet ő *B^olja Čab^an*-nak olvasott. Az első nevet a korszó tulajdonosának: besenyő fejedelem nevének, a második nevet pedig besenyő törzsnévnek hitt (τζοπών = Čaban), Konstantinos Porphyrogenetos névjegyzéke nyomán. Azonban mindjárt kezdetben, egy jegyzékben szereplő besenyő fejedelem nevének olvasata befolyásolta megfejtését. Két hibát követett el: a *Z* rovásjelét és hangértékét *C*-nek olvasta, *z*~*s* helyett. A betű szerinti *p* jel és *p* hangérték helyett pedig *b* jelet és *b* hangértéket vett fel alapul. Ez a *Čaban* név semmivel sem igazolható, egy méltóságnévet nem lehet egy törzs nevével összecserélni. A *z* rovásjelét legfeljebb *s*-el olvashatjuk, a *č* rovásjelét pedig csak a veláris *š*-ből vezethetjük le, de semmiesetre sem a bemutatott névalakot olvashatjuk ki. A *p*~*b* hangváltozatok gyakoriak és elfogadhatók a nyelvészeti irodalom szerint.

A 8. sz. csésze rovásfeliratának hivatkozott része azonban mást mond:

= *Bolya zapan* a helyes megfejtése. A 21. sz. csésze vonatkozó görög betűs szavait adja vissza rovásírással. Ezzel a két szóval a nagyszentmiklósi rovásfeliratok belső kontrollját, a megfejtések helyes alapra való helyezését találjuk meg.

Mindkét csésze görög betűs és rovásírási alakja poncolt kivitelű. A 21. felirat elindító jele: bizánci kereszt, a 8. sz. aranycsésze rovásjeles szavait ugyancsak bizánci kereszttek tagolják. A 8. sz. csésze poncolt rovásjeleit a kivitelező mester számára előkarcolták. A rovásírás irodalmában a választójeleket többnyire pontozással találjuk.

A 21. sz. csésze görög betűs szava: *Buela*. Olvasata Németh szerint *B^olja* a rovásszöveg-párhuzam alapján. A felirati név helyes rovásírási megfelelője: *Polya*~*Bolya*. Olvasási változata *Boya*. A nevet kiejtés szerint keményen rögzítették, *b* helyett *p* rovásjelet alkalmazva. A *zapan* szóval kapcsolatban a *p* jel alkalmazására már rámutattam. A görög betűs szó *Bouela* (olvasata Thomsen szerint *Boila*), a rovásírás követelménye szerint tagolva *B-ou-el-a*. A rovásszöveg *Bolya* szavának tanúsága alapján nem *ou*-nak hanem *o*-nak rótták és akkor még *o*-nak is hangzott; az *el* jelét nem *l*-nek, vagy *j*-nek adták vissza, hanem az *l'*, *ly* palatális rovásjellel.

Malamir kán 8. századi sírfeliratán görög szövegben βουλά (kiejtés szerint *boila*) szó szerepel.²⁸ De ennek a szónak, méltóságnévnek semmi köze sincs a nagyszentmiklósi névalakunkhoz, csupán annyi, hogy ezt is görög betűkkel írták.

Németh *B^olja* szót olvasott ki a rovásszövegből.²⁹ A *p*~*b* ugyan azonos,

²⁸ Fehér G., A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik: Arch. Hung. VII, 1931, 146—147.

²⁹ Németh, i.m., 22.

de nem *b* jellel hanem *p* rovásjellel írták *b* hangérték mellett. Az *o* rovásjelét nem vette észre, és nem alkalmazta sem itt, sem az ábécéje magánhangzói között. Az *o* rovásjelét *j*-vel cserélte fel és így vette fel a hangzók összesítő táblázatában, természetesen tévesen. Pedig a 21. sz. csésze görög betűs névalakja diktálta a szó értelmét.³⁰

Új rovásjelek:

↳ = *o*

⊖ = *l*², *ly*² olvasási változata *y* (= *j*).

Tehát személynévről és nem méltóságnévről van szó, olvasata *Bolya*. Az olvasatot³ az eredmények igazolják. Németh Gyula feltételezett olvasata. az ismert szövegek alapján nem helytálló.

A 8. sz. csésze két első rovásszavának helyes olvasata: *Bolya* ~ *Boya zap^an*. A szavak meggyarazatára később térek ki.

A 3. sz. és 4. sz. korszó azonos rovásfeliratú, mindkét esetben a *Bolya* ~ *Boya* névalak ismétlődik. Azonosak a 8. sz. csésze rovásfeliratának első szavával.

Az *o* rovásjel az Orchon vidéki *o* rovásjel szegletes alakjára megy vissza, de kerekített változatát a székely rovásírásban is megtaláljuk.

A *l*, *ly* rovásjel szilvamacskás alakú párhuzama, egyedül csak a székely-magyar rovásírásban van meg: *ly*, *l* hangértékben.³¹

Az *l*, *ly* veláris alakja is megvan a nagyszentmiklósi feliratokon:

⊖ ^a*lj*¹, ^a*ly*¹ formában.

A székely-magyar *ly*, *l* rovásjele azonos a 8. sz. csészén látható jellel, de a fejlődés következtében némileg változott a hangértéke. A 23. sz. kelyhen látható veláris ^a*lj* rovásjele a székely rovásírás ligatúrái között is megőrződött, de sajnos hangérték nélkül.³² A nagyszentmiklósi veláris ^a*lj* analógiája alapján azonban következtetni lehet arra, hogy a székely-magyar rovásírás nikolsburgi ligatúrái között megőrződött *us* (?) rovásjele tulajdonképpen veláris *ly* (*l*)-nek tekintendő, nem pedig *us* (?) ligatúrának.

A 11 sz. poháron mindössze két rovásjel látható: ⊖ | = *s^an^ag*. Az *s* rovásjele már ismert, a hangértéke nem vitás.³³ (Lásd XII. fejezet 32. bekezdésében.)

8 = \widehat{ng} új rovásjelnek tekintendő. Hasonló jel, azonos hangérték mellett, a mojackojei rovásfeliratban is megvan.³⁴

³⁰ Később derül ki, hogy itt nem méltóságnévről, hanem olyan történeti személy nevééről van szó, akinek emlékét helységnevé őrzi.

³¹ Csallány D., i.m. 41, 6—7. kép.

³² Csallány D., A székely-magyar rovásírás emlékei: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, III. 1960(1963) 54., 12. kép.

³³ Németh, i.m. 42.

³⁴ Sésérbak A. M.: Szovjetszkaja Arch. XIX(1954) 280.

Az 5. sz. korszó második rovásszava:

Megoldása: $el'p^k = \text{Elye} - \text{bég}$. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében.)

Új rovásjel:

= k .

A Don-Kubán vidéken azonos alakban k jelként, az Orchon-Jeniszeji feliratokon $a > ak > k$ hangértékben, a székely – magyar rovásírásban szintén veláris k alakban jelentkezik.

Németh Gyula az $El'p^k \sim El'b^k$ nevet: ib^k -nek olvasta és az $Il-b^k$ személynévből állította össze.³⁵ (Ld a XII. fejezet 32. bekezdésében helyesbítését!).

Az 5. sz. korszó bekarcolt első rovásszövege:

Az első és az utolsó rovásjelet ismerjük: ng . . . s. Németh Gyula a második ismeretlen jelet z -nek olvasta, pedig a szöveg magánhangzót kíván. A harmadik jel ugyancsak nem fordult még elő. Ennek a mássalhangzónak rovásjelét Németh g -nek vette.³⁶ Új rovásjelek:

= i

= d

Németh a d hangzó rovásjelét a felirati anyagban nem találta meg.

A d betű jele veláris alak. Kettőzött formájú párját a türk rovásfeliratokból ismerjük. Újabban a kumarinszki gorodiscse több rovásszövegéből került elő a nagyszentmiklósi d rovásjel analógiája.³⁷ Az egyik feliratot ott $andak$. . . -nak olvasom. Ennek a szónak d^1 jele igazolja az 5. sz. korszó kérdéses magánhangzójának veláris kapcsolatát. Tehát a hiányzó magánhangzó: i . A magánhangzók közül eddig az a és az o jelét tisztázhattuk a nagyszentmiklósi felirati anyagban, illetőleg az u jelét az analógiák alapján ismerjük, így csak az i hang rovásjele maradt a veláris hangok közül megfejtetlen.

A nagyszentmiklósi i jel is összhangban áll a türk i hang rovásjelével.

Az 5. sz. korszó első bekarcolt rovásszövegének helyes megfejtése: $n^o gi d^i s$. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében).

A 6. sz. korszó első rovásjelcsoportja:

³⁵ Németh, i. m. 27.

³⁶ Uo. 29. pp.

³⁷ Szovjetszkaja Arch. 1(1963), 301—302. l., 1. ábra.

Megfejtése: *sab^anud B^az*. A *pez ~ bez* olvasat lehetséges.
Új rovásjelek:

 = *b*

 = *u*

Az *u* téglalap alakú rovásjele ismert, kapcsolatot és rokon formát mutat a Talas-völgy, a Don-Kubán vidék és a székely – magyar rovásszöveg *u* jelével.

A *b* rovásjel alakját is megtaláljuk szegletesformában az Orchon-Jeniszej vidéki türk feliratokon.

Németh az *u* rovásjelét *u[?],ü* hangjelöléssel rögzítette, a *b* jelét pedig *v* rovásjelnek vette fel nagyszentmiklósi ábécéjében.³⁸

A 10. sz. csésze bekarcolt rovássora:

Németh Gyula *tab^aq*-nak olvasta. A négy rovásjel közül csupán az első és az utolsó betű jelével nem találkoztunk az eddigi feliratainkon:

.ap^a.

Új jelek:

 = *k* (*q*)¹ hangértékű. Kétféle változatban szerepel.

 = *s*¹.

A rovásjel egyenes szárral a türk *č* hangot és a székely – magyar veláris *š*-t képviseli.³⁹ Ez a jel a *ž* rovásjellel együtt a veláris *č*-t pótolja a türk és a székely-magyar rovásírásban. A nagyszentmiklósi *š*-rovásjel száras alakja a fejlődés folyamán görbülő szárat vett fel. Az enlakai feliratban mindkét száras *š* jel meggömbült.

A fenti szó helyes megfejtése: *šap^ak* az írásmódja alapján. A második *a*-t nem jelölik. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében).

A 9., 10., 17., 22., 23. sz. aranyedényeken azonos szövegű poncolt rovásfeliratot találunk:

Megoldása: *Šun^ad-ok zaok* olvasatú. Nem találkoztunk még az

³⁸ Uo., 33.

³⁹ Nyíregyházi Évkönyv. III. 1960(1963), 128–132. pp.

 = nd^1, n^1d^1

 = ok^1 (ligatúra, ideogramma).

Az első jel az nd^1 összetett. Észrevehető benne a már ismert o jel alakja és az n rovásjel. Mészáros Gyula helyesen hozta ezt a jelt kapcsolatba a türk nd rovásjellel. A karacsajevszki (Kubán vidék) feliraton ugyanezen rovásjel fordul elő, de a megfejtési kísérletek — látszik hogy Németh Gyula hibás nagyszentmiklósi olvasatát vették alapul — megoldatlanul maradtak.⁴⁰ Ugyanis ő r -nek hitte az nd jelét. A *Šun^ad-ok* olvasatú nagyszentmiklósi rovásszöveget, a kumarinszki gorodisce feliratában rokon összetételben találjuk:⁴¹

Úgy látszik hogy mindkét török nyelvű rovásszöveg-rész rokon jelentésű.

A *zaok* szó olvasatának magyarázatára még később visszatérek. Az *ok* jel (ligatúra, ideogramma) magyarázatára és összefüggéseire a továbbiakban kívánok rámutatni.

A 8. sz. csésze két utolsó rovásjele, illetőleg a felirat utolsó mondata:

A k jel veláris alakjával már találkoztunk. A második jel új rovásjel veláris n^1 .

A székely—magyar rovásírásban az n^1 -ből ny rovásjel fejlődött és önállósult. Miként a székely rovásírásban ezzel a rovásjellel megtaláltuk a hiányzó n^1 veláris alaját,⁴² úgyszintén a nagyszentmiklósi n' jel is az n' rovásjel mélyhangú formáját tükrözi: az an' hangzó jelét. Így a két rovásjeliből álló szó megfejtése: *kán'*. A veláris n' jele még más szavakban is ismétlődik.

A 6. sz. korszó második bekarcolt feliratában ezt a szót találjuk:

Az első három rovásjel megfejtése: *pan'*. A negyedik jel új hangot, mégpedig magánhangzót képvisel. Minthogy a mély magánhangzók sorozatát már kimerítettük, joggal gondolhatnánk a vokálharmónia megtörésével palatális rovásjelre.

Az új rovásjel:

 = u

⁴⁰ Acta Orientalia, 15(1962) 283. pp., 2. kép.

⁴¹ U. itt, 284., 3. kép.

⁴² AÉ, 1966, 41.

Németh Gyulánál a rovásszöveg megfejtetlen.

A török rovásszövegekben ez a jel ismeretlen. Tehát nem a török írásrendszerbe tartozik.

Szláv jövevényszóval függ össze. Az írásjel is átvétel az ószlávból, azonos betűje a cirillírás emlékei között maradt meg mint az *u* hang betűje.⁴³ A rovásszöveg olvasata így *pan'u*. Észrevételem helyességét igazolja ugyan-ezen korszó első rovássorának megfejtése: *sabⁿnud P^z*. Ez török (perzsa) nyelvű átírása a 8. sz. csésze *zapⁿ* szavának. A *pan'u* név *u* betűjének (cirillbetűjének), a *sabanud* szó *u* rovásjelében egyenértékű jele maradt meg. A fentiekből kiderül, hogy a *zoapan* görög betűs szót nemcsak *zapan*-nak, hanem *sapan* ~ *saban* névnek is olvashatjuk a későbbi *zsupán*, *ispán* méltóság-név helyett. A *pan'u* szó valószínűleg azt jelenti, hogy az aranykorszó az úré, az úr tulajdona'.

A 23. sz. kehely második szövegében ismét találkozunk a 6. sz. korszó *pan'u* szavával:

= *pan'u Pataljⁿ*.

Németh Gyula ezt a szöveget sem fejtette meg. A *Pat-alján* ~ *Bat-alján* név azonos a görög betűs török nyelvű felirat *Bout-aoul'* nevével, olvasd *Both-aol'* ~ *Bath-alj*.

Új rovásjelek:

У = *t*¹

0 = *alj*¹

A *t*¹ nemcsak a székely-magyar *t*² rovásjelének alakjával azonos, hanem megtalálható a kumarinszki gorodisce rovásszövegei között is más olyan rovásjelek társaságában, amelyek a nagyszentmiklósi írásrendszer jeleire jellemzőek.

Bath-alja—*Path-alja* név egy Bodrog megyei község tulajdonosa, akire a *pan'* szó vonatkozik.

Az *alj* rovásjele veláris alak. Ezzel tisztázódott a székely-magyar rovásírás mélyhangú *lj* rovásjelének formája, amely a fejlődés folyamán *ly*¹ hangzóvá változott. Azonos alakja megvan a nikolsburgi ligatúrák között, de hangmegjelölés nélkül.

A 15. sz. és 16. sz. nyeles csészén azonos szövegű felírás van bekarcolva. A rovásszöveg a következő:

⁴³ *Nikóforov Sz. D.*, Sztaroszlavjanszkij Jazik. Moszkva 1955, 98-99 (Samuel felirata, i.sz. 993. év).

A mojackojei rovásjelek között rokon formát találunk a *dž* hang jelölésére, így a nagyszentmiklósi *dz* rovásjel elfogadhatónak látszik. A szöveg olvasata:

Bataⁿ d^dz

Új rovásjel:

B = *d^dz*

A 8. sz. csésze poncolt rovásfeliratának teljes szövege:

Olvasata: *Bolya zapⁿ Zanadij kán'*. *Zanadij* (*Szanadij*) *kán'* ugyancsak egy eddig ismeretlen nevet mutat. Új rovásjel:

ŷ = *ï*

ŷ = *j : i*

A 6. sz. korsón a 3. bekarcolt rovásjelcsoport:

ŷŷŷ = *atï*. Az *ï* rovásjele az előző *Zanadij* név *ï* rovásjelével azonos.

Németh Gyula ezt az *atï* szót *ayï*-nak olvasta. A novocserkaszki és mojackojei feliratokon a fenti *ï* rokon rovásjelalakja előfordul.

IV. A FELIRATOK MEGFEJTÉSÉNEK ÖSSZESÍTÉSE AZ EDÉNY-SZÁMOZÁSOK SORRENDJÉBEN

Összegezve a felirati anyagot és a rovásszövegek megfejtését, az eredményeket az aranyedények sorszama szerint (Hampel J. összeállításában) sorolom fel.

2. sz. (VI—VII. t.).

a) Bekarcolt nemzetségi tamgák, amelyek a rovásszövegek megfejtésénél szerepet nem játszanak (IV. t. 1).

b) A lovasábrázolás zászlóján apró rovásszöveg vehető ki, (XIX. t. 3. = VII. t. 1b). *Bez...*

3. sz. (VIII. t. 1).

Bolya ~ *Boya* (IV. t. 2).

4. sz. (VIII. t. 2).

Bolya ~ *Boya* (IV. t. 3).

5. sz. (IX. t. 1).

a) *nⁿg-id^s*

b) *e^lp^k* *e^lb^k* = *Ely^e-b^eg* (IV. t. 4a, 4b).

6. sz. (IX. t. 2).

- a) *sab^anud B^ez*
- b) *pan^u*
- c) *atī* (IV. t. 5a, 5b, 5c).

8. sz. (XII. t.).

Bolya zap^an Zan^adij kán (IV. t. 6a).

9. sz. (XIII. t. 1).

- a) *Šun^ad-ok zaok* (IV. t. 7a).
- b) (Bizánci poncolt felirat).

10. sz. (XIII. t. 2).

- a) *Šun^ad-ok zaok*
- b) *Šap^ak* (IV. t. 7b, 7c).
- c) (Bizánci poncolt felirat).

11. sz. (XIV. t. 1).

S^an^ag (IV. t. 8).

15. sz. (XV. t. 1).

Bat^an^ad^ad^az (IV. t. 9).

16. sz. (XV. t. 2).

Bat^an^ad^ad^az (IV. t. 10).

17. sz. (XV. t. 3).

Šun^ad-ok zaok (IV. t. 11).

21. sz. (XVIII. t. 1a).

*BOYHAA · ZOAIAN · TECH · AYΓETOIGE ·
BOYTAOYA · ZΩAIAN · TAΓPOΓH · HTZIGH · TAICH*

Buila zoapan täsi dügätügi

Butaul zoapan tayruyi ičigi täsi.

(Olvasata Thomsen W. szerint).

A rovásszövegek alapján olvasata kiegészítve:

Bolya zapan...

Bot-alj ~ Bat-alj zapan...

22. sz. (XIX. t. 1).

Šun^ad-ok zaok (IV. t. 12).

23. sz. (XIX. t. 2).

- a) *Šun^ad-ok zaok*
- b) *pan^u Batalj^an* (IV. t. 13a, 13b).

A magánhangzók közül nincs itt rovásjele a palatálisoknak: *e, è, ö, ü*-nek. Ezek a hangok természetszerűen benne vannak a palatális mássalhangzóknak és így külön nem ábrázolják (pl. *B^ez, ^el^bk.*), esetleg csak a szavak végén. Az ábrázolt *i* magánhangzóknál, másodszer már nem szükséges felrovásuk. Veláris magánhangzók szó végi ábrázolásával találkozunk a *Bolya, atī, pan^u* szavaknál (utóbbinál cirillbetűvel). Nem róják a szövegben a második *a* jelét (*sab^anud, zap^an, Šap^ak, Bat^an^ad, pan^uB^at-alj^an*). A nem ábrázolt magánhangzók, az utánuk következő mássalhangzók veláris vagy palatális helyzetét nem befolyásolják.

V. A ROVÁSÁBÉCÉ

$\succ = \underline{a}$	$\beth = \underline{o}$
$\swarrow = \underline{i/j}$	$\square = \underline{u}$
$\frown = \underline{i}$	$\bowtie = \underline{u}/\text{cirillbetü}/$

$\wp = \underline{b}^1$	$\rangle = \underline{n}^2$
$\zeta = \underline{d}^1$	$\rangle = \underline{n^a d^1}$
$\beta = \underline{dz}$	$\delta = \underline{n^a g^1}$
$\gamma = \underline{j^1/i}$	$D = \underline{an}^1$
$\mathbb{N}:\mathbb{N} = \underline{k}^1$	$\neg = \underline{p^{1-2} > b}$
$\sqrt{\quad} = \underline{k}^2$	$\rangle = \underline{\acute{s}^1 > \acute{c}}$
$\uparrow = \underline{ok^1}/\text{törzsjel}/$	$ = \underline{s}^{1-2}$
$\circ = \underline{l^{1-2} \sim y/\acute{e}j}/$	$\Upsilon = \underline{t}^{1-2}$
$\ominus = \underline{alj}^1$	$\exists:\exists:\exists = \underline{z}^{1-2} > \underline{s}$

4. kép. A nagyszentmiklósi rovásábécé

A mássalhangzóknál nagyobbbrészt szét tudtam választani a veláris¹ és a palatális² rovásalakokat. Azonban a felirati anyag mennyisége még mindig nem volt elegendő ahhoz, hogy minden mássalhangzó esetében tisztázhattuk volna az ábécé számára a betűk rovásjelét, vagy mélyhangú és magashangú kapcsolatait. Így nem kaptunk feleletet a nagyszentmiklósi rovásfeliratok alapján a, dz^1 , d^2 , g^{1-2} , j^2 , $m^{1-2}nd^2$, ng^2 , r^{1-2} , s^2 , t^2 rovásjelek alakjára nézve. A \check{c}^1 jelét még \check{s}^1 -el pótolják, a p^{1-2} jelét többnyire b hangértékben használják, a $z \sim s$ párhuzam is előfordul.

VI. HELYES ADATOK, ÍRÁSJELEK, A KORÁBBI MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEKNÉL

A rovásfeliratok megfejtése után felvetődik a kérdés, hogy mi volt jó a korábbi megoldási próbálkozásoknál, és mi maradt meg ezekből hasznos adátanyag a további építőmunka számára.

Supka Gézánál:

A d és s betű rovásjelének felismerése. Észrevette a b rovásjelét is, de mindjárt össze is cserélte az ng jelével (5. sz. korszó) (Radloff után).

Az n , b , s jele (6. sz. korszó) (Radloff után).

Az s jele (11. sz. pohár). (Radloff után).

A d rovásjel (3. sz. és 4. sz. korszó). (Radloff után).

Az n rovásjele (8. sz. csésze). (Radloff után).

Mészáros Gyulánál:

Az n , nd . Utóbbi a Jeniszej nd alapján (8. sz. csésze).

Az nd , kj (de nem $ok!$) (9., 10., 17., 22., 23. sz.).

Az n jele (23. sz.); az s jele (6. sz.); az nd jele (16. sz.); s jele (5. sz.); s jele (11. sz.).

Wladár Róbertnél:

Az o rovásjele (3–4., 8. sz.);

Pataky Lászlónál:

Az n , j , k (8. sz.).

Németh Gyulánál:

Az a rovásjel (3., 4. sz. korszó); az ng , s (5. sz. korszó); l , k^2 ; s , n (6. sz.); a , \check{i} (6. sz.); a , n , q (8. sz. csésze); u , a , q (9., 10., 17., 22., 23. sz.). „Das aus der köktürkischen Schrift bekannte Ideogramm oq , Pfeil' und ist also oq , uq zu lesen.” a^aq (10. sz.); s , ng (11. sz.); a , (15., 16. sz.).

Altheim Franznál:

b , $k(\check{a})$ (5. sz.); s , b , n , d (6. sz.); n (8. sz.); s (11. sz.); n (23. sz.).

Összegezve a fenti megfejtési kísérletek eredményét, utólagosan megállapíthatom, hogy egyes betűk hangértéke tekintetében azonos volt a véleményünk, Németh Gyulánál a szavak olvasatánál is megközelítő volt. Azonban az egyes jelek többnyire olyan szavakba voltak beágyazva, amelyeknek helyes olvasata kétes. Előre elgondolt feltevéseket próbáltak a feliratokból igazolni. Így Supka: az aranyedények készítési módjával kapcsolatos jegyzetelést látott. Mészáros: eszem-iszommal kapcsolatos bölcs mondásokat olvasott.

Wladár: vallásos vonatkozásúakat gondolt. Pataky: magyar nyelvű besenyő szövegeknek vélte a feliratokat. Németh: többnyire edényféléseket kívánt a megfejtésekből kihámozni.

VII. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYEDÉNYEK CSOPORTOSÍTÁSA A ROVÁS- ÉS AZ EGYÉB FELIRATOK FIGYELEMBEVÉTELÉVEL

a) A Csanád-törzsi-nemzetségi tulajdonjegglyel ellátott szertartási edények:

Kehely. 22. sz. (XIX. t. 1). Átm. 100 mm. Ma 67—69 mm, súlya 213 g, 20 1/2 karát.⁴⁴

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 12).*

Kehely. 23. sz. (XIX. t. 2). Átm. 98 mm, Ma 66—68 mm, súlya 213 g, 20 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 13a).*

Rovásfeljegyzés: *pan'u-Bat-aljⁿ* (cirillbetűs *u*-val) (IV. t. 13b).

Ivókürt. 17. sz. (XV. t. 3.) H. 142 + 136 mm, súlya 117 g, 12 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 11).*

Párja hiányzik!

Csatos csésze. 9. sz. (XIII. t. 1). Átm. 147 mm, súlya 287 g, 22 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 7a).*

Bizánci felirat, különböző olvasatokkal.

Csatos csésze. 10. sz. (XIII. t. 2). Átm. 146. mm, súlya 305 g, 22 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 7b).*

Rovásfeljegyzés: *Šáp^ak (IV. t. 7c).*

Bizánci felirat, különböző olvasatokkal.

b) A Csanád-nemzetség birtokában levő, hagyatéki osztályozásra került, a rokonok neveivel szignált aranyedények:

Korsó. 3. sz. (VIII. t. 1) Ma. 212 mm, súlya 656 g, 19 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Bolya ~ Boya (IV. t. 2).*

Korsó. 4. sz. (VIII. t. 2.). Ma 212 mm, súlya 656 g, 19 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Bolya ~ Boya (IV. t. 3).*

Korsó. 6. sz. (IX. t. 2). Ma. 235 mm, súlya 956 g, 21 karát.

Rovásfeliratok: *sab^anud Béz (IV. t. 5a).*

pan'u (IV. t. 5b).

ati (IV. t. 5c).

A párja hiányzik!

⁴⁴ Noll R. Vom Altertum zum Mittelalter. Wien 1958, 72—78, méret-, súly- és karátadatainak figyelembe vételével.

Korsó 5. sz. (IX. t. 1.) Ma 206—209 mm, súlya 710 g, 20 karát.

Rovásfeliratok: *N^ag-idis* (IV. t. 4a).

Ely^ep^k = Elye-bég (IV. t. 4b).

Párja hiányzik!

Korsó. 2. sz. (VI—VII. t.). Ma. 220 mm, súlya 608 g, 18 karát.

Rovásfelirat: *tamgák, nemzetiségi jelek* (IV. t. 1).

apró rovássor a zászlón (XIX. t. 3): *B^ez...* (Csanád-nemzetség Bézi ága).

Párja hiányzik!

Korsó 7. sz. (X—XI. t.). Ma. 225 mm, súlya 755 g, 21 karát.

Párja hiányzik!

(Csanád-nemzetségé)

Korsó. 1. sz. (V. t.). Ma. 360 mm, súlya 2149 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

Tál. 8. sz. (XII. t.). H. 177 mm, súlya 327 g, 22 karát.

Rovásfelirata: : *Bolya zap^an Zan^adij kán'* (IV. t. 6.).

A tál párja hiányzik!

Griffes csésze nyéllel. 15. sz. (XV. t. 1). H. 162 mm, súlya 103 g, 21 karát.

Rovásfelirata: *Bat^an^ad⁻d^ez* (IV. t. 9).

Griffes csésze nyéllel. 16. sz. (XV. t. 2). H. 162 mm, súlya 104 g, 21 karát.

Rovásfelirata: *Bata^an^ad⁻d^ez* (IV. t. 10).

Csatos csésze. 21. sz. (XVIII. t.) Átm. 120 mm, súlya 212 g, 22 karát.

Görög betűs feliratának olvasata:

Bolya zapan täsi dügütügi

Bot-alj zapan tayruyi içigi täsi.

Csatos csésze. 20. sz. (XV. t.). Átm. 120 mm, súlya 179 g, 22 karát.

Pohár. 12. sz. (XIV. t. 2). Ma. 47 mm, súlya 70,5 g, 20 karát.

Rovásfelirata *San^ag* (IV. t. 8).

Párja hiányzik!

Pohár. 11. sz. (XIV. t. 1). Ma. 49 mm, súlya 74 g, 19 karát.

Párja hiányzik!

Bikafejes csésze. 13. sz. (XIV. t. 3.). H. 127 mm, súlya 283 g, 20 1/2 karát.

Bikafejes csésze. 14. sz. (XIV. t. 4). H. 130 mm, súlya 284,5 g, 20 1/2 karát.

Állatfejes ivócsésze. 18. sz. (XVI. t. 1). H. 158 mm, súlya 483 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

Csészecske, állatdíszekkel. 19. sz. (XVI. t. 2). Ma 57 mm, súlya 217,5 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

A 23. sz. kelyhen (*XIX. t. 2*), a Csanád-nemzetség poncolt szignaturáján kívül: *pan'u Pat-alján ~ Bat-alján* szövegű rovásfelirat is van, a rokoni kapcsolatok bizonyítékaképpen (*IV. t. 13a, 13b*).

A 10. sz. csatos csészén, a Csanádok poncolt rovásfeliratán kívül a *Šápak* név is szerepel (*IV. t. 7b, 7c*).

VIII. AZ ARANYEDÉNYEKKEL KAPCSOLATOS ÉSZREVÉTELEK

Az összes edények eredetileg párokat képeztek. Ez megállapítható a rendelkezésre álló méret, súly, finomsági adatokból, a kivitelből, a díszítés azonosságából, az azonos feliratokból.

A talált kincs darabszáma 1799 után 23 db volt.

Edények:

kehely 2 db;

ivókürt eredetileg 2 db, ebből hiányzik 1 db;

csatos csésze 2 db;

bikafejes csésze 2 db;

állatfejes ivócsésze 2 db, ebből 1 db hiányzik;

griffes csésze nyéllel, 2 db;

csatos csésze (kisebb), 2db;

pohár, 4 db eredetileg, ebből hiányzik 2 db;

állatdíszes csészécske eredetileg 2 db, hiányzik 1 db;

tál valószínűleg 4 db volt eredetileg, hiányzik 3 db:

korsó 12 db volt eredetileg, hiányzik 5 db;

Összesen lehetett 36 aranyedény, amelyből hiányzik 13 db. Így a rendelkezésre álló adatok szerint a kincslelet első tulajdonosa (a találó): 1 ivókürtöt, 1 állatfejes ivócsészét, 2 poharat, 1 csészécskét, 3 tálat és 5 korszót (az 1., 2., 5., 6., 7. sz korszók párját), összesen 13 aranyedényt adott el vagy tartottl vissza a maga számára. Minden típusból hagyott meg példányokat. Poncolt feliratú darabokat nem csonkítottak meg, de a többi darabot egyaránt csonkították, a füleket letördelték arany szerzés céljából.

IX. A NAGYSZENTMIKLÓSI ROVÁSFELÍRATOK ÖSSZEFÜGGÉSEI

(a mellékelt összehasonlító táblázat szerint)

X. MEGJEGYZÉS:

Megállapítható, hogy a nagyszentmiklósi rovásírás, a költörök rovás-ábécére támaszkodik, de a nyugatra való népvándorlással a rovásírás is fejlődött, új elemeket vett fel a Don és a Kubán vidékén. Legszorosabb kapcsolatot a Kubán vidékével és a székely-magyar rovásírással tart fenn. Utóbbinál mintegy 20 rovásjelből 15 a nagyszentmiklósi írásrendszerből ered. Úgy látszik, hogy a mintegy 400 éves időtávolság fejlődése okozta, hogy a székely rovásírás eltávolodott,—hogy úgy mondjam—az anyairástól. Hozzájárul ehhez az is, hogy

A nagyszentmiklósi rovásfeliratok összefüggései
 NSZMIKLÓS KÖKTÖRÖK DON-KUBÁN SZÉKELY

a	>	>	>	◁
i:ï	∩:∩	∩∩∩		∩†
o	∩	∩		>∩∩
u	∩:∩ ^{/cirill- =betű/}	∩	∩∩	∩
b	∩ ¹	∩ ² ∩ ²	∩ ²	∩ ¹ ∩ ²
č	∩ ¹ (∩ ²)	∩∩	∩	∩ ¹ ∩ ²
d	∩ ¹ ∩ ²	∩ ¹ ∩ ²	∩ ¹ ∩ ²	* ¹ † ²
dz	∩ ²		∩ ²	
g	-	∩	∩ ² ∩ ²	∩ ² ∩ ²
j/i/	∩ ²			∩ ¹ ∩ ²
k/q/	∩ ¹ ∩ ¹ ∩ ²	∩∩(a>ak)	∩	$\left\{ \begin{array}{l} \cap^1_{(ak)} \cap^2_{(ik)} \\ \cap^1_{(ok)} \cap^2_{(ök)} \\ \cap_{(wk)} \end{array} \right.$
ok	∩ ¹	∩ ¹ ∩ ¹ (ok)	∩ ¹	∩ ¹ (c)

5. kép. A nagyszentmiklósi rovásírás összefüggései a török írásrendszerekkel.

NSZMIKLÓS KÖKTÖRÖK DON-KUBÁN SZÉKELY

	$\frac{l^2}{/a/lj/y/=j} \emptyset^1 \emptyset^2$		Φ^2	$\left\{ \begin{array}{l} \emptyset^1(1') \\ \emptyset^2 \emptyset^2(1') \end{array} \right.$
m	—		$\alpha \alpha^1 \alpha^2$	$\alpha_{(mb)} \alpha^2$
n ²	$D^1 :)^1)^2$) ¹) ²	$D^1(n'))^1)^2$
n ¹				
$\left\{ \begin{array}{l} n^a \\ n^d \end{array} \right.$	\emptyset^1		\emptyset^1	
n ^g	\emptyset^1		$\emptyset \emptyset^1$	
p	\uparrow^{1-2} (hangértéke többnyire: b)	1	\ni	$\left\{ \begin{array}{l} \ni^{1-2} (tpr) \ni^1 \\ \ni^2 \ni^2 \\ H^2 \end{array} \right.$
r	—	$4^1 4^1$	Υ^2	
š	\rangle^1		\wedge	$\wedge^1 \wedge^1 \wedge^2$
s	$ ^{1-2}$		$ ^2$	$ ^2 ^2 \quad ^{1-2}$
t	Υ^1			$\left\{ \begin{array}{l} \Upsilon^1 \Upsilon^1 \Upsilon^2 \\ X^1(t) X^2(t) \end{array} \right.$
v	—			$M M^{1-2}$
z	$\ni^{1-2} \ni \ni$ (hangértéke néha <u>s</u>)		$\ni \ni \ni$	$\ni^1 \ni^2 \Upsilon^{1-2}(\check{z})$

a székely mint török nép sokáig megtartotta a maga íráskincsét, amelynek maradványát már szinte értelem nélküli ligatúrákban őrizte tovább. Finnugorosodása után rovásábécéje új hangokkal bővült, palatálisokra támaszkodott a latin írás és az egyházi művelők hatására, sőt még a pogány törzsi *ok* rovásírásjel is megváltozott (*c* jelre). Igazolja ezt a köktörök, Kubán vidék, Nagyszentmiklós (*o*)*k* hang rovásírásjele amely ott megmaradt.

A nagyszentmiklói rovásábécé: $x = b^2$ jellel utólag bővült. A 2. számú korszón a lovasábrázoláson, a zászlón kivehető rovásfelirat erős nagyítással részben olvashatóvá vált a *Béz...* névben.

A nagyszentmiklói rovásábécé összefüggéseit tisztáztuk a török írásrendszerek kötelékében, most nézzük meg a nagyszentmiklói feliratok anyagát a rovásírás ismeretében.

XI. FELIRATOK (MONDATOK, SZAVAK, ROVÁSJELEK)

1. *ŠUN ÁDOK ZAOK* (22. sz.)
2. *ŠUN ÁD-OK ZAOK* (23. sz.)
3. *ŠUN ÁD*
4. *OK*
5. *ZAOK*
6. *PAN'U-PATALJÁN*
7. *PAN'U*
8. *PAN'-U*
9. *PAN'*
10. *U* = (cirillbetű)
11. *PATALjÁN ~ BATALjÁN*
12. *PAT-ALjÁN ~ BAT-ALjÁN*
13. *PAT-ALja ~ BAT-ALja*
14. *PAT ~ BAT*
15. *ALj*
16. *ÁN*
17. *ŠÁPAK* (10. sz.)
18. *BOYHAA ZOPIAN TECH ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ*
BOYTAOYA ZΩPIAN TAΓPOΓH HTZIΓH TAICH (21. sz.)
19. *BOYHAA ZOPIAN*
20. *BOYHAA*
21. *ZOPIAN*
22. *ZOA-PIAN*
23. *ZAO*
24. *PIAN*
25. *TECH*
26. *ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ*
27. *BOYTAOYA ZΩPIAN*
28. *BOYTAOYA*
29. *BOYT-AOYA*
30. *BOYT*

- 31. *AOYA*
- 32. *ZΩAΠAN*
- 33. *ZΩA-ΠAN*
- 34. *ZΩA*
- 35. *ΠAN*
- 36. *TAΓPOΓH*
- 37. *HTZIH*
- 38. *TAICH*

- 39. *PATANÁD-EDEZ ~ BATANÁD* (15. sz.)
- 40. *PAT-ANÁD °D°Z*
- 41. *PAT-ANÁD ~ BAT-ANÁD*
- 42. *PAT ~ BAT*
- 43. *ANÁD*
- 44. *EDE-Z*

- 45. *SABANUD-PÉZ ~ SABANUD-BÉZ* (6. sz.)
- 46. *PÉZ ~ BÉZ*
- 47. *SA-BAN-U-D*

- 48. *SA-BAN ~ ZA-PAN*
- 49. *SA ~ ZA*
- 50. *BAN ~ PAN*
- 51. *U-D*
- 52. *PAN'U*
- 53. *PAN'-U* (cirillbetűs *u*)
- 54. *PAN'*
- 55. *ATĪ*

- 56. *POLYA ~ BOLYA* (3. sz.)

- 57. *POLYA ZAPAN ZANADĪJ KÁN'* (8. sz.)
- 58. *POLYA ZAPAN*
- 59. *POLYA ~ BOLYA*
- 60. *ZAPAN ~ SABAN*
- 61. *ZA-PAN ~ SA-BAN*
- 62. *ZA ~ SA*
- 63. *PAN ~ BAN*
- 64. *ZANADĪJ*
- 65. *ZANAD-ĪJ*
- 66. *ZANAD = SANÁD*
- 67. *ĪJ*
- 68. *KÁN'*

- 69. *NAGIDIS*
- 70. *ELYEPEK ~ ELYEBEK* (5. sz.)

71. *ELYE-PEK ~ ELYE-BEK*

72. *ELYE*

73. *PĚK ~ BĚG* (11. sz.)

74. *SANÁG*

75. *ŠUNÁDOK ZAOK* (17. sz.)

76. *ŠUNÁDOK ZAOK* (9. sz.)

77. *ŠUNÁDOK ZAOK* (10. sz.)

78. *PATANÁD-EDEZ ~ BATANÁD-EDEZ* (16. sz.)

79. *POLYA ~ BOLYA* (4. sz.)

80. Tamgák.

81. Apró rovásjelek : *BĚZ...* (2. sz.)

XII. A FELIRATI ANYAG ÉRTÉKELÉSE

1. A 6. számú korszón és a 23. számú kelyhen karcolt kivitelű feljegyzést

is találunk *pan'u* szóval. Rovásalakja: Első látásra is észreve-

hető, hogy itt nem török szóval van dolgunk annak ellenére, hogy rovás-szövegben fordult elő. A *p* jel hangértéke ez esetben nem változott *b*-re. Az *an'* jel veláris forma. Az *u* jel fenti alakja a török írásrendszerekben sehol sem fordul elő, tehát nem türk típusú rovásjel. Németh Gyula nem tudta megfejtetni.⁴⁵ Nyilvánvaló volt, hogy az *u* jelét ott kell keresni, ahonnan a *pan'* szó is származik: az ószláv egyházi nyelvben, a cirillbetűk között.⁴⁶ A kérdéses jel tehát nem türk rovásjel, hanem a cirillírás *u* betűje, azonos hangértékben, a szláv nazálisok eltűnése utáni hangformát képviseli. Cirill szövegekben ezt a betűt meg is találtam.⁴⁷ A rovásfeliratok szerkesztője nemcsak a nagyszentmiklósi jellegű török rovásírást ismerte, hanem görög betűs török szövegekhez is értett; otthon volt a bizánci egyházi liturgiában, a Cirill-szövegekben, sőt a 10. sz. csésze rontott betűinek tanúsága szerint (*u* helyett *v-t*, a *k* jel felett *a* betűt írt): a latin írást is ismerte.

Ennek a cirillbetűnek nagy jelentősége van a nagyszentmiklósi aranykincs feliratainak kronológiai meghatározásánál, mert nem lehet korábbi használatú a X. század végénél. Ugyanis ez az *u* betű azt mutatja, hogy a *pan'u* szóban a szláv nazális hang már eltűnt. A mai cseh *pán ,úr'* szóban maradt meg névalakja, a magyarban az *ispán* szó 1269-ben jelentkezik először.⁴⁸

⁴⁵ Németh, i.m. 40. és 44.

⁴⁶ Fiam Csallány Géza tanár, a megyei idegenforgalmi, hivatal vezetője hívta fel figyelmemet az ószláv betűformára.

⁴⁷ Ld. 43. j.a. Sámuel feliratát.

⁴⁸ Kiezsá I., A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I/1. Bpest 1955, 224—226.

Tehát a *pan'u* 'úr' az úr tulajdona' szó legrégebb nyelvemlékünk, amely tisztán, a *vári-zsupán*, *udvari-zsupán* összetételek nélkül is jelentkezik.

Így minden eddigi időmeghatározás, amely a nagyszentmiklósi rovásfeliratokat a X. század vége előtti korra teszi, teljesen téves.

2. A *pan'u* szó a feliratokon nem áll önmagában. A 23. számú kelyhen: *pan'u-Patalján* alakban jelentkezik. *Pat-alján* ~ *Bat-alj-án* nevet találunk a 23. számú csésze *BOYTAOYA* (*Butaul*, Thomsen szerint) feliratában. Feltehető, hogy *Bat úr fia* a csésze tulajdonosa. Az *-ul* ugyan nem, de *oyul* végződés jelenti a török nyelvben, a fiú'-t.⁴⁹ *BOYTAOYA* (olvasata: *Botalj* azonos személy *panu Pat-alján*-nal; akinek neve *Bat-and* alakban a 15. és 16. számú csészéken is rokon. Az utóbbi névalak emlékeztet *Botond* vezér nevére.

3. A cirillbetűre végződő, nagyméretű *pan'u* szó a 6. számú korszón: *sabanud Béz* feliratra vonatkozik. Ennek a szónak nemcsak görögbetűs alakjával: *zoapan* szóval, hanem ennek rovásírásos megoldásával is találkozunk: *zapan* méltóságnévvel. *Knieszsa* a *župan* szóval kapcsolatban tárgyalja az *ispán* szót, de a szó hangtani viszonyát nem tisztázták. Avar-török eredetűnek tartják, azonban az avar-török forrás ismeretlen. A török *čoban* 'pásztor' hangtani tekintetben nem jöhet számításba.⁵⁰ A *zapan* < *saban* rovásfelirat adja a hangtani megoldást és a török szó iráni eredetét. Franz Altheim a perzsa *šubān* 'pásztor' szóból indul ki.⁵¹ De a rovásfelirat *sabān* szava az etimológiai kapcsolatot jobban biztosítja.

Ilyen *zapan* ~ *saban* méltóságnévet találunk *Bolya zapan* ~ *saban* összetételben, a 21. számú ivócsészén; tisztán a *Bolya* név szerepel a 3. és 4. számú korszón, amelyek a keresztírást tanúsága szerint valószínűleg halotti szertartással függtek össze. A 8. számú tál olvasata: *Bolya zapan* ~ *saban Zanadij kán*'.

A 6. sz. korszón a *pan' úr* szó: *saban* méltóságnévre vonatkozik; a 21. számú ivócsészén megállapítható, hogy *Batalja saban* a rang viselője; a 23. számú kelyhen *panu Pataljan* ~ *Batalján* a fentiekkel azonos személy.

A *boēla* ~ *boila* méltóságnév a kök-türk és a bolgár-török feliratokból ismert⁵², de a név eredete, értelme, a török nyelvek segítségével elemezhetetlen. Itt *boila-saban* összetételben jelentkezhethetne. A 8. számú tálon a birtok nevét is megtaláltam: *Zanadij* ~ *Sanadij kán*' néven.

4. A 21. számú edény görög betűs feliratának olvasata tehát:
Bolya zapan tēsi dūgētūgi
Batalj zapan tayruyi ičigi tēsi.
'Bolya-saban készítette ezt az ivóedényt, s Batalj-saban tette alkalmassá a felfüggesztésre.'⁵³

5. A 6. számú korszó fenékszegélyén apró feljegyzést találunk: *atī* szóval. Nyilvánvalóan török nyelvű megjelölése a rovásfeliratok szerzőjének (Ld. helyesbítését a 33. bekezdésben!).

⁴⁹ Németh, i. m. 11.

⁵⁰ Knieszsa, i. m. 224—226.

⁵¹ Altheim, i. m. IV, 1962, 39. lap 6. j.

⁵² Mészáros Gy., A nagyszentmiklósi kincs egyik ál-török felirata: Népünk és Nyelvünk, X(1938) 10. pp. Altheim, i. m. V., 1962. 311.—Németh Gy., A honfoglaló magyarság kialakulása. Bpest 1930, 256.

⁵³ Németh, i. m. 1932. 10—11. — Mészáros: Népünk és Nyelvünk 1938, 5—17. pp. — Fehér: AÉ, 1950 41—42. pp.

6. A 10. számú csészén *šapak* ~ *šabak* rovásfeljegyzés is olvasható, Németh *tabaq*-nak fejtette meg, amely, csészé'-t jelent.⁵⁴ (Ld. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

7. A 11. számú poháron látható rovásfelíratot: tévesen *senq*-nek fejtettem meg. A megoldás azonos Németh megoldásával: *sän*-gel, amely ugyancsak 'edényfélét' jelent.⁵⁵ (L. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

8. Az 5. számú korsón két szót találunk: *nag-idis*-t és *Elye-bék* nevet. Utóbbit Németh *Il-bäk* személynévnek fejtette meg. (Ld. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

9. A 22—23. számú kelyheken, a 17. számú rhytonon, a 9—10. számú csatos ivócsészén, azonos szöveggel a következő poncolt rovásfelíratot találjuk: *Šun^{ád}-ok zaok*.

A *Šun^{ád}* szóban az *nd* veláris alakja: *n^{ád}*. A név a Ajtonyt legyőző *Csanád* vezérre vonatkozik, a *Šun^{ád}* név ennek ősi alakját őrizte meg. A latin nyelvű 1000 utáni oklevelek *Sunad*, más alakban *Chanad* néven ismertetik. *Idrīsī* 1153. évi arab nyelvű tudósításában *Š|u|n|a|t* néven szerepel.⁵⁷ Ez a névalak áll legközelebb rovásszövegünkhöz, amely az *š < ě* fejlődést mutatja.

A fenti szóhoz kapcsolódik egy *†*-alakú rovásjel *ok* hangértékben. Az *ok*, nyíl' szó a régi török népnevekben 'törzs' jelentésben szerepel. A tíz törzsből álló nyugati türkök neve a türk feliratokban *On-ok* 'Tíz-nyíl'. A török *onogur* 'tíz nyíl', 'tíz törzs' névből fejlődött a magyarok *оγγуоо* *Ungar* neve. Honfoglalóink körülbelül 800-ig a Don és a Kubán vidékén vannak, s 700 körül itt jelzi a Ravennai Geográfus az onogurok hazáját.⁵⁹ A nagyszentmiklósi rovásírásrendszer testvérét a karacsajevszki feliratokban találjuk meg, a Kubántól 15—20 km-re,⁶⁰ rovásírásos folytatását pedig az erdélyi székely rovásírásban látom.⁶¹ A törzsi jelzésre szolgáló nyílhegy, veláris *k* hangértékben: a köktörökben, a Kubán vidékén és a székely rovásírásban is megtalálható. Úgy látszik, hogy eredetileg ezt az ideogrammat tisztán a törzsi kapcsolatok jelzésére tartalékolták. A székelyben ez a rovásjel, a latin írás hatására, *ok*-ból *c*-re változott.

A nagyszentmiklósi felirat tehát *Šunád-törzs* értelmű.

Ajtony törzsfői központja Marosvár volt. Mint a bizánci kereszténység híve, székhelyén Keresztelő Szent János tiszteletére monostort építtetett, apátot helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint.⁶² István király államszervező harcában, a hadsereg vezére a király unokaöccse *Šunád* volt, aki Ajtonyt megölte, törzsi területét és vagyonát részben megkapta és uralmát a király nevében gyakorolta. Ajtony leveretése

⁵⁴ Németh, i.m. 1932, 41.

⁵⁵ U. ott, 42.

⁵⁶ U. ott, 39.

⁵⁷ Györffy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bpest 1963, 851 (Csanád vármegye).

⁵⁸ Németh Gy., A honfoglaló magyarság kialakulása. Bpest 1930, 41.

⁵⁹ U. ott, 178, 182.

⁶⁰ Acta Orientalia 15(1962), 283—280. — Szovjetszkaja Archeologija 1(1963) 298—304.

⁶¹ AÉ, 1966, 36. pp.

⁶² Moravcsik Gy., Bizánc és a magyarság. Bpest 1953, 56. pp.

1028-ban történt.⁶³ Marosvár: *Csanád* nevet kapott. A görög szerzeteseket, Csanád, a Szent György vértanú tiszteletére épített oroszlánosi monostorba költöztette át, korábbi monostorukat Csanád várában a nyugati kereszténység meghonosítása végett, Gellért püspöknek adta át. A király itt 1030-ban püspökséget létesített.

A nagyszentmiklósi aranykincs *Šunád-törzs* nevével poncolt rovásfeliratait legkorábban, az 1028—1030 közötti időre lehet meghatározni. Arra az időre, amikor a görög szerzetesek még nem költöztek át új oroszlánosi monostorukba.

10. *Oroszlános (monostora)*. A monostor 1256-ban is a Csanád-nem közös birtoka.⁶⁴

11. *Szentmiklós* (az aranykincs lelőhelye). Halászhelyeivel együtt a Csanád-nem birtokolja mindvégig. 1284 előtt a kunok kirabolták.⁶⁵

12. *Béz*: 1247-ben *Beez ~ Bez* (Csanád vm.). A Csanád nembeli *Béziek* öröklött birtoka.⁶⁶

A 6. számú korszón levő rovásfelirat: *Pan'u sabanud Béz*. *Béz* *saban ~ zapan ~ ispán úré*. A szegélyen levő megjegyzés: *ati*, a török feliratokban ,férfi rokont, nővér fiát(?)' jelenti. Ez bizonyára a Csanád nemhez való rokoni fok mértékét mutatja.

13. Az *oq* szó a török szótárakban nemcsak ,nyilat', hanem ,ajándék részesedést' is jelent. A 17., 9., 10., 22. és 23. számú edények poncolt rovásfeliratában *Šunad ~ Csanád-törzs ~ nemzetség ajándékrészesedése* mondatot olvasom. Ez magyarázza meg a különböző, nagyrészt rokoni hagyatéki szálakon összegyűlt aranyedények eredetét.

14. Az 5. számú korszón két karcolt kivitelű rovásfelirat van: *nagidis* és *Elye-bek* az olvasata. *Idi* = ,Úr'. Valószínűleg ennek a szónak összetétele hasonló a *pan'* jelzetű feliratokkal.

15. A 11. számú poháron *senq* a rovásfelirat olvasata. Átírva *sⁱη*. Németh, eine Art Gefäss' oldotta meg. Török szótárban találtam egy rokonértelmű szót: *sänäk* = Krug, olvasattal. De a pohár nem korsó! (Ld. olvasatát a 32. bekezdésben!).

16. *Szanád(rév)* (a Tisza partján). *Zanad ~ Zanath ~ Szanád*. Halászatával együtt a Csanád-nem birtoka (1247—1337).⁶⁷

A 8. sz. tál rovásfelirata: *Bolya ~ Bolya zapan Zanád-ij kán'* — egyezik a birtok nevével. Úgy látszik, hogy a névadónak: *Zanád-ij kán'jának* aranyedényeit (8., 9., 10., 3., 4., 17. számú darabokat, valamint a 8. és 17. sz. darabok hiányzó párját: a *Šunád-nemzetség* szerezte meg.

⁶³ László Gy., Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről: Folia Arch. IX(1957) 151. — Kristó Gy., Megjegyzések az ún. „Pogánylázadások” kora történetéhez: Acta Historica, XVIII. Szeged 1965, 19. pp. — Györfy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza, 1963, 835. pp.

⁶⁴ Györfy, i.m. 1963, 865—866.

⁶⁵ U. ott, 871—872.

⁶⁶ U. ott, 849.

⁶⁷ U. ott, 869—870.

A *Zanad*j szóból a *Zanád* ~ *Szanád* helységnév igazolható volt. De az *ij* végződésnek is megvannak a párhuzamai, ugyancsak egykorú helynevekben: *Scerij*, olv. *Szērij* (Pusztaszer) (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp. 1958, 217. lap. 328. j.). — *Yztharij* = *Esztár* (Bihar vm), 1215-ből. (*Györffy Gy.*, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp. 1963. 615).

17. Lehetséges, hogy Bodrogvármegye alapjai a honfoglaló Botond nemzetség szállásterületén nyugszanak. Botond neve egy környékbeli nemzetség nevében és megyei személyek nevében szerepel. A Botond személynév (1255-ben) feltűnik a Bodrog megyei Küllői Bolyár fia *Batand* nevében.⁶⁸

A nagyszentmiklósi 15—16. számú nyeles csészéken *Batand-dz* rovás felirat olvasható.

A nevet a *Botond* nemzetséggel hozhattuk kapcsolatba. Joggal olvashattuk ezt a személynévet, mert más olvasatok is többnyire *Bodrog* vármegyével függtek össze és a rovásszöveg is lehetővé tette a fenti megfejtést.

Azonban az olvasatnál a következő nehézségek merültek fel:

A *Batand(dz)* név utolsó tagja a *dz* a személynévvel összefüggésben értelmetlen, felesleges ballasztnak látszik és helyesen meg nem fejthető.

A *Batand* név helységnévvel nem hozható kapcsolatba, akkor, amikor a többi megfejtett név mind birtoknévként is előfordul.

Németh: *bayr^adž*-nak olvasta („Gefäss mit einem Stiele”).

A *Šun^ad*, *Zan^ad* nevek azt igazolják, hogy *Bat^and* név *nd¹* olvasata az előbbi analógiák után nem pontos, mert *n^ad*-nak feloldva *Batanad* a jó olvasata és az *nd* forma törlendő. Tagolva: *Bat-anad*. Ez azonosnak látszik *Both-Anya*, *Botanya* ~ *Bath-Anya*, *Batanya* (Csanád megye), tatárjárás előtti község névalakjával (ma *Battonya*, Györffy, i.m. 848).

A *dž* veláris alakja sem meggyőző és nem indokolható. A palatális *d^ez²* formát használhatom csak, ha az utolsó rovásjel értelmét megmagyarázni kívánjuk:

Bat-anad-^ed^ez a helyes olvasata.

Értelem: Batanyád úré (uráé). Az *edez* ~ *idis* szó török, az 5. számú korszó feliratán is előfordul (IX. t. 1., IV. t. 4a, 4b).

A Battonyán előkerült és publikált rovásírási gyűrű negatív szövegének olvasata (*Csallány D.*, AÉ 1955, 81—82) a nagyszentmiklósi rovásírási rendszer ismeretében változik.

Bátmonostor(a) ~ *Botmonostor* építését (1192—1193) *Both* bihari ispán, közbejött halála miatt nem tudta befejezni.⁶⁹

Patala(szentpéter).1208: *Potala*, Bácsbokod mellett D-re feküdt. Becsei Imre, aki Becse-Gergely nembeli Bot ispán birtokait öröklött jogon követelte, az Alföldön számos helyen magának adományoztatta a *Bot-*, *Bat-*, *Bod-* névvel kezdődő birtokokat.⁷⁰

A 22—23. sz. kelyhek, a feliratok tanúsága szerint, *pan’u Pat-alja-n-tól* ~ *Bat-alja-n-tól* kerültek a *Šunád-nemzetséghez*.

Patala falut egyidőben *Bataljának* nevezték.⁷¹

⁶⁸ U. ott, 697.

⁶⁹ U. ott, 709—710.

⁷⁰⁻⁷¹ U. ott, 726.

A 21. sz. görög betűs szövegben a *Butaul zoapan* Thomsen-féle olvasat helyett *Pat-alj zapan* ~ *Bat-alj zapan* rovásszöveget olvasunk. A veláris *l* rovás jelnek a székely rovásírás tanúsága szerint a XI—XII. században már *l'*, *lj*, *ly*, *y* (= *j*) hangértéke lehetett, így a *Patalj* ~ *Batalj* olvasat indokolt.

A 21. sz. csésze *BOYT A OYA* feliratú, az olvasata szerint: *Both-aol'*, 'Both-nagycsalád'. Az *aul* > *aol'* > *alj* = nagycsalád. A felirat a 21. sz. kehely rovásfeliratában foglalt személlyel azonos: *Bath-alj(a)*, *Bath*-, nagycsalád(ja)'. Az előző feliraton a , nagycsalád' még törökül, utóbbin már magyarul szerepel: *Aul'*, *aol'-alj*.

Terem(alja) telek: 1256-ban *Teremalya*. Csanád nem birtoka Csanád vm-ben (*Györffy*, i.m. 873). *Gorzsa*, *Bodgorzsája*: 1331-ben *Bodgorsaya*. *Bod* nevű birtokosáról kapta nevének előtagját (*Györffy*, i.m. 857). *Batonya(egyháza)* (Csanád vm), a tatárjárás előtt Anya község egy része *Both* nevű birtokosáról *Botanya* nevet kapta (*Györffy* i.m. 848).

Battonyáról rovásírásos gyűrű került elő (*Csallány*: AÉ, 1955, 81—82).

18. Az 5. számú korszó feliratainak és a 11—12. számú pohár rovásfeljegyzésének nincsenek konkrétizálható kapcsolatai.

19. A felirat nélküli edények (13, 14, 18, 19. sz.) úgy látszik már a *Csanád-nem* szerzeményei voltak.

20. *Both-monostora* szomszédságában találjuk Baja birtok nevét. *Boya* *Baya*, az okleveles adatok szerint már 1077-ben szerepel.⁷²

A két szomszédos birtok neve névadó ispánja, együtt szerepel a 21. számú csésze *Bolya zapan* és *Bot-alj(a) zapan* föliraton. De a 8. számú csésze, a 6. számú korszó, a 15—16. számú nyelescsészék, a 22—23. számú kelyhek, a 3—4. számú korszók feliratai, de az ezekkel összefüggő, feljegyzések és edényformák, mind a *Bodrog vármegyei* eredetre utalnak. (ld. 6. sz. térképvázlatot).

21. A 23. számú kelyhen: *panu Patalján* ~ *Batalján* ~ *Botalján* feliratot találunk. A *Pat-alj(a)* ~ *Bat-alj(a)* ~ *Bot-alj(a)* felirat ismétlődik a 21. számú csészén. A *pan'u* szóban az *u* betű a cirillírás *u* betűje, a *Bat-alj(a)* névben az *alj(a)* szó finnugor eredetű.

A nyelvészeti vonatkozások további elemzése már túlterjed kitézött feladatom határán: a nagyszentmiklósi török nyelvű rovásjelek és szövegek megfejtésén és történeti háttérük megvilágításán.

22. Az eddigi adatok alapján is tisztázható, hogy a nagyszentmiklósi aranykincs és török nyelvű rovásai és rovásszövegei: honfoglaló nemzetségeinkhez fűződnek. Utolsó birtokosuk a Csanád-törzs (-nemzetség) volt. Elrejtésük is a Csanád-nem birtokán Nagyszentmiklóson történt, az É—D-i útvonal mentén, a Harangod-Aranka vize közelében.

23. A kincs elrejtését a tatárjárással (1241) hozom kapcsolatba. Az elrejtők Csanád várából szállították Nagyszentmiklósrá, de az aranyedényeket már nem sikerült újra kiásniok, valószínűleg elpusztultak.

⁷² U. ott, 708. pp.

24. A Csanád-törzs (-nemzetség) rovás-szignaturái azt tanúsítják, hogy a tulajdonbavétel ideje legkorábban 1028—1030-as években történhetett a görög barátok marosvári tartózkodása idején, ha az egyházi vonatkozásokat és a rovásírás kivitelezőinek ezen barátokat tekintjük. De arra nincsen bizonyítékunk, hogy az utolsó elrejtők egyházi funkcionáriusok lettek volna. A Csanád-nemzetség palotája a mai Ócsanádtól nyugatra feküdt.

25. Az aranyedények felirataiból nem derül ki, hogy azok Ajtonytól erednek, vagy az ő országrészéből származnak. A kapcsolatok részben Bodrog vármegyére utalnak, ahol Ajtonynak már nem volt uralma.

26. A kincs már nem Csanád vezér nevéhez és szerzeményéhez fűződik, hanem csak a Csanád-nemzetséghez (tehát utódaihoz). Így a kincs és a török nyelvű rovásírás használati ideje a XI—XII. század.

27. A magyarság a X. század közepén (950 körül) kétnyelvű volt: finnugor nyelvet és török nyelvet beszélt.⁷³ (Nem számítva az iráni és más nyelvű csatlakozókat). A finnugor nyelvet és a honfoglaláskori törzsneveket: az 568-ban bejövő avarsághoz fűztem.⁷⁴ Honfoglalóink török nyelvű, egyetlen rovásírásos felirati emlékét: a most megfejtett nagyszentmiklósi kincsfeliratok szolgáltatták.

28. Vajon a török törzsek melyik csoportjához sorozhatjuk a nagyszentmiklósi rovásfeliratokat?

A dunai bolgár-törökökhöz nem tartozik, mert a bolgároknál „az elszlávosodás folyamata a IX. században már nagyon előrehaladt, a X. században pedig teljesen be is fejeződhetett, mert a bizánci források a X. századtól kezdve a bolgárokat többé már nem különböztetik meg a szlávoktól.” A magyar szómaradvány *alj(a)*, a feliratok honfoglaló nemzetségeinkhez való tartozása, a XI. századi török nyelv és rovásírásrendszer, a *boéla* méltóságnév hiánya, stb., nem igazolják a déli, dunai bolgár eredetet. Így Mavrodinov,⁷⁶ Altheim⁷⁷ stb. kutatók eddigi állásfoglalása a dunai bolgárok mellett tárgytalanná vált. Németh Gyula a besenyőkhöz fűzte a nagyszentmiklósi feliratokat.⁷⁸ De tévedett a *Bojla Čaban*, *Bota-ul Čaban* megfejtésben, a *Bata* (889), fia (900—920) időmeghatározásában, a besenyőknek tulajdonított szövegben és ábécében. Elég, ha a *Šunád-törzs* (-nemzetség) feliratára hivatkozom és arra, hogy Csanád vezér István király unokaöccse volt, nemzetségfői címere pedig azonos a Turul-Árpád címerrel.⁷⁹

Közelebb járt a nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtéséhez Fehér Géza,⁸⁰ aki a kincset magyar eredetűnek tartotta. Azonban sem Ajtony, sem az erdélyi Gyula szerepe nem mutatható ki a kincs felirataiból.

Helyesen állapítja meg Györffy György, hogy az emlék török nyelve a

⁷³ Németh, A honf. magyarság kialakulása, 1930, 279.

⁷⁴ Csallány D., Neue Ergebnisse der awarenzeitlichen Forschungen in Ostungarn: Arch. Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften Nitra (Symposium über die Problematik der Besiedlung des Karpatenbeckens im VII—VIII. Jahrhundert Nitra-Malé Vozokany 28. August—1. Sept. 1966). Nitra 1966 (1—8 lap).

⁷⁵ Kniezsa I., Magyarország népei a XI. században. Bpest 1938, 435. pp.

⁷⁶ Mavrodinov N., Le trésor Protobulgare de Nagyszentmiklós: AH, 29, 1943.

⁷⁷ Altheim F., Geschichte der Hunnen, V. Berlin 1962, 293. pp.

⁷⁸ Németh Gy., Die Inschriften des Schatzes von Nagyszentmiklós. Bpest—Leipzig 1932.

⁷⁹ Györffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bpest 1959, 101., 4.

⁸⁰ Fehér: AE, 77(1950), 34—46.

Magyarországon beszélt török nyelvjárásokban keresendő.⁸¹ De Ajtony és Bojla név kapcsolatának keresése téves irányba vitte.

Értékesek László Gyula kérdésfelvetései, időrendi megfigyelései a nagyszentmiklósi kinccsel kapcsolatban. Az ő dolgozata az egyetlen, amely a darabok egy részének keltezését helyesen, a magyar pénzveréssel való azonosságok alapján, a XI. század első felére határozza meg.⁸² Igazolja ezt az *o* rovásjele is, amelyet a *c* betű helyett vertek ki.

29. „A Gyulák nemzetsége dél-erdélyi szállásterületét teljesen elvesztette, s Gyula fiai *Boja* (*Baja*) és *Bonyha* Baranya megye vidékén, részben az Árpád-nem szállásterületéből kaptak kárpótlást. A krónikairó tőlük származtatja a baranyai Kán nemzetséget.⁸³ Így érthetővé válik, hogy a Duna két oldalán (Bodrog és Baranya vármegyében) található *Boya* ~ *Baya* személy- és helynevek, amelyek Gyula nemzetségéhez tartoztak, miért rovattak fel a nagyszentmiklósi edényekre és miért kerültek a Gyula nemzetséghez tartozó Csanádhoz. Csanád neve egyébként Pest megye sík területén is fennmaradt helynévben.⁸⁴

30. Ajtony-, és Tétény-Zsombor-nem törzsfői oroslános címerein megjelenik a *nyílhegy* = *ok*, a törzsi jelkép, a török származás és a török rovásírásrendszer emlékeképpen.⁸⁵

31. Helyesen látja Györffy György is, hogy a nagyszentmiklósi kincs a türk nomádállam utolsó hagyatéka.⁸⁶

32. A munka értékelése után jöttem rá, hogy az 5. számú korszó és a 11. számú pohár rovásszövegében az *ng* rovásjel nem palatális, hanem veláris hangkapcsolatú, így helytelen az *Engid's* és *Seng* olvasatunk. Tehát a rovásjel *ng*¹ olvasata *n^g*.

Az 5. sz. korszó feliratának vonatkozó névalakja: *nag-idis*. Az első része *nag* = ,nagy' szóval (lásd *Noglok* = Nagylak, *Nog-falú* = Nagyfalú helyneveket, a kora-Árpád-kori oklevelekben); a második része *idis*. Az *idi* török szó, azonos az ,úr' szavunkkal. Együtt: *nag + idis* = nagyúr, az értelmező szótárak szerint. Az 5. sz. korszó második rovásszövegéből tűnik ki, hogy az előző, ,nagyúr' jelentésű szó kire vonatkozik. Nem *Elbek*, *Ilbek* vagy *Elybek* ~ *Ilybek* személynév szerepel itt, hanem ismét egy történeti földrajzi személy- és helynév bukkan elénk Bodrog vármegyéből: *Elye* ~ *Ilya* néven (Györffy, i.m. 720. lap). *Ilya*, *Három-*, *Egyházas-* *Ilya* ~ *Elye*, 1339-ben maradt meg először okleveleinkben. *Ilya* ~ *Elye* + *bek* ~ *bég* volt a ,nagyúr'.

A 11. számú pohár „*Seng*” feliratát is a veláris hang figyelembevételével kell magyaráznunk: *Sanag*-nak. Ezzel a névvel a 8. sz. csésze feliratán már találkoztunk *Zanád* ~ *Sanád* névváltozattal. Az olvasatok között *Zanagh* alakban is megvan (Györffy, i.m. 869—870. lap).

A 10. sz. csésze *b*) rovásfeliratát *šapak*-nak olvastam. Helyesbítenem kell

⁸¹ Györffy, Tanulmányok, 108.

⁸² László, Folia Arch. 1957, 141—152.

⁸³ Györffy, Tanulmányok, 21.

⁸⁴ U. ott, 155.

⁸⁵ U. ott, 4.

⁸⁶ U. ott, 118.

6. kép. Történelmi földrajzi kapcsolatok (XI–XII. század) a nagyszentmiklói kincs rovásfeliratainak alapján

ezt az olvasatot is, mert a helyes forma: *Šáp-ak. Šáp*, 1274-ben Csanád vármegyéhez tartozó helység volt és a Csanád-nem birtokaihoz tartozott. Harangod mellett, Besenyő körül feküdt. (*Györffy*, i.m. 869. lap).

33. Összegezve a feliratokon levő és megfejtett neveket, a következő szereplők fordulnak elő a nagyszentmiklósi aranyedényeken (6. kép).

1. *Šunád* ~ *Csanád-törzs, nemzetség* (9., 10., 17., 22., 23. sz. edényeken).
2. *Bath-alja* ~ *Both-alja ur(a)* (23. sz. kelyhen).
3. *Both-alj* ~ *Bath-alj ispán(ja)* (21. sz. csésze).
4. *Bathanád* ~ *ur(a)* (15., 16. sz. csésze).
5. *Bolya* ~ *Boya* ~ *Baya* (3., 4. sz. korsó).
6. *Bolya* ~ *Boya* ~ *Baya ispán* (21. sz. csésze).
7. *Bolya* ~ *Boya ispán Zanád* ~ *Szanád(i) kán'* (8. sz. csésze).
8. *Béz sabán* ~ *ispán úr(a)* (6. sz. korsó).
9. *Sanág* (*Zanágh* ~ *Zanád* ~ *Szanád*) (11. sz. pohár).
10. *Elye* ~ *Ilye-bég* ~ *bék nagyúr* (5. sz. korsó).
11. *Sápak-Sáp* birtokhoz tartozók (10. sz. csésze).
12. *Ati* = ,férfi rokon, nővér fia (?)' (6. sz. korsó).
Béz... (2. sz. korsó).

A *Csanád* nembeli *Béziek*, az egyik Gyulafi: *Bolya* ~ *Boya* kétségtelenül rokoni kapcsolatot mutatnak a *Csanád*-nemzetséggel, de egyúttal igazolják azt is, hogy az edények nem *Csanád* vezérhez a megye első ispánjához fűződtek, hanem a már szétágazott *Csanád*-nemzetséghez tartoztak. A *Both-Bath* névalakokkal összefüggő edényfeliratok rokoni kapcsolatait a *Csanádokhoz* nem ismerem.

34. A 3—4. sz. korsó *Bolya* ~ *Boya* névével, úgy látszik hogy halotti szertartással függhetett össze, az edények felületén látható kereszt-díszes mező tanúsága szerint. *Boya*, a Gyula-fiak egyike, vezérszeretpet játszott az 1044—1046 közötti Péter-ellenes mozgalmakban, az ún. „Pogánylázadásokban”. Andrást, Bélát és Leventét akarták visszahozni az országra, ennek érdekében összeesküvést is szöttek *Csanádon*. A további kutatások feladata a történeti háttér kidolgozása és a pontosabb kronológia biztosítása a felirati anyagra való tekintettel. Mindenesetre a XI—XII. századot kell tágabb értelemben tekintetbe venni a nagyszentmiklósi aranykincs összegyűjtésére és használati idejére nézve.

35. Az aranykincs utoljára a *Csanád*-nemzetség kezén volt együtt és Szentmiklóson a *Csanád*-nem birtokán rejtették el, bizonyára a nemzetség egyik érdekelt családja. Az aranykorsók karcolt feliratai alapján arra gondolhatunk, hogy a 3—4, 8, 11-12, 20-21 számú Bolyától, a 2. és 6. számú Béz ispántól az 5. számú Elye bég nagyúrtól, a 15-16. számúak Batanád urától, származik. Azonban a korsók kivitelezése, formája annyira egységes, hogy nem számolhatunk a darabok különböző forrásból való eredeztetésével. Inkább az hihető, hogy az egész egy kézben maradt, szándékukban állt az edények rovásfeliratokkal való ellátása után a hagyaték szétoztatása, de váratlan esemény *Csanádon*, arra kényszerítette a nemzetség tagjait, hogy saját nagyszentmiklósi birtokukon rejtsek el aranyukat. Az elrejtésnek számos oka volt, legkésőbbi lehetőségnek az 1442. évi tatárjárást tekinthetjük.

36. A nagyszentmiklósi kincs nem szignált aranyedényei, mind a Csanád-nem tulajdonai voltak. A *Šunád*-jelű poncolt darabok pedig a Csanád-nemzetség tulajdonaivá váltak.

A 2. számú korszón látható nemzetségi tamga (IV. t. 1) azt mutatja, hogy a korszó ábrázolását is a Csanád-nemmel, közelebből a Béziékkal kell összekapcsolni. Úgy látszik, hogy a lovasvitéz Csanád vezért ábrázolja, Ajtony levágott fejével. A Csanád-nemzetség az Ajtony elleni harc dicsőségét kívánta megörökíteni a 2. számú aranykorszón (VII. t. 1b) és Álmos-Emese Turulmondája ismétlődik meg itt is a Csanád-nem vonatkozásában a 2. számú aranykorszón (VII. t. 1a), a 7. számú aranykorszón (X. t. 1a, XI. t. 1b). Az Árpádok és Csanádok nemzetségfőinek azonos Turul-címere van. A kereszténné vált őszanya két karjából kinőtt két fácska: a Csanád-nem két kibontakozó virágzó fáját szimbolizálja. A nemzetség két főhajtása: a XII. században élt *Belenig*, *Buguzlou* testvérpárra megy vissza.

37. A magyar nép türk ágának egyedülálló rovásfeliratait és egyedülálló ötvösművészetét ismerhetjük meg a nagyszentmiklósi aranykincsben, amelynek népi kapcsolatait tévedésből eddig a dunai bolgár-törökökhöz és a bevándorolt besenyőtöredékekhez fűzték.

38. A kincs rovásfeliratai azt mutatják, hogy a XI—XII. századi hivatkozott nemzetségeink kétnyelvűek voltak, törökök és finnugorok, de elsősorban török nyelvűek, akik nyelvüket és rovásírásukat sokáig megőrizték. A székelyek még elmagyarosodásuk után is évszázadokig őrizték rovásírásukat. A veláris hangú rovásjeleket, amelyek a törökség jellemző sajátjai, a ligatúráikban értelemvesztetten is megtartották.

39. Amint már megjegyeztem, a törzsfői címereken, az oroszlánok jobb mancsában tartva, megjelenik a nyíl = *ok*, a jellegzetes törzsi szimbólum. Török törzs tehát: *Ajtony* törzse, *Tétény* törzse. A többi oroszlán-címeres törzsek: *Gyula* törzse, *Both* és *Ónd* törzse a Duna—Tisza vidékén, *Előd* törzse, de az *Árpád*-ház legkorábbi jelvényein is oroszlánábrázolás jelent meg. Törökök a székelyek, többségükben a többi honfoglalók.

40. Az Árpádok 10 országra osztották fel Magyarországot, mindegyik élére egy-egy török törzsfőt állítottak a honfoglaló rokonságból vagy a vezéreik közül. Ezek közül 7 törzs a korábbi avar törzsszervezet része volt, amelynek népe zömmel finnugor nyelvet beszélt. Mikor a behelyezett rokon törzsfők az idők folyamán túlságosan megerősödtek, vagy önállósították magukat, a központi hatalom (Árpádok), egyiket a másik után számolta fel. Ez már nemcsak a pogányok elleni harc volt, hanem nyelvi hadjárat is a honfoglaló török többségű néptörzseink ellen. Az Árpádok: a finnugor többségre és a nyugati egyházra támszkodtak; a honfoglaló török nemzetségeink pedig a pogány papokra, a türelmes keleti egyház védelmére, a régi népi és nyelvi hagyományokra és jogokra számítottak. Az eredmény ismeretes: a törökség hazánkban eltűnt.

41. A nagyszentmiklósi aranykincs és feliratai a honfoglaló török nyelvű nemzetségek egyetlen örökségét őrizték meg számunkra.

Azt a tényt, hogy türk nyelvű-e, vagy onogur-bolgár, illetőleg onogur-

-hun nyelvű-e a nagyszentmiklósi felirati anyag és annak hazai nyelvi kapcsolata, majd a hivatott nyelvészek és történészek fogják eldönteni.

A homorodkarácsonfalvi székely rovásfeliratban „hun-székely” szó jelzi a népi hagyományt. Rovásírásuk a nagyszentmiklósi írásrendszernek folytatása.

A Kubán melléki török nyelvű rovásfeliratok, amelyek testvérei a nagyszentmiklósi rovásjeleknek: iránymutatók számunkra.

42. A nagyszentmiklósi arany-ivókürtöt: a bócsai, perescsepinei (Szovjetunió), ozorai és Szeged-átokházi avarkori ivókürtök és szertartási edények sorozatába beállítva, nem az avarokhoz, hanem a hun-bolgárokhoz soroztam

43. A XIX. t. 3 alatti rovásszöveget (VII. t. 1b), amely a 2. számú korszak lovasalakjának zászlóján fordul elő, még csak részben tudtam megoldani.

44. A rakamazi gyepiföldi honfoglaláskori sírlelet korongpárja (hajfonatdísz) kapcsán (XX. t. I—2), már rámutattam az Álmos-nemzetség, a nagyszentmiklósi Turul-ábrázolások (VII. t. 1a, X. t. 1a, XI. t. 1b) szoros összefüggéseire. A kincsleletnek a Csanád-nemzetséghez való tartozandósága, korábbi megállapításaimat megerősíti. (*Csallány D.*, *Acta Arch. Hung.*, 10) (1959)324. 11., Abb. 2—4, 6., 7).

Csallány Dezső

XIV. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINCS ÉS FELIRATAINAK IRODALMA

1801—1850.

Schoennisner, *Notitia Hungaricae rei numariae*, Budae, 1801, XLII. §.

Jerney János, A nagyszentmiklósi kincsről: Hajdan és Jelen, 1847, 4—5.

Csészék és edények, arany a X. századból. Találtattak Torontálmegyében, Sz.-Miklósnál, Bene fegyvereivel és ékszereivel együtt. Kiásattak Bene pusztáján Kis-Kunságban: Magyar Hajdan és Jelen, 1847. 4.

Arneth J., Die antiken Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antikencabinetts Wien, 1850, pp. 8,20—27, pl. G. II—VII, X, XIV.

1851—1900:

Böhm L., Geschichte des Temeser Banats, I. Leipzig, 1861.

Sacken E.—Kenner F., Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antikencabinetts, Wien, 1866, p. 33.

Dietrich F., Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefäßen des Banater Fundes: Germania, 1866, 177—209.

Böhm L., Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme, I. Pest 1867.

Attila kincse: Budapesti Hírlap 1884, 326. sz.

Attila kincsei: Vasárnapi Újság, 1884, 609.

A nagy-szentmiklósi lelet: Vasárnapi Újság, 1885, 393.

Hampel J., A nagyszentmiklósi kincs: Arch. Ért., 1884, 1—166.

Hampel J., Der Goldfund von Nagy Szent Miklós, sogenanter „Schatz des Attila”.

⁸⁷ *Csallány D.* Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai: AÉ, 1946—1948, 350—361, LXXV—LXXIX. t.

Beitrag zur Kunstgeschichte der Völkerwanderungsepoche: Ungarische Revue, 1885, 161—199, 598—619., 1886, 433—480, 627—688. Kny. Bpest 1886, 190 lap.

Hoernes M.: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1885, 89—90. Arch. Értesítő, 1885, 404—405.

Keil B., Die griechischen Inschriften im sog. „Schatz des Attila“: Repertorium für Kunstwissenschaft Stuttgart, 1888, 256—261.

Bálint G., Attila kincse: Erdélyi Híradó, 1892, 249. sz.

Bálint G., Attila kincse. A nagyszentmiklósi lelet feliratainak megfejtése: Pesti Hírlap, 1892, XI. 20.

Fenger L., Om Tidbestemmelsen for det ungarske Guldfund frå Store St. Micklos, den saakaldte „Attilas Skat“: Aarbger for nordisk Oldkyndighet og Historie, 1892, 135—160.

Kondakov N., Istorija i pamjatniki vizantijskoj email. Kolekcija Zvenigorodszkago, Szpb., 1892, p. 39 sq.

Kondakov N., Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Emails. Sammlung Swenigorodskoï, Frankfurt am Main, 1892, p. 37 sq.

Nagy G., Magyarország története a népvándorlás korában: Szilágyi I., A magyar, nemzet története I. Bpest 1895, p. CCCXXXII.

Kraus F., X., Geschichte der Christlichen Kunst, I. Freiburg im Breisgau, 1896, pp. 517, 591—592.

Pulszky K.-Radisics, J., Az ötvösség remekei, II. Budapest 1896, 101. 11.

Pulszky F., Magyarország Archaeológiája, II. Budapest 1897, 55—64.

Strzygowski J., Zur Datierung des Goldfundes von Nagy-Szent-Miklós: Byzantinische Zeitschrift, 1897, 585—587.

Hampel J., A régibb középkor emlékei Magyarhonban, I—II. Bpest 1894—1897.

Neumann W. A., Der Krainburger Goldfund. Ein Beitrag zum Studium der Verroterie cloisonnée: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, 1900, 135—141.

1901—1910:

Hampel J., Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, I—III. Braunschweig 1905.

Nagy G., Butaul zoapan, Buila zoapan: Arch. Ért., 1908, 127—137.

Supka G., „Attila kincse“: Magyar Allam, 1908. XI. 12.

Kondakov N. P., Makedonija, Szpb., 1909, pp. 24—29.

Strzygowski J., (et van Berchem M.), Amida. Heidelberg, 1910, p. 376.

1911—1920:

Ebert M., Der Goldring von Strobjehnen: Prähistorische Zeitschrift, 1911, 105—115.

Debrecenyi M., Az ősmagyar írás néhány hazai és oroszországi emléke. Bpest 1914, 94 lap.

Supka G., Motivumvándorlás a korábbi középkorban. -Motivenwanderung im früheren Mittelalter: Arch. Ért., 1914, 1—19, 70—71, 89—110, 165—166, 184—206, 273—274.

Mészáros Gy., A Nagy-Szent-Miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése: Ethnographia, 1915, 1—21.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi feliratokhoz: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1915, 495—497.

Nyáry A., Attila kincse: Budapesti Hírlap, 1915, 92. sz.

Rosenberg M., Zu Supka, Das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós: Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1915, 101—102.

Supka G., A nagyszentmiklósi kincs revíziója. — Zur Revision des Schatzes von Nagyszentmiklós: Arch. Ért., 1915, 5—6, 50—64., 1917, 8—86, 272.

Az „Attila-kincs” feliratainak ügye: Ethnographia, 1915, 216—229.

Karabacek J., Über einen frühmittelalterlichen Zeugdruck mit angeblicher Gany-med-Musterung: Anzeiger d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien phil.-hist. Klasse, 1916.

Németh Gy., Az „Attila kincs” feliratainak ügye: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1916, 419—422.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs revíziója: Történelmi Szemle, 1916, 285—286.

Supka G., Das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós: Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1916, 13—24.

Thomsen W., Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Hist.-filol. Meddelelser I, Köbenhavn 1917.

Strzygowski J., Der Schatz von Nagy-Szent-Miklós: Strzygowski J., Altai-Iran und Völkerwanderung. Leipzig 1917, 54—64.

Supka G., A nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Arch. Ért., 1917, 208.

Németh Gy., Thomsen a nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Egyetemes Philológiai közlöny, 1917, 638—641.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs körül: Turán, 1918, 265—267, 325—329.

Németh Gy., Válasz Sebestyénnek: Turán, 1918, 332—333.

Sebestyén Gy., A nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Egyetemes Philológiai Közönlöny, 1918, 78—81.

Sebestyén Gy., Nyílt levél a főszerkesztőhöz: Turán, 1918, 329—331.

1921—1930:

Fettich N., Nagyszentmiklósi kincs: Művészeti Lexikon, II, 165—166.

Jelić L., Die Inschrift auf der Bucla-Schale von Nagyszentmiklós. Die Wiege der Metallkunst der Völkerwanderung: Studien zur Kunst des Ostens, 1923, 147—158.

Wladár R., A nagyszentmiklósi kincslelet feliratainak megfejtése. Bpest, 1921, 20 lap.

Supka G., Zur Herkunft der Tierschalen im Schatze von Nagyszentmiklós: Studien zur Kunst Asiens und Europas J. Strzygowski zum 60. Geburtstage gewidmet. Wien 1923. 251—255.

Mladenov S., Die Inschriften des altbulgarischen Goldschatzes von Nagy-Szent-Miklós: Godišnik na Narodnija Musei Szofia, 1922—1925, 326—380, Sofia 1926, 362—380.

Schraeder H. H., Zur Beschriftung des Schatzfundes von Nagy-Szent-Miklós: Ungarische Jahrbücher, 1925, 447—454.

Mötefindt H., Der Schatzfund von Nagyszentmiklós: Ungarische Jahrbücher, 1925, 364—391.

Mötefindt H., Zur Datierung und Beurteilung des Schatzfundes von Nagy-Szent-Miklós, Komitat Torontal, Ungarn: Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1925, 1—6.

Protitsch A., La tradition d'art sassanide chez les anciens Bulgares: Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, 1926—1927, 211—230.

Mladenov S., Zur Erklärung der sogenannten Bucla-Inschrift des Goldschatzes von Nagy-Szent-Miklós: Ungarische Jahrbücher, 1927, 331—337.

Kondakov N. P., Ocserki i zamütki. Praga 1928, pp. 77, 104, 286.

Schmid W., Zur Chronologie des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós: Mannus Festschrift Kossina 1928, 221—231.

Vulić N.: Starinar, 1928—1930, 223.

Kühn H., Das Kunstgewerbe der Völkerwanderungszeit: Bossert, Geschichte des Kunstgewerbes aller Zeiten u. Völker, I. 1930, 69—100.

1931—1940:

Auf dem schatzfund von Nagyszentmiklós. . . : A Műgyűjtő, 1931, 88.

Németh Gy., Árpádkori törökjeink. Kié volt a nagyszentmiklósi kincs? Népünk és Nyelvünk, 1931, 169—185.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs feliratai: Magyar Nyelv. 1932, 65—85, 129—130. + Ferenczi Sándor: Erdélyi Múzeum, 1932, 358.; Ungarische Jahrbücher, 1932, 360.

Németh J., Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen, II. Die ungarische Kerbschrift. Bpest—Leipzig 1932, 84 lap. □

Filow B., Geschichte der altbulgarischen Kunst. Berlin—Leipzig, 1932, 17—25.

Németh J., Les inscriptions du trésor de Nagy-szentmiklós: Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes, 1933, 5—38., 1934, 126—136.

Amit nem kaptunk vissza Bécsből: Pesti Hírlap, 1933. V. 7.

Mladenov S., Protobulgarisch und nicht petschenegisch ist der s. g. Attilaschatz von Nagy-Szent-Miklós: Godisnik, na Szofijszkaja Universitet, 1935, 1—88. □

Horváth T., Az üllői és a kiskőrösi avar temető. — Die avarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös: Arch. Hung., XIX, 1935.

Goschew I., Die Lesung der griechischen Inschrift der Schale No 9. des Goldschatzes von Nagyszentmiklós: Atti del V. congresso internazionale di studi bizantini Roma, II. 1936, 138—

Mavrodinov N., L'industrie d'art des protobulgares: Madara, II. Sofia 1936, 193—194, 248—253.

Schüller H., A nagyszentmiklósi aranykincs ornamentikája. — Zur Ornamentik des Goldschatzes von Nagyszentmiklós: Arch. Ért., 1937, 116—131, 217—226.

Schaffran E., Der Goldschatz von Nagy-Szent-Miklós: Kunstrundschau, 1938, 97—101.

Minns E. H., The Greek inscription on Nos. 9. and 10 of the Nagy-Szent-Miklós treasure: Balodis-émlékkönyv, Riga 1938, 120—125.

Mészáros Gy., A nagyszentmiklósi kincs egyik áltörök felirata. — Eine pseudotürkische Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós: Népünk és Nyelvünk, 1938, 1—18.

Mavrodinov N., Remarques sur les inscription du trésor de Nagyszentmiklós: Bulletin de la Soc. Hist. Bulgare, 1939, 308—317.

Csalog J., A nagyszentmiklósi kincs arany korsóinak cserépből készült változatai. — Die Tonvariationen der Krüge des Schatzes von Nagyszentmiklós: Pécsi Múzeum Értesítője 1939—1940, 52—54.

Županič N., Problem etničke pripadnosti zlatega zaklada iz Semikluša v Banatu. — Zum problem des ethnischen Zugehörigkeit des Goldschatzes von Nagyszentmiklós im südwestlichen Rumänien: Etnolog (Ljubljana), 1940, 5—30. □

Fehér G., A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik. — Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises: Arch. Hung., VII. 1931, 173 lap.

1941—1950:

Dietz E., A nagyszentmiklósi aranyelet: Europa, 1943, 121—126.

Mavrodinov N., Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós: Arch. Hung. XXIX. 1943, 232 lap. □

Grabar A., Kondakov and the treasure of Nagy-Szent-Miklós: Bulletin of the Byzantine Institute, 1946, 3—5.

Kondakov N. P., The treasure of Nagy-Szent-Miklós: Bulletin of the Byzantine Institute, 1946, 7—13.

Csallány D., Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai. — Rapports de l'époque avare de Szeged et des cors à boire Hunno-Bulgares: Arch. Ért., 1946-48, 350-361. □

Altheim F., Hunnische Runen: Halle a. d. S., 1948, 32 lap. + Harmatta J.: Arch. Ért. 1950, 59—60.

Dimitrov D. P., Dnesnogo szisztojanie na viprosza za prabilgarszija harakter na zlatnogo szikrovisece ot Nadiszentmiklós: Izvestija na Bulgarszkogo Isztoriceszko Druzsesztvo, 1948, 338—414. □

Fehér G., A nagyszentmiklósi kincsrejtély megfejtésének útja. — Pour dévoiler le mystère du trésor de Nagyszentmiklós: Arch. Ért. 1950, 34—49. □

1951—1960:

Alföldi A., Études sur le trésor de Nagyszentmiklós: Cahiers Archéologiques, 1951, 123—149. □

Altheim F., Eine neue protobulgarische Inschrift aus Nagy-Szent-Miklós: La Nouvelle Clio, 1951, 70—76.

Altheim F., Eine neue proto-bulgarische Inschrift aus Nagy-Szent-Miklós: Altheim, Aus, Spätantike und Christentum. Tübingen 1951, 70—77. □

Alföldi A., Études sur le trésor de Nagyszentmiklós, II—III.: Cahiers Archéologiques, 1952, 43—53., 1954, 61—67. □

Gabain A., Über die Ahnen der Türkvölker: Mitteilungen des Instituts für Orientforschung, 1953, 474—479.

Kronczsalov D., Madarský jezdec. K otázce o ethnogenesi Bulharů: Československá Ethnografie 1953, 203—260. □

Artamonov. I. I., Nadpiszi na zaklazskah novoecerkaszkogo muzeja i na kamnah majackogo gorodiscea: SZA, XIX, 1954, 263—268. □

Sceřbak A. M., Neszkolko szlov o priemah estenija runiceszskih nadpiszej, naidennih na Donu: SZA, XIX. 1954, 269—282. □

Eberstein Z., Der Schatz von Nagy Szent Miklós: Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien, 1951—1954, 43—45. □

Artamonov, M. I., A novoecerkaszki múzeum kulacsain és a majacki gorodisce kövein levő feliratok: Szovjet Régészet, X, 1955, 120—123.

Scserbak A. M., Néhány szó a Don vidékén talált runikus feliratok olvasásának módjairól: Szovjet Régészet, X, 1955, 124—137. □

Mavrodinov N. P., Raszkopki i issledovanij v Bolgarii za poszlednie godi: SZA, XXIV, 1955, 121—154.

László Gy., Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről. — Notes sur le trésor de Nagyszentmiklós: Folia Archaeologica, 1957, 141—152. □ + Kádár Z.: AÉ, 1959, 219; Moravcsik Gy.: BZ, 1958, 245—246., Bysl, 1958, 361.

László Gy., Contribution à l'archéologie de l'époque des migrations. III. Notes sur le trésor de Nagyszentmiklós: Acta Arch. Hung., VIII, 1957, 186—198. □

Csalog J., Kobakedények hatása a népvándorlási agyag- és fémművességre. — L'influence des vases de gourde sur la céramique et l'industrie du métal de l'époque des migrations: Folia Arch., 1957, 134—139.

Erdélyi I., Novaja runiceszkaja nadpisz iz Bengrii: Epigrafika Vosztoka, XII, 1958, 59—61.

Győrffy Gy., A nagyszentmiklósi kincs: Századok, 1958, 595—607. □

Noll R., Goldschatz von Nagyszentmiklós: Noll, Vom Altertum zum Mittelalter, Wien 1958, 72—78. □

Jensen H., Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1958.

Altheim F. — *Stiehl R.*, Zwei neue Inschriften. Die aramäische Fassung der Ašoka-Bilingue von Kandahar: Acta Antiqua, 1959, 107—126. □

Besevliev V., What was the title *ητζιργον* (*ητζουργον*) *βοιλας* in the Protobulgarian inscriptions? Byzantinoslavica, 1955, 120—124. + BCO, 1959, 74—75.

Csallány D., Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert: Acta Arch. Hung., X/(1959), 281—325.

Kádár Z., Megjegyzések a nagyszentmiklósi kincs omphalos-csészéihez. — Remarques sur les coupes „omphalos” du trésor de Nagyszentmiklós: Folia Arch., 1959, 109—113.

Győrffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bpest, 1959, 107—119.

1961—:

Erdélyi I.: Arch. Ért. 88, 1961, 279—

Kádár Z., A nagyszentmiklósi kincs képtípusainak eredetéről: Folia Arch., 1961, 117—.

László Gy., A nagyszentmiklósi kincs (Lexikon-címszó): Rég. Dolg., 4, 1962, 59—64.

Kádár Z., Über die Problematik der iranischen Verbindungen des avarischen Kunstgewerbes in der nördlichen Theissgegend: Atti del VI. Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche, III. Roma, 1966, 411—414.

Šcerbak A. M., Les inscriptions inconnues sur les pierres de Khoumara (au Caucase du Nord) et le problème de l'Alphabet runique des Turcs occidentaux: Acta Orientalia, 15(1962), 283—290.

Kuznecov V. A., Nadpiszi Kumarinszkogo gorodisca: Szovjetszkaja Archeologija, 1(1963), 298—304.

Benda Kl., Gegenwärtiger Studienstand über die Goldgefäße aus Sännicolăul Mare (Nagyszentmiklós): Slovenská Archeológia, XIII/2. 1965. 399—414. 14 ill.

Csallány D., A világhírű nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése: Kelet-Magyarország, XXIV. 118, 1967. május 21, 7. 1.

DIE ENTZIFFERUNG DER KERBSCHRIFTEN DES GOLDSCHATZES VON NAGYSZENTMIKLÓS UND IHR GESCHICHTLICHER HINTERGRUND

In Nagyszentmiklós (=Sinnicolăul Mare) (früher Komitat Torontál, jetzt Komitat Timiș-Torontal, Rumänien) fand der Leibeigene von Kristóf Nákó, Nécza Vuin beim ziehen eines Grabens einen Goldschatz. Der Fundort war im Stadtteil Sziget gelegen, etwa 10 Kilometer südlich der an der Maros liegenden Ortschaft Ócsanád (früherem Marosvár) und nördlich des Flusses Aranka.

Den einzigartigen Fund verkaufte der Besitzer des Schatzes griechischen Händlern. Auf Grund eines kaiserlichen Erlasses wurde jedoch der aus 23 Stücken bestehende Schatz für das Wiener Antiquitäten-Kabinett von den Händlern käuflich erworben.

Laut den Aussagen eines Augenzeugen soll der aufgefundene Schatz ursprünglich aus wesentlich mehr Stücken bestanden haben.

Ausserordentlich zahlreich ist die archaeologische Literatur, die über den Goldschatz von Nagyszentmiklós veröffentlicht wurde. Es befassen sich etwa 130—140 Arbeiten mit den diversen Problemen, die im Zusammenhang mit dem Schatz auftauchten. Bezüglich der auf den Gefässen befindlichen Inschriften in Kerbschrift konnte vor dem Erscheinen dieser Arbeit jedoch keine endgültige abschliessende Entzifferung gefunden werden.

Die Runenzeichen auf den Gefässen des Fundes von Nagyszentmiklós weisen charakteristische Merkmale auf, welche auf die Charakteristik der Kerbschriften des Orchon—Jenissej—Talas Tales, deres Don—Kuban Gebietes, ferner auf solche der szekler-ungarischen Zeichen hindeuten.

Nachdem die bisherigen Versuche zur Entzifferung mit Hilfe der oben angeführten türkischen Kerbschriftzeichen, sowie deren anschliessenden Entwicklungsformen nicht in Einklang gebracht werden konnten und keine Lösung ergaben, so erschien es notwendig die Deutung der Runeninschriften unabhängig von den vorangegangenen Versuchen, von vorne angefangen, auf ganz neuer Basis zu versuchen.

*

Dem bisher verwendeten Gebrauch entsprechend verblieb die laufende Nummerierung der Gefässe unverändert, jedoch in Verbindung mit den von Gyula Németh angefertigten Runentexten, den Bildertafeln von M. N. Mavrodinov, sowie auch meinen eigenen Illustrationen (*Tafel IV—XX, Abbildung 4—6*).

Die Runentexte der Inschriften habe ich auf *Tafel IV* zusammengefasst.

Auf *No 1. Krug (Tafel V)*, *No 7. Krug (Tafel X—XI.)*, *No 12. Becher (Tafel XIV. 2)*, *No 13., 14. Schalen mit Tierköpfen (Tafel XIV, 3, 4)*, *No. 18., 19. Schalen (Tafel XVI, 1, 2)* und *No 20. Schale mit Schnalle (Tafel XVII)* sind keine Inschriften vorhanden.

Auf *No 2. Krug (Tafel VI—VII)* ist eine Tamga des Geschlechts eingeritzt (*Tafel IV, 1*) und auf dem Banner der Lanze der Reiterabbildung (*Tafel VII. 1b*) ist eine kaum wahrnehmbare, bisher ungelöste Runeninschrift vorhanden (*Tafel XIX 3*). (Nach der Abbildung von Mavrodinov).

Auf No. 3—4. Krüge (*Tafel VIII, 1, 2*) ist je das gleiche Wort in Runenschrift eingraviert (*Tafel IV, 2, 3*).

Auf No 5. Krug (*Tafel IX, 1*) sind in zwei Gruppen Runentexte eingeritzt (*Tafel IV, 4a, 4b*).

Auf No 6. Krug (*Tafel IX, 2*) sind die eingeritzten Runentexte in drei Gruppen angeordnet. (*Tafel IV, 5a, 5b, 5c*).

Auf No 8. Schale (*Tafel XIII*) befindet sich eine punzierte Kerbschrift (*Tafel IV, 6a, 6b*).

Auf No 9. Schale (*Tafel XIII, 1*) ist eine punzierte Zeile mit Runenzeichen (*Tafel IV, 7a*) und eine punzierte byzantinische Aufschrift mit zahlreichen Variations-Möglichkeiten der Lesart vorhanden.

Auf No 10. Schale (*Tafel XIII, 2*) ist eine punzierte Runenzeile, ein eingeritztes Runenwort (*Tafel IV, 7b, 7c*), sowie eine Umschrift mit gleichem Text wie bei der vorangehenden byzantinischen Inschrift ersichtlich.

Auf No. 11. Becher (*Tafel XIV, 1*) sind nur zwei Runenzeichen vorhanden (*Tafel IV, 8*).

Auf No 15., 16. Schalen mit Heft (*Tafel XV, 1, 2*) ist der Runentext bei beiden identisch (*Tafel IV, 9, 10*).

Auf No 17. Trinkhorn (*Tafel XV, 3*) befindet sich ein punzierter Runentext (*Tafel IV, 11*).

Auf No 21. Schale mit Schnalle (*Tafel XVIII*) ist eine punzierte Umschrift türkischen Textes in griechischen Buchstaben ersichtlich.

Auf No 23. Kelch (*Tafel XIX, 2*) sind punzierte und eingeritzte Runentexte vorhanden. (*Tafel IV, 13a, 13b*).

*

Bei den bisherigen Versuchen zur Entzifferung habe ich auf die Lesarten von F. Dietrich, G. Supka, Gy. Mészáros, R. Wladár, Gy. Németh, Fr. Alheim, L. Pataki und das ABC von Gy. Németh und H. Jensen Rücksicht genommen.

Auch bei den Runentexten von Nagyszentmiklós gilt die Regel den Text von rechts nach links zu lesen. Das *s* und das *n* Runenzeichen hat international die gleiche Bedeutung und bleibt bei den verschiedenen Arten der Runenschrift unverändert.

Das Runenzeichen *n* nahm ich zum Ausgangspunkt zu meiner Entzifferung. Zur inneren Kontrolle diente mir der Vergleich der Inschriften der Schalen No 8. und No 21., als äussere Kontrolle verwendete ich Runeninschriften der Kuban—Don Gegend.

Die Lesarten und Erläuterungen der Runentexte habe ich auf den Tafeln IV—XX zusammengefasst.

*

Auf *Abbildung 4* befindet sich meine Zusammenstellung des Runen ABC und der Tonwerte der Runenzeichen von Nagyszentmiklós.

Der Goldschatz dürfte ursprünglich 36 Gefässe enthalten haben. Laut der Aussage eines Augenzeugen hat der Finder (Grundbesitzer) etwa 13 Goldgefässe für seine eigenen Zwecke verwendet oder verkauft. Ursprünglich waren, wie festgestellt werden konnte, die Gefässarten paarweise vorhanden.

Auf *Abbildung 5* sind die Zusammenhänge der Runeninschriften mit den türkischen Runensystemen zu finden.

*

Die Entzifferung und Erklärung der Runeninschriften des Goldschatzes von Nagyszentmiklós in der Reihenfolge der Nummerierung der Gefässe:

No 2. Krug (*Tafel VI—VII*) mit eingeritzter Tamga des Geschlechts (*Tafel IV, 1*) und auf dem Banner der Lanze der Reiterabbildung befindlichen Runentext in Kleinzeichen (*Tafel XIX, 3*): *Béz...*

No 3. Krug (*Tafel VIII, 1, Tafel IV, 2*) die Runeninschrift bedeutet: *Bolya* ~ *Boya*. Das ist der Name eines Gespans des Komitat Bodrog, der wahrscheinlich identisch ist mit einem der Söhne aus dem Stamm Gyula, welcher um 1047 eine führende politische Rolle gespielt hat.

No 4. Krug (*Tafel VIII, 2, Tafel IV, 3*) die Runenschrift bedeutet *Bolya* ~ *Boya* und ist identisch mit jener von Krug No 3.

No 5. Krug (*Tafel IX, 1, Tafel IV, 4a, 4b*): *nag'-idis Elye-bek* = Elye bég nagyüré (Gehört dem grossen Herrn Elye Bei). Das war der Name einer Persönlichkeit, die eine geschichtliche Rolle im Komitat Bodrog gespielt hat. Der Name kommt auch in geschichtlichen geographischen Ortsnamen vor.

No 6. Krug (*Tafel IX, 2, Tafel IV, 5a, 5b., 5c*): *sabánud Béz pan'u:* (*atü*) = Béz sabán úré (Gehört Herrn Béz sabán); (männlicher Verwandter, Sohn einer älteren Schwester). Eine geschichtliche Persönlichkeit, eine Abzweigung aus dem Geschlecht Csanád und Besitz des Geschlechts Csanád.

No 8. Schlüssel (*Tafel XII, Tafel IV, 6a, 6b*): *Bolya zapan* ~ *sabán Zanádj kán'* = Bolya sabán Zanádj ~ Szanádj kánja (Bolya sabán Khan von Szanádj). Grundbesitz des Geschlechts Csanád in Szanádj an de Theiss (heute Komitat Torontál in Jugoslawien).

No 9. Schale (*Tafel XIII, 1., Tafel IV, 7a*) Die punzierte Runeninschrift bedeutet: *Šunád-ok zaok* = Šunád ~ Čanádj-törzs (nemzetség), (Stamm, Geschlecht Šunád ~ Čanádj), Teil eines Geschenkes. Die Lesart der griechischen Inschrift kommt in etwa 9 Varianten vor.

No 10. Schale (*Tafel XIII, 2., Tafel IV, 7b, 7c*) Die Runeninschrift heisst: *Šunád-ok zaok* Šunád ~ Čanádj-törzs (nemzetség) (Stamm, Geschlecht Šunád ~ Čanádj) Teil eines Geschenkes. *Sáp-ak* = Sáp, Ortsname im Komitat Csanád, Besitz des Geschlechts Csanád. Die Lesart des griechischen Textes ist mit der von No. 9. identisch.

No 11. Becher (*Tafel XIV., Tafel IV, 8*): *Sanág* = Szanádj. (Die Variation der Lesart des Ortsnamens ist aus geschichtlichen geographischen Dokumenten bekannt). Besitz des Geschlechts Csanád.

No 15. Schale mit Heft (*Tafel XV, 1, Tafel IV, 9*): *Batanád-edez* *Batanád urái* (Gehört dem Herrn von *Batanád*). *Bat* + *An'a* ehemalige Ortschaft in Komitat Csanád. Jetzt: *Battonya*.

No 16. Schale mit Heft (*Tafel XV, 2, Tafel IV, 10*): *Batanád-edez*.

No 17. *Trinkhorn* (*Tafel XV, 3, Tafel IV, 11*): *Šunád-ok zaok* = Csanád törzs (nemzetség), *részajándék*. (Stamm, Geschlecht Csanád, Teil eines Geschenkes).

No 21. Schale mit Schnalle (*Tafel XVIII*): *Bolya zapan* ~ *saban täsi dügätügi* *Botalj zapan* ~ *saban tayruyi ičigi täsi* = Bolya-sabán hat die

Schale vollendet, (diese) Trinkschale hat Botalj-sabán zum Aufhängen geeignet gemacht. In den Namen der Gemeinde *Patala* ~ *Batalja* und der Stadt *Baja* sind uns die Namen dieser in der Geschichte eine Rolle spielender Persönlichkeiten erhalten geblieben.

No 22. Kelch (*Tafel XIX, 1, Tafel IV, 12*): *Šunád-ok zaok* = Šunád (Csanád)-törzs (nemzetség), részajándék, (Stamm, Geschlecht Šunád (Csanád), Teil eines Geschenkes).

No 23. Kelch (*Tafel XIX, 2, Tafel IV, 13a, 13b*): *Šunád-ok zaok* = Šunád (Csanád)-törzs (nemzetség), részajándék, (Stamm, Geschlecht Šunád (Csanád), Teil eines Geschenkes. *pan'u Batalján* = Batalja uráé, (gehört dem Herrn von Batalja). Name einer Persönlichkeit, die eine geschichtliche Rolle im Komitat Bodrog spielte und auch geschichtlicher Ortsname aus der Arpadenzeit.

*

Auf dem Krug No 6. und auf dem Kelch No 23. ist bei der Lesart des Wortes *pan'u* das *u* in seiner Runenform kein Runenzeichen, sondern ein cirillischer Buchstabe. In den türkischen Schriftsystemen kommt er nirgends vor. Der Buchstabe *u* der Cirillschrift vertritt im gleichen Lautwert die nach dem Verschwinden der slawischen Nasaltöne zustande gekommene Tonform, kann also nicht aus früherer Zeit stammen, als Ende des X. Jahrhunderts.

Die auf dem Kelch No. 23. befindliche Inschrift *Pat-alja* ~ *Bat-alja* wiederholt sich auf der Tasse No. 21. in dem mit griechischen Buchstaben geschriebenen Namen *Butaul* (laut Thomsen) *Bot-alj*. Also ist die Artikulation des Wortes nicht *Bota* und *ul* (statt *oγul*) und kann infolgedessen mit einem Fürsten der Petscheneger des IX. Jahrhunderts Namens *Bota* und dessen Sohn nicht in Verbindung gebracht werden. Der Auslaut des Wortes ist finnisch-ugrischen Ursprungs.

Die als slawischer Herkunft bekannten Namensformen *sabán* > *zapán* > *pán'* usw. gehen jedoch auf persischen Ursprung zurück.

Der Name *Šunad* ist laut den geschichtlichen Urkunden die früharpadenzeitliche Form von Csanád.

Beim Namen *Šunad-Stamm* (*Geschlecht*) ist in dem *ok* die Bezeichnung im Sinne Pfeil, Stamm, im Ideogramm erhalten geblieben.

Der mit Namen nicht signierte Teil und die punziert beschrifteten Gefässe des Schatzfundes von Nagyszentmiklós waren Eigentum des Geschlechts *Csanád* respektive gelangten in den Besitz des Geschlechtes. Sämtliche Kerbschriften bewahrten uns Namen von geschichtlichen Persönlichkeiten, von geschichtlichen Ortsnamen, von Namen der Besitztümer, weisen jedoch nicht auf Bezeichnungen von Gefässen hin, wie das Gyula Németh fälschlich gelesen hat.

Die Verbergung des Schatzes erfolgte auf dem Besitztum des Geschlechts Csanád in Nagyszentmiklós-Sziget, vermutlich zur Zeit der Streifzüge der Tataren im Jahre 1241/1242.

Die punzierten-Runen Signaturen des Csanád Stammes (Geschlechts) sind der Beweis dafür, dass die Besitznahme des Schatzes nicht vor den Jahren 1028—1030 erfolgte. Die Runeninschriften deuten auf die Komitate Bodrog und Csanád hin, aber es liess sich kein Zusammenhang feststellen, der die Erwerbung des Schatzes namentlich, sei es mit Ajtony, sei es mit dem

Heerführer Csanád, in Verbindung bringen lässt. Im XI/XII. Jahrhundert war das Geschlecht Csanád der Besitzer und Gebraucher des Goldschatzes von Nagyszentmiklós. Nach der Trennung des Geschlechts Csanád in zwei Hauptlinien wurde der heldenhafte Kampf des Heerführers Csanád gegen Ajtony verewigt, (Gefäss No. 2. *Tafel VII, 1b*) ebenso wie auch die Stammutter des Geschlechts (Gefäss No. 2., *Tafel VIII, a.*, Gefäss No 7, *Tafel X, 1a*, *Tafel XI, 1b*). Auch hier wiederholt sich die Álmos-Emese-Turul Sage mit Hinweisen auf die Sippe Csanád. Die Führer des Geschlechts der Arpaden und die des Geschlechts Csanád verwendeten beide das gleiche Turul-Wappen.

Ich habe bereits darauf hingewiesen, dass die Entzifferung *Bota Bata* und Sohn, sowie *Čaban* unrichtig ist, wodurch auch eine Voraussetzung einer Verbindung mit den Petschenegen gegenstandslos geworden ist.

Boéla als Bezeichnung für Würdenträger ist eine falsche Lesart des Personennamens *Bolya* ~ *Boya*, daher wird auch die donau-bulgarisch-türkische Beziehung und die Zeitbestimmung hinfällig.

Die goldenen Gefässe von Nagyszentmiklós und deren in türkischer Sprache verfassten Kerbschriften, gehörten zu jener Gruppe des türkischen Ungartums, von welcher wir wissen, dass diese um das Jahr 950 herum zweisprachig war und zwar sowohl die finnisch-ugrische, wie auch die türkische Sprache benützte. Auf den Inschriften sind Spuren beider Sprachen zu finden. Aber die Bedeutung der jetzt entzifferten Inschriften des Schatzes bestehen vornehmlich darin, dass sie die einzigen und deshalb besonders wertvollen runenschriftlichen Andenken von Inschriften unserer türkisch sprechenden Landeseroberer, respektive deren Nachkommen und deren Geschlechter bilden. Die finnisch-ugrische Sprache und das Stamm-Namensverzeichnis der Landnahmezeit habe ich den im Jahre 568 einwandernden Awarantum beigefügt. Ob das Inschriften-Material onogur-bulgarisch (hunnisch) oder andere türkische völkische und sprachliche Verbindungen aufweist, dass zu entscheiden ist Sache der berufenen Sprachwissenschaftler. Die eingehende Klarstellung des geschichtlichen Hintergrundes aber ist die Aufgabe der Geschichtsforschung. Für uns sind die in der türkischen Sprache der Kuban-Gegend verfassten Kerbschriften massgebend.

Die zwei Hauptlinien des Geschlechts Csanád sind auf das im XII. Jahrhundert lebende Brüderpaar *Belenig* und *Buguzlou* zurück zu führen.

D. Csallány

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПЛАН И РАСШИФРОВКА РУНИЧЕСКИХ НАДПИСЕЙ ЗОЛОТОГО КЛАДА ИЗ НАДЬСЕНТМИКЛОША

В Надьсентмиклоше (=Sinnicolăul Mare) (бывший комитат Торонтал, ныне Тимиш—Торонтал), в Румынии, в 1799-ом году крепостной помещика Криштофа Нако, Вуйн Неца во время рытья канавы нашел золотой клад. Местонахождение клада было в квартале Сигет, приблизительно в 10-ти километрах южнее Эшчанада (бывшего Марошвара) у реки Марош и севернее реки Аранка.

Владелец клада продал уникальную находку греческим торговцам, от которых клад, состоящий из 23-х штук, по императорскому указу был куплен для венского антикварного кабинета.

По показанию одного очевидца первоначально клад насчитывал гораздо больше вещей.

Археологическая литература золотого клада из Надьсентмиклоша очень богатая, с касающейся его проблематикой занимается приблизительно 130—140 научных трудов. Однако относительно рунических надписей сосудов до появления настоящей работы не родилось окончательного разрешения.

Руны из Надьсентмиклоша несут на себе характерные черты рунических надписей, происходящих из долины Орхон—Енисей—Талаш, из края Дон—Кубань, а также секейских-венгерских рун.

Так как предыдущие попытки расшифровки не были согласованы с вышеприведенными тюркскими руническими системами и их развитием, поэтому расшифровку рун стало необходимым положить на новые основы, независимо от предварительных попыток.

*

Сквозная нумерация сосудов по применяемой до сих пор практике и далее придерживается основоположной публикации Йожефа Хампеля, но одновременно связана с руническими текстами Дьюлы Немета, иллюстрированными таблицами М. Н. Мавродинова, а также с моими иллюстрациями (IV—XX. т. 4—6).

Рунические тексты надписей резюмированы мною на IV.-ой таблице.

Кувшин №1 (V. т.), кувшин №7 (X—XI. т.), бокал №12 (XIV. т. 2), чаши №13 и №14 (XIV. т. 3, 4), изображающие головы животных, чаши №18 и №19 (XVI. т. 1, 2) и снабженная пряжей чаша №20 (XVII. т.) не содержат надписей.

На кувшине №2 (VI—VII. т.) видны гравированная родовая тамга (IV. т. 1.) и на знамени копья фигуры всадника едва заметный, до сих пор еще не расшифрованный рунический текст (XIX. т. 3). (По иллюстрации Мавродинова.)

На кувшинах №3 и №4 (VIII. т. 1, 2) видно идентичное руническое слово (IV. т. 2, 3).

На кувшине №5 (IX. т. 1) гравированы две группы рунического текста (IV. т. 4а., 4в.).

На кувшине №6 (IX. т. 2) гравированный рунический текст расположен в трех группах (IV. т. 5а, 5в, 5с).

На чаше №8 (XII. т.) видна точечная руническая надпись (IV. т. 6а, 6в.).

На чаше №9 (XIII. т. 1) видны точечная руническая строка (IV. т. 7а) и точечная византийская надпись с несколькими вариантами чтения.

На чаше №10 (XIII. т. 2) видны точечная руническая строка, гравированное руническое слово (IV. т. 7в, 7с) и опоясывающий сосуд текст, идентичный предыдущей греческой надписи.

На чаше №11 (XIV. т. 1) видны всего только два рунических знака (IV. т. 8.).

На чашах с ручками №15 и №16 (XV. т. 1, 2) идентичный рунический текст.

На трубковидном сосуде для питья №17 (XV. т. 3) виден точечный рунический текст (IV. т. 11).

На чаше с пряжей №21 (XVIII. т.) можно прочесть написанный греческими буквами, опоясывающий сосуд, точечный тюркский текст.

На бокале №23 (XIX. т. 2) видны точечный и гравированный рунические тексты (IV. т. 13а, 13в).

*

При попытках расшифрования до сих пор я придерживался расшифровок: Дитриха Ф., Шупка Г., Месароша Дь., Владара Р., Немета Дь., Алтгейма Фр., Патаки Л., а также алфавита: Немета Дь. и Йенсена Х.

*

В случае рунических текстов из Надьсентмиклоша правило чтения также: справа — налево. Рунические знаки *s* и *n* считаются международными и неизменными в системах рунического письма.

Исходной точкой моей расшифровки был рунический знак *n*. Внутренним контролем послужило сравнение надписей чаши №8 и чаши №21, для внешнего контроля я воспользовался руническими надписями из областей Кубань—Дон.

Расшифровка рунического текста и объяснения резюмированы мною на IV—XX. таблицах.

*

Надьсентмиклошский рунический алфавит и звуковое значение рунических знаков опубликованы мною на 4-ом рисунке.

Золотой клад первоначально вероятно состоял из 36-ти сосудов, приблизительно 13 штук по показанию очевидца были воспользованы или проданы самим находчиком клада (т.е. землевладельцем). Сосуды были определено парными.

Взаимосвязь между руническими надписями и тюркскими системами рунического письма дана на 5-ом рисунке.

*

Расшифровка и объяснение рунических надписей золотого клада из Надьсентмиклоша в порядке нумерации сосудов:

Кувшин (VI—VII. т.) с гравированными родовыми тамгами (IV. т. 1)

и на знамени копья фигуры всадника с текстом из малых рунических знаков (XIX. т. 3 Béz.

Кувшин №3 (VIII. т. 1, IV. т. 2), его руническая надпись: Bolya ~ Воуа имя одного губернатора комитата Бодрог; вероятно, что тождествен одному сыну Дьюлы, который около 1047-го года играл руководящую политическую роль.

Кувшин №4 (VIII. т. 2, IV. т. 3). Руническая надпись: Bolya ~ Воуа идентична предыдущей.

Кувшин №5 (IX. т. 1, IV. т. 4а, 4в): nag'-idis Elye-bek барина бека Elye (т.е. его собственность). Имя одного исторического лица из комитата Бодрог, фигурирующее в историко-географическом наименовании местности.

Кувшин №6 (IX. т. 2, IV. т. 5а, 5в, 5с): sabánud Béz pan'u; (atī) – цо, господина шабана Без; (родственник, сын сестры). Историческое ли ветвь рода Чанад и имение рода Чанад.

Блюдо №8 (XII. т., IV. т. 6а, 6в): Bolya zapán ~ sabán Zanádij kán' = шабан Bolya хан Занада ~ Санада. Имение рода Чанад в Санаде у реки Тисса (ныне комитат Торонтал в Югославии).

Чаша №9 (XIII. т. 1, IV. т. 7а). Точечная руническая надпись: Šunád-ok zaok = племя (род) Шунад ~ Чанад даровая доля. Расшифровка греческой надписи фигурирует в 9-ти вариантах.

Чаша №10 (XIII. т. 2, IV. т. 7в, 7с). Руническая надпись: Šunád-ok zaok = племя (род) Шунад ~ Чанад даровая доля. Sápak = Шап название местности в комитате Чанад. Расшифровка греческого текста идентична предыдущей.

Бокал №11 (XIV. т., IV. т. 8.): Sanág = Санад. (Этот вариант названия местности известен из историкогеографических документов.) Имение рода Чанад.

Чаша с ручкой №15 (XV. т. 1, IV. т. 9): Batanád-edez.

Чаша с ручкой №16 (XV. т. 2, IV. т. 10): Batanád-edez.

Трубовидный сосуд для питья №17 (XV. т. 3, IV. т. 11): Šunád-ok zaok = племя (род) Чанад даровая доля.

Чаша с пряжкой №21 (XVIII. т.): Bolya zapán ~ sabán täsi dügätügi Botalj zapán ~ sabán tagrugiiöigi täsi = Bolya-sabán hat die Schale vollendet, (diese) Trinkschale, die Botalj-sabán zum Aufhängen geeignet gemacht hat. Имена исторических лиц из комитата Бодрог сохранились в названиях сел: Патала, Баталья и названии города: Бая.

Бокал №22 (XIX. т. 1, IV. т. 12): Šunád-ok zaok = племя (род) Шунад (Чанад) даровая доля.

Бокал №23 (XIX. т. 2, IV. т. 13а, 13в): Šunád-ok zaok = племя (род) Шунад (Чанад) даровая доля: pan'u Batalján = барина (села) Бат-алья. Историческое лицо из комитата Бодрог и историческое название местности эпохи Арпада.

*

В идеограмме слова pan'u, встречающегося на кувшине №6 и на бокале №23, и не рунический знак, и кирилловская буква. Она нигде не встречается в тюркских системах письма. Буква u кириллицы в идентичном зву-

ковом значении представляет звуковую форму, сложившуюся после исчезновения славянских назальных звуков, а таким образом не может происходить ранее конца X-го века.

Встречающееся на бокале №23 имя: Pat-alja ~ Bat-alja повторяется на чаше № 21 в имени Butaul (по Томсону) Bot-alj, написанном греческими буквами. Таким образом расчленение слова не Bota и ul (вместо oγul); итак это слово не может быть связано с печенежским ханом Bota и его сыном, жившим в IX-ом веке. Окончание слова финно-угорское.

Формы слов sabán > zapán > ran', известные как славянские, можно возвести к персидскому происхождению.

Имя Šunad по историческим дипломам — индентично имени Чанад в форме ранней эпохи Арпада.

В имени (рода) племени Šunad в идеограмме сохранилось значение ok = стрела, племя.

Часть клада из Надьсентмиклоша, не сигнованная именем, и сосуды с точечной надписью были или стали собственностью рода Чанад. Каждая руническая надпись сохранила для нас имена исторических лиц, местностей и имений, а не указывала на имена сосудов, как это расшифровала Дьюла Немец.

Укрытие клада произошло на имени рода Чанад: в Надьсентмиклош-Сигете, вероятно во время татарского нашествия 1241—1242 годов.

Точечные рунические сигнатуры (племени) рода Чанад подтверждают, что овладение кладом произошло не ранее 1028—1030-го года.

Рунические надписи указывают на комитаты Бодрог и Чанад, но не выясняется, что клад связан ли с приобретенным имуществом и имением князя Айтонь или вождя Чанад. Владельцем и пользователем золотого клада из Надьсентмиклоша в XI—XII-ом веках был род Чанад. Изображение георической борьбы вождя Чанада против Айтоня (сосуд №2, VII. т. Iв) и изображение родоначальницы племени (сосуд №2, VII. т. Iа, сосуд №7. X. т. Iа, XI. т. Iв) были созданы после разделения рода Чанад на две главные ветви. Здесь в отношении рода Чанад также повторяется предание Туруль об Альмош и Эмэшэ. Предводители родов Арпада и Чанада пользовались идентичным гербом Туруль.

Выше я уже указал, что расшифровка Bota ~ Bata и его сына и Šaban — ошибочна, таким образом гипотеза печенежского происхождения отпадает.

Название сана: boéla — фальшивая расшифровка вместо личного имени Volua ~ Воуа, итак дунайское болгарско-тюркское отношение и датировка безосновательны.

Золотые сосуды из Надьсентмиклоша и встречающиеся на них рунические надписи на тюркском языке принадлежали тем тюркским венграм, о которых нам известно, что они говорили на двух языках: на финно-угорском и тюркском. В надписях можно обнаружить следы обоих языков, но в данном случае расшифрованные нами надписи клада являются единственным неопределенным памятником рунического письма наших тюркоязычных завоевателей отчизны, точнее их потомков и родов. Финно-угорский язык и список племен эпохи завоевания отчизны связаны мною с переселяющимися сюда в 568-ом году аварами. Только призванные языковеды могут разрешить, что надписи писались на тюркском языке или показывают

оногурские-болгарские (-гунские) отечественные язычные связи. Детальное же разъяснение исторического плана является задачей наших историков.

Нашими путеводителями являются кубанские рунические надписи на тюркском языке.

Две главные ветви рода Чанад можно возвести к двум братьям: *Belenig* и *Vugusloç*, жившим в XII-ом веке.

Д.Чаллань

A KISVÁRDAI ANJOU-KORI ÉREMLELET

Mennyiségileg nem jelentős, viszont tudományos értékét illetően annál becsesebb kis éremlelet került a kisvárdai múzeumba. A hivatalos jelentés szerint „Döge és Kisvárdá között a Kisvárdától Döge felé haladó köves út bal oldalán, a transzformátor állomással szemben, attól mintegy 200 méterre az úttesttől beljebb, vagy 25 méterrel, az ott hosszan elnyúló ÉD irányú dombocská közepén 1964-ben szántás közben a traktor által vont eke mintegy 80 db Károly Róbert korabeli ezüstpénzt (garast és dénárt) fordított ki, melyek valamikor mintha tekercselve kerültek volna a földbe.”¹ A lelettel együtt edényt nem találtak és a lelet beszolgáltatott mennyisége végeredményben 82 darabot tett ki, melyek közül 66 db garas és 16 db dénár², de a lelet valójában nem 1964-ben került elő, hanem korábban, 1963. november 27-én.³

A lelőhely a kisvárdai vár közvetlen közelében fekszik. Ennek a várnak a birtokosa ebben az időben a Várday család volt és a család uradalmához tartozott Döge falu is. Írott forrás először 1280-ból említi a Gutkeled-nembeli Mihály fia Várday Aladárt és úgy látszik Kisvárdá volt a családi birtok központja.⁴ Hogy a leletnek van-e valamilyen köze a várhoz, vagy annak uraihoz, az teljességgel bizonytalan, de a mi szempontunkból nem is ebben rejlik ennek a jelentősége.

Mielőtt a lelet értékelő ismertetését nyújtánánk, közöljük annak leírását.

MAGYARORSZÁG. RÓBERT KÁROLY

1. <i>Garas</i> CNH.II.7. B—V
3,77, 2,87 g.	2 db
2. <i>Garas</i> CNH.II.7. S—E
3,95, 3,46, 3,09, 3,02, 2,99, 2,69 g.	6 db
3. <i>Garas</i> CNH.II.7. S-liliom
3,82, 3,75, 3,66, 3,62, 3,60, 3,46, 3,42,
3,42, 3,38, 3,38, 3,31, 3,30, 3,29, 3,29
3,28, 3,25, 3,20, 3,19, 3,15, 3,00, 2,98,
2,92, 2,86, 2,58 g.	24 db.

¹ MNM Éremtár. Irattár 92/1961. Makay László múzeumvezető jelentése.

² A lelet voltaképpen három részletben érkezett be az Éremtárba. 1963 decemberében P. Jánvári Gyula küldött Dögéről 1 garast és 1 dénárt mutatványként, majd 1965-ben küldte fel a kisvárdai múzeum a lelet zömét (57 garast és 11 dénárt), végül 1966. év végén a kisvárdai múzeum felküldött még pótlólag 8 garast és 4 dénárt, melyeket különböző helyekről szedett össze.

³ Jánvári Gyula levelének értesítése szerint. MNM Éremtár. Irattár. 120/1963.

⁴ *Éri István*, Kisvárdá. Bp. 1965. 6—7.

4. *Garas* CNH.II.7. liliom-liliom
 E/ MOnETA.KAROLI.REGIS.hVnGARIE +
 H/ hOnOR.REGIS.IVDICIVM.DILIGIT +
 3,68, 3,61, 3,57, 3,40, 3,39, 3,36, 3,36
 3,34, 3,33, 3,30, 3,28, 3,21, 3,18, 3,15
 3,15, 3,14, 3,07, 3,05, 3,00, 3,00, 2,99
 2,96, 2,78 g. 23 db.
5. *Garas* CNH.II.7. liliom-liliom
 E/ MOnETA.KAROLI.REGIS.hVnGARIE +
 H/ hOnOR.REGIS.IVDICIV.DILIGIT +
 3,14 g. 1 db.
6. *Garas* CNH.II.7. liliom-liliom
 E/ MOnETA.KAROLI.REGIS°hVnGARIE +
 H/ hOnOR.REGIS.IVDICIVM.DILIGIT +
 3,36 g. 1 db.
7. *Garas* CNH.II.7. liliom-liliom
 E/ MOnETA.KAROLI.REGIS.hVnGARIE +
 H/ hOnOR.REGIS.IVDICIVM.DILIGIT +
 3,72, 3,42, 3,41, 3,32, 3,31, 2,96 g. 6 db.
8. *Garas* CNH.II.7. S-E(?)
 E/ MOnETA.KAROLI.REGIS.hVnGARIE +
 H/ hOnOR.REGIS.IVDICIVM.DILIGIT
 3,11 g. 1 db.
9. *Garas* CNH.II.7. bizonytalan jegy
 Elvert példány, kivehetetlen jegyekkel
 3,32 g. 1 db.
10. *Denár* CNH.II.18. B-V
 0,71 g. 1 db.
 MAGYARORSZÁG. I.LAJOS
11. *Denár* CNH.II.72. j.n.
 0,72, 0,70, 0,66, 0,61 g. 4 db.

12. <i>Denár</i> CNH.II.72. A-A
0,69, 0,64, 0,62 g.	3 db.
13. <i>Denár</i> CNH.II.72. L-C
0,67, 0,62 g.	2 db.
14. <i>Denár</i> CNH.II.72. L-?
0,62 g.	1 db.
15. <i>Denár</i> CNH.II.72. liliom-L
0,77, 0,71, 0,71, 0,64 g.	4 db.
16. <i>Denár</i> CNH.II.72. bizonytalan jegy
0,58 g.	1 db.

CSEHORSZÁG. LUXEMBURGI JÁNOS (1310—1346)

17. <i>Prágai garas</i> cf. Donebauer 817.
3,55 g.	1 db.

Áttekintve a leletlajstromot, kiderül, hogy a lelet összetétele a következő: Róbert Károly CNH.II.7. garas 65 db, ugyancsak az ő nevére vert CNH.II.18. denár 1 db, I. Lajos CNH.II.72 .denára 15 db és végül János cseh király nevével prágai garas 1 db. A lelet zömét tehát garasok teszik ki, melyek veretése Róbert Károly nagy pénzügyi reformjának egyik részletét jelentette és amelyeket voltaképpen a cseh garasoknak a forgalomból való kiszorítása érdekében kezdett veretni. Abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy mindhárom előforduló magyar éremfaj veretési idejét megközelítő pontossággal meg lehet állapítani, ennél fogva a lelet elrejtési ideje eléggé biztosan meghatározható.

A C.7. garasok Róbert Károly több típusban kibocsátott garasai közül az időrendben utolsónak vert garasfajt képviselik és a leletben is szereplő számos veretváltozathól következtetve, tekintélyes mennyiségben kerültek kibocsátásra. Róbert Károly általában 1329—1337 közötti években veretett garasokat és a leletünkben szereplő garasfaj az 1338—1342 közötti forrásokban gyakran „grossus cum clypeo” néven emlegetett garaspénzzel azonos. Schulek Alfréd ezt az azonosságot megállapítva, a C.7. garas verési idejét 1337-re tette, két nyomós érveléssel is támogatva ezt a kormeghatározást. Egyrészt ugyanis ezt a típust folytatta I. Lajos az első garasveretein (C.II.70.), másrészt pedig a címer felett szereplő strucc általában Róbert Károly későbbi pénzein szokott előfordulni.⁵

Az egyetlen példányban szereplő C.18. denár veretési ideje az 1338-ik évre tehető. Ugyanis ennek a denárnak, mely feltétlenül Róbert Károly legutolsó pénzei közül való, van obulus verete is (C.II.19.), márpedig az ez évi

⁵ *Schulek Alfréd*, Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. I. Károly Róbert: Num. Közl. 25 (1926) 138—195.

kamarabérleti szerződés megengedi az obulusverést, viszont 1338 után minden kisebb pénzfaj veretése megszűnt, hogy a sokféle bécsi denár és egyéb apró idegen pénzfaj a forgalomból könnyebben legyen kivonható.⁶

Végül a C.72. denár I. Lajos legelső pénzei közé tartozik. Nem a legelső, hanem valószínűleg az elsőt követő típus 1343-ból. Ezt a keltezést megerősíti a tápiósápi éremlelet összetételének analógiája, melyben ez az éremfaj ugyancsak Róbert Károly legutolsó vereteivel együtt fordult elő.⁷ Arranézeve, hogy 1343-ban történt az új pénz verése, írott forrás is szolgál bizonyítékkal, mint-hogy a Nyulak-szigeti apácákat a kamara haszna fizetése alól mentesítő oklevél újonnan vert denárokról beszél. Minden bizonnyal e C.72. denárokról lehet szó.⁸

Az egyetlen cseh garas is ezt a keltezést támogatja, mert János cseh király 1346-ig uralkodott, tehát annyi bizonyos, hogy az itt szereplő garasa feltétlenül 1346 előtt készült.

Ezek szerint a leletünk anyaga 1337—1343 közötti években készült pénzeket tartalmaz és az elrejtési idő 1343-ra, vagy a közvetlen utána következő időre tehető. A lelettel kapcsolatban további kérdés, hogy mi e kis lelet numizmatikai jelentősége és milyen új adatokat nyújt az Anjou-kori pénztörténet alaposabb ismeretéhez.

A lelet jelentősége elsősorban az időrendi kutatások szempontjából lényeges. Megerősíti ugyanis a C.72. denár veretési idejének korábbi meghatározását és egészen kétségtelenné teszi, hogy ez a veret Lajos király korai pénzei közül való. Ez a lelet a tápiósápi lelettel együtt biztos alapot nyújt ahhoz, hogy most már végérvényesen Lajos első pénzei közé soroljuk a C. 72. denárt. A denár veretési idejének az 1343. évre való rögzítését ugyan kifejezetten nem erősíti, de nem is cáfolja és így e denár helye Lajos pénzeinek időrendjében egyelőre változatlan maradhat.

Lényeges adatok nyerhetők a verdejegyek vizsgálatánál is. Róbert Károlynak itt előforduló garasain és denárján szereplő jegyek közül a B-V = Buda, S-liliom és liliom-liliom = Szomolnok; Lajos denárjain pedig a jelnélküli veretek verdehelye talán Buda, a többi jegy (A-A, L-C, liliom-L) feloldása azonban nem egészen egyértelmű. Nem kívánunk itt ezzel a bonyolult problémával foglalkozni, de kiemelendő a C.7. garas két példányán jelentkező B-V verdejegy. Ez a jegy a budai pénzverdével bizonyosan azonosítható és a C.7. garassal kapcsolatban eddig csak Rupp feljegyzéséből volt ismeretes,⁹ anélkül, hogy ilyen garas holléte konkrétan tudott lett volna. E lelet példányai által beigazolódik Rupp adatainak helyessége és kétségtelen tárgyi bizonyítékot nyerünk arra nézve, hogy a budai verdéből 1337-ben valóban kerültek ki garaspénzek, amit eddig csupán feltételeztünk Rupp közlése alapján.¹⁰

Nem lehet megjegyzés nélkül mellőzni a C.7. garas 8. sz. alatt leírt S-E (?) jegyű változatát, melynek előlapján az uralkodó neve KARVLI formában szerepel. Ez azért érdekes, mert Schulek szerint ez a névalak inkább a korábbi vereteken fordul elő, míg később — tehát e garas veretési idején is — már a KAROLI forma volt szokásos. Valóban a garas többi változatán a név tényleg ilyen formában szerepel, viszont az említett 8. sz. garas azt bizonyítja, hogy

⁶ Schulek, i. m.

⁷ Num. Közl. 13 (1914) 21.

⁸ Huszár Lajos, A budai pénzverés története a középkorban. Bp. 1958. 60.

⁹ Rupp Jakab, Magyarország ekkorig ismertes pénzei. II. Buda, 1846. Spec. VI.

¹⁰ Huszár Lajos, i. m. 6. sz.

a Corpusban közölt S-E változat újabb példánya fordult elő. KARVLVS névalakkal. Ez a megállapítás azért lényeges, mert e példák ismeretében nem lehet a KARVLVS—KAROLVS írásmódot kronológiai megállapításokhoz kétségtelen bizonyítékul elfogadni.

Értékes adatokat nyújtanak a lelet darabjai a metrológiai kutatásokhoz. Itt csak annyit kívánunk megállapítani, hogy a C.7. garas előkerült 65 példányának az összsúlya 211,92 g, ami 3,26 g átlagsúlyt ad ki.¹¹ Figyelembevéve, hogy Schulek az általa ismert összes C.7. garas adatai alapján e garasfaj átlagsúlyát 3,258 g súlyban állapította meg, a mi példányaink az ő megállapításait általában támogatják és így ez idő szerint el lehet fogadni, a 3,25 g körüli átlagsúlyt a C.7. garasra nézve. A leletünkből előkerült C.72. denár példányainak súlyadatai értékes adatokat fognak nyújtani a további kutatás számára, minthogy ez a faj leletben általában ritkán tűnik fel.

Végül figyelemre méltó a leletben helyet foglaló cseh garas jelenléte. Ebből nyilván arra lehet következtetni — már amennyire ilyen elszigetelt esetbőlegyáltalán lehet következtetést levonni —, hogy a cseh garasok a magyar garasok megjelenése után is tovább forogtak, sőt a magyar garasokkal együtt vettek részt a pénzforgalomban, bár feltehetőleg csökkentebb mennyiségben, mint a század első évtizedeiben.

Ezekben foglalható össze a lelet tudományos értéke az éremtani kutatások szempontjából. Emellett a lelet becses történeti emlék is, és mint ilyennek a szerepe még fokozottabban érvényesülne, ha elrejtési körülményeire nézve is fényt lehetne deríteni.

Huszár Lajos

¹¹ A lelet példányainak mérlegelését Bodor Imre egyetemi hallgató végezte.

DER MÜNZFUND VON KISVÁRDA, AUS DEM ZEITALTER DER ANJOUS

Auf dem Gebiet zwischen Kisvárdá und Döge (Komitat Szabolcs-Szatmár) kamen 82 Stück Silbermünzen vor. Es waren: 66 Stück Groschen, 16 Stück Denare. Der Fundort liegt in der unmittelbaren Nähe der Burg von Kisvárdá. Die Burg war zum Zeitpunkt des Verbergens des Fundes im Besitz der Familie Várday.

Details des Fundmaterials: Károly Róbert CNH.II.7. Groschen 65 Stück, CNH.II.18. Denar 1 Stück, CNH.II.72. Denare von König Lajos I.15. Stück; und 1 Stück Groschen des böhmischen Königs Johann aus Prag. Da man den Zeitpunkt der Prägung dieser Münzen verhältnismäßig genau bestimmen kann, stellt sich heraus, daß das Fundmaterial Geldstücke aus den Jahren zwischen 1337—1343 enthält. Den Zeitpunkt des Verbergens kann man in das Jahr 1343 oder in die folgenden Jahre setzen. Dieser, der Menge nach kleine Fund enthält vom numismatischen Standpunkt aus in mehrerer Hinsicht ein bedeutendes Beweismaterial: Der Fund bestätigt die frühere Zeitbestimmung (1343) des CNH.II.72 Denars; dann enthält er die Variante des CNH.II.7-Groschens mit dem Zeichen B-V, die bisher nur aus der Literatur bekannt war (Rupp Spec.VI), dadurch gibt die Münze für das gleichzeitige Existieren der Budaer Prägestätte einen sachlichen Beweis; der Fund liefert weiterhin wichtige Angaben zu den metrologischen Forschungen, besonders zum Bestimmen des genauen Münzfußes der Groschen; zuletzt ist das Vorhandensein des böhmischen Groschens bemerkenswert und deutet daraufhin, daß die böhmischen Groschen auch nach dem Beginn des ungarischen Groschenprägens im Geldverkehr weiterhin teilnahmen, obwohl wahrheitlich in verminderter Quantität.

L. Huszár

SZABOLCS ÉS SZATMÁR MEGYÉK ÁRPÁD-KORI (XI—XIII. SZÁZADI) FÖLDVÁRAI ÉS MONOSTORAI

1966 őszén, a IV. alföldi régészeti tudományos ülészakon Szegeden, a fenti címmel elhangzott előadásunkban¹ Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori földvárainak és monostorainak összefüggését vettük vizsgálat alá. Eredményeinket így foglalhatjuk össze: A középkori Szabolcs és Szatmár megyékben számos olyan földvárat ismerünk (*Szabolcs-Vár, Beszterec-Vársziget, Nagyecsed-Sárvár, Nyiradony-Várhegy*, stb.), melynek területén Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttek terepbejárások, leletmentések során. E XI—XIII. században lakott földvárak közvetlen közelében, vagy éppen területén, nemzetségi és ispánsági monostorokat találunk. A monostorok — az okleveles adatok szerint — egy-egy nemzetség szállásterületének, illetőleg a megyéknek a központjait jelzik; így a velük kapcsolatba hozható földvárakat az első nemzetségi, illetőleg ispáni lakóhelyeknek határozhatjuk meg. Ezt a feltevéssünket nagyszabású régészeti feltárások is igazolják (pl. Kisbény-Bina, Csehszlovákia).²

A technikai lehetőségek azonban nem engedték meg, hogy akár a földvárakra, akár a monostorokra vonatkozó tárgyi anyagunkat — hacsak kis részben is — közzétegyük. Pedig a viszonylag nem nagy számú dokumentációs anyag bemutatása azért is szükséges, mivel a terület Árpád-kori régészeti és művészettörténeti anyagát tudományos irodalmunk alig ismeri. A nagyjából a nyíregyházi Jósa András Múzeum régészeti adattárában rejtőzött felmérések közzétételével, a szabolcs-szatmári Árpád-kori régészeti kutatások követendő irányvonalát is vázoljuk.

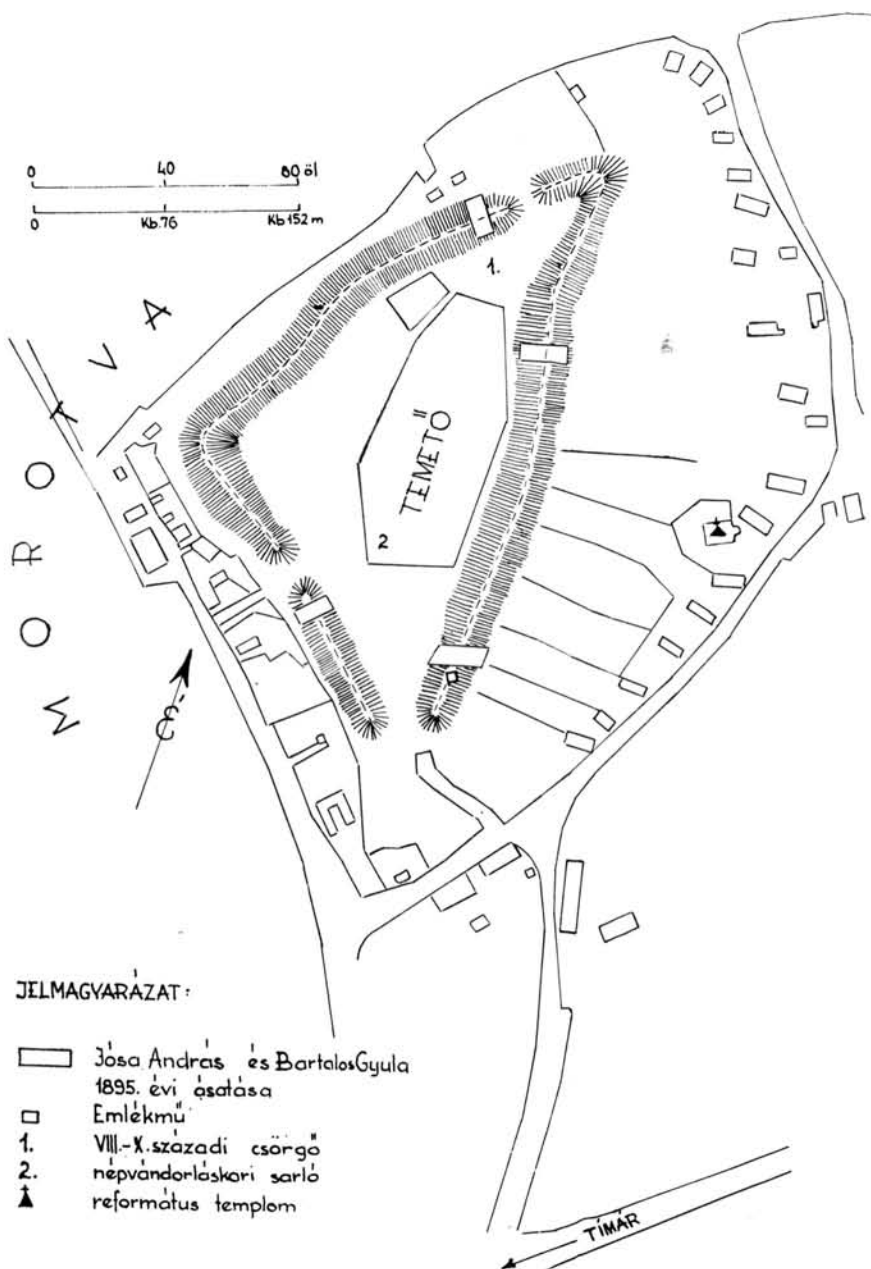
Szabolcs és Szatmár megyék nemzetségi vagy ispáni lakóhelyeinek meghatározott Árpád-kori földvárak közül régészeti kutatást csak a *szabolcsi* földvárban végeztek. 1895-ben dr. Jósa András és Bartalos Gyula vezetésével a keleti oldalán 349 m, az északnyugati oldalán 303 m, a délnyugatin 227 m hosszú földvár sáncait négy helyen vágták át, ezenkívül az É-i részen kutatóárkot húztak. (7. kép). A kisszámú leletanyag: népvándorlaskori (VIII—X. századi) bronz csörgő, bronz fülkarika, XV—XVI. századi sarkantyú, ismeretlen korú vassarló, stb. volt. Jósa közleményében említett durva cserépedénytöredékek³ talán azonosak azokkal a Jósa feliratával ellátott Árpád-kori edénytöredékekkel (XXI. tábla 1—3.),⁴ amelyek a földvár Árpád-kori lakott-

¹ Németh P., Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori földvárjai és monostorai: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966—67. II. 127—134. (1. közlemény). — Jelen dolgozat: 2. közlemény.)

² A. Habovštiak, Frühmittelalterliche Wallanlage und romanische Bauten in Bina. Nitra, 1966. 5—13.

³ Jósa A., Szabolcs vármegye őstörténete. Szabolcs vármegye (Magyarország Vármegyéi és Városai). Bp. é. n. 395.

⁴ Jósa András Múzeum (a továbbiakban JAM, Nyíregyháza) ltsz. 64.370. 1., 64.515. 1.

7. kép. A szabolcsi földvár helyszínrajza (Jósa András után).

ságának beszédes tanúi. Terepbejárás során ma is szép számmal gyűjthető Árpád-kori cserépanyag a földvár területén. Régészeti kutatását a földvár közepén létesített községi temető akadályozza, sőt lehetetlenné teszi.⁵

A földkitermeléssel megbolygatott *besztereci* földvár eredeti alakját Nováki Gyula vázolata őrizte meg (8. kép)⁶ A földvár a községtől ÉNy-i irányban kb. 0,5 km-re egy hajdanában folyóvízzel körülvett 5—8 m-re kiemelkedő dombon található. A várat egy kb. 100 m hosszú, 1—1,5 m magas sánc választja ketté, mely egykor magasabb volt, de a fősáncokkal együtt a szántóföldi művelés miatt ezt még a múlt században lehordták. A földvár építése a szabolicsival egyidőben, a koravaskorban történt, erre nemcsak a régészeti leletek, de a két sánc formai egyezése is bizonyíték;⁷ és középkori használatára a felszínen gyűjtött edénytöredékek utalnak (XXI. t. 4—6.)⁸ Az É-i magasan kiemelkedő részen állott monostor helyére vonatkozóan, Kovalovszky Júlia 1963. évi helyszíni szemléjén kívül,⁹ Nováki Gyulának a megfigyelése is bizonyíték, aki emberkoponya és hosszúcsont töredékeket látott a felszínen heverni.¹⁰

A *Pócspetri-Ercsi vár* viszonylag régóta ismert régészeti irodalmunkban.¹¹ A máriapócsi vasútállomás és Kállósemjén község közötti országút 24,6 km jelétől É-ra kb. 200—300 m-re a mocsaras rétből 2—3 m magas sziget emelkedik ki. A szabályos kör alakú szigetet ma is jól kivehető sánc veszi körül, amelynek magassága 0,5 m, külső oldalán eléri az 1,5 m magasságot is. Egy újabb sáncgyűrű fogja közre a vár belső területét, átmérője közel 60 m (9. kép). A művelés alatt álló földvár felszínén nagyszámú különböző korú¹² régészeti leletanyag található. Ezek közül a Nováki Gy. által gyűjtött Árpád-kori leletanyag (XXI. t. 7—12, XXII. t. 1—8, XXIII. t. 1—9)¹³ számos formai érdekességet is tartalmaz. A XXI. tábla 8, valamint a XXIII. tábla 7 alatti hullámvonalkötegekkel díszített darabok, nyomott, gömbtestű edényhez tartoznak, peremük ferdén levágott. A XXI. tábla 11—12. számú edényeinek vízszintesen kiugró széles pereme utal az Árpád-kori cserépbográ-csokkal való rokonságra. A XXI. és XXIII. táblán közölt Ercsi-vári anyag korát a XI—XII. századra keltezhetjük, a XXII. táblán bemutatott anyag többsége a XIII. századra utalható.

Utolsónak adjuk közre Vende Aladár, Szatmár vármegye őskoráról

⁵ (A földvár) „Közepén, mely most temetkezési helyül szolgál, két, kővel kirakott kút volt.” *Dobozy F.*, Jelentés a szabolicsi földvárról: *Arch. Ért.* III. (1870) 236.

⁶ Nováki Gyula rövid, a nyíregyházi Jósza András Múzeumban töltött szolgálata idején a megye jelentősebb földvárait megtekintette, vázlatokat készített róluk, és észrevételeit írásban rögzítette. A JAM Régészeti Adattárában őrzött kéziratát baráti szívesége révén használhattam.

⁷ JAM ltsz. 58. 128. 1.

⁸ JAM ltsz. 65.406. 1—2., ezenkívül edénytöredékek a JAM 64.780. 1., 64.843. 1., 64.946. 1. ltsz-okon, sarkantyúk a JAM 63.399. 1., 63.437. 1. ltsz-okon.

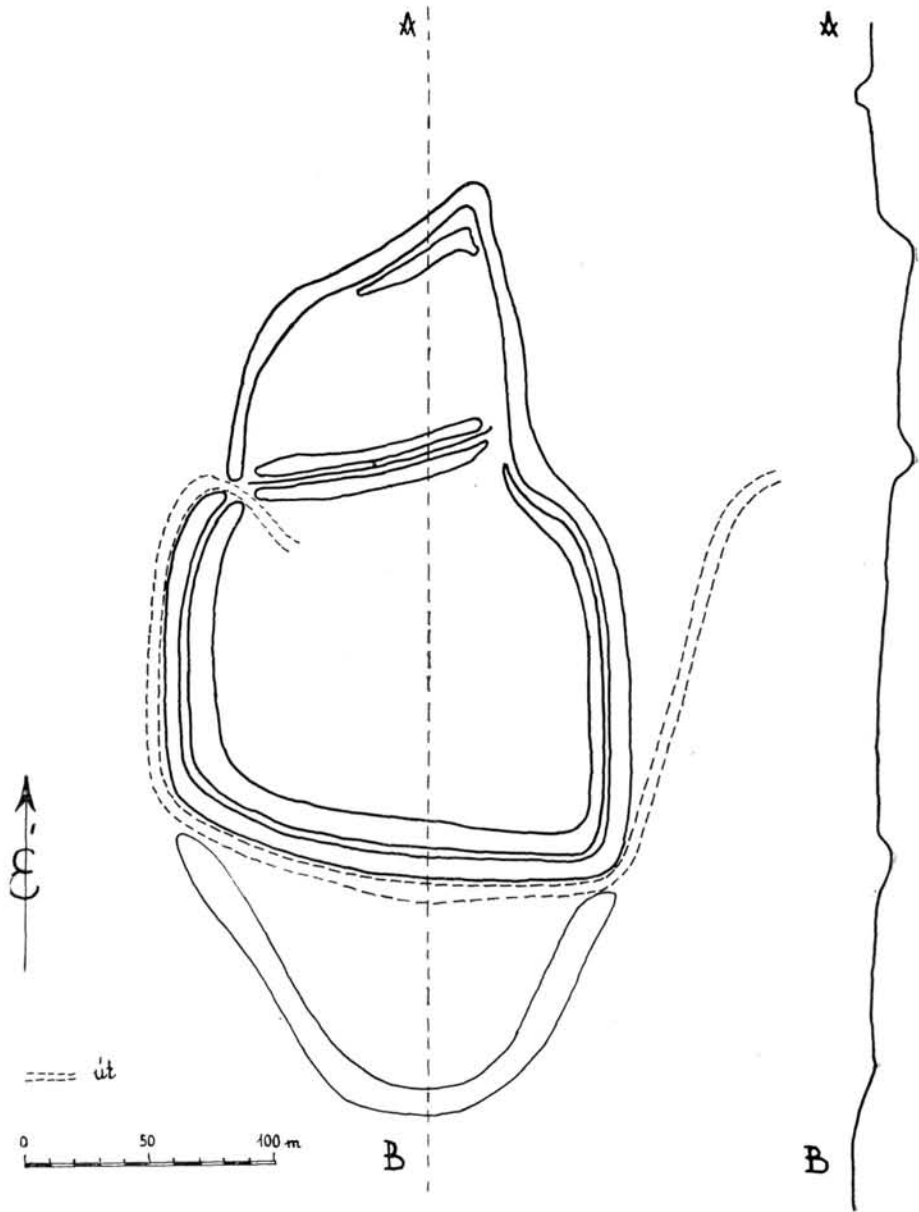
⁹ Kovalovszky Júlia jelentése a MNM Történeti Múzeum Adattárában.

¹⁰ Nováki Gyula jelentése a Jósza András Múzeum Adattárában.

¹¹ *Hampel J.*, A szabolicsmegyei múzeum: *Arch. Ért.* V. (1871) 149.

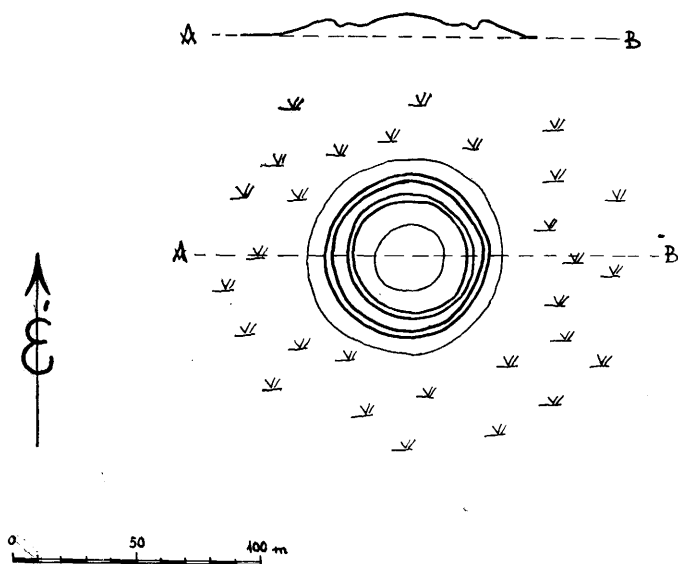
¹² Újabb kőkör: JAM ltsz. 61. 21. 1—2. Bronzkör: JAM ltsz. 61. 21. 3—4., 62.358. 2., 64.944. 1—9. Kelta: JAM ltsz. 64.944. 10. Népvándorlaskör: JAM ltsz. 64.945. 1—8. A felsorolt leletanyag Jerem Erzsébet, Makkay János, Nováki Gyula és Pálóczi Horváth András terepbejárásaiból származik.

¹³ JAM ltsz. 62.358. 1., ezenkívül még JAM ltsz. 61. 35. 1.-en szerepel Árpád-kori leletanyag.

8. kép. A besztereci földvár (Nováki Gyula vázlata után).

írott munkájában tévesen kőkorinak meghatározott leletanyag lényegesebb darabjait (*XXIV. tábla*).¹⁴ Ma már nem dönhető el, hogy a *Nagyecsed-Sárvár* hatalmas méretű földvárának területével, avagy a földvár közelében állott kis jobbágytelepülés emlékeivel állunk-e szemben, a lelőköriülmények inkább az előbbi helyet sejtetik.¹⁵

9. kép. Pócspetri-Ercsi vár (Nováki Gyula vázolata után).

Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori monostorai közül egyetlenegy áll fenn, az sem eredeti formájában. A *kaplonyi* monostort ugyanis több átépítés után földrengés pusztította, majd a romok helyén 1841—1848 között Ybl Miklós tervei szerint készült el az új monostor, a Károlyi-család temetkező helye. Azonban a XII. század közepén épült monostor alaprajzi elrendezését művészettörténeti irodalmunk régóta ismeri, Ybl felmérése után.¹⁶ Még a XVIII. században, pontosabban 1783-ban készült helyszínrajzról tett említést Entz Géza,¹⁷ akinek szívessége révén közölhetjük Zimány Ferencnek

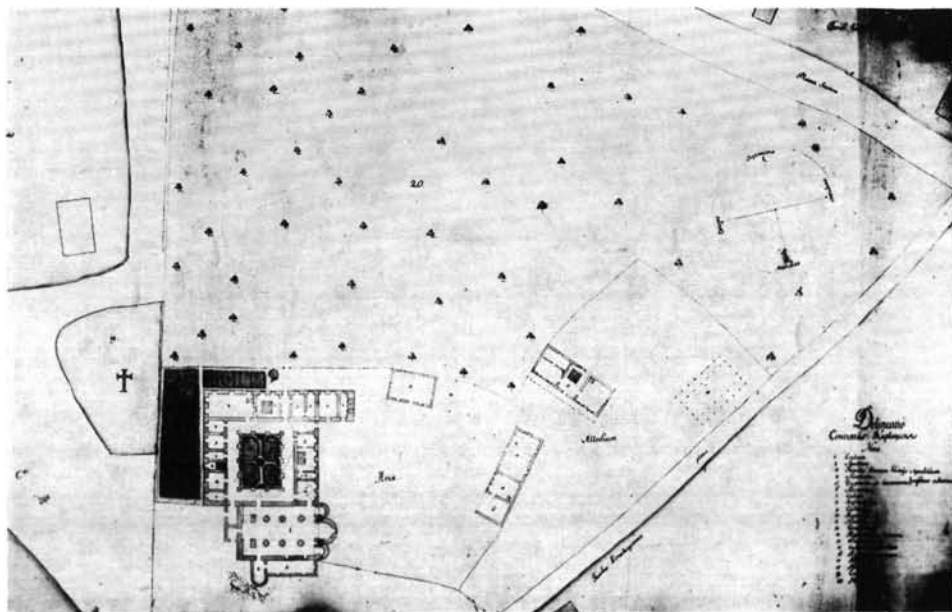
¹⁴ Vende A., Szatmár vármegye őskora. Szatmár vármegye (Magyarország Vármegyéi és Városai). Bp. é. n. 403 és 405.

¹⁵ Berey J., Nagyecsed nagyközség hajdan oppidum, a nagyecsed református egyház, az Ecsedi-vár és az Ecsedi-láp története 1930-ig. I. Mátészalka, 1937. 5—8. munkájából — ahol a sárvári ásátás munkamenetéről olvashatunk —, sem derül ki a pontos lelőhely; emellett Vende téves kormeghatározását hozza. Az ásátás leletanyaga a nagykárolyi vármegyei múzeumba került.

¹⁶ R. Eitelberger, Bericht über einen archäologischen Ausflug nach Ungarn in den Jahren 1854 und 1855: Jahrbuch d. K. u. K. C. Commission, 1856. 106.

¹⁷ Entz G., Nyugati karzatok románkori építészetünkben: Művészettörténeti Értesítő, 1959. 134—135.

a Károlyi-levéltárban lappangott térképét,¹⁸ amely a kaplonyi monostor XVIII. századi állapotát tünteti fel (10—11. kép). E felmérés — az eddigi közléseket kissé módosítva — híven őrizte meg a XII. századi monostor templomának alaprajzi elrendezését.¹⁹ A korabeli kőfaragványok közül egy átfaragott pillérfejezet (12. kép) maradt fenn, a többi valószínűleg beépítésre

10. kép. A kaplonyi monostor helyszínrajza 1783-ból (OL. Károlyi-levéltár).

került az 1841—1848-as helyreállítás alkalmával.

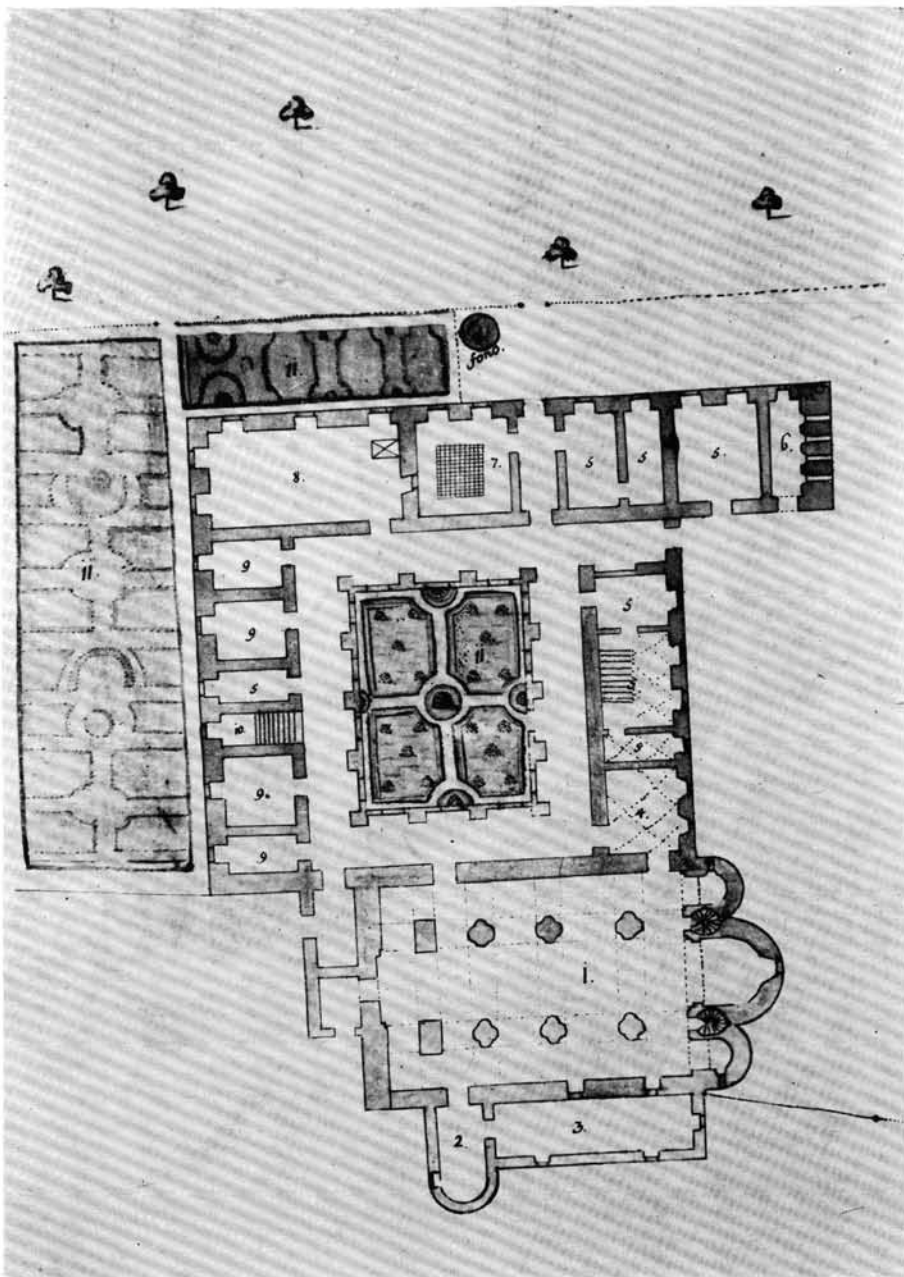
Szükségessnek tartottuk ismételtelen közreadni a zámi monostor templomának Zoltai Lajos ásátási vázlatai alapján készített alaprajzát (13. kép),²⁰ mivel megállapíthattuk, hogy az általa már ismertetett alaprajz²¹ némi kor-

¹⁸ Ugyancsak a *Károlyi-levéltár, Törzsanyag, Extractus, Lad. 10. No. 1—42* alatt találkozzunk a kaplonyi monostor 1711-es alapítására vonatkozó iratokkal. A ferences atyák bevezetése 1719-ben még nem történt meg (Lad. 10. No. 36); az új monostor két mellékoltárának elkészítésére 1724-ben kötnek szerződést Kunst Dorff (?) Kristóf pozsonyi asztalos, szekrénykészítő és szoborfaragó mesterrel (Lad. 10. No. 39.). Az 1711-es építkezés fennmaradt I—XII. sz. tervrajzaival (Lad. 10. No. 42) egy külön tanulmányban kívánunk foglalkozni. Ezeket az adatokat is Entz Géza szívességének köszönhetem.

¹⁹ A főbb eltérések az 1783-as és az 1841-es alaprajz között a középső apszis és a D-i oldal ablakelrendezésében, valamint a karzat kiképzésében mutatkoznak. Ugyanakkor az utóbbi alaprajz az É-i oldalon a két ajtó mellett két ablakot is feltüntet. A monostor alapítását a hagyomány az 1080-as esztendőre teszi (Szatmár vármegye. MVV. Bp. é. n. 414.). Korai alapítású bencés monostorra vonatkoztathatók Anonymus sorai is a legújabb interpretáció szerint (*Csóka J. L., A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században.* Bp. Bp. 1967. 460—461.).

²⁰ Zoltai Lajos ásátási jegyzőkönyve (notesz) a Déri Múzeum (Debrecen) Régészeti Adattárában.

²¹ *Zoltai L., Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI—XV-ik századokban.* (A gróf Tisza István Tudományos Társaság honismertető bizottsága közleményeinek I. pótfüzete) Debrecen, 1925. 57.

11. kép. A kaplonyi monostor felmérése 1783-ból (OL. Károlyi-levéltár).

rekcóra szorul. Nemcsak csekély méretbeli különbségek, de a kiásott maradványok állapotának téves feltüntetése is indokolta a helyesbített alaprajz újbóli bemutatását.

Szakirodalmunk mindmáig nem szerzett tudomást Kiss Lajos 1936.évi *Nyíradonyi* monostorásatásáról, részben azért, mert az ásatásra vonatkozó

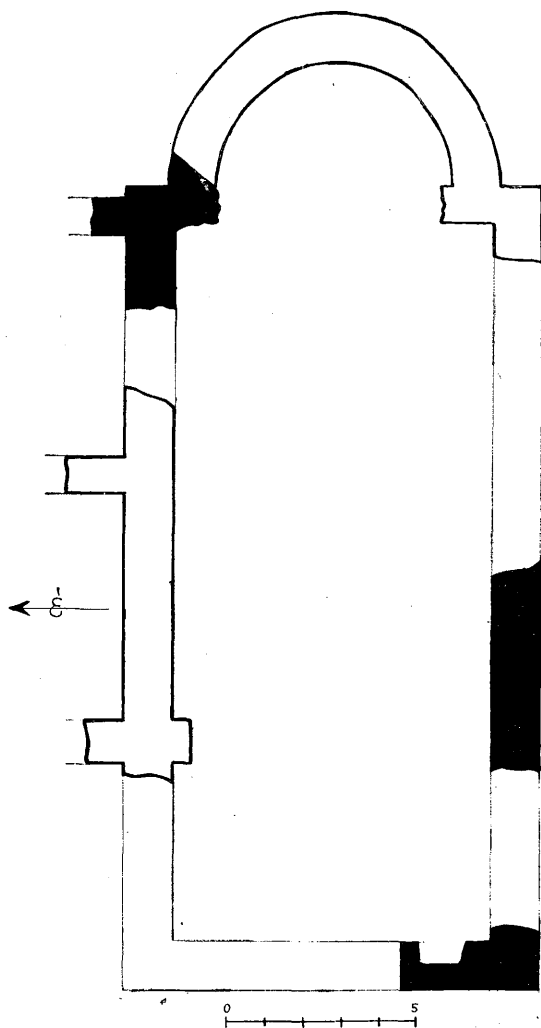
12. kép. Pillérfejezet a kaplonyi monostorból (Kaplony = Capleni, Románia).

feljegyzések és régészeti leletanyag nem maradtak fenn, másrészt a romok felmérése ezideig a nyíregyházi Jósza András Múzeum korábban rendezetlen adattárában rejtőzött (14. kép). Az ásatási felmérés eléggé zavaros: annyi világosan kivethető, hogy a monostort kerítésfal övezte, egyik felén félköríves bástyával, ugyanakkor a monostor területén egy kis méretű, félköríves szentélyzáródású templom (kápolna?) is állott. Ez utóbbi épület azonban nem azonosítható a Gutleked-nemzetség egyik ősi temetkező helyével, az ú.n. Adony-monostorával. Bizonyos mértékig Kiss Lajos újságcikke²² igazít el bennünket a felmérés értékelésében, de még így is számos kérdés vár megválaszolásra.

Kiss Lajos szóbanforgó újságcikke szerint az ásatást G. Szilágyi János földjén kezdték meg, s már az első nap rábukkantak a monostort övező 1 m széles kerítésfalra, melyből K-Ny-i irányban 35,6 m-t tártak fel. A téglafal nagyrészt még a XIX. században kiszedték (pontozással jelölt rész), a megmaradt szakasz (sötétén jelezve) állapota is arra utalt, hogy részben ennek az anyagát használták fel az ásatási területtel szembeni major és szeszgyár építésére.

A továbbiakban maga Kiss Lajos sem tudott biztos értelmezést adni az ásatás során előkerült falmaradványok rendeltetésére. Megállapítja, hogy a falak alapozása szabálytalanul lerakott erdőbényei kőből (jelölés nélküli részek) történt, ugyanebből a kőből készült a hármas téglasír feletti sarok 2,63 m hosszúságú faragott kő armirozása is. Ugyanakkor olyan részekre is bukkant, ahol sem téglát, sem követ nem találtak, helyette guti zöld színű

²² Kiss L., XIII. század elején épült templomra és monostorra akadtak Nyíradonyban: Szabolesi Hétfő, 1936. dec. 21.

13. kép. Zámmonostora templomának alaprajza (Zoltai Lajos 1908. évi helyszíni felmérése után).

agyag volt látható (ferde vonalkézással jelölve). Ezt tartjuk az alapozás legalsó rétegének, különben is ez a szokás általánosan elterjedt az Alföld középkori templomépítészetében.²³ Az épületegyüttes Ny-i végének 1,5 m vastag falakkal körülvett két, 1,54 × 1,66 m alapterületű, egymás mellett fekvő helyiségének rendeltetését Kiss L. nem tudta eldönteni. Talán közel járunk az igazsághoz, amikor ezeket a templom toronyépítményének véljük, melyekhez szokatlan módon 7 × 6 m-es belméretű előcsarnok (?) csatlakozik. Ebben az

²³ Zoltai Lajos ásatásai mellett ld. még Szabó K., *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei* (Bibliotheca Humanitatis Historica III.) Bp. 1938. 129, 131.

esetben, a bizonyára különböző építési periódusokat jelenthető falcsatlakozások eléggé értetlen elhelyezkedése csak az ásató rossz megfigyeléseinek eredménye. A templom Ny-i oldalán a DNy-i toronyhoz építve három téglasírt találtak (a felmérésen sírszámozás nélkül). A sírokat élével egymásra rakott téglával vették körül, alját pedig lapjára rakottakkal. A részben megbolygattott csontvázak mellett semmit sem találtak, a II. sz. sírban egy lapjára fektetett téglá volt a fejalj. Az I—II. sz. sír, valamint a templom D-i oldalán feltárt IV. sz. sír tájolása Ny-K-i, a III. sz. sír K-Ny-i.

Kiss Lajos szerint az É-D-i irányú kerítésfalnak tekinthető falszakasz a felmérésen jelzett részen megszakadt, további É-i irányban történő folytatását nem lelték meg. Az ebből a falból K-i irányban kiinduló 40 cm (!) széles, 4,44 m hosszúságú íves falszakasz lapjára fektetett téglákból állt, folytatását szintén nem észlelték. Ugyancsak nem sikerült megállapítani, hogy az É-D-irányú kerítésfalból kiugró, 2,22 m átmérőjű íves falszakasznak mi volt a rendeltetése (Kiss Lajos szerint szentképet vagy szobrot helyeztek el itt), valamint annak a 7 m hosszú, 60 cm széles falmaradványnak, amely a kerítésfal alá tart.

A monostorépület ásatási felmérése alig adott eligazítást az egyes részek rendeltetésére vonatkozóan, ezzel szemben a monostor templomának É-i oldalától számított 28,6 m-re feltárt kis templom (kápolna ?) alaprajzi rendszere világos. A félköríves szentéllyel záródó egyház belvilágának hossza 8,4 m, külső oldalainak mérete 8,1 × 6,45 m. Az 1 m széles falakat teljesen kiszedték, csupán a DK-i sarkon maradt meg néhány téglá, így a templom alaprajzi rendszerét a zöld színű döngölt agyag-alapozás adta meg. A fundamentum ÉK-i sarkában Zsigmond legyél király (1507—1548) ezüst garasát találták, véleményünk szerint ez egyben a pusztulás időpontjára is rávilágít. Egyébként sem sírokat, sem kriptát nem észleltek a kápolna területén. Az ásató Kiss Lajos ez esetben nyilatkozott a feltárt objektum koráról: kápolnánkat a XII. századra keltezte.²⁴

A Nyíradony-Kenderföldéken feltárt monostor építésének időpontját — mint láttuk — a meglevő adatok alapján nem tudjuk eldönteni. Csak újabb szakszerű régészeti munka segítheti elő a nyíradonyi monostor, a Gutkeledek ősi temetkező helye, felmerült, s meg nem válaszolt kérdéseinek megoldását.

A Káta-nemzetség *császlói* monostorának tárgyi emlékeire 1967 márciusában végzett helyszíni szemlének vetett fényt. Pintye János 74 éves császlói lakos elbeszélése szerint, a 30-as évek második felében, a helybeli ref. lelkész és dr. Simon Boldizsár debreceni lakos, az 1798-ban épült ref. templom²⁵ D-i oldalán és a templombelső DNy-i sarkában végzett „feltárást”. A déli oldalon széles, vékony téglákból épített félköríves falmaradványra bukkanunk, ennek közelében 1962-ben villámhárító gödrének készítésekor egy sírt bolygattak meg. A templombelsőben a D-i oldallal — tőle 50 cm-re — párhuzamosan futó falmaradvány került elő, ezenkívül a DNy-i sarokban két kőfaragvány. A kőfaragványok egyikét a templom előtti bokrokban találtuk meg (*15. kép*), a másikat a templomdombot körülvevő Utca-tó D-i átereszé-

²⁴ A közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségének 11000—1937. számú *Jelentése* az ideiglenesen egyesített vármegyék alispánjának a vármegyék közigazgatásának 1936. évi állapotáról. Nyíregyháza, 1937. 73.

²⁵ *Kiss K.*, A szatmári reform. egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 393.

nek oldalában. E gazdagon tagolt épületelem víz alatt állott, így sem méreteit, sem képét közölni nem tudom. Másik faragványunk 67 cm magas, 53 cm széles (profilja: nyaktag + hengertag + lefaragott rész) félpillér lábazata, melynek szemközti oldala lefaragott. Kora a XIII. század első felére tehető, reméljük azonban, hogy fentebb említett másik faragványunk biztosabb

15. kép. Császló, ref. templom: félpillér lábazata (XIII. század).

keltezését ad majd. A császlói kövek jelentőségét az a tény bizonyítja, hogy ezek a szatmári részek Árpád-kori kőplasztikájának első emlékei.

Végezetül *Ohatmonostora* feltárásáról kell megemlékeznünk. A monostor maradványai Zoltai Lajos helytálló véleménye szerint Ohat-Telekháza major udvarán keresendők, ahol 1905-ben feltárást is végzett. Ekkor 1,5 m széles alapfalai kerültek elő egy 10 m szélességű és kb. 18 m hosszú templom-épületnek, a hajó ÉNy-i sarka felé pedig téglából rakott *kettős* sírkamrát tártak fel. A sírkamra együttes szélessége 1,95 m, csontot nem találtak benne, egyetlen leletének, egy övveretnek a rajzát Zoltai közölte²⁶. Sajnos a templom szentélyzáródásáról nem esik szó (talán nem is tárták fel), a monostorépület egyéb részéről sem hallunk. A híres *Ohatmonostora* építészeti együttesének megismerését újabb régészeti feltárástól várhatjuk.

* *

E helyen Szabolcs és Szatmár megyék Árpád-kori földvárjai és monostorai régészeti kutatásainak eredményeiről, helyzetéről igyekeztünk számot adni. Ez a számvetés egyben meghatározza a jövő kutatómunkájának feladatait is.

Németh Péter

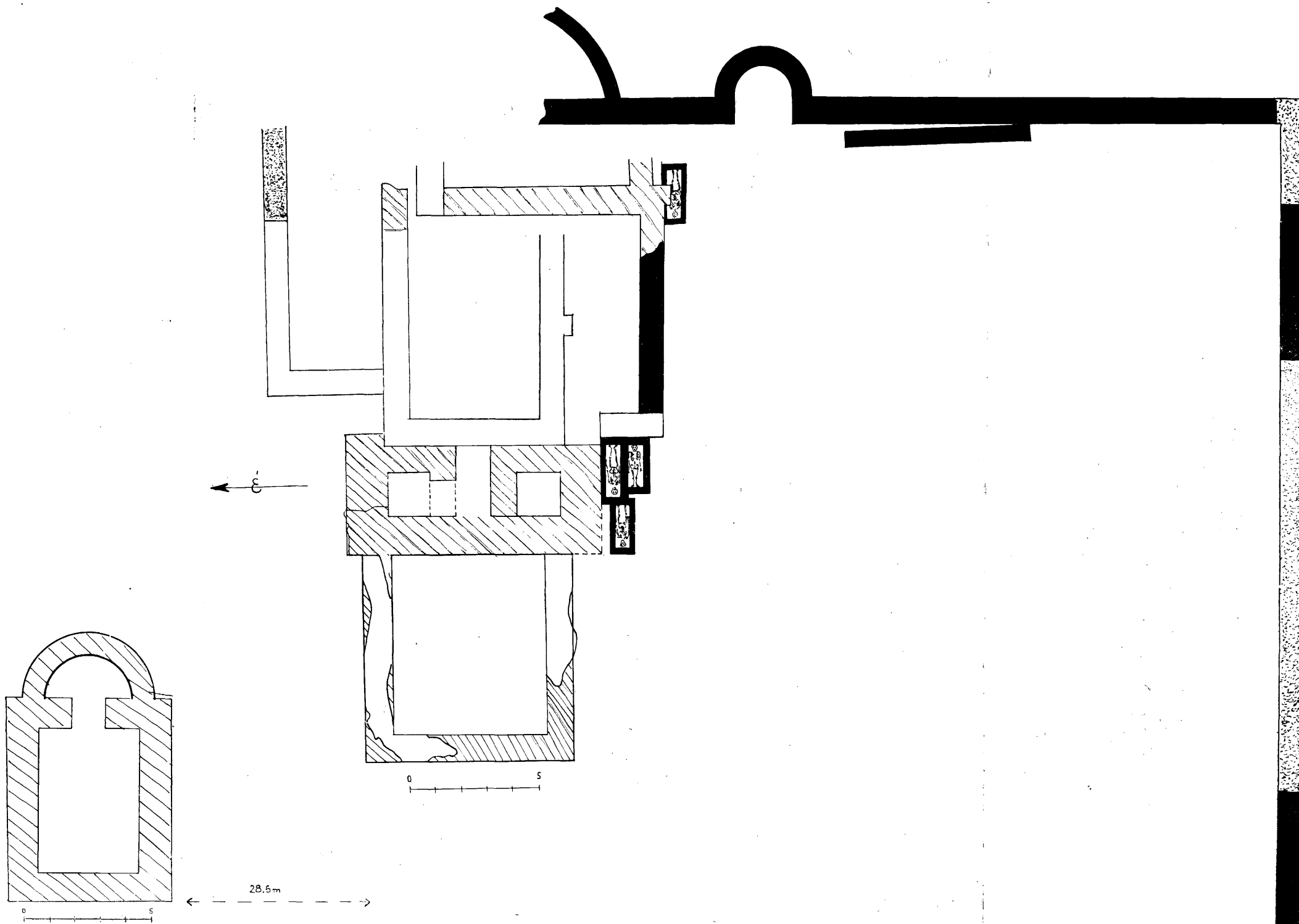
²⁶ *Zoltai L.*, i. m. 47. Az ohati földvárról-amelyet még Szegeden tartott előadásunk alkalmával nem ismertünk-, Zoltai 1923. okt. 31-én készített két távlati képet feltüntető túsrajza tanúskodik (Déri Múzeum Régészeti Adattára).

DIE ERDFESTEN UND MÜNSTER DER KOMITATEN
SZABOLCS UND SZATMÁR
AUS DER ARPADENZEIT — XI—XIII. Jh

Der Verfasser nahm — in der mit dem obigen Titel im Herbst 1966 in Szeged gehaltenen Vorlesung der IV. wissenschaftlichen Sitzung der Archäologen aus den Gebieten der ungarischen Tiefebene — die Zusammenhänge der arpadenzeitlichen Erdfesten und der Münster der in der nordöstlichen Ecke des Landes liegenden Komitate Szabolcs und Szatmár in Untersuchung. Hier veröffentlicht der Autor diejenigen gegenständlichen und Dokumentationsangaben, die sich auf die Erdfesten und Münster des Gebietes beziehen. Es wird der Grundriß (*Abb. 7.*) der Erdfeste *Szabolcs* — des arpadenzeitlichen Komitatszentrums — publiziert, ebenso die Erdfesten aus *Beszterec und Pócspetri* (*Abb. 8—9.*) — die von dem Geschlecht Hontpázmány bewohnt wurde—, und zuletzt das dort zutage gelangte Fundmaterial (*Tafel XXI—XXIII.*) aus den XI.—XIII. Jahrhunderten. Es werden in der Arbeit weiterhin die Vermessung aus dem Jahre 1783 des Münsters und ein Pfeilerkopf aus *Kaplony*, die Ausgrabungsvermessung aus dem Jahre 1908 der Kirche in *Zámmonostor* und die ziemlich unklare Dokumentation der Ausgrabung vom Jahre 1936 des *nyiradonyer* Münsters publiziert; zuletzt wird das Photo des einzigen Denkmalstückes — der Sockel einer Halbsäule — des Münsters aus *Császló*, bekannt gegeben (*Abb. 10—15.*).

Die weitere Untersuchung der Zusammenhänge der Erdfesten und Geschlechtsmünster — die für den Wohnsitz der arpadenzeitlichen Geschlechter dienten — drängt wegen der spärlichen Beobachtungs — und Ausgrabungsdokumentation zu neueren Ausgrabungen. Dadurch wird die Richtungslinie der mittelalterlichen Forschungen im Komitat Szabolcs-Szatmár bestimmt.

P. Németh

14. kép. Nyíradony-Kenderföldek: a monostor 1936. évi ásátásának felmérése (Kiss Lajos után).

AZ ECSEDI BÁTHORIAKRÓL

Minden kutató vágya, hogy múltat megismerő útján eljusson arra a helyre, ahol hősei éltek, az események velük megtörténtek, ahol emléküik kőbe, téglába merevedve még él. Ez a vágy hozott el a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat nyíregyházi vándorgyűlése alkalmával Nyírbátorba. Évek óta gyűjtöttem az utolsó ecsedi Báthori, István országbíró életére vonatkozó adatokat, elég kevés számban megmaradt leveleit, s most e templom fenséges méltósággal magasba lendülő ívei alatt, az ő síremlékének szomszédságában idézem az őseket, akik e templomot megalkották, a művészet szépségeivel ékesítették és őt, aki őseihez ebbe a templomba tért meg nyugovóra.¹

*

Az ősi Gutkeled-nemzetségből származó Báthori család a XIV. század első évtizedeiben ketté szakadva, az egyik ág királyi adományként kapta Szilágyssomlyót és ettől kezdve somlyai Báthorinak nevezte magát. A másik ágból származó és Itáliában tanult Péter a Szabolcs megyei Ecsedet szerezte meg és innen nevezték leszármazottai magukat ecsedi vagy nyíri Báthoriaknak. A család két ága három századon át nagy és fontos szerepet játszott az ország történetében. De a somlyai ág tagjai csak a XVI. században kerültek az országos méltóságok viselői közé, hogy Mohács után hirtelen emelkedve 1570-től négy évtizeden át öt Báthori foglalja el Erdély fejedelmi székét és Báthori István személyében magyar ember üljön a lengyel királyok trónjára.

Az Ecsedet megszerző Péter leszármazói a XIV. század végén már az ország első főurai, a zászlósok, főpapok között szerepelnek. Hatalmas vagyonukat jól meg gondolt házasságokkal gyarapítják, s mikor az egyik Báthori lány révén, a Marczaliakkal kötött házassággal és örökösödési szerződéssel azok somogyi birtokait is megszerzik, a család Kelet-Magyarország és a Dunántúl egyik legnagyobb hatalmú főúri dinasztiája lett, amelynek különösen Mohács után, a főúri oligarchia korában, jelentős szerepe volt.²

Mohács s az azt követő évtizedek jellegzetes alakjai az ecsedi Báthoriak, a Török Bálintok, Perényi Péterek, Balassa Menyhértek és a többi oligarchák társai. Életük eseményeit vizsgálva csak a legszélsőségesebb vonásokkal rajzolhatjuk meg arcképüket. Elég csak a nyírbátori templomot építtető Báthori

¹ A dolgozatot rövidített formájában a Magyar Régészeti, Művészeti és Éremtani Társulat nyíregyházi vándorgyűlése alkalmával a nyírbátori református templomban, 1965 június 26-án mutattam be.

² *Karácsonyi János*, A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. köt. Bp. 1901. 19—56. *Budai Ferenc*, Magyarország polgári históriájára való lexicon. Nagy-Várud, 1805. I. köt. 154—284.

István erdélyi vajdát, később országbíróként említenünk, aki az ország első bírája és mégis a leggaládabb, a legkegyetlenebb kínzója volt a székelyeknek. Mátyás király bizalmas embere, aki sok halálával tartozott urának, mégis ő az, aki Kinizsi Pállal szétverte Mátyás fia Corvin János seregét és ezzel megakadályozta, hogy trónra kerüljön.³ Vagy említsük a sánta Báthorit, István nádort, akinek végzetes szerepét Mohács évtizedeiben nem tudja eléggé kárhóztatni a történetíró. — De a nádor országvesztő politikájával állítsuk szembe öccsének Györgynek szerepét, aki mint királyi főlovászmester és somogyi főispán, Nádasdy Tamással, Török Bálinttal együtt kereste a kettős királyválasztást követő politikai zűrzavarból a kivezető utat.

Bár a közélet emberei, a politikus Báthoriak arcképei zordak, és mindenben magukon viselik koruknak sokszor durva ellenszenves vonásait, mégis módosítja portréjukat a művészethez és az irodalomhoz való viszonyuk. E templom művészi szépségeit csodálva, az erdélyi vajda, az országbíró Báthori István emberi arcvonásait érdekesen árnyalja a művészi szépért áldozó emberé, aki a magyar gótikának ezt a remekét felépíttette. Öccse Miklós váci püspök, akiről Galeotto oly magasztalva írt, Vácott és Nógrád várában a reneszánsz építésznek ad munkát, ő az, akiről Horváth János, mint a magyar humanizmus egyik legfőbb díszéről emlékezik meg.⁴

Az erdélyi vajda és a váci püspök unokaöccse András tárnok mester, akinek nevét viseli, (mert ő készítette), a magyar reneszánsz képfaragás remeke — a Báthori Madonna. Ő és két testvére, István nádor és György főlovászmester fejezik be és látják el felszereléssel a nyírbátori templomot és ők készítetik annak pompás reneszánsz stallumait.⁵

Báthori András fia Bonaventura a XVI. század fontos és egyben jellegzetes szereplője. Erdélyi vajda, országbíró, aki Török Bálinttal a Mohács évtizedének polgárháborús éveiben, valóságos hadjáratot vezet Bakics Pál győrmegyei birtokai ellen, de akinek ecsedi vára sok politikai megbeszélés, tárgyalás színhelye, melyek mind a kettős királyság megszüntetésére, Erdélynek Magyarországgal való egyesítésére törekedtek. 1549 szeptemberében Ferdinánd király és Izabella királyné megbízottai Ecseden tárgyalnak Erdély átadásáról. Itt van, feltehetően Nádasdy Tamás megbízásából, a kor krónikása, a fontos napi eseményeket megfigyelő és megörökítő Tinódi Sebestyén is.⁶ Bonaventura öccse Báthori Miklós országbíró, Szegedi Lőrinc békési református lelki pásztor „igen szép Comoedia” - ja, a „Theophania, azaz: Isteni meg Jelenés”-nek mecénása. Neki és feleségének, Losonczy Fruzsínának, Balassi Bálint Annája nővérének ajánlotta a művet Szegedi Lőrinc.⁷ Bonaventura másik testvére György és somlyai Báthory Anna, Báthory István lengyel király és Kristóf fejedelem nővére házasságából született az utolsó ecsedi Báthori István, országbíró. Alakja úgy tetszik, mintha a Báthoriak sok

³ Szabó Károly, Báthori István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban: Száz 1889, 701; Budai, id. mű 162—171.

⁴ Galeotto Marzio könyve Mátyás király cselekedeteiről. Fordította Császár Mihály. Bp. 1901, 76; Horváth János, Az irodalmi műveltség megoszlása. Bp. 1935, 176; Magyarországi művészet története. I. köt. Bp. 1961, 286—287.

⁵ Kerékgyártó Árpád, Ecsedi Báthori István nádor. 1519—1531: Hazánk 1858; Vou Pál, Műhely a Via Dei Servin: Művészettörténeti Értesítő 1961. 97—130.

⁶ Budai, id. mű 181—191; Dézsi Lajos, Tinódi Sebestyén. 1505?: M. Tört. Életrajzok. 1556. Bp. 1912. 49.

⁷ Budai, id. mű 193—196; Régi magyar drámai emlékek. Bp. 1960. I. köt. 787.

ellentétes, rokon és ellenszenves tulajdonságaiból ötvöződött volna egybe és családjának szélsőséges jellemvonásai benne megnemesedtek volna. Hatalmas vagyon, az ország keleti, nagyobb részének ura, akinek hatalmát nemcsak a maga nagy gazdagsága, hanem a hozzá rokoni szálakkal, vagy a familiáris viszonyokkal kapcsolódó családok nagy száma határozta meg. A Homonnai-Drugeth, Rákóczi, Magócsy, Telegdy, Wárday, Losonczy, Zokoly, Csapy és Bocskay családok összebogozott rokoni, unokatestvéri, sógorsági kapcsolata volt hatalmának támasza, amely mintegy „Báthori birodalom” ékelődött a királyi Magyarország és Erdély közé. Emberi tekintélye is nagy. Környezetének missilis leveleit olvasva még a legelőkelőbb, főrangú tagjai is „az Úr” megjelöléssel ismerik el tekintélyét. Szava döntő a keleti országrész ügyeiben.

Fiatalabb éveiben részese nem egy török elleni hadi vállalkozásnak, részt vesz a mezőkeresztesi szerencsétlen csatában. Ő vezeti Kelet-Magyarország hadait az 1593 évi felvidéki hadjáratban. E hadjáratok ugyan kimozdították az ecsedi várból, de a politikai ügyek már nem. Mikor a király országbírónak nevezte ki, még akkor sem volt hajlandó megjelenni az országgyűlés színe előtt, az országbíró esküjének letételére. Külön törvényt kellett alkotni, amely lehetővé tette az eskünek másutt való letételét. Állandó összeköttetésben, levelezésben van az országgyűlési ellenzék vezetőivel: Batthyány Boldizsárral, Zrínyi Györggyel és Nádasdy Ferencsel, aki sógora, Báthori Erzsébet férje. Közeli rokona Zokoly Miklós alországbíró, a bécsi egyetemen tanult, kiváló humanista műveltségű úr, aki az országgyűlési ellenzék egyik vezetője a kilencvenes években. Amikor az 1593 évi országgyűlést összehívták, külön királyi leirattal igyekeztek álláspontjának megváltoztatására bírni, sőt az országgyűlésen való megjelenéstől elriasztani. De éppen Báthori István az, aki lehetővé teszi az udvar terrorja ellenére a megjelenést. Mint a távollevő országbíró követe jelenik meg Pozsonyban és a királyi proposíciókkal szemben élesen követeli a sérelmek orvoslását.⁸ Ezzel Báthori ténylegesen beleszólt az országgyűlés tárgyalásaiba is. Az országgyűlésen való meg nem jelenését már a kortársak is adomákban magyarázták. Wittnyédy István, Zrínyi Miklós prókátora, egy fél évszázad múltán, Báthori-adomával óvja urát a Bécsben való megjelenéstől: „Jó magyarnak, nem igen jó oda menni, most kiváltképpen. Úgy hallottam, Báthory Istvánt hívták Bécsbe, elindult, jött majd egy mértföldnyire Ecsedbül, tudakozta, jönne-e utána Ecsed, ezt kétszer vagy háromszor, hogy felelék szolgálai, nem jönne utánok, mondotta, ha Ecsed el nem menne vele, nem menne Bécsben. Ha Ngddal is elmehetne Csáktornya, úgy inkább biztatnám Ngdat.”⁹

Az udvar jól ismerte ellenzéki magatartását és készült a vele való leszámolásra. Ő pedig hatalmának öntudatával várta az ellene készülő csapást. Az erdélyi történetíró, Szepesi Lackó Máté mond el róla egy jellemző történetet:

„Jakab János — (a Bocskai idők császári tábornoka Barbiano Jakab) — Ecsedbe készül kikémleni micsoda állapotban legyen Báthori István? kelljen e tőle félni vagy ne? Mert ott fekszik vala a pásztor a bokorban, a kitől a vadak rettegnek vala. Az úr eszében vevé a dolgot, fő ember szolgálait (kik sokan valának) mindenfelől bé hivata Ecsedbe, drabantit megszaporitá és Jakab Jánosnak izeni, hogy örömet elvárja ha oda akar menni hozzája.

⁸ MOE IX. 1598—1601, 18—19.

⁹ *Fabó András*, Vitnyédy István levelei. 1652—1664: MTT XV. köt. 1871, 255.

Elmene Ecsedbe és elálmlétkodik a számtalan udvar- népen és fő-fő népeken. A fő nemes népek székből ülven, néhol a gyalogok között kezeket fogja vala és kérdezi vala, ha ez e az úr? Végre bé menvén a várba az úrhoz, köszönti; az úr nem kele fel előtte, veszteg üle. Ebédre meg marasztal és meg vendégeli. Az ebéd után pedig kér vala az úrtól kölcsön a császár számára (a nervust akarván kicsalni); de eludálá az úr a praktikát, mondván; Látja kegyelmed, én nékem sok udvar népem vagyon, ennek minden óra meg kell fizetnem. Jakab János ki jöven Ecsedből, azt monda: Nem nagyságos úr az ember, hanem nagy herceg.”¹⁰ Takáts Sándor írja, hogy a bécsi udvarnak nagy gondot okozott Báthori hatalma és még nagyobbat Báthori vagyona, gazdagsága, amit szeretett volna megkaparintani és kincseivel Rudolf király tárházát gyarapítani. A kamara emberei betegsége hírére Ecsed körül kémlelődtek, hogy halál esetén, mert örököse nem volt, rögtön érvényesíthessék a király „jogait”.¹¹

Nevét megőrizte a magyar irodalom története is. Áldozatkész pártfogója volt a Károli-Biblia megjelenésének. Kapcsolatban volt Balassi Bálinttal és az újsztoikus főurakkal. Rákóczi Zsigmond, Homonnai István, Homonnai Bálint, Káthay Mihály és az első magyar költő Telegdy Kata nemcsak rokona volt, hanem irodalmi szálak is fűzték őket hozzá és szolgálatában találjuk Rimay Jánost is. Báthori személyes hangú imáinak, énekeinek, elmélkedéseinek gyűjteménye igen magas színvonalon tárja fel lelkivilágát.

A református egyháznak nemcsak hívó támogatója, hanem ahogy végrendeletében mondja, a „pápista bolondságoknak”-keményszavú ellenzője. És ez a pont az, amit cselekedeteiben a magyar művészet kutatója sajnálattal hibáztat. A gazdag Báthori kincstár középkorból származó és egyházi rendeltetésű értékeit, lett légyenek azok iparművészi remek, vagy könyvek, végrendeletében megsemmisíteni rendelte. Rokona Telegdi Pálné Várday Kata mikor özvegyen maradt, hajolt arra, hogy a katolikus vallásáról reformátusra tér át. Ekkor írta Báthori neki: „ha én kegyelmednek volnék, ugyan mostan, ki hányatnám a templomból ama apró bálványokat, ha most nem is, de Idővel, egyszeris, másszor is ki hányatnám.” — Persze ezek a „bálványok” — képek, szobrok, a magyar művészet emlékei voltak.

Amikor hatvan évesen meghalt, azzal a reménnyel húnyta le szemeit, hogy az ellenségtől, amely ellen annyit küzdött, a Habsburg háztól megszabadul nemzete. Bocskay István már kibontotta a szabadságharc zászlait és Báthori a maga nagy tekintélyével, hatalmi súlyával csatlakozott hozzá. Maga Bocskai István kereste fel Rákóczi Zsigmond, Homonnai Bálint, Barcsay János kíséretében és mikor a csatlakozó szót kimondotta, Magyarország főkapitányává tették.¹² De már nem sokat tehetett Bocskay érdekében. 1605 július 25-én este meghalt. Vele kihalt az ecsedi Báthori család. Amikor a nyírbátori templomban (a mai református templomban) temették, Bocskai István fejedelem is ott állott a koporsó mellett. A Krónikás Szepsi Lackó Máté pedig a következő szavakkal búcsúzott tőle:

— „1695 25 julii kilencz és tíz óra között estve a tekintetes és nemzetes Nyir-Báthory István Ecsedben meghala. Ötszáz esztendőnél több ideig durált

¹⁰ *Sepsi Lackó Máté* Krónikája. — *Mikó Imre*, Erdélyi történelmi adatok. Kolozsvár, 1858, 51.

¹¹ *Takáts Sándor*, Régi idők, régi emberek, Bp. 1922, 3.

¹² *Sepsi Lackó*, id. mű 64—65.

ez a familia. Ez Báthory Istvánt az Isten sokféle ajándékival látogatta volt. Az igaz religionak articulust fundamentum szerint jól tudta, bibliothecában igen gyönyörködött, költségével esztendőnként a religio propagálására és alkalmazására sokat promovealt. Hatalmat, becsületet és nervust is a mellé Isten elegendőt adott. Országot, nemzetséget, mindenek fölött pedig az ecclesiát és igaz kereszténységet igen szerette, és egy szóval: fuit acerrimus fidei et libertas patriae defensor.” (az esetetek hitének és a haza szabadságának védelmezője volt.)

Jenei Ferenc

ÜBER DIE BÁTHORIS VON ECSED

Die Familie Báthori von Ecsed war die mächtigste hochadelige Familie Ost-Ungarns im XV.—XVI. Jahrhundert. Obwohl ihr Ursprung in den früheren Jahrhunderten der ungarischen Geschichte zu finden ist, sie kamen erst im XV. Jahrhundert zur historischen Rolle. In jener Zeit waren sie schon gleichzeitig mächtige Großgrundbesitzer in West-Ungarn. Ihre politische Tätigkeit war besonders im XV. und XVI. Jahrhundert bedeutend, aber ebenso wichtig ist ihre Rolle in der Geschichte des ungarischen Renaissance und Humanismus. Sie waren grosszügige Mäzene der Kunst und der Literatur. Das Zentrum ihrer Mäzenentum hieß Nyírbátor, wo István Báthori, der Woiwode von Siebenbürgen am Ende des XV. Jahrhunderts eine mächtige, gotische Katedrale stiftete. Die Mitglieder und Nachkömmlinge seiner Familie haben zu der Ausstattung der Katedrale sehr viel beigetragen und gleichzeitig haben sie auch die ungarische Literatur des XV. Jahrhunderts unterstützt. Der hervorragendste Mitglied der Familie ist István Báthori, der Landesrichter. Am Ende des XVI. Jahrhunderts spielte er eine wichtige Rolle in den politischen Kämpfen gegen die Habsburger. War auch ein Freund der Literatur. Er hat dazu beigetragen, daß die Ausgabe der Bibelübersetzung von Gáspár Károli zu stande kam, konnte der Dichter Bálint Balassa als seinen Freund nennen und János Rimai stand auch in seinem Dienste. Er war auch Schriftsteller, einer der Führer hochadeligen-stoischen Literaten. Er wurde im Jahre 1605 in der Kirche von Nyírbátor beerdigt.

F. Jenei

A SZABOLCS MEGYEI NEMZETI BIZOTTSÁG MŰKÖDÉSE 1945 ÁPRILIS VÉGÉIG

A felszabadulás utáni korszak történeti feldolgozására és elvi problémáinak tárgyalására való törekvés, egyre nagyobb helyet kap történeti irodalmunkban. Mai életünk megértéséhez ismernünk kell azt az alapot, amelyről indultunk, és azokat az eseményeket, amelyek a továbbiak során megszabták fejlődésünket.

Közelmúltunk e korszakára vonatkozó kutatások országszerte újra fellendülőben vannak. Egy-egy kérdésnek átfogó, országos méretű kidolgozása mellett egyre több olyan kezdeményezésnek lehetünk tanúi, ahol a helyi problémákra helyeződik a hangsúly.

Megyéinknek ezen a téren igen sok pótolni valója van, más megyékhez viszonyítva is. A helyi kiadványokban csak itt-ott találunk néhány cikket, visszaemlékezést, egy-két dokumentumot, valamint egy, a felszabadulásunk óta eltelt 20 évet felölelő sajtóbibliográfiát.¹ A megjelent tanulmányok között a legterjedelmesebb és a legnagyobb időszakot átfogó Hársfalvi Péter cikk-sorozata.² A szerző 1944 végének és az 1945-ös esztendőnek leglényegesebb eseményeit érintve kiragadja a legfontosabb problémákat (szól a felszabadítási harcokról, a politikai élet megindulásáról, a nemzeti bizottságok megalakulásáról, főleg az MKP szerepét taglalja a kezdeti időszakban, sőt az 1945-ös választásokról is említést tesz) anélkül, hogy a részletek tárgyalásába belemerülne. A tanulmány sorozat befejező részében maga a szerző is mentegetőzőve írta: nem kívánt és nem is tudott volna az események mélyére hatolni ilyen szűk keretek között. Egyedülálló kezdeményezése ennek ellenére is igen jelentős.

A forráskiadványok és visszaemlékezések megjelentetésénél sem jobb a helyzet. A Szabolcs-Szatmári Szemlében közölt, Hársfalvi Péter és Horváth Sándor által válogatott dokumentumok megyénk 45-ös történetéről³ nem alkotnak szerves egységet. Csupán pillanatképek, amelyek egy nagyobb terjedelmű és tematikailag is megfelelően rendezett, helyi eseményeket tárgyaló dokumentumkötet hiányára utalnak. Fazekas Jánosnak ugyanitt megjelenő visszaemlékezése Nyíregyháza felszabadítását és a polgármesteri hivatal megindulásával kapcsolatos néhány epizódot elevenít fel.⁴ Sajnos működésének csak a kezdeti szakaszát, annak is csupán vázlatát kapjuk.

A hiányosságok pótlásához szeretnénk hozzájárulni a Szabolcs megyei

¹ *Somogyi Jolán*, Szabolcs-Szatmár két évtizede. Nyíregyháza, 1965.

² *Hársfalvi Péter*, Adatok megyénk felszabadulás utáni történetéhez: *Szabolcs-Szatmári Élet*, 1961. 2. sz. 34—38., 3. sz. 31—36., 4. sz. 24—27., 5. sz. 19—24., 6. sz. 17—21.

³ *Hársfalvi Péter—Horváth Sándor*, Dokumentumok. Az élet megindulása megyénkben a felszabadulás után: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 3. sz. (1965) 103—122.

⁴ *Fazekas János*, Emlékeim Nyíregyháza felszabadításáról: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 3. sz. (1965) 97—101.

Nemzeti Bizottság történetének közreadásával, amely a felszabadulás utáni időszak legizgalmasabb éveire, az 1944—1945-ös esztendőkhöz kapcsolódik. Ugyanis a felszabadulás utáni néhány hónap feleledő társadalmi, gazdasági erőinek mozgását, az „élet megindulását” nem érthetjük meg a nemzeti bizottságok működésének ismerete nélkül. A nemzeti bizottságok a Függetlenségi Front helyi szervei, a demokratikus rend alapjai és védelmezői voltak, sőt működésük kezdeti szakaszában sok esetben jelentős államhatalmi és közigazgatási funkciókat is elláttak, a politikai teendők mellett.

E helyen csak a megyei nemzeti bizottság működését szeretnénk végigkísérni a leglényegesebb szakaszában, megalakulásától 1945. március-április hónap végéig.

Az az elképzelés, hogy a nemzeti bizottságok, a helyi demokratikus erők összefogásának funkcióját töltsék be, az MKP programjában jelenik meg először. Az MKP 1944. november 30-án a debreceni Néplapban közzétette Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programját:

„A német elnyomók és magyar cinkosaik elleni harcban, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására és a demokratikus átalakulás biztosítására községenként és városonként a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált Hitler-ellenes hazafiakból nemzeti bizottságokat kell teremteni. A nemzeti bizottságok a Magyar Függetlenségi Front helyi szervei, melyek egyesítik a demokratikus hazafias erőket és vezetik a harcot a demokratikus Magyarországrért.”⁵

A programból kitűnik, hogy a MKP a nemzeti bizottságoknak elsősorban politikai szerepet szánt. A koalíciós összefogást kívánta szilárd bázisra helyezni, felismerve a demokratikus erők helyi összefogásának szükségességét és jelentőségét az új Magyarország megteremtésében.

A demokratikus pártok és szakszervezetek december 2-án értekezletet tartottak Debrecenben és megállapodtak az ország felemelkedésének és újjáépítésének legsürgősebb feladatai megvalósításában. Ennek biztosítására az értekezlet elhatározta az összes demokratikus pártoknak és szakszervezeteknek összefogását a Magyar Függetlenségi Frontban, a Magyar Front utódjában.

December 3-án a debreceni városi színházban tartott ülésen ünnepélyes keretek között deklarálták a Magyar Függetlenségi Front megalakulását és nyilvánosságra hozták a programját is, amely a MKP november 30-án megjelent programjával volt azonos. Itt merült fel az Ideiglenes Kormány megalakításának gondolata is.

Megalakult a választásokat lebonyolító Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága, amely 1944. dec. 16-án felhívást adott közre a debreceni Néplapban a nemzetgyűlés küldötteinek megválasztására, s ugyanakkor megjelöli a képviselők megválasztásának módjait is.

„Felhívjuk a városok és községek önkormányzati testületeit, a nemzeti bizottságokat, a szakszervezeteket, az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szervezeteket, a kulturális és egyéb egyesületeket, hogy demokratikusan válasszák meg küldötteiket az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.”⁶

⁵ Felszabadulás 1944 szeptember 26 — 1945 április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Bp. 1955.

⁶ 75. (A továbbiakban „Felszabadulás”).
„Felszabadulás” 181—182.

Az előkészítő bizottság tagjai kijelölték a már felszabadított területeken azokat a városokat és nagyobb településeket, ahonnan képviselőket delegálhattak, valamint területekre szétbontva megállapították a beküldendő tagok számát; majd szervező körútra indultak, hogy lebonyolítsák a képviselőválasztásokat. A képviselők delegálása különböző formákban: népgyűléseken, személyes megkeresések útján, pártközi értekezleteken és a megalakított nemzeti bizottságok útján történt. Az idő rövidsége miatt a választás formái is különbözőek és rögtönzöttek voltak.

Szabolcs megyében az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága küldötteinek a megérkezésekor, 1944. december 17-én hívták össze a nemzeti bizottság alakuló ülését.⁷ Vásáry István az előkészítő bizottság elnöke, Debrecen polgármestere és Tariska István, a MKP kerületi párttitkára jelent meg Nyíregyházán, hogy közreműködjön a nemzeti bizottság megalakításában, és néhány szóval ismertesse az Ideiglenes Nemzetgyűlés célkitűzéseit és legfontosabb feladatait.

A nemzeti bizottság létrehozása Eröss János főispánon keresztül történt, akit előzőleg tájékoztattak a nemzeti bizottság létrehozásának módjáról és a Szabolcs megyei képviselők számáról. A megnyitó beszédet tartó főispán tudomására hozta a megjelenteknek, hogy az előkészítő bizottság határozata értelmében Szabolcs megyének 5 képviselőt kell küldeni (kettőt Nyíregyháza város, három környéke képviselőjében). Ismertette a megválasztandó nemzeti bizottság összetételét is: a Független Kisgazda és Földműves Polgári Párt, a Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek, a gazdaszövetség, a kereskedők és iparosok csoportja, valamint a pártonkívüli demokraták által delegált három-három küldöttből álló nemzeti bizottság választja meg az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe a küldötteket.

A december 17-i gyűlésen résztvettek a megye közigazgatásának és politikai életének legszámottevőbb képviselői, összesen 14 személy.⁸ A létszámból, a megjelentek foglalkozásából következtethetünk nemcsak arra, hogy a gyűlés rögtönzött keretek között ment végbe, hanem arra is, hogy a politikai élet megindulása még igen kezdeti szakaszában járt. A főispán a nemzeti bizottságban résztvevő pártok közül csak a Kisgazda és Szociáldemokrata Pártot említi, valószínűleg ekkor még csak ezek működtek. A széles néprétegek részvételét a választásokban a különböző érdekképviseleti szervekkel igyekeztek biztosítani úgy, hogy azok is nemzeti bizottsági tagságot kaptak.

A Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság első, december 19-i ülése volt hivatott az elnök és a képviselők megválasztására. Elnökké Eröss János főispánt, képviselőkné Pintér András (MKP), Bacsik Józsefet és Máchel Sándort (Szocdem Párt), Bartha Lászlót (Parasztszövetség) és Eröss Jánost (Kisgazda Párt) választották meg.

Az ideiglenes nemzetgyűlési választások nagy lendületet adtak az éppen meginduló politikai életnek. Közvetlenül a nemzetgyűlés előtt alakult meg

⁷ *Hársfalvi Péter—Horváth Sándor.*, i. m. 103—104.

⁸ Jelen voltak: Turóczy Zoltán evangélikus püspök, Békefi Benő református lelkész, Rimaszombathy Géza ny. pénzügyi igazgató, Kelemen László kereskedő, dr. Elekffy Lajos kórházi igazgatófőorvos, Fazekas János polgármester, Pintér András rendőrkapitány, Egri Sándor, Jeles László, Máchel Sándor, Sajben András, Henszel András, Szesztay András tiszti főügyész, Gyüre Károly jegyzőkönyv vezető a főispánon és a debreceni küldötteken kívül. *Hársfalvi P. — Horváth S.*, i. m. 103.

az MKP,⁹ 1945. januárjában pedig a Polgári Demokrata Párt¹⁰ és a Nemzeti Parasztpárt.¹¹

A nemzeti bizottság tagjai a nemzetgyűlés után dec. 27-én tartották első ülésüket,¹² ahol lelkes szavakkal számoltak be a nemzetgyűlésen szerzett tapasztalatokról, majd megalkották az ügyrendet, és egy propaganda bizottság létrehozását határozták el, hogy az újonnan felállítandó hadsereg számára katonákat toborozzanak.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány januárban kiadott rendelete¹³ kötelezővé tette a nemzeti bizottságok megalakítását minden községben és városban, valamint a közigazgatási szervezetnek megfelelően a járási és megyei nemzeti bizottságok létrehozását is. Ezzel törvényes formába öntötte az addig megalakult nemzeti bizottságokat, és elhatárolta tevékenységi körüket a közigazgatási szervektől. Viszont elrendelte, hogy az önkormányzati testületeket: városi és községi képviselőtestületeket, törvényhatósági bizottságokat alakítsák újjá.

Eröss János főispán, a megyei nemzeti bizottság elnöke már a január 10-i ülésen¹⁴ ismertette az említett rendeletet, és felhívta a figyelmet az önkormányzati testületek újjáalakításának feladatára.

Szintén ebben a közlönyben adta közzé a kormány a karhatalom felállításáról szóló rendeletét is,¹⁵ amelynek megszervezésébe a nemzeti bizottságokat is be kívánja vonni, az önkormányzati testületek és a vezető közigazgatási tisztviselők mellett. A karhatalom megszervezését és a legfőbb tisztviselőinek kijelölését megvénkben Eröss János főispán végezte.

Az újjászervezett rendőrség élére ideiglenesen, a régi munkásmozgalmi múlttal rendelkező Pintér András, későbbi nemzetgyűlési képviselő és nemzeti bizottsági tag került 1944. novemberében. Pintér András január elején lemondott, lemondását a január 10-i nemzeti bizottsági ülés elé is terjesztette. Helyére a főispán Sajben András (NPP) nemzeti bizottsági tagot jelölte. A jan. 10-i ülésen a főispán vitára bocsátotta a rendőrkapitány személyével együtt az általa kijelölt rendőrségi tisztviselők névsorát is.

⁹ Hársfalvi Péter az MKP nyíregyházi szervezetének megalakulását dec. 20-án teszi, amikor az előkészítő bizottság egyik küldöttjének, Turiska Istvánnak a részvételével megtartott vezetőségi ülésen a Szocdem. Pártból kivált néhány tag megalakította az MKP-t. *Hársfalvi P.*, i. m. 4. sz. 26—27. Véleményünk szerint ennek az ülésnek legkésőbb dec. 19-én kellett lezajlania. Ugyanis a dec. 19-i nemzeti bizottsági ülésen Pintér Andrást már mint az MKP képviselőjét választották meg nemzetgyűlési képviselőnek. A kiküldöttek pedig már útnak indultak dec. 20-án Debrecenbe. Az MKP megalakulásának módjáról és időpontjáról vonatkozóan az események résztvevői is eltérően nyilatkoznak. (Társadalmi Szemle, 1965, 2. sz. Dokumentumok és visszaemlékezések az új Magyarország megszületéséről. 68. l.; Párttörténeti Közlemények, 1960. 1—2. sz. 250. l.; Kelet-Magyarország, 1965. III. 8. Nyírségi Emberek. A vb. tagjai. (A demokratikus pártok megalakulásának időpontjai és körülményei még a tisztázandó problémák közé tartoznak).

¹⁰ A Polgári Demokrata Párt 1945. jan. 10 és 16 között alakult meg. Jan. 16-án már az igazoló bizottsági tagok kisorsolásánál szerepel jelöltjeivel. Nyíregyházi Állami Levéltár (NyÁL) Szab. vm. NB. ir. I(2)1945.

¹¹ A volt kisgazdapártiak egy része még Debrecenben elhatározta egy önálló parasztpárt létrehozását. Bartha László a Parasztszövetség helyi szervezetének egyik vezetője a nemzetgyűlés után a Nemzeti Parasztpárt szervezését kezdi meg.

¹² NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(2)1944.

¹³ *Magyar Közlöny*, 1945. január 4. 1. szám. 14/1945 M. E. sz. rendelet.

¹⁴ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(1)1945.

¹⁵ *Magyar Közlöny*, 1945. január 4. 1. szám. 13/1945. M. E. sz. rendelet.

A nemzeti bizottság részéről ellenvetés nem hangzott el a kijelölt személyekkel szemben. Gyakorlatilag a megyei nemzeti bizottságnak igen kevés szerepe volt a rendőrség újjászervezésében. Összetételére is csak közvetve, az igazoló bizottságokon keresztül bírt befolyással.

Az igazoló bizottságok megszervezését előíró miniszterelnöki rendeletet is a jan. 10-i ülésen tárgyalták. Néhány nap múlva¹⁶ az igazoló bizottsági tagságokat ki is sorsolták az öt demokratikus párt (Kisgazdapárt, Szocdem., MKP., Parasztpárt, Polgári Demokrata Párt) 3—3 javasolt tagja között. Személyi változások miatt végleges összetételét febr. 4-én nyerte el.¹⁷ Létrehozásukat Szabolcs megyében az is sürgette, hogy igen sok panasz hangzott el a nyilas érzelmű, állásukban maradt és demokratikus állapotoknak meg nem felelő politikát folytató tisztviselők és előljárósági tagok miatt.¹⁸ A főispán jan. 10-én az egy nappal korábban lezajlott főszolgabírói értekezletről is beszámolt, ahol kötelezte a főszolgabírákat a nyilas érzelmű előljárósági tagok leváltására, és hasonló esetekről jelentést kért. Valószínűleg a fent említett problémák indították a főispánt arra, hogy a nemzeti bizottság véleményét kérje a megyei közigazgatási állásba kerülő tisztviselőkkel kapcsolatban.¹⁹ Bár vita nem alakult ki az ülés elé terjesztett személyek körül, mégis jelentős eseménynek könyvelhetjük el a nemzeti bizottság történetében. Febr. 7-én Sajben András rendőrkapitány bejelentette, hogy még mindig sokan vannak a nyilas rendszer exponensei közül a vezető községi és járási állásokban.²⁰ Tőle származik az a javaslat is, hogy a jegyzői és szolgabírói kinevezéseket terjesszék a nemzeti bizottság elé, politikai megbízhatóság megvizsgálása végett. Áprilisban az igazoló bizottságok munkája és tekintélye jelentősen megnőtt, ekkor már nem merült fel problémaként a községi tisztviselők kinevezése az igazolási eljárás lefolytatása nélkül. Viszont a nemzeti bizottság most a minisztérium eljárása ellen tiltakozott. Április 23-án kérvénnyel fordult az illetékes minisztériumhoz az igazolás körüli visszaélések miatt. Felhívja a figyelmet a minisztérium azon eljárásának következményeire, hogy nem kéri ki előzetesen az igazoló bizottság véleményét.

„Adva van, hogy az ide visszahelyezett képviselőt a Főispán úr az igazolás megtörténteig ugyan nem állítja szolgálatba, de nem akadályozhatja meg, hogy az illető volt szolgálati székhelyére tegye tartózkodási helyét. — Ott a falun aztán az illető sorra járhatja mindazokat, akik ellene az igazolásnál panasszal élhetnének és élnének. Megmutatván magas helyről kapott megbízatását, kéréssel, kapacitálással s a jövőre való ígéretéssel eltéríti előbbeni szándékuktól az esetleg panasszal élőket, ezért az igazoló bizottsághoz a panaszok nem futnak be.”²¹

Ugyanitt a demokratikus átalakulás biztosítása érdekében tiltakozásukat fejezik ki a múltban nagy szerepet játszó kereskedelmi érdekeltségek (ME-

¹⁶ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(2)1945.

¹⁷ A Polgári Demokrata Párt kiküldöttje, akit az igazoló bizottság elnökének választottak meg, lemondott, helyette új tagot delegáltak.

¹⁸ Révai József szabolcsi példát hozott fel annak illusztrálására, hogy a reakció még mindig milyen fontos pozíciókat töltött be. Kellenek-e nemzeti bizottságok és mire? *Néplap*, 1945. jan. 10.; „Felszabadulás” 360—364.

¹⁹ Az említett tisztviselők a következők voltak: rendőrparancsnok, közigazgatási osztály vezetője, bűnügyi osztály vezetője, rendőrbíró, őrszolgálati személyzet vezetője.

²⁰ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(3)1945.

²¹ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. II(10)1945. (fogalmazvány).

TESZ, HANGYA) felelevenítése ellen, amelyek vezetőik mentalitása miatt váltak hirhedtté. Nem akarják, hogy működésük engedélyezésével lehetőség nyíljon a volt vezetők visszatérésére.²²

A megyei élet fontosabb eseménye volt a közigazgatás kiépítésében az új törvényhatósági választások lezajlása április 9-én. Az ápr. 5-i pártközi értekezleten Eröss János főispán ismerteti,²³ hogy belügyminiszteri rendelet értelmében a politikai pártoknak kell javaslatot tenni a megválasztandó megyei tisztviselőket, mégpedig az alispánt, vmegyei főügyészt, a vmegyei főjegyzőt és az árvaszéki elnököt illetően. A Kisgazdapárt részéről Szesztay kirendelt alispánt, a Szocdem Párt részéről Tompos Endre volt tiszalöki szolgabíró javasolták. Az árvaszéki elnök személyében (Kovács Győző) mindegyik párt meggyezett, méltányolva érdemeit. A megjelentek, mivel nem tudtak megállapodni a többi tisztviselők személyében, április 7-re halasztották az értekezletet.²⁴ Ezen a pártközi értekezleten sem jutottak sokkal előbbre: csak az alispáni hivatal betöltésére javasolt személyek száma bővült kettőről háromra. Az említettek mellett Sipos Ferenc vmegyei főjegyzőt javasolták. Főjegyzőnek az eddigi Sipos Ferencet és Pető Gézát, vmegyei főügyésznek Szesztay Andrást és Görömbey Bélát jelölték a MKP kivételével a jelenlevő pártok. A MKP a választások napirendről való levételét, a többi párt a választások megtartását ugyan, de azok kétheti időtartamra való elhalasztását kérte.

Eröss János április 24-én keltezett belügyminiszterhez írt jelentésében²⁵ elemzi a választások elhúzódásának okait. A már említett pártközi értekezletek eseményein kívül, hivatkozik a nyíradonyi járás fősolgabírájától igen későn kapott megyebizottsági tagok névsorára (április 1), valamint arra a tényre is, amit a jegyzőkönyvek nem említenek, t. i. hogy a MKP vétót jelentett be a törvényhatósági választásokkal szemben. A főispán beiktatásán még részt vettek, utána végig fehér lappal szavaztak. Igaz, fellebbezés még az napig a főispán jelentése szerint nem érkezett. Ugyancsak április folyamán jelölte ki a megyei nemzeti bizottság a kiadott miniszterelnöki rendelet²⁶ értelmében a megyei Népbíró és Népügyészség vezetőit.²⁷

A napi problémák és gazdasági ügyek is helyet kaptak a nemzeti bizottság ülésein, főként január-február folyamán, viszont március-áprilisban teendők és hatáskörük is jelentősen csökkent. A nemzeti bizottság jan. 10-i ülésén Lovas Kovács András már sürgette a traktorok üzembe helyezésének és üzemanyag biztosításának szükségességét, a tavaszi munkák sikeres elvégzése miatt. Felvetődtek a lakosság tüzifa ellátásával kapcsolatos problémák. A febr. 7-i jegyzőkönyv²⁸ tanúsága szerint Fazkes János polgármester az elmenekültek bútorának a tulajdonjogáért kért döntést. Ugyanakkor a hetek óta folyó közmunkáknak megfizetését is sürgetik.

A nemzeti bizottság foglalkozott a törvényhatóság területén történő élelmiszer felvásárlásokkal, kérelmet juttatott el április 23-án²⁹ a közellátási

²² U. ott.

²³ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(4)1945.

²⁴ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(5)1945.

²⁵ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(9)1945.

²⁶ *Magyar Közlöny*, 1945. február 5., 3. sz. 81/1945. M. E. sz. rendelet.

²⁷ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. II(11)1945.

²⁸ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. I(3)1945.

²⁹ NyÁL. Szab. vm. NB. ir. II(10)1945.

miniszterhez a felvásárlási engedélyek mérséklése ügyében, amelyek a piaci árak gyors emelkedését idézték elő és veszélyeztették a megye élelmiszerellátását. A kérelem utalt az április 9-én megtartott városi képviselőtestületi ülésre, ahol igen nagy elégedetlenség nyilvánult meg, sőt a kormányt is éles támadások érték ezért az intézkedésért. Hivatkoznak a nagy beszolgáltatási kötelezettségre, a Vörös Hadsereg ellátására, stb.

A megyei nemzeti bizottságnak nem volt közvetlen kapcsolata a községi nemzeti bizottságokkal. Ezeket a megalakuló pártok kezdeményezésére, vagy a közigazgatási tisztviselők, a szolgabírók és jegyzők utasítására hozták létre. A legtöbb nemzeti bizottság önállóan működött, helyi problémákra fordították a figyelmet, s ha kértek is tanácsot a megyei nemzeti bizottságtól szervezeti vagy hatásköri kérdésekben, azokat nem mindig tartották meg. Sőt ismerünk olyan esetet is, ahol a községi nemzeti bizottság közvetlen felettes hatóságának a belügyminisztériumot ismerte el.³⁰ Idők folyamán azonban a konszolidálódó állapotok változást hoztak, és lassan a megyei nemzeti bizottság is egységesítette és megfelelően átszervezte a községi nemzeti bizottságokat. Ez a törekvés nyilvánul meg a március végén elküldött körlevélben, ahol a megyei nemzeti bizottság jelentést kért a községi és járási nemzeti bizottságok létszámáról, felépítéséről, a tagok adatairól (pártállás, lakcím, stb.). A hiányosan beküldött jelentésekből is kiderült: létszámuk és összetételük, megalakítási módjuk nem felelt meg a koalíciós alapokon nyugvó rendelkezéseknek, amely szerint az öt demokratikus párt egyenlő képviselőiből tevődjön össze. A megyei NB ezek után körlevelet küldött ki és elrendelte, hogy ha valamelyik párt még nem alakult volna meg, úgy a szakszervezet, esetleg más demokratikus érdekképviselői szerv kapjon benne helyet ideiglenesen, a hiányzó párt megalakulásáig.

Áttekintve a megyei nemzeti bizottság működését ezekben a hónapokban, megállapíthatjuk, a rendelkezésre álló kevés adatból is, hogy jelentős szerepet töltöttek be a megye életében. Fontos állomás volt működésükben a nemzetgyűlési képviselők megválasztása, az igazoló bizottságok megszervezése, felügyelet a demokratikus elvnek megfelelően átalakítandó közigazgatás felett, a megválasztandó tisztviselők javasolásával, az önkormányzati testületek újjáalakításával, a népbíróságok és népügyészségek vezetőügyészeinek és vezetőbíráinak kijelölésével, az esküdtek delegálásával. Mindezzel hathatós segítséget nyújtottak az új demokratikus Magyarország megteremtéséhez. A megyei nemzeti bizottság munkájában nem lépett túl a rendeletekben megállapított kereteken. Ilyen szempontból különbözött a községi nemzeti bizottságok működésétől, amelyek nagyobb hatáskörrel működtek, jobban beleszóltak a község életébe azzal, hogy ténylegesen ők intézték a község összes ügyeit. A megyei nemzeti bizottság mindvégig főleg politikai szerepet játszott. A gyorsan kiépülő közigazgatás nem is rótt rá olyan feladatokat, sőt kiépülésével inkább a meglévőket is leszűkítette. Így a megyei nemzeti bizottság működésében már korán, március-április folyamán átmeneti megtorpanás következett be, s ezzel leglényegesebb szakasza le is zárult. A megyében ezt a törvényhatósági bizottság megalakulásához, illetőleg megalakulásának hónapjához köthetjük. A megyei nemzeti bizottság április hónapban már nagyjából az igazolási eljárásokkal foglalkozik.

N. Dikán Nóra

³⁰ NyÁL. Szab. vm. NB. ir., Büdszentmihály község NB. ir. II(58)1945.

NÉVMUTATÓ

1. **BACSIK JÓZSEF**
Felszabadulás előtt a jelenlegi Anna cukrászda tulajdonosa volt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a Szocdem. Pártot képviselte. Megyei vb. tagja 1945-ben. A szocdem. párt és a kommunista párt egyesülésekor a pártból kizárták.
2. **BARTHA LÁSZLÓ**
Földműves. A felszabadulás előtt kiscgazdapárti. A Parasztszövetség megalakulása után annak ügyvezető elnöke. 44-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. A nemzetgyűlés után azonban már mint parasztpárti működött. 44—45-ben a megyei nemzeti bizottság tagja és elnöke az Orosi Nemzeti Bizottságnak.
3. **BÉKEFI BENŐ**
Református esperes. 45-ben a városi szociálpolitikai osztálynak vezetője. 46-ban már csak egyházi vonalon működött. Dunántúli ref. egyházkerület püspökének nevezték ki. 1964-ben halt meg.
4. **EGRI SÁNDOR**
Építőipari munkás. 1946-ban a városi rendőrkapitányság vezetője. Később a szakmáközi bizottság nyíregyházi titkáráként működött a szakszervezeten belül. Jelenleg Budapesten él.
5. **DR. ÉLEKFFY LAJOS**
Kórházi szemész-főorvos. 1944—45-ben rövid ideig a kórház vezető főorvosa. 1948-ban meghalt.
6. **DR. ERŐSS JÁNOS**
Nyíregyházi ügyvéd. Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozó baloldali politikus. A bevonuló szovjet katonai parancsnokság nevezi ki november elején főispánnak. Részt vesz az Ideiglenes Nemzetgyűlésben, elnöke a megyei nb-nak. Szabolcsban az ő tekintélye alatt szerveződött meg az új Kiscgazda párt. 1946-ban közlelémezésügyi miniszter. Egy ideig Franciaországban élt. Néhány évvel ezelőtt meghalt.
7. **HENZSEL ANDRÁS**
Földműves. 1929-ben került kapcsolatba a szocdem. párttal. A párton belül a földmunkás szaksoport vezetője. Felszabadulás után parasztpárti, megyei nb-i és városi képviselő testületi tag. Az 1950-es évek második felében Nagycserkeszen a Hazafias Népfreont elnöke és a község VB. elnökhelyettese. 1963-ban meghalt.
8. **JELES LÁSZLÓ**
Kőműves. 1922-ben lesz tagja a Nyíregyházi Építőmunkások Szakszervezetének. Egy évi tagság után vezetőségi tagja lett a szakszervezetnek és a szocdem. párt nyíregyházi szervezetének. Felszabadulás után a MKP tagja. Főleg a szakszervezeti vonalon tevékenykedett.
9. **DR. KOVÁCS GYÓZŐ**
Várnegyei árvaszéki ülnök. Polgári fogolyként 1944. nov-ben fogságba került és eltűnt. 1945-ben távollétében árvaszéki elnöknek nevezték ki.
10. **LOVAS KOVÁCS ANDRÁS**
Földműves. A Kiscgazdapárt tagja, a felszabadulás után a párt nyíregyházi szervezetének elnöke. Tagja a megalakult megyei nemzeti bizottságnak és a városi képviselő testületnek.
11. **MÁCHEL SÁNDOR**
Kőműves. 1913-tól az építőmunkások szakszervezetének tagja. 1919-ben részt vett a Nyíregyházán megalakult vörösőrségekben. 1945-ben a városi rendőrkapitányság vezetője. A szoc. dem. párt és a MKP egyesüléséig a szocdem. párt tagja. 1962-ben meghalt.
12. **DR. PETHŐ GÉZA**
Nyíregyházi ügyvéd. Egyesüléséig a szocdem. párt tagja. Részt vesz 1946-tól a megyei nemzeti bizottság munkájában, egészen annak megszűnéséig.
13. **PINTÉR ANDRÁS**
Kőműves. Az építőipari munkások szakszervezetében tevékenykedett. A szocdem. párt baloldalához tartozott. Az 1930-as években a párt Ifjúsági Bizottságának irányítója, amit baloldali tevékenysége miatt beszüntettek. 1945-ben a MKP egyik alapító tagja, ideiglenes nemzetgyűlési képviselő és megyei nemzeti bizottsági tag. A szovjet csapatok bevonulása után rövid ideig megyei rendőrkapitány.
14. **DR. RIMASZOMBATHY GÉZA**
Nyugalmazott pénzügyigazgató. 1944-ben néhány hónapra pénzügyi igazgatói teendőket ellátására visszahívták.

15. **SAJBEN ANDRÁS**
Kubikus. A felszabadulás előtt a szocdem. párt baloldalához tartozott. 1945-ben parasztpárti. Tagja a megyei nemzeti bizottságnak. Pintér András lemondása után megyei rendőrkapitánynak nevezik ki. 1946-ban a Földmunkások és Kisbirtokosok Szövetségének (FÉKÖSZ) Szabolcs vm-i titkára.
16. **DR. SIPOS FERENC**
Nagykállói járási főszolgabíró. Felszabadulás után vármegyei főjegyző. 1946-ban a „népítélet” során eltávolították állásából. Hivatalosan is „B” listára helyezték.
17. **DR. SZESZTAY ANDRÁS**
Vármegyei tiszti főügyész 1938-tól. Az alispáni hivatal megürülése után 1945. április 9-ig a törvényhatósági bizottság újjáalakításáig kinevezett alispán. Utána praktizáló ügyvéd.
18. **DR. TOMPOS ENDRE**
Tiszalöki szolgabíró. 1919-ben a tiszalöki direktórium vezetője. A Horthy-korszakban megfosztották állásától, és mint biztosítási ügynök tengette életét. 1945. ápr. 9-én lezajlott törvényhatósági választásokon alispánnak jelölték.
19. **TURÓCZY ZOLTÁN**
Evangélikus püspök. 1939. óta a tiszai egyházkerület, 1948. végétől pedig a dunántúli egyházkerület püspöke. 1950-ben nyugdíjba helyezték. Győrött telepedett le. Jelenleg is ott él.

DIE TÄTIGKEIT DES NATIONALKOMITEES IM KOMITAT SZABOLCS BIS ENDE APRIL 1945

Die am 3. XII. 1944 gebildete Ungarische Unabhängigkeitsfront hielt die Einberufung der Provisorischen Nationalversammlung und die Gründung der Provisorischen Nationalregierung als ihre wichtigste Aufgabe. Die Abgeordnetenwahlen wickelte das Vorbereitungskomitee der Provisorischen Nationalversammlung ab. In den größeren Städten der bereits befreiten Gebiete organisierte Nationalkomiteen, welche ihre Abgeordneten in die Nationalversammlung bestimmten. So bildete sich am 17. XII. 1944 auch im Komitat Szabolcs das Komitatsnationalkomitee. Am 19. XII. wählte man die Abgeordneten in die Nationalversammlung.

Im Jänner gründete das Komitatsnationalkomitee im Sinne der Verordnung unter Nummer 15/1945 M. E. das Rechtfertigungskomitee der Staatsangestellten in welchem je ein Mitglied der 5 wirkenden demokratischen Parteien (Ungarische Kommunistische Partei, Sozialdemokratische Partei, Unabhängige Kleinbauern, Bauern und Bürgerliche Partei, Bürgerliche Demokratische Partei) teilnahm, mit der Überprüfung der politischen Haltung der Staatsangestellten die Büros von den faschistischen Elementen zu reinigen und um ihr Einsickern zu verhindern.

Mit dem Beantragen der zu wählenden Beamten, mit der Neubildung der Regierungskorporation, ferner mit dem Beantragen der auf die Spitze der Volksgerichte und Volkstaatsanwaltschaften gewählten Beamten, fiel den Komitatsnationalkomiteen in der Durchorganisation der Komitatsverwaltung den demokratischen Prinzipien gemäß, eine wichtige Aufgabe zu.

Der Wirkungskreis des Komitatsnationalkomitees wird in März-April infolge der sich schnell ausbauenden Verwaltung vorübergehend enger. Im Komitat Szabolcs können wir diesen Zeitpunkt zum Monat der Gründung des Gesetzbehördekomitees setzen. Im April beschäftigt sich das Komitatsnationalkomitee größtenteils besonders mit Rechtfertigungsverfahren.

N. Dikán Nóra

SZABOLCS-SZATMÁR TÖRTÉNETE AZ 1945-ÖS ÉS AZ 1947-ES VÁLASZTÁSOK KÖZÖTT

Bevezetés

Az 1945 novemberi és az 1947 augusztusi választások közötti 22 hónap igen fontos időszak volt a népi demokráciák fejlődésében. Ez a szakasz nem a legkedvezőbbben indult; úgy látszott, hogy a régi világ hívei lesznek erősebbek. „A Kisgazdapárt váratlan sikere a választásokon bizonyos csüggedést váltott ki a munkásosztály soraiban.”¹ A baloldali erők azonban — a Magyar Kommunista Párt vezetésével — a népi demokrácia vívmányainak védelmére keltek. Az osztályharc kiéleződött, s 1945/46 telén a munkásosztály soraiban az átmeneti csüggedést „a reakció elleni harcra való elszántság váltotta fel.”² Az 1946 tavaszi tömegmozdulások a jobboldalt meghátrálásra kényszerítették. A továbbiakban az MKP határozott, helyes irányvonálú, a tömegekre támaszkodó politikájával komoly sikereket aratott a reakció elleni harcban. Szükséges lépés volt a „baloldali blokk” létrehozása, mivel ez a dolgozó nép széles rétegeit egyesítette mind a bukott földbirtokos osztály, mind a még magántulajdonával rendelkező burzsoázia ellen. E szövetség keretében az MKP erőfeszítéseit támogatta a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt tagsága és vezetőinek jelentékeny része is.

„Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot” — hirdette az MKP nagyjelentőségű III. kongresszusa 1946 szeptemberében.³ Néhány hónappal később, 1947 elején az összeesküvés szétzúzásával újabb súlyos vereség érte a reakció erőit. 1947 tavaszán már nyilvánvaló volt a baloldali erők fölénye. A kisgazdapárti jobbszárny lelepleződése után a régi világ hívei reményességüket a jobboldali ellenzéki pártokba vetették, ám ezeknek sorsa is bukás lett. A kommunistákat a dolgozó nép egyre jobban megszerette. Nemcsak a múlt maradványai elleni bátor harcukkal szereztek népszerűséget, hanem az egész lakosság érdekében tett olyan gazdasági kezdeményezéseikkel, mint a pénzügyi stabilizáció vagy a hároméves terv bevezetése. Az 1947-es választások már a megváltozott közhangulatot fejezték ki. A demokratikus erők győzelme nyomán megnyílt a lehetőség a reakció végleges leverésére, a népi hatalom proletárdiktatúrává való továbbfejlesztésére. Az 1947 augusztusi választások fontos mérföldkövet jelentettek azon az úton, melyet követve 1948-ban népünk hozzákezdhetett a szocializmus építéséhez.

E mozgalmas, eseményekben és fordulatokban gazdag két esztendő Szabolcs-Szatmáron is komoly átalakulások kora volt. Ez a vidék Magyarország legelmaradottabb tája volt a felszabadulás előtt. Ipar alig volt a Nyírségben. Mindössze 32 olyan üzemmel rendelkezett ez a vidék, amely

¹ *Strassenreiter Erzsébet*, A stabilizáció megvalósításának történetéhez: Párttörténeti Közlemények, 1962. 3. sz. 92. l.

² *Strassenreiter*, i. m. 92. l.

³ Szabad Nép, 1946. szeptember 30.

20 munkásnál többet foglalkoztatott.⁴ A mezőgazdaságra a nagybirtok nyomasztó tulsúlya volt jellemző. A 100 holdon felüli birtokok az összes földterület 45 %-át tették ki.⁵ A kulturális életben is nagyfokú elmaradottság jelentkezett. Országos viszonylatban itt volt a legnagyobb méretű az analfabétizmus.⁶ Igaz, 1945-ben a felszabadulás és a földreform nyomán már bekövetkeztek bizonyos társadalmi változások. A nagybirtokokat szétosztották, a föld is azoké lett, akik megművelték. Szabolcs-Szatmár gazdasági és kulturális elmaradottsága azonban továbbra is olyan tény volt, amit döntően számításba kellett venni az 1945/1947 közötti események tárgyalásakor. A baloldali erőknél a Nyírségben ezekben az években kettős harcot kellett megvívniuk. Egyrészt szét kellett verniük a régi világ híveinek mesterkedését, másrészt meg kellett küzdeniük azzal a nyomasztó tehertétellel, amit e vidék elmaradottsága jelentett.

E 22 hónap története 4 szakaszra osztható. Az első az 1945 novemberi választásoktól az 1946 márciusi népi megmozdulásokig terjed. A második 1946 márciusától az 1946 nyári stabilizációig tart. A harmadik 1946 augusztusától az összeesküvés leleplezéséig terjed. A negyedik az 1947 januárja és az augusztusi választások közötti időszakot foglalja magában. A továbbiakban célszerűnek látszik e periodizáció alapján haladni. Említésre méltó még, hogy Szabolcs és Szatmár-Bereg ekkor még különálló megyék voltak. A problémák hasonlósága és e terület jelenlegi helyzete alapján azonban célszerű a kettőt egységesen tárgyalni.

1. Szabolcs-Szatmár fejlődése 1945 november—1946 március között

Az 1945. november 4-i választáskor a szabolcs-szatmári területeken a MKP a szavazatok 10 %-át kapta. Ha ehhez hozzávesszük a Nemzeti Parasztpárt 14 %-át és a Szociáldemokrata Párt 4 %-át,⁷ megállapíthatjuk, hogy alig egy évvel a felszabadulás után a baloldal már jelentős tömegbázissal rendelkezett a Nyírségben. Ugyanakkor azonban az is kétségtelen, hogy a reakció átmeneti sikert ért el itt is a választásokon. A baloldal szabolcsi eredménye jóval gyengébb volt az országos 43 %-os szavazati aránynál. A jobboldali erők fő reménysege: a Független Kisgazda Párt, Szabolcs-Szatmáron a szavazatok 72 %-át (országos viszonylatban csak 57 %-át!) kapta meg.⁸ Még ha figyelembe is vesszük, hogy a FKP-ra szavazók körében (különösen a régi „kisgazdák”), Bajcsy-Zsilinszky Endre egykori választói közt⁹ sokan voltak a demokrácia hívei és a régi rend őszinte ellenfelei, a párt jobboldali vezetése volt döntő ebben a kérdésben. Tény, hogy a választások reálisan tükrözték a megye akkori politikai viszonyait. Megmutatták, hogy Szabolcs-Szatmárban még elég széles rétegek állnak a régi világ ideológiájának befolyása alatt. Különösen a falvakban hatott még erősen a tudatlan szegény emberekre a volt földesurak és az egyházi birtokosok propagandája. A demokrácia intézményei már fennálltak, de a tömegeknek a szabadság még szokatlan volt. Ezért az 1945-ös választások új reményt öntöttek a régi

⁴ Állami Levéltár Nyíregyháza, Alispáni Iratok (a továbbiakban ÁLAI) 1946/11861.

⁵ 20 év a szocializmus útján. Nyíregyháza, 1964. 8. l.

⁶ 20 év. . . , 11. l.

⁷ Szabad Nép, 1945. november 6.

⁸ Kis Újság, 1945. november 6.

⁹ Mint ismeretes, Bajcsy-Zsilinszky Endre Tarpa kerület képviselője volt.

rend híveibe. Szabolcs-Szatmárban *a reakció 1945. november és 1946. február között támadásba ment át*. Ez megnyilvánult négy területen is.

A jobboldal támadásának első területe *a helyi politikai hatalom* volt. A reakció tisztában volt a hatalom kérdésének fontosságával, s ezért a maga befolyását akarta növelni a különböző helyi nemzeti bizottsági, közigazgatási stb. szervezetekben. Számos községben követelte a kiszgazdapárt, hogy a novemberi választási eredményeknek megfelelően módosítsák a képviselőtestületek összetételét. Ilyen követelések merültek fel Nyírmadán,¹⁰ Nyírábrányban¹¹, Újkenézén¹² és más helyeken. Céljuk az volt, hogy a helyi törvényhatóságokból lehetőleg minél jobban kiszorítsák a baloldalt, különösen a kommunistákat. Andrassy Dániel kiszgazdapárti főispán különösen aktívan támogatta a jobboldali mesterkedéseket. Hiába emeltek panaszt egyes falvakban, mint Győrén,¹³ a baloldali pártok az ellen, hogy szabálytalanul akarják a demokratikus erőket az előljárási jogból kizárni, — a megye felelős vezetője elutasította panaszukat. A vármegyei törvényhatósági bizottságban pedig Andrassy úgy intézkedett, hogy ha a baloldal valamelyik képviselője távol volt egy ülésről, helyette a „sorban következő póttagot” hívta be; a sorrendben pedig a kiszgazdapártiak voltak elől.¹⁴ Ezek a baloldal kiszorítására irányuló törekvések megfeleltek a reakció országos politikájának.

A reakció támadásának másik területe *a propagandatevékenység fokozása* volt. A novemberi választások után a jobboldali erők aktivitása igen megnövekedett. Rágalmazták a munkaspártokat, sok esetben nyíltan szidalmazták a demokratikus rendszert. Ez nyilvánult meg az iskolákban is, hol még ekkor sok nevelő állt a régi világ ideológiai befolyása alatt.¹⁵ „Reakció a katedrán”¹⁶ működött ekkor erősen, s az ifjúság demokratikus szervezetét: a MADISZ-t tevékenységében adminisztratív úton is igyekeztek korlátozni. Nyíregyházi székházát Andrassy főispán 1946. januárjában a kiszgazdapártnak adta át.¹⁷ Nagy méreteket öltött a suttogó propaganda, mely közelgő angolszász megszállást kilátásba helyezve, zavarta meg sok ember tisztánlátását.¹⁸

A jobboldal támadásának harmadik területe *a földkérdés* volt. A választási győzelmében elbizakodott reakció ezen a téren eléggé nyíltan fellépett, megmutatva igazi arcát. Célja a földreform vívmányainak megsemmisítése volt. Sok faluban kezdték a volt földesurak — igaz, egyelőre „csak” 300 hold erejéig — egykori birtokukat visszakövetelni, és nem is sikertelenül. A végrehajtott földosztást 1946 elején már 50 %-ban támadták meg a volt tulajdonosok, a Földhivatalhoz és a bírósághoz intézett beadványokkal.¹⁹ Kihaszználva az igazságszolgáltatáshoz fűződő régi személyi kapcsolataikat, néhány hónap alatt a kiosztott földek 18 %-át ítéltették vissza maguknak a megye nagybirtokosai.²⁰ Az egyház is támadta az újgazdákat. Sok helyen kihasználták

¹⁰ Állami Levéltár Nyíregyháza, Főispáni Iratok (a továbbiakban ÁLFI) 1946/819.

¹¹ ÁLFI, 1946/884.

¹² ÁLFI, 1946/411.

¹³ ÁLFI, 1946/884.

¹⁴ ÁLFI, 1946/616.

¹⁵ Magyar Nép (demokratikus napilap, a továbbiakban M. N.), 1946. január 8.

¹⁶ M. N., 1946. február 28.

¹⁷ ÁLFI, 1946/117.

¹⁸ ÁLFI, 1946/604.

¹⁹ 20 év. . . , 25. l.

²⁰ U. ott.

azt a tényt, hogy a községi képviselőtestületekben a FKP-nak többsége volt, s szervezetei a volt tulajdonos mellett álltak ki. Így Máriapócon a „kisgazda” képviselőtestület jelentős birtokterületeket adott vissza az egyháznak.²¹ A földosztás elleni támadások zavarták az amúgy is sok kezdeti nehézséggel küzdő újjazdákat, mert a jövőt illetően bizonytalanságot keltett körükben.

A reakció támadásának negyedik területe a *gazdasági nehézségek fokozása* volt. Szemérmetlenül használta ki azt a körülményt, hogy az ország, éppen a múlt urainak bűnéből, tönkrement a háború következtében, s nagyarányú pénzügyi és közellátási bajok mutatkoztak. Akárcsak az ország más részein, Szabolcs-Szatmárban is a polgárság tekintélyes része, volt földbirtokosokkal és kétes egzisztenciájú spekulánsokkal karöltve, nagyméretű árdrágító, üzérkedő tevékenységet fejtett ki. Szabolcs megyéből (veszélyeztetve a vidék közellátását) sok élelmet vittek hatósági engedély nélkül Budapestre, hogy drágán értékesítsék.²² Andrassy Dániel főispán és környezete nemcsak tűrte ezt, hanem hallgatólagosan támogatta is.²³ Ennek a nagyarányú „feketezésnek” természetesen a nyereszkesedés volt a közvetlen célja. Ez már ennyiben is sértette a dolgozó tömegek érdekeit; de nem lebecsülendő ennek politikai háttere sem. Bizonyos burzsoá körök azt kívánták ezzel elérni, hogy a magyar pénz értékét tervszerűen rontva, dollárkölcsonre és ezen keresztül nyugati gazdasági függésre készítsék elő a talajt.

Négy területen is támadott tehát a jobboldal, s ez Szabolcs-Szatmárban is sok zavart okozott. Súlyosbította a demokratikus erők helyzetét az is, hogy a gazdasági életben komoly nehézségek mutatkoztak. Bár Szabolcs-Szatmárban „a háborús károk méretei, arányaiban az országosnál kisebbek” voltak²⁴, 1945/1946 telén még sok rom volt mind Nyíregyházán, mind a vidéken, s az itteni kevés ipari üzem termelése még távolról sem érte el a háború előtti színvonalat.²⁵ Súlyos bajok voltak a közlekedéssel, villany világítás nem volt a megyében, s a közintézmények fűtése sem oldódott meg kielégítően.²⁶ Közellátási vonatkozásban is komoly hiányosságok mutatkoztak; a dolgozók sokszor nem kapták meg még a jegyre járó, egyébként is elég alacsony fejadagjukat sem.²⁷ Mindezeket a bajokat csak tetézte az ekkor már nagy méretekben kibontakozó infláció; a munkások és alkalmazottak a fizetésükből egyre kevésbé tudtak megélni. A gazdasági nehézségek eléggé befolyásolták a lakosság hangulatát, és miután a reakció az általa felidézett bajokért a demokráciát igyekezett felelőssé tenni, nehezítették a baloldal helyzetét.

A baloldali erők (a Magyar Kommunista Párt vezetésével) azonban nem csüggedtek ebben a nehéz helyzetben sem. Bármilyen elkeserítő volt az a tény, hogy a választások nyomán a jobboldal előretört, a demokratikus tábor töretlenül folytatta harcát. Az elsődleges feladat most a már elért forradalmi vívmányok megvédése volt. A baloldali erők éberren figyeltek fel a régi világ híveinek mesterkedéseire, és aktivitásuk növelésével válaszoltak azokra. 1945

²¹ M. N., 1946. május 19.

²² ÁLFI, 1946/1328.

²³ M. N., 1946. március 1.

²⁴ 20 év. . . , 7. l.

²⁵ ÁLFI, 1946/1045.

²⁶ ÁLFI, 1946/1328.

²⁷ U. ott

november 29-én (alig néhány héttel a választások után), Nyíregyházán a két munkáspárt és a szakszervezetek közös gyűlést tartottak, amelyen a közellátási nehézségek megszüntetését sürgették és elítélték a jobboldali politikai manővereit.²⁸ (Már előzőleg Büdszentmihályon is volt hasonló jellegű, bár kisebb méretű megmozdulás.)²⁹ A szakszervezetek december 9-i³⁰ és 27-nyíregyházi, valamint december 18-i³² mátészalkai gyűlésén „erélyes rendszabályokat” követeltek a feketézés ellen, és határozatilag kimondták: a közigazgatást meg kell tisztítani a reakciós elemektől.

A baloldali erők harca, a közélet különböző területein megbúvó reakció ellen, 1946 januárjában még jobban kiéleződött. Jellemző esete volt ennek egy látszólag „nem politikai” kérdés: az elhagyott javak ügye. Január 26-án Nyíregyházán a baloldali pártok határozatot hoztak: akik nyugatra menekültek és csak most tértek vissza, egykori ingóságait nem követelhetik vissza, mert ez a köznyugalmat zavarná.³³ Andrassy főispán erre azonnal élesen reagált. „Jogellenes”-nek minősítette ezt a határozatot³⁴; ez persze érthető volt részéről, hiszen a köznyugalom érdeke nem volt azonos a „nyugatos” urakéval, kiknek befolyása a gigazdapártban elég nagy volt. A baloldal és a jobboldal összecsapásai egyre sűrűbbek voltak a megyei törvényhatósági bizottságban és a községi képviselőtestületekben egyaránt. Sok faluban, — így Nyírmadán, Újkenézén és másutt —,³⁵ az MKP, a SZDP és a NPP együttes erővel utasították vissza a kigazdapárt azon törekvését, hogy az 1945 elején kialakult paritásos aránytól eltérően, a nemzeti bizottságokban és az önkormányzati testületekben a helyek többségét magának sajátítsa ki.

Január végén a *köztársaság* kérdése foglalkoztatta a közvéleményt. Az államforma eddigi tisztázatlanságát a reakció Szabolcs-Szatmárban is elég széleskörű Habsburg-királypárti suttogó propagandára használta fel. Erre mért súlyos csapást a koalíciós pártok január végi közös határozata a köztársaság mellett. Szabolcs-Szatmár baloldali erői örömmel üdvözölték ezt a fordulatot.³⁶ Február 1-én a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltása tiszteletére szép ünnepséget rendeztek Nyíregyházán, Kisvárdán és Mátészalkán.³⁷ „Nem kell félni attól, hogy a magyar nép nem fog tudni élni a demokráciával!”³⁸ — Tompos Endre szociáldemokrata alispán e szavait lelkesen fogadta a tömeg Nyíregyházán. Ezekben a napokban a tömeg aktivitása megélenkült. Szabolcs székhelyén január 27-én az MKP értelmiségi gyűlése zajlott le.³⁹ Február 2-án impozáns tömeg zarándokolt Nyíregyházán a mártírhalált halt kommunista Soltész Mihály sírjához.⁴⁰ Másnap pedig a megyei MADISZ tartotta zászlóavató ünnepségét.⁴¹

²⁸ M. N., 1945. december 1.

²⁹ ÁLFI, 1946/1077 (A község mai neve: Tiszavasvári).

³⁰ M. N., 1945. december 11.

³¹ M. N., 1945. december 29.

³² M. N., 1945. december 20.

³³ ÁLFI, 1946/345.

³⁴ U. ott.

³⁵ ÁLFI, 1946/819, 1946/884 és 1946/411.

³⁶ M. N., 1946. február 1.

³⁷ M. N., 1946. február 5.

³⁸ U. ott

³⁹ M. N., 1946. január 29.

⁴⁰ M. N., 1946. február 5.

⁴¹ M. N., 1946. február 7.

Februárban *kiéleződtek az ellentétek a földkérdésben*. A volt földesurak egyre magabiztosabban léptek fel az úgazdákkal szemben, és sok esetben hivatalos papírral rendelkeztek, mely nekik ítélt vissza 2—300 holdnyi területet. Az újonnan földhözjutott szegényparasztokat elkeserítették ezek a fejlemények. A baloldali pártokhoz, elsősorban a kommunistákhoz fordultak segítségért. Az MKP megértette és támogatta az úgazdák jogos harcát; példája hasonló állásfoglalásra bírta az SZDP-t és az NPP-ét is. „Földet vissza nem adunk” — ez a jelszó erősen terjedt Szabolcsban és Szatmárban is.⁴² Az ellentétek kirobbanását az anarcsi események idézték elő. Ebben a községben a volt nagybirtokos követeléseit az úgazdák visszautasították, mire ellenük Andrásy főispán utasítására katonaságot vezényeltek ki.⁴³ „Inkább meghalunk, de a földet nem adjuk”⁴⁴ — fejezte ki a parasztság válaszáat az MKP február 18-i szabolcsi megyei konferenciája.

A kommunisták tanácsára a parasztok összefogtak a föld védelmében. Ibrányban, Tarpán és más falvakban bizottságok alakultak, készen arra, hogy ha kell, erőszakkal is visszautasítsák a régi urak kísérleteit egykori birtokuk visszaszerzésére.⁴⁵ Akárcsak az ország más részeiből, Szabolcsból is parasztküldöttség utazott Pestre, követelve: ne engedjék a földreform vívmányainak megsértését. Bujról, Nyírturáról, Kálmánházáról, Fehérgyarmatról, Tarpáról, Balsáról, Vencsellőről és a megye más falvairól mintegy 200 embert választottak a küldöttségbe.⁴⁶ „Éltökélt szándékunk — mondták elutazásuk előtt, — hogy a család úton jogukat bizonygató feudálisoknak nem fogjuk visszaadni a földet.”⁴⁷ A szabolcsi küldöttek tömegének felvonulása február 20-án a pesti utcán nagy feltűnést keltett. A párt központi lapja, a Szabad Nép meleg hangú tudósítást írt a nyírségi parasztság e szószólóiról.⁴⁸ „Becsületes emberek ők, kiknek követelése igazságos” — állapította meg.⁴⁹ Az országgyűlésre is elmentek, majd a kormány tagjait is felkeresték. Kaptak is ígéretet, miszerint követelésüket méltányolják és támogatják.⁵⁰ A küldöttség pesti útja tehát nem volt sikertelen, bár az adott politikai viszonyok között bizonytalannak tűnt az ígéret valóraváltása.

Az előbbi tények mutatják, hogy a demokratikus erők Szabolcs-Szatmárban becsülettel állták a sarat ezekben a nehéz hónapokban is. Igazságos küzdelemben nagy segítséget jelentett a *Szovjet Hadsereg részéről nyújtott önzetlen támogatás*. Szabolcs-Szatmárban (amely a Szovjetunióval határos terület), a felszabadítók sok katonai egysége állomásozott 1945/46-ban. A szovjet parancsnokság Nyíregyházán éppen a megyeháza épületében foglalt helyet, s a helyi hatóságokkal többször tárgyalt különböző problémákról. Szovjet segítséggel kezdték a záhonyi határállomás bővítését; katonai járműveik sok esetben segítettek a lakosság ellátása szempontjából fontos szállításokban.⁵¹ Nyíregyházán komoly visszhangja volt Mátyás László

⁴² Szabad Nép, 1946. február 20.

⁴³ M. N., 1946. március 5.

⁴⁴ M. N., 1946. február 19.

⁴⁵ M. N., 1946. február 28.

⁴⁶ Szabad Nép, 1946. február 23.

⁴⁷ M. N., 1946. február 12.

⁴⁸ Szabad Nép, 1946. február 23.

⁴⁹ U. ott.

⁵⁰ U. ott.

⁵¹ ÁLAI, 1946/2478.

szovjet főhadnagy november 25-i előadásának, melynek fő gondolatát képezte: „Minden segítséget megadunk a magyar demokráciának.”⁵² 1945/46 telén új rendőrségünknek is sok segítséget adott a Szovjet Hadsereg ezen a vidéken. Jelenléte egyrészt figyelmeztetés volt a támadó reakciós erők számára, hogy nyílt provokációktól tartózkodjanak. Másrészt a szovjet katonai járőrök ezen a télen nagy segítséget nyújtottak a közbiztonság megszilárdításában a Nyírségben.⁵³

2. Szabolcs-Szatmár fejlődése 1946. március-augusztus között

Az 1945/1946 telén sokáig védekező helyzetben levő demokratikus erők 1946 márciusában ellentámadásba mentek át. Országszerte a tömegek nagyszabású megmozdulásai zajlottak le. Ezek hatására a reakció kénytelen volt meghátrálni. A márciusi tüntetések a föld védelmét, a közigazgatás megtisztítását, a jobboldal visszaverését követelték, s a továbbiak során ezek teljesültek is. E nagy megmozdulások során jött létre a MKP, a SZDP, a Parasztpárt és a Szakszervezetek részvételével hivatalosan is a „Baloldali Blokk”, mely persze gyakorlatilag már az előző hónapokban is kezdett kibontakozni.

Szabolcs-Szatmár politikai életét is megrázták a márciusi események. Március 2-án Nyíregyházán a szakszervezetek gyűlése zajlott le, követelve a közélet megtisztítását az olyan elemektől, „akik nem akarnak együttműködni a demokráciával.”⁵⁴ „Veszélyben a jövő évi kenyérünk!”⁵⁵ — hirdette a szervezett munkásság aznap megjelent kiáltványa, logikusan fejtegetve, hogy a reakció által a földkérdésben okozott bizonytalanság akadályozza a tavaszi mezőgazdasági munkákat. Március 5-re tüntetésre hívta fel a város lakosságát.⁵⁶ Nyíregyházán a következő napokban nagyszabású előkészületek történtek a munkások részéről a nagy megmozdulásra. A reakció sem maradt azonban tétlen. Andrassy főispán (ki nemrég Anarcsra vezényelt katonaságot), most is szívesen vette volna, ha karhatalommal megakadályozhatja a tüntetést. Március 4-én a rendőrségtől kért segítséget⁵⁷, de Herpai Sándor kommunista rendőrkapitány ezt jogosan megtagadta. Aznap Andrassy a szovjet városparancsnokságtól (!) is kérte a megyeháza fegyveres védelmét.⁵⁸ Ravasz politikai számítás volt ebben; azt akarta, hogy a dolgozó nép megmozdulását szovjet katonai segítséggel fojtsa el, s így fordítsa szembe egymással a reakció két ellenfelét. Terve azonban természetesen nem sikerült, mert a szovjet városparancsnokság nem is válaszolt kérésére.

Március 5-én lezajlott a nagy megmozdulás. Nyíregyháza utcáin 25 ezer ember vonult fel órákon keresztül. „Dübörgött a föld a reakció ellen felvonult hatalmas tömeg alatt”⁵⁹ — írta a helyi sajtó. Gombos Aladár megyei

⁵² M. N., 1945. november 29.

⁵³ ÁLAI, 1946/3673.

⁵⁴ M. N., 1946. március 5.

⁵⁵ M. N., 1946. március 2.

⁵⁶ U. ott.

⁵⁷ ÁLFI, 1946/718.

⁵⁸ U. ott.

⁵⁹ M. N., 1946. március 7.

szakszervezeti titkár beszédében a reakciós elemek eltávolítását követelte a közigazgatásból és a közoktatásból. A tömeg ezt határozatként el is fogadta.⁶⁰ Utána a megyeháza elé vonultak, Andrássy lemondását követelve. A főispán ijedtében a hátsó kijáraton el is menekült az épületből.⁶¹ Hasonló jellegűek voltak az aznapi kisvárdai⁶² és mátészalkai⁶³ megmozdulások. Néhány nap múlva, március 8-án Tiszalökön, Büdzentmihályon, Tiszadobon és Polgáron vonult fel a tömeg, a reakciós tisztviselők távozását és a föld védelmét követelve.⁶⁴ *A március 5—8-i megmozdulások a szabolcs-szatmári tömegek növekvő politikai öntudatát bizonyítják.* Ezek nyomán a Nyírségben is meg kellett hátrálnia a reakciónak. A demokratikus erők a következő hónapok folyamán több fontos győzelmet arattak.

Az első fontos eredmény az volt, hogy *a politikai légkör Szabolcs-Szatmáron a demokratikus erők számára kedvezőbb lett.* A reakció visszaszorulását egyrészt a tömegek akciói biztosították. Széles tömegek (Nyíregyházán 20 ezren) emlékeztek meg április 4-én a felszabadulás 1 éves évfordulójáról. Május 1-én megveszerte szép ünnepeket rendeztek, „A reakció többé Magyarországon nem lehet úr!” jelszóval.⁶⁵ Döntő fontossága volt annak, hogy a Nyírségben is létrejött a „Baloldali Blokk.”⁶⁷ A kommunisták helyes erőfeszítéseit a másik két demokratikus párt is támogatta. Március 9—10-én a szociáldemokraták megyei konferenciája, „a két munkaspárt együttes harca” jelszó jegyében zajlott le.⁶⁸ A Nemzeti Parasztpárt pedig április 14-én tartott Nyíregyházán ünnepélyt, melyen a reakció gyökeres felszámolását követelték.⁶⁹ Másrészt a szilárdan kommunista irányítás alatt álló rendőrség adminisztratív támogatást is nyújtott a reakció elleni harchoz. Április folyamán a megyében több jobboldali tevékenységet folytató egyént letartóztattak.⁷⁰

A baloldali erők harcának másik fontos sikere a *földreform megvédésében nyilvánult meg.* A márciusi tömegmozdulások nyomán a volt földesurak megijedtek. Bár egykori birtokukról továbbra sem mondtak le, de most már nem mertek annak visszaszerzésére nyíltan fellépni. Tudták: hiába rendelkeznek bírósági végzésekkel és ehhez hasonló „igazolásokkal”, ezeket végrehajtani úgy sem lehetne a falvak népének egységes ellenállása miatt.⁷¹ Több helyen, így Máriapócson is, vissza kellett adni az újgazdáknak a régi birtokok érdekében az előző hónapok folyamán elvett földeket.⁷² A földosztás vívmányainak megvédése megnyugtatta a szabolcs-szatmári újgazdákat. Munkakedvüket visszanyerve, teljes erővel hozzáfogtak a szántás-vetés-

⁶⁰ U. ott.

⁶¹ U. ott.

⁶² M. N., 1946. március 9.

⁶³ U. ott.

⁶⁴ ÁLAI, 1946/2.

⁶⁵ M. N., 1946. április 6.

⁶⁶ M. N., 1946. május 3.

⁶⁷ ÁLAI, 1946/183.

⁶⁸ M. N., 1946. március 12.

⁶⁹ M. N., 1946. április 16.

⁷⁰ Szabolcsi Kis Újság, 1946. április 18.

⁷¹ Állami Levéltár Nyíregyháza, Megyei Földhivatal Iratai (a továbbiakban ÁLMF) Mátészalka, Vásárosnamény.

⁷² ÁLMF: Máriapócs.

hez. Már áprilisban joggal mondhatta az egyik jelentés: „Megyénkben a tavaszi munkák példás rendben folynak.”⁷³

A demokratikus erők harmadik lényeges sikere a *közigazgatás megtisztítása* volt. Igaz, ez nem ment könnyen, mert a megyeházán a jobboldal súlya még nagy volt. Andrassy főispán a tavasz folyamán még mindig bejárt hivatalába, nem törődve azzal, hogy a nép lemondását követelte. Tevékenységét nem tudta kellőképpen ellensúlyozni a szociáldemokrata Tompos Endre alispán, ki becsületes ember volt, de nem rendelkezett a kellő eréllyel. A vármegyei törvényhatósági bizottságban is a jobboldalé volt a többség. A baloldal azonban végül felülkerekedett itt is. Júliusban Andrassyt a belügyminiszter leváltotta a főispáni tisztségről.⁷⁴ A vármegyei törvényhatósági bizottság munkájában pedig májustól kezdve a „baloldali blokk” pártjai nem volt hajlandók résztvenni, s ezáltal határozatképtelenné tették.⁷⁵ Lelküzdvé a megyeházi reakció ellenállását, megindultak május-júniusban a B-listázások. A közigazgatásból és a közoktatásból ennek eredményeképpen sok nem odavaló elemet eltávolítottak.⁷⁶

Persze a reakció sem aludt ekkor. Az első ijedtség elmúltával *ismét aktivizálódni* próbált. Rajk László belügyminiszter (ki egykor Nyíregyházán volt gimnazista diák és a Nyírség sorsát mindig is szívügyének tekintette) április 17-én figyelmeztető leiratot intézett a megyéhez, megállapítva, hogy Nyírbogdányban, Baktalórántházán, Leveleken, Vaján, Kislétán, Tiszadadán, Nyírlugoson és Nyírgyulajon „szabotázs és reakciós rendellenes jelenségek tapasztalhatók.”⁷⁷ A szabolcsi rendőrség aztán ezeknek erélyes kézzel véget is vetett.⁷⁸ Áprilistól kezdve a kisgazdák ismét rendeztek gyűléseket, és ezek itt-ott demokrácia-ellenes megmozdulássá fejlődtek. Jellemző azonban, hogy ezekre a megnyilvánulásokra olyan elmaradottabb, munkás- vagy parasztmozgalmi hagyományokkal nem rendelkező falvakban került sor, mint Fehérgyarmat, Ófehértó vagy Rakamaz.⁷⁹ Nem is ellensúlyozhatták ezek a szórványos jelenségek a szabolcs-szatmári vidékeken a baloldali tömegek politikai túlsúlyát. A kisgazdapárt áprilisban „Szabolcsi Kis Újság” néven napilapot indított, mely antidemokratikus cikkekkkel igyekezett zavart kelteni. Emiatt április 20-án Sztjepanenko őrnagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nevében kénytelen volt az újságot egy időre betiltani.⁸⁰ (Jellemző, hogy Andrassy főispán ennek ügyében éleshangú tiltakozó levelet írt Sztjepanenkónak. Azt fejtegette, hogy ez „sérti a demokráciát”, pedig azt valóban a Szabolcsi Kis Újság hangneme sértette.)⁸¹

Május végén a jobboldal veszélyes provokációjára került sor. Az ország más részeihez hasonlóan Szabolcs-Szatmár megyében is bújkáló fasiszta elemek alattomos „vérvád”-rémhírterjesztéshez kezdtek.⁸² Ez a gyalázatos propaganda megzavarta a közvélemény egyes elmaradott rétegeit. Ezért Nyír-

⁷³ ÁLAI, 1946/2.

⁷⁴ M. N., 1946. július 11.

⁷⁵ ÁLAI, 1946/1785.

⁷⁶ ÁLAI, 1946/3985.

⁷⁷ ÁLFI, 1946/1140.

⁷⁸ U. ott.

⁷⁹ ÁLAI, 1946/4114.

⁸⁰ ÁLAI, 1946/1136.

⁸¹ U. ott.

⁸² M. R., 1946. május 31.

egyházán május 31-én Fazekas János szocialista polgármester összehívta a hivatalok, iskolák és társadalmi szervek vezetőit, s az antiszemitizmus elleni harcra figyelmeztette őket.⁸³ Az alattomos „vérvád”-híreszteléseknek, a demokratikus erők — a rendőrség közreműködésével — erélyesen véget vetettek.⁸⁴ Nyírtasson került csupán sor zavargásra, de ez áldozatokat nem követelt.⁸⁵ A sajnálatos kunmadarasi és miskolci kilengésekhez hasonlókra, a Nyírségben nem került sor. A demokratikus erők komoly győzelme volt ez.

A baloldali erők aktivitása május-július között fokozódott Szabolcs-Szatmárban. A kommunisták és a szociáldemokraták több helyen rendeztek közös gyűléseket; ilyenekre került sor május 23-án Nyíregyházán,⁸⁶ majd később Nyírtasson⁸⁷ és Tiszabercelen.⁸⁸ Más helyeken a munkáspártok a nemzeti parasztpárttal közös megmozdulásokat hajtottak végre; erre — többek között — Gyüren,⁸⁹ és Kótajon⁹⁰ volt példa. A *Magyar Kommunista Párt süllye 1946 tavaszán észrevehetően megnövekedett Szabolcs-Szatmárban*. Sokat használtak a párt tömegkapcsolatainak a vasárnaponként történő „falujárások”. Ezek során a városból jött munkások elbeszélgettek a parasztokkal és segítettek a háborús károk helyrehozatalában. Különösen figyelemre méltó volt a nyíregyházi pártszervezet 150 tagjának június 10—11-i munkája a falvakban.⁹¹ Igaz, hogy a párt tevékenységét időnként zavarta az, hogy nem odavaló elemek kerültek soraiba. Ibrányban egy közönséges bűn miatt rovottmúltú egyén az MKP tagjaként a Nemzeti Bizottságba is befurakodott.⁹² Egyes helyeken — így Nyírturán is — jogos kifogást keltett, hogy volt nyilasok kerültek be a pártszervezetbe.⁹³ Az MKP természetesen valahányszor tudomást szerzett ilyen esetekről, megtisztította sorait az effajta elemektől. Az előbb említett szórványos esetek nem homályosíthatták el azt a tényt, hogy az egykori fasiszták nagy része a kisgazdapárt soraiban talált új „otthonra”.

A *Kommunista Párt* népszerűsége 1946 tavaszán és nyarán azért növekedett, mert politikai állásfoglalása határozott volt. Az MKP-t egyre jobban szerették a dolgozó emberek azért is, mert — a napi politikával párhuzamosan — olyan *általános nemzeti feladatok megoldásán is fáradozott*, mint az újjáépítés, a gazdasági élet egyensúlyának helyreállítása, a tömegek helyzetének javítása. Szabolcs-Szatmárban is érezhetőek voltak a párt ilyen irányú erőfeszítései. 1946 tavaszán a Nyírségen a vasúti közlekedés már normális volt, a villanyvilágítás működött, a legtöbb üzem termelése megközelítette a háború előtti színvonalat.⁹⁴ A falusi pártszervezetek komoly tevékenységet fejtettek ki a tavaszi mezőgazdasági munkák érdekében.⁹⁵ A már említett

⁸³ M. N., 1946. június 2.

⁸⁴ ÁLAI, 1946/3266.

⁸⁵ ÁLFI, 1946/1625.

⁸⁶ M. N., 1946. május 25.

⁸⁷ M. N., 1946. június 18.

⁸⁸ M. N., 1946. június 19.

⁸⁹ M. N., 1946. június 15.

⁹⁰ M. N., 1946. június 26.

⁹¹ M. N., 1946. június 11.

⁹² ÁLFI, 1946/80.

⁹³ ÁLFI, 1946/1549.

⁹⁴ ÁLAI, 1946/84.

⁹⁵ ÁLAI, 1964/276.

kommunista „falujárók” segítettek a községek romépülteinek újjáépítésében. Számos helyen — így Nyírbátorban — az MKP helyi vezetői kezdeményezték, hogy a spekulánsoktól elkobzott élelmiszereket a nehéz helyzetben levő dolgozó családoknak osszák ki.⁹⁶ Megyeszerte nagy visszhangot keltettek a nyíregyházi „népparlament” hetenkénti gyűlései. E szerv létrehozása jó kezdeményezés volt a város kommunistái részéről. A „népparlament” ülésein bárki felszólalhatott, s így felszínre kerülhettek a dolgozó embereket legközvetlenebbül érdeklő mindennapi problémák. Szó esett itt — többek között — közellátásról, kórházról, iskoláról, bérezésről, vízügyekről, stb.⁹⁷ Miután sok zavart okozott az a tény, hogy Andrassy főispán elhanyagolta a közellátást, — a kommunisták gondoskodtak arról, hogy nevezettet júliusban leváltásák és a város dolgozóit terményt kapjanak.⁹⁸ Ugyancsak általános tetszést aratott az a tény, hogy az MKP kezdeményezésére Kertészeti Középfiskola nyílt Nyíregyházán.⁹⁹

Egyre nyilvánvalóbbá vált azonban, hogy a tengernyi gazdasági probléma megoldása mindaddig nem lehetséges, amíg a pénzügyi stabilizáció be nem következik. 1946 tavaszán hatalmas méretű infláció pusztított hazánkban. A bérből élő dolgozók „milliomosok” és „milliárdosok” lettek, miközben a kapott összeg a legegyszerűbb szükségletek beszerzésére sem volt elegendő. Új, értékálló pénz megteremtésére volt szükség a napról napra, óráról órára katasztrófálisan elérhetetlenül pengővel szemben. Az MKP javaslatára a kormány májusban elhatározta: augusztus 1-vel új fizetési eszközt vezet be „forint” néven. A kommunisták ettől kezdve Szabolcs-Szatmárban is a *stabilizációt tekintették elsőrendű feladatuknak*.

Májustól kezdve a nyírségi MKP-szervezetek a forint érdekében folytattak türelmes felvilágosító munkát, eloszlatva a bizalmatlan és kételkedő hangokat, s verték vissza az ellenség támadásait. A szabolcs-szatmári kommunisták június-július folyamán joggal hivatkozhattak a tömegek előtt arra, hogy most, mikor ilyen mindenkit érintő lépés előkészítésére kell összpontosítani az erőket, minden rémhírtérjesztés vagy zavarkeltés („vérvád” vagy bármi más) akarva-akaratlanul akadályozza a jó pénz megteremtését, tehát az egyszerű emberek létérdekei ellen irányul.¹⁰⁰ Hangsúlyozva a nagy feladat nemzeti jellegét, a kommunisták fokozták más demokratikus erőkkel való összefogásukat. Sok közös gyűlést tartottak a „baloldali blokk” pártjaival. Ugyanakkor több helyen (így Kótajon) a kisgazdapárt helyi szerveivel is együttműködtek a forintért folyó agitációban.¹⁰¹ Ez helyes taktika volt részükről. Különösen feszültséggel telített volt az augusztus 1. előtti utolsó hét. „Halál a forint ellenségeire” — mondták ki a szakszervezetek július 28-i nyíregyházi gyűlésén.¹⁰² Az árdragítók megfenyegetésére hetekig állt egy akasztófa a városháza előtt.¹⁰³ Mindenki várta a forint beköszöntését.

⁹⁶ M. N., 1946. július 10.

⁹⁷ M. N., 1946. június 5. és július 17.

⁹⁸ M. N., 1946. július 11.

⁹⁹ ÁLFI, 1946/2365.

¹⁰⁰ M. N., 1946. július 30.

¹⁰¹ M. N., 1946. június 26.

¹⁰² M. N., 1946. július 30.

¹⁰³ U. ott.

3. Szabolcs-Szatmár fejlődése 1946 augusztus — 1947 január között

A stabilizáció sikerrel járt. Az értékálló forint megszilárdította a gazdasági életet és a dolgozók életszínvonalát jelentősen emelte. Ez az országosan általános tény jellemző Szabolcs-Szatmárra is. „A forint premierje jól sikerült Nyíregyházán” — állapíthatta meg joggal a korabeli sajtó.¹⁰⁴ A fix fizetésből élő dolgozók kijutottak a tavaszi és nyári nagy nyomorúságból. „Az egész járás területén megjavult az általános életszínvonal”¹⁰⁵ — a baktalórántházi jelentés e szavai Szabolcs-Szatmár más vidékeire éppúgy jellemzőek voltak. „A forint bevezetése jelentős változást hozott közellátási vonalon is, — írta egy alispáni bizalmas jelentés, — mert az eddig rejtett vagy csereárúként eladott közszükségleti élelmicikkek előkerültek, és a termelők termelvényeiket a hatósági úton is hajlandók voltak felajánlani.”¹⁰⁶ A kisbirtokos parasztság megnövekedett munkakedve megmutatkozott abban is, hogy az őszi szántás-vetési munkák a Nyírségben rendben folytak le.

A stabilizáció nyomán a népjólét és a kultúra területén új létesítmények jöttek létre Szabolcs-Szatmárban. Több volt uradalmi kastélyt iskolává, kultúrházzá vagy egészségügyi épületté alakítottak át. Országos visszhangot keltett a baktalórántházi tudószanatórium felavatása október 7-én.¹⁰⁷ „A magyar népi demokrácia tetterejének a bizonyítéka ez” — állapíthatta meg Molnár Erik népjóléti miniszter erről az új egészségügyi létesítményről.¹⁰⁸ 1946. őszén újabb óvodák és iskolák nyíltak meg a megyében. Több községben (így Nyíradonyban¹⁰⁹ Laskodon¹¹⁰, Nagyvarsányban¹¹¹ és másutt) a képviselőtestület pénzügyi hozzájárulást szavazott meg az általános iskola fejlesztésére. Fontos kulturális eredmény volt a felnőttoktatás megindulása szeptemberben Nyíregyházán.¹¹² A népművelés területén a Szabadművelődési Tanács egyre fokozottabb tevékenységet fejtett ki.¹¹³

Nem sokkal a stabilizáció után a magyar politikai élet döntő jelentőségű eseménye volt a *MKP III. Kongresszusa*. Nagy előkészületek történtek megyénkben is ennek érdekében. Augusztus végén Szabolcs kommunistái büszkék lehettek arra, hogy országos viszonylatban első helyezést értek el a kongresszusi versenyben.¹¹⁴ Szeptember végén lezajlott a nagy tanácskozás. A nyíregyházi elvtársakat Pálffy Ernő képviselte a kongresszuson, s ott elmondta a nyírségi kommunisták tapasztalatait.¹¹⁵ Az MKP nyíregyházi szervezete vörös selyem lobogót nyert a kongresszustól.¹¹⁶ Utána az ottani határozatok szellemében dolgoztak a párttagok Szabolcs-Szatmárban is. Türelmes felvilágosító munkát folytattak a stabilizáció eredményeit veszélyeztető tőkés spekuláció ellen, igyekezve megnyerni a középrétegeket is. Figyelemre

¹⁰⁴ M. N., 1946. augusztus 2.

¹⁰⁵ ÁLAI, 1946/2.

¹⁰⁶ U. ott.

¹⁰⁷ Szabad Nép, 1946. október 8.

¹⁰⁸ M. N., 1946. október 8.

¹⁰⁹ ÁLAI, 1946/1578.

¹¹⁰ ÁLAI, 1946/9284.

¹¹¹ ÁLAI, 1946/7243.

¹¹² M. N., 1946. szeptember 10.

¹¹³ ÁLFI, 1946/1169.

¹¹⁴ M. N., 1946. augusztus 30.

¹¹⁵ M. N., 1946. október 8.

¹¹⁶ U. ott.

méltó jelenség, hogy a párt agitációja megnövekedett az értelmiség körében. A szellemi munkások részére több gyűlés volt 1946 utolsó hónapjaiban; így a szeptember 21-ét Horváth Márton,¹¹⁷ a december 8-át pedig Alexits György tartották.¹¹⁸

Igaz, a párt munkáját zavarták egyes soraiba került nem megfelelő egyének. Több helyen, így Bökönyben is, nyilas múltú egyéneket kellett eltávolítani az MKP soraiból.¹¹⁹ Még kellemetlenebb volt Kazár János ügye. Nevezett a párt megbízásából lett Nyíregyháza alpolgármestere; 1946. decemberében le kellett váltani pénzügyi visszaélések miatt.¹²⁰ A reakció ebből az esetből igyekezett politikai tőkét kovácsolni magának, de ez nem sikerült. Ugyanis éppen az MKP volt az, mely a leghatározottabban elítélte Kazár viselt dolgait és kizárta tagjai közül. „Múltbeli érdemek nem jogosítanak fel senkit – arra, mondta a párt nyilatkozata az eset lezárásakor, – hogy hivatali állásából anyagi előnyöket szerezzen magának.”¹²¹ A kommunisták később joggal hivatkozhattak arra: „A Kazár-ügy mutatja, hogy saját portánkon is rendet tudunk csinálni.”¹²² Az eset végeredményben növelte az MKP tekintélyét, mert megmutatta: eleven, egészséges a szervezet, és le tudja küzdeni az egyes személyek okozta kisebb válságokat.

1946. augusztus és december között a magyar *politikai életben* „szélcsend” uralkodott. Bizonyos „egyensúlyi állapot” jellemezte a demokratikus és a reakciós tábor erőviszonyait Szabolcs-Szatmárban is. A jobboldal ebben az időszakban a szeptember 3-i kisvárdai zavargásoktól eltekintve¹²³ nyílt megmozdulásokat nem szervezett; inkább arra törekedett, hogy meglévő hadállásait megőrizze, készülve egy későbbi támadásra. Tevékenysége ekkor inkább rémhírek terjesztésében, valamint abban állt, hogy a kisiparosok, kiskereskedők és a régi gazdák körében a „magántulajdon védelme” jelszavával a kommunistaellenes hangulatot éllezte.¹²⁴ Ezt a célt szolgálta az úgynevezett „Magyar Parasztszövetség” is, mely augusztusban alakult a nagygazdák védelmére, és magát a „szakszervezetekkel egyenrangúnak” tekintve helyet követelt az önkormányzati testületekben is¹²⁵; ez a törekvése azonban nem járt sikerrel. A reakció kihasználta azt is, hogy a vármegyei közigazgatásban – a B-listázás ellenére – még mindig jelentékeny befolyással rendelkezett. Igaz, az új kispárti főispán: Tomasovszky Mihály nem tanúsított olyan nyílt jobboldali magatartást, mint elődje, Andrassy; kétségtelen azonban, hogy a „baloldali blokk” álláspontját magáévá nem tette. Jellemző, hogy Szabolcs vármegye kispárti többségű „kisközgyűlése”, valahányszor vita merült fel a községi képviselőtestületek és tisztségek betöltéséről, általában mindig a baloldali pártok ellen döntött. (Így Tiszadadán a munkáspártok azon javaslatát, hogy a MNDSZ két képviselője is legyen a helyi törvényhozó testület tagja, a megyénél elutasították.¹²⁶)

¹¹⁷ M. N., 1946. szeptember 22.

¹¹⁸ M. N., 1946. december 10.

¹¹⁹ ÁLFI, 1946/1033.

¹²⁰ M. N., 1946. december 22.

¹²¹ M. N., 1947. április 10.

¹²² M. N., 1947. április 1.

¹²³ M. N., 1946. szeptember 6.

¹²⁴ ÁLAI, 1946/3896.

¹²⁵ ÁLAI, 1946/15122.

¹²⁶ ÁLFI, 1946/884.

A *baloldali erők sem tétlenkedtek* azonban ebben a „szélsőséges” időszakban. Az MKP kezdeményezésére harcos szellemű gyűléseket tartottak megyeszerte. Kiemelkedett ezek közül az október 28-i büdöskői megmozdulás, melyet a kommunisták a parasztpárttal közösen rendeztek; a kisgazdák megakarták zavarni őket, de kísérletüket visszaverték.¹²⁷ Komoly jelentősége volt december 11-én Nyíregyházán a nők megmozdulásának, mely „kenyeret a dolgozóknak, kötelet a naplopóknak!” jelszóval zajlott le.¹²⁸ Az ifjúság körében a MADISZ befolyása növekedett; az iskolákban demokratikus diákbizottságok alakultak, követelve az iskolai vonalon működő reakció visszaszorítását.¹²⁹ A két munkáspárt együttműködése a képviselőtestületen belül és a tömegszervezetekben továbbra is megvolt, bár az SZDP jobbszárnyának hatására a kapcsolatokban bizonyos lazulás következett be. Szabolcsi viszonylatban ennek egyik jele az volt, hogy a szociáldemokraták októberben kiváltak a baloldali blokk újsága: a Magyar Nép szerkesztőségéből és Nyírség címen külön napilapot indítottak.¹³⁰

A demokratikus erők tevékenységét komolyan zavarták a *gazdasági nehézségek*. A forint bevezetése javította ugyan a helyzetet, de egymaga nem szüntethette meg az úri fasiszta háború káros következményeit. 1946 őszén közellátási nehézségek mutatkoztak. Árdrágítás jelentkezett a piacokon.¹³¹ A spekulánsok tevékenységére természetesen felfigyelt a rendőrség. Egy októberi bizalmas tájékoztatóban a megyei főkapitány felhívta beosztottjait figyelmét: készítsék el a legismertebb feketézők és spekulánsok névsorát, házkutatásokkal és razziákkal csapjanak le rájuk.¹³² 1946 végén a rendőrség le is tartóztatott ilyen személyeket.¹³³ Szükség volt ilyen erőes intézkedésekre, hiszen a stabilizáció eredményeit veszélyeztette az árdrágítók tevékenysége. Ez azonban természetesen önmagában nem szüntethette meg a ténylegesen fennálló objektív nehézségeket. A közellátási hiányosságok egyik lényeges oka az volt, hogy a reakció, a magas ipari árakra hivatkozva, a városi lakosság ellen igyekezett uszítani a falusiakat, biztatva őket, hogy ne vigyenek a munkásoknak élelmiszert.¹³⁴

A falvakban 1946 őszén két komoly probléma jelentkezett. Az egyik a *beszolgáltatások* kérdése volt. Sok panasz hangzott el ezek ellen. Mándokon és másutt azt hangoztatták, hogy a szolgáltatások „óriási terhet róttak... paraszttársadalmunkra.”¹³⁵ (Itt persze figyelembe kell venni, hogy a közgazdasági hibájából gyakran aránytalanul többet követeltek a törpe- és kisbirtokosoktól, mint a nagygazdáktól.¹³⁶) A másik fontos kérdés a *földreform vívmányainak* megszilárdítása volt. A volt urak — kiheverve a tavaszi ijedséget — helyenként jelentkeztek birtokuk egy részének visszaadására vonatkozó igényeikkel, így Csengeren, Ajakon és Besenyődön, de a lakosság elzavarta őket.¹³⁷ Provokációs rémhíreik azonban időnként egyes járásokban

¹²⁷ M. N., 1946. november 1.

¹²⁸ 1946. december 13.

¹²⁹ M. N., 1946. október 25.

¹³⁰ A Nyírség, 1946. októberében indult meg és 1948. áprilisáig jelent meg.

¹³¹ ÁLFI, 1946/2287.

¹³² U. ott.

¹³³ U. ott.

¹³⁴ M. N., 1946. november 10.

¹³⁵ ÁLAI, 1946/2.

¹³⁶ M. N., 1947. január 14.

¹³⁷ ÁLMF: Csenger, Ajak, Besenyőd.

zavart tudtak kelteni a parasztek körében.¹³⁸ Ugyanakkor egy újabb probléma is jelentkezett ennek kapcsán: a földek újrafelosztásának követelése. Sokan akik 1945-ben — az urak rémhíreire hallgatva — nem mertek földet igényelni maguknak, most, a helyzet megszilárdulását látva, már benyújtották pótlólagos kérésüket.¹³⁹ Ekkor azonban már minden birtokot kiosztottak és bármilyen jogos és méltányos volt kívánságuk, az ilyen későn jelentkezőket el kellett utasítani. Ez utóbbiak viszont nem nyugodtak ebbe bele és a föld-reform felülvizsgálatát követelték több községben.¹⁴⁰ Az ilyen „újrafelosztási” viták erősen megosztották a szegényparasztek sorait. Sokszor csúnya jelente-tekre került sor ezzel kapcsolatban. Apagyon például olyan követelés hang-zott el, hogy csak az „óslakosoknak” jusson föld, „a nem itt születetteket pedig telepítsék ki innen.”¹⁴¹ A pártnak bizony nehéz volt ilyen kérdésekben igazságot tenni, hiszen a viták során szembenálló felek egyaránt dolgozó pa-rasztek voltak.

Sok problémát okozott a megyében a munkanélküliség is. Mind Nyíregyházán, mind Mátészalkán, mind a járási székhelyeken — tőkehiányra hivatkozva — leállítottak már megkezdett építkezéseket és miközben helyenként még romok éktelenkedtek, sok munkást „feleslegesnek” tekintettek és elbocsátottak.¹⁴² Több üzem bezárta kapuit, mások csökkentették a termelést. Ez gyakran nyílt szabotázs jellegét öltötte a tőkések részéről. A tervezett út- és hidépítések sem indultak meg a megyében.¹⁴³ Nyíregyházán 3200 munkanélküli volt, más kisebb városokban is sokszáz ember nem jutott keresethez.¹⁴⁴ A megye hivatalos vezetői és a szakszervezetek egyaránt több ankétot tartottak ennek tárgyában¹⁴⁵; ezek azonban önmagukban nem segítettek a probléma megoldásában. Szeptember 28-án az MKP és a szakszervezetek közös gyűlést tartottak a munkanélküliség ügyében, amely tiltakozó tüntetéssé fejlődött. A több ezres tömeg követelte az építkezések újbóli megindítását és új munkaalkalmak megeremtését.¹⁴⁶

A kommunisták felismerték a kérdés fontosságát. 1946 szeptember 10-én, majd szeptember 22-én¹⁴⁸ nyílt levelekben fordultak az újjáépítési, illetve az iparügyi minisztériumokhoz a megyei pártbizottság részéről. Érélyesen követelték: adjanak pénzt, hogy közmunkákkal és az ipari termelés növelésével megszüntessék a munkanélküliséget. Ezekben a hónapokban azonban Pestről nem sok segítséget kapott Szabolcs-Szatmár építkezések céljaira. Az ország pénzügyi egyensúlya ekkor még elég labilis volt, s ezt a körülményt kellően figyelembe kellett venni. A probléma gyökeres megoldását csakis a *tervgazdálkodásra* való áttérés biztosította volna. Erre azonban akkor még nem volt lehetőség. A kormányon és a hatalom más szervein belül még elég erős volt a burzsoázia befolyása ahhoz, hogy minden ilyen irányú kom-

¹³⁸ ÁLMF: Rakamaz, Ajak, Csenger, Fehérgyarmat.

¹³⁹ ÁLMF: Rakamaz, Ibrány, Tiszanagyfalu, Nyírtura stb.

¹⁴⁰ ÁLMF, u. ott.

¹⁴¹ ÁLMF: Apagy.

¹⁴² ÁLAI, 1946/3765.

¹⁴³ ÁLAI, 1946/2.

¹⁴⁴ ÁLFI, 1946/2042.

¹⁴⁵ ÁLFI, 1946/2178.

¹⁴⁶ M. N., 1946. szeptember 29.

¹⁴⁷ M. N., 1946. szeptember 10.

¹⁴⁸ M. N., 1946. szeptember 22.

munista javaslatot elgáncsoljon. A tervgazdálkodás reális előfeltételei nem voltak még meg 1946 őszén, mikor a politikai helyzetet bizonytalanság jellemezte. Az viszont nyilvánvaló volt, hogy ez a pillanatnyi „egyensúlyi” helyzet nem tarthat sokáig. 1947 elején be kellett következnie a fordulatnak, mely a két tábor küzdelmét eldönti.

4. Szabolcs-Szatmár politikai élete 1947 január – augusztus között

Az új esztendő: 1947 olyan szenzációval köszöntött be, mely felkavarta a politikai életnek az előző hónapokban tapasztalt átmeneti „nyugalmát”. Ekkor *leplezte le rendőrségünk azt a nagyszabású összeesküvést*, mely népi demokráciánk megdöntését tűzte ki céljául, és melynek szálai igen messzire (köztük a kormány tagjaihoz) ágaztak el. Bár január elején az ügy kirobbanásakor még nem tárultak fel teljesen az ügy hatalmas méretei (köztük az, hogy maga Nagy Ferenc miniszterelnök is részt vett benne), az eset fokozott éberségre hívta fel a dolgozókat országszerte. Lelepleződött az, hogy az eddig a „tisztá demokrácia” álarcába bújt reakció terve a gyűlölt úri világ helyreállítása volt, s ez sokaknak kinyitotta szemét. *A fasiszta összeesküvés szétverése a demokratikus erők döntő győzelme volt.*

„Vége a megbocsátás politikájának!”¹⁴⁹ — ezt hangoztatták a baloldali erők a Nyírségben is. Január 16-án a megyei Nemzeti Bizottság határozatilag követelte a reakció szétverését. „Bennünket nem lehet még egyszer visszavinni a börtön falai közé” — mondta Fazekas polgármester.¹⁵⁰ Január 16-án a kommunisták, szociáldemokraták és parasztpártiak közös gyűlése zajlott le Nyíregyházán. Éles hangon ítélték el az összeesküvést, „vesszenek a fasiszták” jelszóval¹⁵¹ Tompos Endre szociáldemokrata alispán javaslatára a Szabolcs megyei közgyűlés is helyeselte a fasiszta konspiráció felszámolását.¹⁵² „Aki megdob kővel, dobd vissza mennykővel!”¹⁵³ — hirdette a MKP február 9-i nyíregyházi megmozdulása. Előzőleg már a megye összes nagyobb községeiben hoztak az összeesküvést elítélő határozatot. Az említett tények bizonyítják: Szabolcs-Szatmár dolgozói felismerték, hogy súlyos merénylet fenyegette összes eddig elért vívmányaikat. *Tiltakozó megmozdulásaik szép tanúbizonyságát adják aktivitásuknak és politikai érettségüknek.*

A reakció itt is érezte, hogy helyzetét az összeesküvés leleplezése meggyengítette. Igaz, egyes esetekben megpróbált még most is ellentámadásba átmenni. Az ún. „Parasztszövetség” egyes falvakban január-február folyamán gyűléseket tartott, melyeken a munkáspártokat támadta. (Jellemző hogy február 11-én Tiszarádon „a parasztok nevében” Vida György volt uradalmi ispán szónokolt.)¹⁵⁴ Ez a jobboldali szervezet burkolt formában próbálta védeni az összeesküvést. Emiatt több helyen, így Sóstóhegyen is az újgazdák határozottan a „parasztszövetség” ellen fordultak.¹⁵⁵ A tavasz folyamán e szervezet lassan meg is szüntette tevékenységét, mert sok tagja

¹⁴⁹ M. N., 1947. január 28.

¹⁵⁰ M. N., 1947. január 18.

¹⁵¹ M. N., 1947. január 28.

¹⁵² ÁLAI, 1947/2.

¹⁵³ M. N., 1947. február 11.

¹⁵⁴ M. N., 1947. február 12.

¹⁵⁵ ÁLAI, 1947/8632.

elhagyta, vezetőit pedig megzavarta a kisgazdapárt politikájában bekövetkezett változás.¹⁵⁶ A másik jobboldali mesterkedésre a nyíregyházi város-házán került sor. A helyi képviselőtestület február 18-i ülésén, a reakció hívei több munkáspárti tag távollétére számítva, puccsszerűen le akarták mondítani Fazekas János polgármestert, ki a legnehezebb időkben állt 1944 őszén a város élére és azóta is vitathatatlanul jól vezette az ügyeket. Tervük azonban nem sikerült, mert a közgyűlés szavazattöbbséggel megerősítette a veterán harcost tisztségében.¹⁵⁷

Már az összeesküvés leleplezése után egy figyelemre méltó új tény jelentkezett. Több helyen, így január 16-án Tiszalókon, a képviselőtestületek és nemzeti bizottságok ülésein a kisgazdapárti tagok is elítélték a demokrácia ellen tervezett merényletet.¹⁵⁸ Az eddig a reakció fő támaszának tekintett *kisgazdapártban januárban erjedés indult meg*. A FKP becsületes tagjai, sőt sok helyi szervezetének vezetői belátták, hogy a baloldali pártokkal való viszony megjavítására van szükség, a régi világot helyreállítani akaró erőkkel szemben. Február 9-én a MKP nyíregyházi gyűlésén foglalkoztak ezzel a kérdéssel, megállapítva, hogy a kapcsolatok javítása lehetséges, de ennek előfeltétele: „A Kisgazda Párt tisztítsa meg magát az összeesküvőktől.”¹⁵⁹ A felhívás nem maradt visszhang nélkül. A FKP megyei vezetőségében megerősödött a balszárny. Már januárban fegyelmet indítottak a Szabolcsi Kis Újság szerkesztői ellen, mert túlzottan jobboldali hangnemben írtak.¹⁶⁰ A párt szabolcsi vezetőségéből több kompromittált egyént leváltottak. 1947 tavaszán a FKP-ban bekövetkezett fordulat leginkább abban mutatkozott meg, hogy gyűlésein már általában nem érvényesült ellenséges uszító hang a munkáspártokkal szemben. A kisgazdák és a „baloldali blokk” közötti viszony megjavult. „A pártok között a pártviszály a járás területén az utóbbi hónapokban megszűnt” — jelentették Nyírbogdányból.¹⁶¹ A nyírbátori és más járásokban is helyeselték a kormánykoalíción belüli feszültség csökkenését.¹⁶² A MKP törekedett arra, hogy a kisgazdapárt balszárnyát megnyerje a reakció elleni harcra. Ez helyes taktika volt részéről, s megfelelt a lenini szövetségi politika szellemének.

A jobb oldal számára kellemetlen volt, hogy most már a kisgazdapártot nem használhatta úgy fedezékként, mint azelőtt. Reménysége egyre inkább a nyíltan ellenzéki fasiszta Sulyok-párt felé fordult. Ez az ún. „szabadságpárt” március—április folyamán jelentős agitációt fejtett ki Szabolcs-Szatmárban. Helyi támogatói egykori nyilasok, volt csendőrök, B-listás tisztviselők voltak.¹⁶³ Április 27-én kivánták nyíregyházi „zászlóbontásukat” megtartani. Ez azonban botrányba fulladt, mert a gyűlést a megjelent sokszáz munkás „Fasisztákat nem hallgatunk meg!” jelszóval szétverte.¹⁶⁴ Nemcsak a megye székhelyén léptek fel a demokratikus erők Sulyokék tevékenysége ellen. Bujon, Nagykállón és több más községben a koalíció pártjai

¹⁵⁶ U. ott.

¹⁵⁷ M. N., 1947. február 20.

¹⁵⁸ M. N., 1947. január 16.

¹⁵⁹ M. N., 1947. február 11.

¹⁶⁰ M. N., 1947. január 14.

¹⁶¹ ÁLAI, 1947/2.

¹⁶² U. ott.

¹⁶³ M. N., 1947. április 29.

¹⁶⁴ Nyírség, 1947. április 29.

— beleértve a kisgazdákat is — állást foglaltak ellenük.¹⁶⁵ Sulyokék május 30-ra tervezett újfahértói megmozdulását szétzavarták a dolgozók.¹⁶⁶ Hasonló sors érte buji gyűlésüket, hol a nyilas múltú „Juhász testvér” lett volna a szónok, de a lakosok elkergették.¹⁶⁷ E fasiszta mozgalmat júniusra lényegében felszámolták a Nyírségben. Az itteni demokratikus erők újabb győzelmét jelentette ez a tény.

A demokratikus erők tavaszi ünnepeiket az elért sikerek jegyében rendezték meg. Szép volt az április 4-i felvonulás Nyíregyházán és Mátészalkán.¹⁶⁸ Különösen nagyszabású megmozdulásokra került sor május 1-én. „Megsemmisítjük a reakciót”¹⁶⁹ — hangoztatták a nyíregyházi ünnepeken.¹⁶⁹ A fejlődés jele, hogy ebben az évben a munkások nagy napján 2—3—4 ezres tömeg vonult fel Gáván, Nagykállóban, Ibrányban, Újfahértón és más nagyközségben is.¹⁷⁰ Külön érdekessége volt a május 1-nek, hogy ebben az évben már a tanyavilágot is megmozgatta. Szorgalmatostanyán is 800 ember jött el a gyűlésre, s ez alkalommal Gyenge Károly, a megyei MKP-vezetőség tagja mondott itt beszédet.¹⁷¹ Május 7-én Nyíregyházán a kommunisták és szociáldemokraták közös értekezletet tartottak a reakció elleni közös harc jegyében.¹⁷² A baloldali erők egységének és erejének szép jelképe volt Szabolcs és Szatmár-Bereg megyék „munkás-paraszt-értelmiségi találkozója”, melyet június 1-én az MKP kezdeményezésére Nyíregyházán rendeztek meg 12 ezer résztvevővel.¹⁷³

A reakció elleni harcnak fontos területe volt a *földreform vívmányainak megszilárdítása*. 1946/47 telén a volt urak még egy-két esetben próbálkoztak a birtok egy részének visszakövetelésével. Így Ramocsaházán Gödény Ferenc 100 holdat visszakapott uradalmából azon a címen, hogy ő „parasztbirtokos”.¹⁷⁴ Nyírgelsén Szilágyi Menyhért földbirtokos szintén „parasztzármazására” hivatkozva lépett fel igényeivel.¹⁷⁵ Kemeccsén Hibján Géza földbirtokos — megyei döntéssel — hosszú hónapokra bizonytalanságba hozta az újgazdákat.¹⁷⁶ Az ilyen úri mesterkedésekre válaszul, a szegényparasztság megalakította az Újonnan Földhözjuttatottak Országos Szövetsége megyei szervezetét.¹⁷⁷ A január 12-i zászlóbontás után az UFOSZ mozgalma egész Szabolcs-Szatmárban elterjedt. A falusi pártszervezetek és az „újonnan földhözjutottak” szervezetei erősen léptek fel a volt földesurak ellen, s megakadályozták (többek között Újfahértón, Kemeccsén és Ramocsaházán), hogy az egykori birtokos zavarokat keltsen.¹⁷⁸ Nyírgelsén pedig a volt földesurat támogató jegyzőt is elzavarták.¹⁷⁹ *1947 tavaszán végleges vereséget szenvedtek a Nyír-*

¹⁶⁵ Szabolcsi Kis Újság, 1947. május 4.

¹⁶⁶ M. N., 1947. május 30.

¹⁶⁷ Nyírség, 1947. június 2.

¹⁶⁸ Nyírség, 1947. április 6.

¹⁶⁹ M. N., 1947. május 3.

¹⁷⁰ U. ott.

¹⁷¹ U. ott.

¹⁷² M. N., 1947. május 8.

¹⁷³ M. N., 1947. június 3.

¹⁷⁴ ÉLMF: Ramocsaháza.

¹⁷⁵ ÁLAI, 1947/15266.

¹⁷⁶ ÁLMF: Kemeccse.

¹⁷⁷ M. N., 1947. január 11.

¹⁷⁸ ÁLMF: Újfahértó, Kemeccse, Ramocsaháza.

¹⁷⁹ ÁLAI, 1947/15266.

ségben az urak. Többé nem mertek kísérletet tenni a földreform eredményeinek megzavarására.

Nehezebb problémát okozott a MKP-nak, valamint az őt támogató parasztpártnak és az UFOSZ-nak, a parasztok soraiban megnyilvánuló ellentétek elsimítása. A „földek újrafelosztásának” demagóg jelszava 1946/47 telén eléggé elterjedt Szabolcs-Szatmárban.¹⁸⁰ 1947 elején Szabolcs 12 községében ún. „szabad földosztásokra” került sor, vagyis az újgazdák már megművelt birtokát elvették és mások ültek be a helyükbe.¹⁸¹ Nyilvánvaló, hogy az ilyen anarchisztikus jelenségek akadályozták a földreform megszilárdulását, és — akarva-akaratlanul — az urak malmára hajtották a vizet. A MKP az UFOSZ és a Parasztpárt természetesen erélyesen felléptek a rendzavaró „szabad földosztás” ellen. Sikertelenül is a rendet helyreállítaniuk a falvakban. A földreform eredményeinek rögzítésére most már megindult a telekkönyvezés. Volt nagy öröm mikor elsőnek májusban Ajakon, Nyírlövőn és Kopócsapátin készültek el vele.¹⁸² 1947 végéig aztán fokozatosan Szabolcs-Szatmár minden falujában kézhez kapták az újgazdák a jogos tulajdonukat igazoló telekkönyvi kivonatot.

1947. első felében a gazdasági helyzet továbbra is elég nehéz volt. A munkanélküliség — a téltre tekintettel — tovább fokozódott. Az MKP határozottan kiállt az állás nélküli dolgozók ügyéért, s éles bírálatban részesítette a hatóságokat tehetetlenségükért (pl. az építkezésre kiutalt pénz helytelen felhasználásáért).¹⁸³ Palitz Mihály, a megyei pártvezetőség tagja február 15-én javaslattal fordult a kormányzathoz, hogy helyezzenek ebbe a megyébe mezőgazdasági termékeket feldolgozó üzemeket, rámutatva, hogy „Szabolcsot csak az iparosítás mentheti meg a népvándorlástól.”¹⁸⁴ Február 28-án az MKP javasolta Nyíregyházán dohány-, bőr-, és konzervgyár felállítását.¹⁸⁵ Áprilisban szakszervezeti küldöttség utazott Pestre; ki is harcoltak majdnem 1 millió forintot építkezések céljaira.¹⁸⁶

Hála a kommunisták és a szakszervezetek fáradozásának, 1947 áprilisától kezdve bizonyos megélénkülés mutatkozott a Nyírség gazdasági életében. Megkezdték Nyíregyházán az állomás romjainak lebontását, a dohánybevéltő építését és más közmunkákat.¹⁸⁷ Különösen szép eredményt hozott a villanytelep teljes rendbehozatala. Volt valami jelképes abban, hogy áprilisban éppen az üzem fennállásának 50 éves évfordulóján szűnt meg az áramkorlátozás Nyíregyházán.¹⁸⁸ Ugyanakkor már megindultak a munkálatok, hogy villannyal lássák el a város környéki „bokortanyákat” és más eldugottabb településeket.¹⁸⁹ A falvak gazdasági érdekeivel is törődött az MKP. Javaslatára Nyíregyháza város adott kölcsönt a határában levő újgazdáknak.¹⁹⁰ A megyékben már széles körben bontakozott ki a „földműves szövetkezetek” mozgalma. Ez egyes községekben már igen szép eredményeket ért el 1947

¹⁸⁰ ÁLMF: Apagy, Baktatórántháza, Kocsord, Vaja, stb.

¹⁸¹ U. ott.

¹⁸² ÁLMF: Ajak, Nyírlövő, Kopócsapáti.

¹⁸³ M. N., 1947. január 11.

¹⁸⁴ M. N., 1947. február 15.

¹⁸⁵ M. N., 1947. február 28.

¹⁸⁶ ÁLAI, 1947/12765.

¹⁸⁷ U. ott.

¹⁸⁸ M. N., 1947. április 20.

¹⁸⁹ M. N., 1947. március 20.

¹⁹⁰ ÁLAI, 1947/8653.

tavaszn. Nyírtelek-Belegrádon pl. ekkor 140 családi házat építettek és 10 géppel voltak ellátva.¹⁹¹ Hasonló jó felszereléssel rendelkezett az újfahértói is. A földműves szövetkezetek a parasztok körében az összefogás eszméjét terjesztették.

Szabolcs-Szatmár gazdasági problémáinak megoldásában *érezhette a szocialista külföld segítségét*. A Szovjetunió részére történő szállítások adtak munkát a Nyírség több üzemének, köztük a kisvárdai Vulkán-gyárnak is.¹⁹³ A szocialista Jugoszlávia is segített az itteni munkanélküliséget enyhíteni; ebbe az országba 1947 nyarán sokszáz szabolcsi földmunkás utazott, hogy az ottani építkezésekben közreműködjék.¹⁹⁴ Az internacionalista szellemű támogatás azonban természetesen nem korlátozódott gazdasági kérdésekre. Politikai téren is komoly erkölcsi segítséget jelentett a Szovjet Hadsereg egységeinek itt állomásozása. A nyíregyházi szovjet helyőrség a helybeli munkásszervezetekkel jó kapcsolatokat épített ki.¹⁹⁵ A barátság ápolásában fontos szerepe volt a Magyar—Szovjet Művelődési Társaságnak. Nyíregyházi székházát 1947. március 9-én szép ünnepség keretében avatták fel, melynek fő gondolata volt: „Tekintetünket kelet felé kell fordítani.”¹⁹⁶

1947 elején már széles rétegek ismerték fel, hogy az ország égető problémáit csakis a tervgazdálkodás oldhatja meg. A baloldali erők döntő túlsúlya most már megadta ennek politikai előfeltételét. A MKP javaslatára a kormány elhatározta, hogy augusztus 1-től, azaz a forint első évfordulóján, kezdetét veszi a *3 éves terv*. Nagy volt iránta az érdeklődés Szabolcs-Szatmárban is. A kommunisták komoly felvilágosító munkát végeztek ennek érdekében és helyesen mutattak rá a célkitűzések realitására. Gyenge Károly MKP-képviselő április 23-i nyilatkozatában körvonalazta a megye 3 éves tervét. A gyümölcsstermelés fejlesztésén és a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipar létesítésén kívül útépitéseket, iskolák, napközi otthonok és egészségházak felállítását tartalmazta ez.¹⁹⁷ Szabolcs hároméves terve a munkanélküliség teljes felszámolásának perspektíváját vetítette a dolgozók elé. Jelentős visszhangja támadt e helyes elgondolásoknak. Az MKP szervezeteiben széles körű vita folyt a tervről és annak előkészületeiről. Különböző társadalmi rétegek csatlakoztak hozzá.

Érdemes kiemelni, hogy Szabolcs-Szatmár értelmisége is többségében támogatta a hároméves tervre vonatkozó elgondolásokat. Ezt bizonyítja a nyírségi pedagógusok június 28-i naggyűlése is.¹⁹⁸ A szellemi munkások csatlakozása nem volt véletlen. Nyilvánvaló volt, hogy *kulturális* életünk és közoktatásügyünk fellendítését csakis a tervtől lehet várni. Művelődési téren 1947 tavaszán már igen figyelemre méltó lépések történtek. Több községben, így Kemeccsén, Nyíradonyban, Oroson és Újfahértón a MKP kezdeményezésére rendbehozták az általános iskolák épületeit.¹⁹⁹ Tiszadadán, Ibrányban és másutt kultúrházakat építettek.²⁰⁰ Nyíregyházán 1947 februárjában

¹⁹¹ M. N., 1947. augusztus 13.

¹⁹² M. N., 1947. július 23.

¹⁹³ ÁLAI, 1947 7231.

¹⁹⁴ M. N., 1947. június 24.

¹⁹⁵ M. N., 1947. március 5.

¹⁹⁶ M. N., 1947. március 11.

¹⁹⁷ M. N., 1947. április 23.

¹⁹⁸ M. N., 1947. június 29.

¹⁹⁹ M. N., 1947. május 30.

²⁰⁰ ÁLAI, 1947 1064.

népi kollégiumot nyitottak.²⁰¹ Ennek új épülete érdekében megszerezte gyűjtést indítottak; az akció (melyet Rajk belügyminiszter is támogatott) szép sikerrel járt²⁰²; a baloldal kezdeményezésére a NÉKOSZ érdekében „valamennyi község költségvetésében teherbírásának megfelelő összeget állított be.”²⁰³ A tények bizonyították Szabolcs-Szatmárban is azt, hogy a kommunisták szívügyüknek tekintik a széles tömegek művelődését.

1947. május 31-én újabb politikai győzelmet aratott a népi demokrácia, Nagy Ferenc volt miniszterelnök, az összeesküvés aktív résztvevője távozásával. A Nyírségben még jobban megerősítette ez a baloldal helyzetét. A június 1-i „munkásparaszt—értelmiségi találkozó” Nyíregyházán már ennek jegyében zajlott le.²⁰⁴ Bizalmas jelentések szerint Nagy Ferenc bukását „a lakosság megnyugvással vette tudomásul.”²⁰⁵ Június 11-én a megyei nemzeti bizottság (a kisgazda tagok is, elítélte) a hazaáruló politikusokat.²⁰⁶ Júniusban a baloldali erők megmozdulásai egymást követték. Június 17-én a szakszervezetek rendeztek gyűlést Nyíregyházán a tőkés spekuláció ellen.²⁰⁷ Másnap Balkányban tüntetett mintegy 1000 ember, „Vesszen a reakció” jelszóval.²⁰⁸ „Fizessenek a gazdagok!”²⁰⁹ — hangoztatták a megyei pedagógusok június 28-i naggyűlésén. Ilyen körülmények között, mikor országszerte a politikai erőviszonyok a baloldal javára változtak meg, az 1945-ös választások nyomán kialakult arányok többé nem feleltek meg a tényleges helyzetnek. Ezért az országgyűlés feloszlott. Az új választásokat augusztus 31-re írták ki.

Július végén teljes erővel kibontakozott a pártok versenye a tömegek szavazataiért. A kommunistáknak, valamint a velük szövetséges szociáldemokratáknak és parasztpártiaknak most nem a kisgazdák voltak a fő ellenfeleik. Ez utóbbiak választási agitációjukban alkalmazkodtak ahhoz a tényhez, hogy koalícióban vannak a baloldali csoportokkal. Igaz, a jobboldal befolyása még nem tűnt el a kisgazdapártból. Szatmár FKP-tag főispánja, Szabó István augusztus 6-án Nyírcsaholyba kiszállt és védelmébe vette a szavazati jogból kizárt B-listásokat, ami a MKP jogos panaszát váltotta ki.²¹⁰ Az ilyen esetek azonban elszigeteltek voltak. A kisgazda párt megnyilvánulásai ekkor már nem voltak kedvezőtlenek a munkáspártok iránt. A választási kampányban az ellenfelet a jobboldali ellenzék jelentette, melynek két fő ereje a Barankovics- és a Pfeiffer-féle párt volt. Az előbbi messzemenőig igénybevette a katolikus papság támogatását, míg az utóbbi a fasiszta kispolgári elemekre támaszkodott. A reakció pártjai amerikai kölcsön ígéretével az antikommunista előítételekre apellálva érveltek, — a kommunisták viszont a tényekre támaszkodtak. A MKP joggal hivatkozhatott mindarra, amit tett (nemcsak ígért!) az egyszerű embereknek.

Az augusztus 1-én megindult hároméves terv a megye életében is éreztette kedvező hatását. A MÁV és egyes lakótelepek építkezései fokozódtak,

²⁰¹ ÁLAI, 1947 924.

²⁰² ÁLAI, 1946 14080.

²⁰³ ÁLAI, 1947 9047.

²⁰⁴ M. N., 1947. június 3.

²⁰⁵ ÁLAI, 1947 9047.

²⁰⁶ M. N., 1947. június 12.

²⁰⁷ Nyírség, 1947. június 18.

²⁰⁸ M. N., 1947. június 27.

²⁰⁹ M. N., 1947. június 29.

²¹⁰ ÁLFI, 1947/1307.

tovább enyhítve a munkanélküliséget.²¹¹ Ez nem tévesztette hatását a tömegekre a megyében, mint az sem, hogy a kommunisták megyei vezetői Polgár és Újszentmargita újgazdái részére Pestről gépeket kerítettek.²¹² „Amit az MKP vállalt, be is tartja”²¹³ — hirdette joggal a párt választási agitációjában. Ennek jegyében zajlott le a nyíregyházi nagygyűlés is augusztus 24-én.²¹⁴ Mátészalkán aznap szintén sikeres választási tömeggyűlést rendezett a párt.²¹⁵ A Magyar Nép napilap szerkesztőségéhez írott levelekben egyszerű emberek fejtették ki: „A MKP a népért küzd!”²¹⁶ Erős agitációt fejtett ki a párt érdekében a MADISZ is.²¹⁷ Érdekes színfoltja volt az augusztusi eseményeknek a kiváló angol közéleti személyiség: Hewlett Johnson canterbury érseki helynök nyíregyházi beszéde augusztus 20-án.²¹⁸ E kedves vendég megnyilatkozásai komoly erkölcsi támogatást adtak a baloldali erőknél, hiszen a béke és a Szovjetunióval való barátság mellett foglalt állást.

Augusztus 31-én lezajlottak a választások. A demokratikus rendőrség a Szabolcs-Szatmár-Bereg választói kerületben is lelkiismeretesen őrködött a szavazás törvényes és becsületes végrehajtása fölött.²¹⁹ Akárcsak országos viszonylatban, a Nyírségben is *a választások a baloldali erők nagy sikerét hozták.* Szabolcs-Szatmár-Bereg kerületben a koalíció 4 pártja összesen 172 ezer (ezen belül a MKP 44 ezer, a SZDP 18 ezer, a NPP 49 ezer) szavazatot kapott, míg a jobboldali ellenzék 6 pártja összesen 117 ezret.²²⁰ A szabolcs-szatmári vidéken a kommunisták 16 %-ot kaptak. Ez kisebb volt ugyan az országos 22 %-os átlagnál, de az itteni viszonyokat figyelembe véve, nagy eredménynek számított. Szabolcs-Szatmár-Bereg 18 képviselője közül 11 tartozott a koalícióhoz és 7 az ellenzékhez. Az MKP listáján hárman kerültek innen a parlamentbe: Nagy Imre, Hidas Ferenc és Gyenge Károly. Pintér András, Pálffy Ernő, Gombos Aladár és Nagy Sándor pótképviselők lettek.²²¹ „Köszönjük választóinknak” — írta a Magyar Nép a győzelem másnapján.²²² Különösen elégedettek lehettek a pártszervezetek Nyíregyházán, hol a szavazatok mintegy 30 %-át kapták. „A város építésének, a város fejlesztésének, a város iparosításának pártja vagyunk” — vallották joggal.²²³ Szabolcs-Szatmár kommunistái fokozott bizakodással nézhettek a jövő felé.

²¹¹ ÁLAI, 1947/9047.

²¹² M. N., 1947. augusztus 15.

²¹³ U. ott.

²¹⁴ M. N., 1947. augusztus 26.

²¹⁵ U. ott.

²¹⁶ M. N., 1947. augusztus 13—23—26.

²¹⁷ M. N., 1947. augusztus 23.

²¹⁸ M. N., 1947. augusztus 22.

²¹⁹ ÁLFI, 1947/1307.

²²⁰ M. N., 1947. szeptember 2.

²²¹ M. N., 1947. szeptember 6.

²²² M. N., 1947. szeptember 2.

²²³ U. ott.

B e f e j e z é s

Az előbbiek során áttekintettük Szabolcs-Szatmár fejlődését az 1945. november és 1947. augusztus közötti 22 hónapban. Ebben az időszakban az MKP vezette demokratikus erők szép sikereket értek el ezen a tájon is. Nem ment mindez simán. *Kemény harcokban születtek meg az eredmények:* a reakciós erők visszaszorítása, a földreform eredményeinek megszilárdítása, a gazdasági stabilizáció végrehajtása, a tervgazdálkodásra áttérés előkészítése, a közoktatás demokratizálása stb. Leginkább figyelemre méltó az a körülmény, hogy e két esztendő alatt *a nyírségi lakosság öntudata sokat fejlődött*, s politikai téren ez a vidék 1947-ben már nem számítható az elmaradottak közé.

Az elért sikerekben *a döntő szerepe a Magyar Kommunista Pártnak volt.* A MKP tevékenységét Szabolcs-Szatmárban 1945—1947. között a következő vonások jellemzik:

1. Akárcsak országos viszonylatban, a Nyírségben is *a kommunisták az 1945—1947. közti időszakban a széles tömegekre bátrán támaszkodtak.* Az MKP politikája a nép érdekeit fejezte ki és állandó közvetlen kapcsolatban állt az egyszerű emberekkel. Figyelembe vette a lakosság problémáit és kívánságait. A dolgozók jogos követéseinek mindig hangot adott, és téves nézetek esetén nem sajnálta a türelmes felvilágosító munkát. Ennek a politikának köszönhető, hogy Szabolcs-Szatmár népe mely 1945-ben még nagyrészt előítéletekkel viseltetett a kommunisták iránt, 1947-ben már tárgyilagosabban nézte és becsülte őket.

2. A kommunisták a reakció elleni elszánt harcban ezen a vidéken is *helyesen alkalmazták a demokratikus erők összefogásának politikáját.* Akárcsak hazánkban mindenütt, a Nyírségben is a szociáldemokratákkal és a parasztpárttal való „baloldali blokk” volt az egységfront fő formája. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a MKP elhanyagolta volna a kisgazdapárt balszárnyával való kapcsolatot; 1947 tavaszán már ez utóbbira is támaszkodhatott bizonyos mértékig a jobboldal elleni küzdelemben. Jó segítői voltak a kommunistáknak a demokratikus tömegszervezetek; szabolcs-szatmári viszonylatban különösen a szakszervezetekről és az UFOSZ-ról mondható ez. Általában az MKP itt is a helyes lenini politikát alkalmazta a szövetségesek iránt.

3. A Magyar Kommunista Párt 1945—1947. között helyes irányvonalat folytatott, és a Nyírségben *sem követett el lényeges hibákat.* Dogmatikus vagy revizionista elhajlás nem lett úrrá itteni szervezeteiben sem. Igaz, soraiba időnként nem odaváló elemek kerültek be; a párt azonban egészséges szervezetként ki tudta vetni magából ezeket. Az is tény, hogy a MKP kevés szakképzett káderrel rendelkezett. A párttisztaság betöltőinek — különösen falun — sok esetben hiányos volt az iskolai végzettsége. Ez azonban 1945—47-ben nem volt döntő kérdés, és ekkoriban nem okozott még olyan problémákat, mint a fejlődés későbbi szakaszában.

A kommunisták, megnyerve a dolgozó nép szeretetét, 1947 után diadalra juttatták a szocialista fejlődést hazánkban. Az azóta eltelt 17 esztendő során jelentős eredmények születtek Szabolcs-Szatmárban is. Mások ma a problémák, mint voltak 1945—1947-ben. Ezeknek az éveknek a tanulságai azonban nem lebecsülendők. Az 1945. november és 1947. augusztus közötti időszak harcai fontos előkészítést jelentettek a szocialista útra való áttérésnek. E két esztendő története, Szabolcs-Szatmár haladó hagyományainak szép fejezetét képezi.

Merényi László

DIE GESCHICHTE DES KOMITATS SZABOLCS-SZATMÁR IM ZEITRAUM ZWISCHEN DEN WAHLEN VOM JAHRE 1945 BIS 1947

In der Studie bearbeitet der Verfasser die Geschichte des Komitates Szabolcs-Szatmár im Zeitraum zwischen den Wahlen vom Jahre 1945 bis zum Jahre 1947.

Die 22 Monate — von der Wahl am November 1945 bis zur Wahl am August 1947 — sind ein bedeutendes Kapitel der Entwicklung unserer Volksdemokratie. Die linken Kräfte haben unter der Führung der Ungarischen Kommunistischen Partei einen entscheidenden Sieg über die Reaktion gewonnen. Diese Etappe war auch in der Nyírség das Zeitalter der großen Veränderungen. Dieser Zeitraum besteht aus 4 Perioden. Im Sinne dieser Periodisierung überblicken wir in folgendem die Geschichte Szabolcs-Szatmárs zwischen dem November 1945 und dem August 1947.

1. *Im Zeitraum zwischen den Wahlen vom November 1945 bis zum März 1946* waren die linken Kräfte in einer schweren Lage. Auf den Wahlen im November haben die Kommunisten und die linken Gruppen (Sozialdemokraten, Nationale Bauernpartei) nur 28% der Stimmen erworben. Die Rechten gingen in einen Gegenangriff über; sie bestrebt sich die lokalen Machtorgane unter ihren Einfluß zu bringen, sie steigerten die Flüsterpropaganda, mit Spekulationen erhoben sie die wirtschaftlichen Schwierigkeiten, die ehemaligen Gutsbesitzer begannen ihre infolge der Erdbodenreform aufgeteilten Güter zurückzufordern. In dieser schweren Lage war die wichtigste Aufgabe die revolutionären Resultate des Frühlings und des Sommers vom Jahre 1945 zu schützen. Im Winter 1945/46 haben die szabolcs-szatmárer Organe der Ungarischen Kommunistischen Partei beim Zurückschlagen der Angriffe der Rechten eine bedeutende Aktivität ausgeübt. Besonders bedeutend war ihre Aktion für die Verteidigung der Erdbodenreform. im Feber und März 1946 organisierte die Partei das Bauerntum des Komitates gegen die Manipulationen der ehemaligen Großgrundbesitzer. Der Weg der szabolcs-szatmárer Bauerndelegation — 200 Mitglieder — nach Budapest, am 20. Februar, verursachte einen großen Widerhall im ganzen Lande.

2. *In der Periode von den Volksbewegungen im März 1946 bis zum August 1946* ist der Gegenangriff der linken Mächte charakteristisch. Ebenso wie in den anderen Teilen des Landes, waren zwischen dem 5. und dem 8. März auch im Komitat Szabolcs-Szatmár Massenbewegungen. Infolge dieser Demonstrationen weicht die Reaktion zurück. Als Ergebnis des im März vollzogenen Gegenangriffes der linken Mächte, konnte das Bauerntum seinen Boden von den ehemaligen Gutsbesitzern beschützen; und es begann die Säuberung der Verwaltung von den Anhängern der alten Gesellschaftsordnung. Im Frühling 1946 vergrößerte sich das Ansehen der szabolcs-szatmárer Organe der Ungarischen Kommunistischen Partei; nicht nur wegen der entscheidenden politischen Parteinahme, sondern auch deshalb, weil die Partei im Interesse der Bevölkerung auch die Lösung solcher allgemeiner nationaler Aufgaben verwirklichen wollte, wie z.B. der Wiederaufbau, das Zurückstellen des Gleichgewichtes im wirtschaftlichen Leben, das Steigern des Lebensniveaus der Massen. Die Wiederherstellung der im Kriege erlitte-

nen Schäden wurde wesentlich im Frühling und im Sommer 1946 beendet. Die nächste wichtige Aufgabe war die finanzielle Stabilisierung, das heißt, das Überwinden der in dieser Zeit tobenden, gewaltigen Inflation. Deshalb haben die linken Kräfte (unter der Führung der Ungarischen Kommunistischen Partei) ihre Anstrengungen auf die Vorbereitung der Stabilisierung konzentriert.

3. *Im Zeitraum von der Stabilisierung im August 1946 bis zum Jänner 1947* wurde der scharfe politische Kampf vorübergehend etwas milder. Auch in diesem Landteil kamen in diesen Monaten weniger politische Veranstaltungen an die Reihe; es bedeutete aber nicht das Ende des Kampfes zwischen Rechten und Linken, sondern nur das eingetretene provisorische Gleichgewicht; inzwischen bereiteten sich alle beide Seiten auf den großen Zusammenstoß vor. Im August 1946 gelang dem Land die finanzielle Stabilisierung. Demzufolge verbesserten sich wesentlich — auch im Komitat Szabolcs-Szatmár — die Umstände der Bevölkerung. Auf den Gebieten des Volkswohlstandes und der Kultur sind im Herbst und im Winter 1946 auch in der Nyírség bedeutende Ergebnisse vollbracht worden. Aber zugleich verursachte im wirtschaftlichen Leben die sich im Komitat zeigende Arbeitslosigkeit ein neueres Problem. Die Kommunisten kämpften um diese Frage lösen zu können; den Ausweg sahen sie in der Planwirtschaft.

4. *Die Periode, vom Zeitpunkt der Enthüllung der Verschwörung im Jänner 1947 bis zu den Wahlen im August 1947*, charakterisiert die allgemeine Offensive und der entscheidende Sieg der Linken. Im Januar 1947 wuchs — nach dem Zermalmen der aufs ganze Land sich ausgebreiteten, reaktionären, kontrarevolutionären Verschwörung — auch im Komitat Szabolcs-Szatmár die Aktivität der von den Kommunisten geführten Linken. Innerhalb der Kleinwirtepartei — im bisherigen höchsten Stützpunkt der Reaktion — begann ein Gären. Auch in Szabolcs-Szatmár wurde die linke Gruppe der Kleinwirtepartei stärker, welche Normalisierung der Verhältnisse zu den Kommunisten wünschte. Demnach blieb als Hoffnung der Reaktion die oppositionelle, faschistische Freiheitspartei; in Szabolcs-Szatmár haben aber die organisierten Arbeiter diese oppositionelle Organisation im April—Mai 1947 zerschlagen. Im Frühling und im Sommer des Jahres 1947 verliefen nacheinander in Szabolcs-Szatmár die erfolgreichen Massenbewegungen der vereinigten linken Kräfte. Auch in den nyírséger Dörfern kräftigte sich die Bewegung des „Landesverbandes der Neubesitzer des Bodens“; die ehemaligen Großgrundbesitzer scheuten sich einen neuen Wirr-Warr zu verursachen. Die Ergebnisse der Bodenreform hat man jetzt auch in den Grundbüchern fixiert. Die wirtschaftliche Lage war ernst, die Zahl der Arbeitslosen war hoch, aber im Frühling 1947 begann eine langsame Verbesserung. Man hat wichtige Baue begonnen, bei welchen man einen Teil der Arbeitslosen beschäftigen konnte. Jetzt in dem veränderten politischen Milieu war die Möglichkeit gegeben auf die Planwirtschaft überzugehen. Der am ersten August 1947 begonnene Dreijahresplan verursachte auch im Komitat Szabolcs-Szatmár einen großen Widerhall, und im Interesse des Planes war schon Monate vorher eine wirksame Agitation im Gange. Im Sommer 1947 hat man die neuen Wahlen ausgeschrieben, in welchen die Parteien der Regierungskoalition (Kommunisten, Sozialdemokraten, Nasionale Bauernpartei, Kleinwirtepartei) gegen die reaktionären oppositionellen Parteien gemeinsam auftraten. Das Gesamtergebnis der Wahl vom 31. August brachte auch im Komitat Szabolcs-Szatmár

den Sieg der Linken; die Parteien der Koalition bekamen 172 Tausend Stimmen, während die oppositionellen Rechten 117 Tausend Stimmen erwarben.

Die großen Erfolge der Linken, zwischen dem November 1945 und dem August 1947 entstanden in einem harten Kampf. Der entscheidende Faktor des Erfolges war auch in Szabolcs-Szatmár: die richtige Politik der kommunistischen Partei. Die Organe der Ungarischen Kommunistischen Partei stützten sich auch hier getrost auf die bereiten Massen des Volkes; sie haben die Politik des Zusammenhaltens der demokratischen Kräfte richtig verwendet. Wesentliche Fehler (dogmatische und revisionistische Abweichungen) kamen nicht vor. Im Jahre 1947 hatte die Ungarische kommunistische Partei im Komitat Szabolcs-Szatmár (das in politischer Hinsicht schon nichtmehr zu den zurückgebliebenen Gebieten des Landes gehörte) im Kreise der arbeitenden Bevölkerung schon ein großes Ansehen.

L. Merényi

BAKOS FERENC A MÁTÉSZALKAI PARASZTORVOS

A néprajznak a népi gyógyászattal foglalkozó része, eddig eléggé elhanyagolt terület volt. Ennek oka többek közt, hogy igen problematikus a tárgykörnek a körülhatárolása is, valamint a kutatók többsége a természettudomány és az orvostudomány körében dolgozott s így szemléletmódjuk sokban eltér a néprajzi szemlélettől.

Hovorka-Kronfeld szerint a népi gyógyászat a nép betegségképzetének és gyógyeljárásainak összessége. Dipgen a népi gyógyítást már felosztja: tapasztalati gyógyításra (Efahrungmedizin), és varázslógyógyításra (Zaubermedizin). Jungbauer az első olyan kutató, aki nem orvosi szemmel nézi a népi gyógyászatot. Népi gyógyításon a varázsló gyógyítást érti, mely nem a tapasztalatból, a mindennapi életből indul ki, hanem feltételez egy egészben, vagy részben érzékelhető túlvilágot. A betegség és túlvilág, a feltételezett természetfeletti erők közt kapcsolatot áll fenn, így a védekezés módja, varázslással kikerülni a betegséget, vagy varázsszerekkel a meglévő betegségeket meggyógyítani. Szendrei idevágó tanulmánya magvát szintén a természetfeletti erőkkel való gyógyítás adja, viszont keveset foglalkozik a nép tapasztalati gyógyító eljárásaival. Berde Károly azt bizonygatja, hogy a népi gyógyítás alapja a hit, anyaga valami ősi hagyománytömeg, ami a tudományos értelemben vett bizonyítást nem állja ki, de erre az ő hívei közt nem is szorul. Vajkai az első néprajzi szemléletű kutató, aki rögvést észreveszi, hogy az addigi kutatások során elszigetelten vizsgálták a népi gyógyászat kérdését és nem adtak egész képet erről a területről. Hangsúlyozza, hogy a valóságban nincsenek különálló jelenségek, minden összefügg egymással; tapasztalat és természetfeletti erők hatalma a nép szemléletében minden élesebb határvonal nélkül folyik össze. A mesemondók, énekesek, faragók, himzők mellett a paraszti társadalomban nagyhírű gyógyítók is vannak. Ahogyan egy jó mesemondónak terjedelmes meseanyaga van, ugyanúgy ezen nagyhírű gyógyítóknak is megvan a maguk anyaga. Ahogyan a mese területén vannak egy-egy ember tudását rögzítő gyűjtések, úgy szükséges, hogy a népi gyógyítás területén is végezzünk hasonló gyűjtéseket. Már csak azért is, mert a múltban egy-egy nagyhírű gyógyító, javas, parasztorvos híre több vármegye határán túlnyúlt. Ezek tevékenységét a néprajz figyelemmel kíséri. Jungbauer több típusukat különbözteti meg, akik a népi orvosi hagyományok hordozói és továbbhagyományozói. Egyik legfontosabb típusuk az ún. varázsló orvos, aki a betegségek gyógyítását mágikus úton végzi, leginkább ráimádkozással.

Ilyen parasztorvos volt Mátészalkán Bakos Ferenc (XXV.t.1—2.). Életének és gyógyító tevékenységének, praktikájának a tanulmányozásához 1952 őszen kezdtem hozzá, és 1956 őszeig folytattam. Ezen négy esztendő alatt számos alkalommal kikérdeztem, elmondattam vele életét, tanulmányoztam

eljárásait. A gyűjtést megkönnyítette, hogy Bakos Ferencet gyermekkoromtól kezdve jól ismertem s így bizalommal volt irányomban, és az is, hogy egy alanyhoz voltam kötve. Így az itt közölt anyag egy ember szinte teljes tudásanyaga. A gyűjtés feldolgozásával már 1957-ben elkészültem, sajnos azonban bizonyos okok miatt publikálni nem volt módomban — az első példánya el is veszett a kéziratomnak —, s így igen értékes felvételeim is elvesztek. Közben 1962-ben Bakos Ferenc is meghalt s ma már múzeumba illő háza és udvara is az enyészet martaléka lett. Temetése nem mindennapi esemény volt Mátészalkán. Papot nem engedett magához, meghagyta, hogy csak az állatai kísérhetik utolsó útjára. Kétkerekű számárfogatú kordélyán, melyen évtizedeken keresztül járta a környező tanyákat és falvakat, egy kis cigánylány vitte ki a temetőbe, koporsónak szánt deszkaládában. A temető felé bandukolva kecskék kísérték a kordét. A Vasvári Pál utcában a koporsó lefordult a kordélyról. Nagy ügyel-bajjal helyezte vissza a távolból bámuló utcabeli tömegeből néhány ember. „Nem tud nyugodni” — súgtak össze az asszonyok. A kis cigánylány temetés után minden holmit eladott a házaló rongy- és vasgyűjtőknek, s így tégelyei, üvegei, szerszámjai, edényei az ócskavastelepre kerültek.

*

Az idegen, ha belép Bakos Ferenc házába, azonnal érzi, nem közönséges emberrel van dolga. Háza táján a legnagyobb rendetlenségben ócska fazekak, csontok, rongyok, mindenféle, mások által már nem használt szerszámok sokasága tornyosul. A gyógyító elmondása szerint erre neki mindre szüksége van, mivel soha nem tudja, mikor melyiknek veszi hasznát. Nála mindennek helye van, legyen az bármi.

A házába belépve meglepődik az ember. Hirtelen nem is tudja felfogni, hova jutott, csak mikor a homályt kezdi kissé a szeme megszokni, akkor látja, hogy egy olyan java ember házába került, ahol többszáz tégelyben és üvegben gyógyfüvekből és más anyagokból készült orvosságok sorakoznak a falak mentén körben a polcokon. A szűk 4×4 méteres szobában egy régi kredenc, középen egy rozzant tűzhely — ősi *csikóspór* — maradványa, a balsarokban szalma-vacok, rajta szakadozott kecskebőrök takaró gyanánt, a jobb sarokban pedig Fáni nevű szamara rágódik az eléje dobott csutkaizéken. Annaira primitív körülmények között él, hogy az állatok is vele egy fedél alatt élnek (szamár, nyulak, baromfi stb). Szóbeszéd közben említi, hogy nagyon jól megérteti magát az állatokkal, mindegyikkel külön-külön beszélget, azok meg is értik, mivel ahogyan mondja, az állat úgy ért, mint az ember. Hiszi és vallja, hogy az ő állatai beszélnek hozzá, elmondják panaszukat, örömeiket az elcsendesült késő éjszakában. Beszélgetésünk folyamán megvallja, tudja, hogy az emberek gyógyítónak tartják, sőt ezt hiszi is magáról. Most akar építeni egy olyan lakást, ahol a hozzá érkező „nehéz beteget” elszállásolja, kezeli, kenegeti egészen a felgyógyulásig. Elmondja, hogy többször volt már kellemetlensége a község orvosaival, hatóságokkal, idézték számtalanszor a bírósághoz, régen a csendőrök is háborgatták, de végül mindig sikerült magát tisztáznia, mivel pénzt soha nem fogadott el szolgálataiért. Hosszas unszólásra kezd bele élete történetébe, megjegyyezve, ahhoz hasonló regényekben sem találni, olyannyira nyomorúságos és viszontagságos volt.

Szatmár megyében, Kocsordon 1891-ben a Katona-végen „két foggal”

születtem, — kezdi. Apja „minden munkás” volt. Emellett gyógyfüvek szedgetésével, orvosságnak való készítésével, gyógyítással is foglalkozott. Fiát nyolc éves korától kezdve tanítgatja a füvek ismeretére, használatára, alkalmazására. Előbb csak a szárogatásnál, a porrá való őrölnél alkalmazza, később már az eltevést is rábízza. Tíz éves korában már együtt jár apjával a lápra — Ecsedi lap — füveket szedni s ettől kezdve mint segítséget a betegekhez is magával viszi. Járják a környék tanyáit, falvait, úttalan utakon, erdő-kön, mezőkön keresztül. Ebben az időben — emlékezik — nem volt ennyi patika meg kórház, mint ma, így a beteget szekéren, nagy-nagy törődés közben vitték Nagykárolyba, esetleg Debrecenbe. Bizony ilyen hatalmas utat nem szívesen vállaltak magukra a hozzátartozók, de nem egyszer maga a beteg is inkább elpusztult, mintsem rázassa magát a feneketlen utakon. Egy-egy orvosdoktor héthatarban sem találtak, így nagy keletje volt minden olyan embernek, aki csak valamicskét is értett a számtalan nyavalyához, emberi betegséghez. Messze földről, a harmadik-negyedik faluból is felkeresték az olyan embert és magukkal vitték pár napra, akinek az a híre támadt, hogy imával, füvekkel, meg miegyébbel orvosolni tudja a szenvedő beteget.

A gyógyító apja is Kocsordon született, ott is nevelkedett, majd innen kerülnek Mátészalkára. Apja kétszer nősült, sokat vándorolt, míg végül végérvényesen megmaradt Mátészalkán. Apját nagyobb hírű gyógyítónak tartotta, hisz azt is megérezte, ha rossz szándékkal jöttek hozzá, beszél. Megérezte a rosszat, „amit én már nem örököltem tőle” — panasolja. Őseiről azt beszél, hogy azok szántóvető, de főleg orvoskodó emberek voltak. Rokonai legtöbbszörre Kocsordon élnek s őt úgy emlegetik, mint a „hóbortos Feri”-t.

Nagyon korán, már ötéves korában feladják az iskolába lógósnak. Így mire iskolaköteles lesz, már bukdácsolva eligazodik a számok és a betűk világában. Vézna, erősen hajlotthátú, ballábára bicegő fiúcska volt, de élesesű, jó emlékezőtehetséggel. Társai kinézik maguk közül fogyatékosága miatt s így lesz félrehúzódo, inkább a felnőttek társaságát kereső, koravén gyerek. Hat osztályt végzett Tóth Imre tanító „keze alatt”. Sokat jár tanítójával temetésekre.

Ahogy kikerül az iskolából, munka után lát. Sokfelé hányódik. Volt pásztor, húzlaló béres, kocsis, majd ipari pályára lép, inaskodik mint cipész, tímár, később gépkarbantartó lesz a bőrvelyi kendergyárban, de belekóstol a bádogos és lakatos mesterségekbe is. Valami nagy-nagy vágyakozás élt benne, szeretett volna mindenféle mesterséget és tudományt elsajátítani. Egyebek közt két esztendeig az egyik nagykárolyi gyógyszertárban is dolgozik, ahol az volt a feladata, hogy mosogassa az üvegeket és a gyógyfüveket kezelje. Itt tanulja meg, hogy mindenre rá kell írni a nevet és ezt később odahaza a lakásán a maga praktikájában is alkalmazza. Ezután a szolgálat után hazakerül Mátészalkára, ahol elszegődik egy Vida nevezetű törvényszéki orvosszakértő mellé kisegítőnek. Boncolásoknál segédkezik.

Már fiatal korában nagy vonzalma volt az állatok iránt, különösen szerette a lovakat. Így évekig kocsiskodik mint „fijákeres” az egyik gazdánál, de „parádés kocsis” is volt hosszú ideig. Azért is szerette ezt a foglalkozást, mert a lovakat nemcsak gondozza, hanem orvosolja is. Gazdái szeretik, mivel nagyon vigyázott a kezére adott lovakra. Parádés lovaival sokat utazgatott az országban, vásárookra hordta a kupeceket és kereskedőket. A vásárokon gyógyított is, a többi fuvarosok hozzá hordták az útközben megbetegedett, vagy meghuzatott jószágokat. Volt olyan idő is, beszél, amikor „észre sem vet-

tem, hogy már elszökött a nap”, mivel sok jószágot hoztak napközben, amit mind meg kellett nézni. Sokan keresték fel ilyen alkalmakkor egy-egy jó tanácsért is. Úgy ismerték ekkor, mint gyógyító fuvarost. Gyógyította a vásárokról hazafelé hajtott állatokat is, melyek útközben megbetegedtek. A fuvaros gazdák ragaszkodtak hozzá és jól is fizették, mivel szerette ápolni a jószágait. A fuvarosgazdától egy Réder Márton nevezetű gazdálkodóhoz került ismét kocsisnak, ahol a kezén négy ló volt és gyógyította emellett a gazda egész állatállományát. „... vagy ahon jószág vót a kezemen, ott én vótam a jószág orvosa is”-bizonygatja. Volt egy ládikája, melyben mindenféle orvosságok voltak, s ezt magával vitte oda, ahova megfogadták.

A gyógyítási tevékenysége párosul egy sor formassággal. Erről szavai tanúskodnak leginkább: „Mikor megáldoztam 12 éves koromban, akkor apám egy nagy fehér kötőt adott nekem és azt mondta, fiam, ha eszed lesz, ebből holtodig meg fogsz élni.” Így lett a kötő gyógyító műveleteinek elmaradhatatlan kelléke. A kötő jobb felső sarkában három kereszt van. Az egyik piros, a másik fehér, a harmadik fekete. A piros a vért jelképezi, a fehér az ártatlanságot, míg a fekete a gonosz betegséget magyarázza. Három hatalmas zseb is terpeszkedik rajta, melyben számtalan szer van.

A különböző mesterségek tanulatása után sem maradt meg egy helyben, hanem elment a *zsirosi lápra* (az ecsedi láp Tyukod felőli részét hívják így) summás aratónak. Itt majdnem ezren arattak. Ide is magával vitte patikai felszerelését, ahol szúrást, vágást, meg másegyéb betegségeket is gyógyított. Az aratás befejezése után Budapesten próbál szerencsét. Itt építkezéseknél dolgozik, mint fuvaros. Egy félév után hazajön és visszamegy a kendergyárba. Itt sem sokáig marad, egy idő után házat vásárol Nagyecsedben és oda költözik. Ezt a helyet nem kedveli, mivel ősszel sárba lehet fulladni. Ekkor határozza el, hogy házat ott eladja és Mátészalkán telepszik meg végérvényesen.

21 éves korában megnősül, feleségül vette Nagy Zsuzsanna nevű leányt. Ebből a házasságból egy gyermek születik, aki hamarosan meghal. Együtt járnak feleségével dolgozni, summásnak is együtt mennek. Házassága nem szerencsés, mivel nem értik meg egymást, így hamarosan elválnak. Ismét megnősül. Ekkor egy „aranybányás” lányát veszi feleségül, ebből a házasságból három gyermeke marad, melyből ma csak egy él. A második felesége 1923-ban meghal. Nem sokáig bírja asszony nélkül s így harmadszor is megnősül. Ez az asszony mindenhez ért, együtt jár vele gyógyítani a tanyákra és a környékre is. Nagyon jól megértik egymást, ez is meghal 1940-ben. Azóta magánosan éldegél.

A református vallásban született. Elmondása szerint azonban ez a vallás nem elégíti ki. Emellett még minden olyan vallásnak híve, mely meghonosított Mátészalkán. A három nagyobbban, katolikus, — római és görög — református, baptista vallásnak híve. Ez azt jelenti, hogy mindhárom vallás templomában gyón, áldoz, illetve úrvacsorát vesz. Vasárnaponként háromszor megy templomba. Délelőtt a két katolikus templomban imádkozik, délután a református és baptista gyülekezetet keresi fel. A vasárnap mellett a szombati napot is megünnepli. Ekkor nem főz, nem dolgozik, csak gyógyítani jár. Imáiban fellelhető valamennyi vallás nyoma. Végeredményben senki nem tudja, hogy milyen hitű. Böjtöl, Szűz Máriához imádkozik, nehéz beteg esetén mindig ad egy-egy csekélyke összeget a Szent Antal perselyébe. A betegek hozzátartozóit is felkéri, hogy a gyógyulás érdekében szintén adakozza-

nak. A betegségek gyógyításához mindig „Isten segítségét” kéri. „Én csak Isten után tudok gyógyítani” — mondogatja. A vallásos szertartásoknak igen nagy szerepet tulajdonít, sok esetben a gyógyulást is ebben látja.

Magát parasztorvosnak tartja. Gyakran használja ezt a kifejezést, a falubeliek is így hívják, illetve ma már csúfolják. „Az utca és a falubeliek doktorbácsinak hívnak, ha megyek valamerre, utánam kiabálnak, hogy hova megyen doktor bácsi” emlegeti. Ez is mutatja, hogy a falu köztudatában — ha már mostanában mosolyogva is mondják — úgy él, mint gyógyító ember. Gyógyító tevékenysége folyamán nagy segítséget jelent számára az írás használata. „Ha írást nem tudnék, nem bírnék boldogulni, mert nekem a kezemen ezer meg ezer üveg van, azt mind meg kell írni, mert az mind meg van bárcázva, mert csak így tudom, hogy mi van benne” — mondja. Mindig töri valamin a fejét, ami eszébe villan azt feljegyzi. Ez leginkább éjszakai álmatlansága idején gyakori nála. Éjjel egy kis méceses pislákol mellette, soha nem alszik sötétben. Igen nagyszámú feljegyzés van a birtokában. Ezek a megfigyelések kiterjednek az égbolt változásaira, a természet alakulására, a szántóföldek változására, az emberek természetére, ezenkívül számtalan más egyéb dologra. Sok ajándékot kap az emberektől. Nagyobb ünnepek alkalmával használt ruhát, cipőt, tüzelőt, élelmet hordanak neki. Van úgy, hogy ünnepi kalácsból egy zsákkal is összegyűlik nála.

Amint említettem, gyógyítással kora gyermekségétől foglalkozik. Ekkor kezdi apja tanítgatni, előbb csak segédkezik, majd egyre járatosabb lesz a füvek ismeretében is. Ez a gyógyító hajlam végigvonul fiatalságán, inasévein, de csak akkor bontakozik ki teljesen, mikor önálló ember lesz. Ekkor kezd önállóan a vidék szétszórt tanyáira járni. (Fehértag, Vágóháza, Hermántag, Dobosi báró-tag, Tisza tanyája stb.) Ide olyan dolgokat vitt magával, amire a tanyákon az embereknek szükségük volt. Vitt különféle fűszerféléket, háztartási eszközöket, gyermekjátékokat és nem utolsósorban gyógyszereket. Nem pénzért, hanem élelmiszerért adta el holmiját. Járás-keelését így beszéli el: „Minden ház kelincset megfogdostam, bementem és jelentettem, hogy mit hoztam és mi van nálam. Mondtam, hogy amire szükség van, azt vehetnek tőlem. Ha láttam, hogy az ágyban beteg fekszik, akkor megkérdeztem, hogy ki az. Mondták, hogy a gazdasszony, vagy az ura, vagy gyerek. Mondtam ilyenkor, mért nem gyógyíttatják? Erre leginkább azt válaszolták, hogy *nézették* már, de nem ért semmit. Ekkor én azt mondtam, mondják el, hogyan történt a baj, közben kapesoltam fejben és mondtam, hogy ezen lehet segíteni, Isten segítségével. Ragaszkodtak hozzám erre a szóra mindjárt. Velem volt a kis patikám, elővettem, elkészítettem az orvosságot és beadtam. Addig nem jöttem el a háztól, míg meg nem gyógyult a beteg.” Volt olyan eset is, hogy fürdőt kellett csinálni a betegnek. Ilyenkor egy nagy *boroshordóban* végeztem el. A betegháznaknál elláttak mindenféle jóval, mindig megrakodva jöttem haza.”

Az idők folyamán a tanyák közti távolság, a rossz közlekedési utak mindjobban megszűnnek s így a civilizáció, egyre inkább behatol ezekre a területekre is. A tanyák népe ma már leginkább hivatásos orvoshoz fordul. A házalás folytán a környék megismerte — ha ma igénybe veszik — leginkább a lakásán keresik fel. Ha házához jön a beteg, élelmet is hozni kell magával mindkettőjük számára. Van rá eset, hogy több napig is magánál tart betegeket.

Gyógyítási fogásai közé tartozik az is, hogy az utcán figyelni az embereket és ha látja, hogy valakinek fáj a gyomra, vagy feje, odamegy és magakészítette

orvosságot ajánl fel. Téli estéken felkeresi a társas összejöveteleket és ott fogfájás ellen kínál fel orvosságot. Olyan beteghez, akit egyszer már operáltak, semmi pénzért nem nyúlna hozzá. Azt tartja ugyanis, hogy akit egyszer már operáltak, az úgyis meg fog halni és ha ő hozzányúlna, neki tulajdonítanák a halálesetet. Igen sok háziasszonynak hord különböző füveket, kenőcsöket. A hozzáérkező beteget töviről hegyre kikérdezi, betegsége, családja, anyagi körülményei stb. felől.

Feljegyzései közt keresgélve több olyanra akadok, melyen a hozzáérkező beteg adatait, betegségét jegyzi fel. Ezekből néhányat érdemes megemlíteni. Szó szerint közlöm az alábbiakat:

„Tóth Géza Vetés község, 1951. augusztus 15-én, 15 éves leánygyermekét kikezeltem odapisilésből és pokolhólyagból.”

„Pócsi Mátészalka, vasutas. Lábszár vastag-hús sebét kikezeltem. A doktorok elvágással ijesztgették.”

„Lőrinc Sándor helyben. 1952. április 16-án délután 4 órakor ellett a kecskéje. Elvégeztem a feladatomat, burokban ellett a kecske.”

„Katona Sándor Gergelyi. 1952. márciusban kezeltem 9 éves gyermekét bőrkiütés ellen.”

„Garda Gergely helyben. 1952. januártól februárig kikezeltem egy 14 éves fiúgyermekét, aki 11 évig folyt 5 seben, kilökte a nyíregyházi és a szalkai kórház. Isten segítségével kikezeltem.”

„Abauj megye Kishuta, Miskolc felé, egy bádogos és egy gyári munkás jött hozzám kezelésre.”

„1953. január, kedd, egy tyukodi ember jelentkezett rontás betegséggel, szív-fájás, máj-fájás, daganat. Orvosságot kért, kapott is, kezelésben részesült.”

A betegségek keletkezését Isten büntetésének tartja. Szerinte „az Isten rámérí” a betegséget az emberekre. Ezenkívül *rontással* is beteggé lehet tenni valakit, de utcán leginkább *Keresztútban* is fel lehet szedni számtalan nyavalyát — mondja.

Elgondolása szerint „a betegségek az embereknek a talpából is eredhetnek, mivel a talpában olyan erek vannak, melyek a szívvel vannak összeköttetésben, így ha a talpunk meghűl, elkészülhetünk a legrosszabbra. Ha a talpában elvág az ember egy eret, elfolyik a vére” — állítja. A hűlés is számtalan betegségnek a kezdeményezője. A várandós anyának legjobban ettől kell vigyáznia, — hangoztatja. Különösen vélekedik a tüdőbetegek tüdőtöméséről is. „Ha a tüdejét tömök valakinek, ez hasonlít az olyan krumplibokorhoz, melyet megherélnek, vagy az olyan órához, melyben a hajszálrugót megpiszkálják. Lehet rajta segíteni, de tökéletes már soha nem lesz” — állítja. Ez ellen azt ajánlja, ha ki van melegedve valaki, addig ne igyon vizet, míg egy karéj kenyeret meg nem eszik. A várandós anyákat úton-útfélen figyelmezteti, óvja. Ugyanis ha az ilyen anyára dobnak valamit, akkor az a gyermekén is örökösen meg fog látszani. Meséli, hogy az egyik utcabeli embernek a lapockáján egy egér látható. Ez onnan ered, hogy mikor az anyja teherben volt vele, a férje játékból egy egeret dobott hozzá. Állítja, hogy minden emberben féreg lakozik, mely mikor meghal, akkor szaporodik el benne. Az emberek fogában is férget sejt, mikor ez rágja magát, akkor fáj a fog” — bizonygatja.

A gyógyhatású növényeket, füveket, a gyógyító közvetlen környezetéből, (udvara) a környékről, (faluja határa) és távolabbi tájakról (Kraszna-, Szamos-, Tur-mente) szerzi be. A ritka vízi vagy lápi növényeket a fenti folyók

morotváiból, vagy az Ecsedi-láp környékén gyűjti. Az év bizonyos szakai-
ban — május, június, július — hosszabb gyűjtőútra szánja el magát. Felpakol
kétkerekű számárfogatos szekerére és nyakába veszi a vidéket. Visz magával
a magakészítette gyógyszerekből, gondosan kezelt füvekből, növényekből s
útközben, ahol megszáll, kerülőknél, csőszöknél, útöröknél, tanyákon, viszon-
zásul gyógyítgat. Ezek segítségével felkutatja azokat a helyeket, ahol a szá-
mára szükséges növényeket, füveket megtalálja. Hasznos tanácsokkal látja
el házigazdáit s felhívja a figyelmet a környéken található gyógyhatású anya-
gokra s azok elraktározására is buzdít.

Így a számára szükséges anyagokat lényegében a fent említett három
helyről szerzi. Udvarában olyan növényeket szedegél, mely mindenütt ta-
lálható — vadszéknél, fodormenta stb. —

Faluja határában azokat a növényeket gyűjti, melyek azon a részen
ismeretesek — búzavirág, anyarozs stb. — A „Feketéről” — a kotus, lápos
határt nevezik így Mátészalka határában a Kraszna csatorna felőli részen —
szerzi a lápi, vagy vízi növényeket, — gólyahír, vízililiom stb. — Ezeket leg-
inkább tőben vágja le a levél és a szár meghagyásával. Az egybetartozókat
zsákokban csömöszöli, vagy a szekér derekába rakja. Bőrből és marhahólyag-
ból készült tarisznyában gyűjti az olyan növényi anyagokat, melyeknek csak
leveleit szedi meg. A hazafelé való szállításnál ügyel arra, hogy „kincsei” eső-
t ne kapjanak, ugyanis az eső nem használ a megszedett növényeknek, füvek-
nek — mondja.

Ezen alkalmakkor nemcsak növényeket gyűjt, hanem számos mezei
apróbb állatokat is összefogdos. Így kerül sor a Szent György nap előtt fogott
kígyóra, csúszóra is, melyet a Tisza, Szamos mocsaras, csalitos partjain fog-
dos össze. A kígyót csak *csiptettyűvel* lehet fogni. A csiptettyű 2—3 méter
hosszú bot, melynek az eleje 30—40 cm-re be van hasítva. A hasítékba fape-
cek van elhelyezve, erre pedig zsineg erősítve. A kígyó rendszeren a napon alszik.
Mikor zajt hall, feltartja a fejét. Ekkor a gyógyító odamegy, a bot széthasított
részét fölértartva, a pecket a zsineg segítségével hirtelen kirántja, így a kígyó
teste beleszorul a hasítékba. Így hagyja aztán napszálltaig, amikor a fejet
lemetszi és egy porcelán tégelybe elteszi, a törzset pedig hosszában felvágja,
a belső részét eldobja, miután a zsiradékát megszedte. Ekkor a folyó vízében
tisztára mossa, majd kiakasztja száradni. Minden kígyó megfogásához külön
csiptettyűt használ. A szárítást, ha napfényes idő van, ott a helyszínen végzi,
ha ez nem lehetséges, akkor valamelyik tanya kemencéjében. A napon való
szárítás jobb, mint a kemencében történő, mivel a kemencében inkább megsül,
míg a napon leginkább megaszalódik. A napon két hétig is eltart a szárogatás.
Csodálatos látványt nyújthat, mikor egy-egy félreeső fűzesben, emberektől
távol, két egymás melletti fához erősített zsinegen hosszú sorban lógnak a
száradásra váró kígyótestek. Miután tökéletesen megszáradt, mozsárban vagy
paprikadarálón pornak őröli. A port úgyszintén porcelán tégelybe rakja.

Ezzel egyidőben gyűjti a szükséges *nadály* (pióca) mennyiséget is. Ezeket
vízzel telt üvegekben tartja. A fogás úgy történik, hogy nadrágja szárát fel-
gyűrve belegázol a sekély vízbe, ahol a piócák ráragadnak a lábaszárára.
Ekkor kijön a vízből és sótt hint rájuk, vagy levizeli őket, ezek lehullanak s
ekkor belerakja az üvegbe valamennyit. Az üvegben a vizet naponként cseréli,
fedő gyanánt marhahólyag szolgál.

A gyógyfüvek szárítása szintén napon történik. Az egészben hazaszállí-
tott növények leveleit, virágait, otthon leszedi és kerek lemezekeken szárítja.

A szárítás napos időben két hétig is eltart, ha azonban változó az időjárás, több hétig is elhúzódik. Száradás idején a növényeket többször forgatni kell az egyenletes száradás miatt. Akkor tökéletes a száradás, ha tapintásra szétmállik, porlik. A gyógyanyagok gyűjtésénél jelentős az állati zsírok és egyéb anyagok megszerzése is. A disznóháját a hentesektől, a kecske- és juhaggyút a juhászoktól a házinyúl háját a maga állományából szerzi. Ha a környéken szamarat vágnak, azonnal odasiet és összeszedi a hulladékot, de kér a zsírjából, májából, elkéri a tőgyet stb.-t. A környék vadászait, vincellérjeit személyesen ismeri és ezektől szerzi be a meglőtt vagy hurokkal megfogott állatok részeit, zsiradékát (vadnyúlhájj, fácánkővér stb). Ezeket az embereket évente bizonyos időszakokban meglátogatja és akkor szedi össze a számára félre rakott holmikat. Ilyen utak alkalmával 20—30 évvel ezelőtt szülész nő hiányában a tanyákon előforduló szüléseknél is segédkezett. Volt rá eset, hogy téli időben hetekig távol volt. Az ilyen utakról rendszerint élelemmel meg rakodva tért vissza. Ma már ezek a gyűjtési módok mindjobban elmaradnak. Régi ismerősei elhalnak, a fiatalabb generáció pedig már nem igényli segítségét.

Bakos Ferenc gyógyító praktikájában lépten-nyomon szerepel az „égi gyöngyharmat” (közönséges harmat). A harmatot tavasztól késő őszig szedi rendszeresen. A megszedett harmatnak különös jelentőséget tulajdonít. Elmondása szerint ez a harmat az égből hull, minden piszoktól, szennytól mentes és ezért legalkalmasabb a gyógyításra. A harmatot úgy gyűjti, hogy a kertjében vetett búzáról egy rajta végighúzatott *abrosszal* leszedi. Ezt különböző edényekben gyűjti. Ezen kívül bőharmatú reggeleken kimegy a határba és egy tiszta *abrosszal* végigsepri a vetéseket, és mikor ez már facsaró víz, belecsavarja a magával hozott 5—6 literes uborkásüvegbe. Szerinte a harmatnak többek közt az a jó tulajdonsága, hogy nem poshad meg és nem nyálkásodik. Az így teleszedett üvegeket aztán szorosan leköti marhahólyaggal. Az égi gyöngyharmatot majdnem minden gyógyszer készítésénél felhasználja. Hasonló tulajdonsága van a templomi szentelt víznek is, melyet úgyszintén hasonló módon tartalékol. Rontás ellen az égi gyöngyharmat és a szenteltvíz keverékét használja. Ha „nehéz idő” (vihár, fergeteg) van odakinn, akkor loccsant a tűzbe is belőle, hogy csendesedjen meg az idő.

A gyógyító által készült gyógyporok növényekből, állati és vegyi anyagokból készülnek. Előállítási módjuk a következő: a növényeket szárítás után egy tiszta ruhán kézzel összetöri, majd fátolszítán átszitalja és tejszűrőn átszűri. Ekkor a por már hasonlít a „nullás liszthez”. Ezt a lisztfinomságú port aztán kis tasakokban üétrakja. Ezt a munkát egy gyűszű segítségével végzi, így mindegyik tasakba egyforma adag kerül. A csomagolás után ráírja a tasakokra tartalmukat. A kenőcsöket úgy készíti, hogy a különböző gyógynövényporokat valamilyen zsiradékkal összekeveri. Ha a keverés nem gondos, az orvosság könnyen megromlik. Kenőcseinek rendszerint kellemes illatuk van, mivel székfűport is kever hozzájuk. Ezeket a kenőcsöket porcelántégelyekben, vagy bádogdobozokban helyezi el, légmentesen lezárva. Kenőcsök készítésénél használ még napraforgó olajat, tökmag- és újabban ricinus olajat is.

Gyógyító tevékenysége elmaradhatatlan kellékei a szerszámok és a különböző segédanyagok. A növények kiásásánál törött kaszából, vagy fogazott élű sarlóból készült kést alkalmaz, hajnali harmatszedéskor fehér abroszt. A növények szállításához, tárolásához, különféle zsákokat, tarisznyákat, edénye-

ket, bőrből és marhahólyagból készült tartókat szed elő. Szárításnál többfajta tepsit, szitát, rostát, fémlemez és harisnyaszárát használ. A növényi részek finomításánál többféle szitát kerít elő. A gumós-, vagy gyökeres növényeket különböző reszelőkön reszeli meg. Paprikadarálólval őrli a szárított szamárkörmöt, tógyet stb. A porok egyenlő elosztása — mint már említettem — gyűszűk segítségével történik. A cseppfolyós anyagokat különböző nagyságú tölcéserek segítségével szortírozza. A kanalas orvosságok beadására 20—30 darab kávéskanal szolgál. Ezek mind ezüst kanalak, melyet a próba is igazol. Egy doboz fehér gyolcs-darab kötözőanyagként szolgál. Orvosi gyakorlatból lekerült műszerek is találhatóak nála. Foghúzó, ollók stb. A foghúzót apjától örökölte. Apja szorgalmasan húzogatta a rossz fogakat. Fia már nem húz, de az idegeket kiöli a fájós fogból. A sebek felvágásához három borotvát használ. Birtokában van még néhány szemcseppentő, egy lázmérő, és egy méhfecskendő (irrigátor). Egy tiszta kendőt az előtte levő kötény zsebében tart kéztörlnőnek. A kendőit mindig ott mosatja, ahol gyógyít. A padláson a kakasülőben egy pár mankót is találunk. Ezt olyan embereknek szokta kölcsönözni, akiknek a lába fáj. A falon felakasztva csüng öt darab irrigátor, bennük szappan, beöntéshez előkészítve. A gyógyszereit a lakásában a földtől kb. 1,5 m magasságban, falak mentén körben, polcokon helyezi el. Ezenkívül a mennyezetbe vert szegekről és a gerendákra felerősített tartókról is számtalan kisebb-nagyobb tarisznya lóg le, melyben úgyszintén gyógyító anyagai kapnak helyet. A tűzhely felett is van két polc, ezen őrzi azokat a „szereket”, melyeket különösen óv a nedvességtől. A házban csak a már feldolgozott gyógyanyagait tartja. A „nyersanyagokat” a padláson és a háza két oldalán kiálló gerendák végéin felkötve őrzi. Szerinte a legtöbb gyógyszert évente ki kell cserélni, ezért minden esztendőben újra és újra szedi növényeit és ezekkel frissíti készletét. Gyógyszerei tisztaságára is ügyel. Leginkább üvegekben, vagy tégelyekben kapnak helyet, melyeket gondosan lekötöz mint a háziasszonyok a befőttes üvegeket. A dobozokban elrakott szereket pedig úgy óvja a portól, szennytól, hogy egy másik nagyobb dobozba teszi. A gyógyszereket jelöli. Úgynevezett „*bárcákat*” készít, melyeket vagy ráragaszt az üvegre, tégelyre, vagy leginkább belül helyezi el. Ezek a felírások tartalmazák a dátumot, a gyógyszer összetételét, valamint alkalmazási módját.

Betegségek és gyógyításuk

Bélpoklos ember

A bélpoklosság „az Istentől egy nagy csapás”. Az ilyen ember háromszor annyit eszik, mint más. „Ilyen betegségben van ez a Kópis Gyula, meg a Cinevégen a nagy veresképű favágó.” A bélpoklos embert böjt fogadással és szentelt *preszkúrával* (a görögkatolikusoknál áldozáskor használt kenyér) kevert égi gyöngyharmatos orvossággal lehet gyógyítani.

Csecsfájás

Ha valakinek megdagad, akkor keserűlapuból kell kenetet csinálni és azzal borogatni. Ólomecetes ruhával való borogatás is hatásos. Ha kisebesegett, akkor kígyófejjel visszafelé háromszor körül kell kerekíteni a sebes részt miközben ezt kell mondani: ahogyan ez a kígyó kimúlt a világból, úgy múljon el ez a seb is.

Csúz

Mondják reumának, de főleg köszvénynek. Ennek gyógyszere a Szent György nap előtt fogott kígyó pora. Ezt a port sajtalan disznózsírban fel kell törni és a beteg részt ezzel kengetni. Lehet a port teában is itatni a beteggel. Viszont ezt úgy kell csinálni, hogy ne tudjon róla. „A harmadik feleségem is reumás vót, szálanként nyelte a szárított csúszót, mint a kolbászt”.

Ebagos gyermek

A teherben levő anyának tilos szőrös állatra nézni, vagy azt ütlegetni, mert ilyen esetben szőrös gyermeke születik. „Csak az Isten tudja, miért születik így. Gyógyfüvekkel lehet fűrosztani, ettől aztán meggyógyul.”

Fehérfolyás

Leginkább nőknél szokott előfordulni, főleg asszonyoknál. Ezt úgy szokás gyógyítani, hogy a tyúktojást meg kell hagyni *peteráknak*, (a két végén feltört és üresen hagyott tojáshéjat nevezik így) mikor jól kiszáradt, fel kell őrölni nulláspornak és papírtasakokban elcsomagolni. Ha ilyen beteg van, akkor ezt a port bele kell főzni hársfalevél és pemetefű főzetébe és ezt kell itatni a beteggel.

Férfinék megtelik a melle

A férfiak, ha szoptatós asszony meleg helyére ülnek, rendszerint megkapják ezt a betegséget. Gyógyítani az alábbi módon lehet: el kell menni oda, ahol megkapták, és bevizelni az ajtón úgy, hogy ne vegyék észre. A másik módja az, ha ráfeji a fájós melléből egy karéj megpirított kenyérre a tejszerű vizet, és azt egy kutyának odadobja.

Gyomorfájás

A gyomorfájós betegnek ezerjófüvet (*Centaurium vulgare*) kell megfőzni és ennek a levét inni. Ez nagyon keserű orvosság, ezért utána egy kockacukrot kell elszopogatnia. A másik módja: a földre kell köpni, azt háromszor körberíteni és utána bekapni.

Igézés

Ha erős nézésű ember ránéz a gyermekekre, megigézi. Ez olyan embereknél fordul elő, akiknek a szemöldökük összenőtt. Úgy lehet a kisgyerekeket megóvni az igézés ellen, hogy piros szalagot kötnek a bal lábára. A megigézett gyermeknek *szenesvizet* szokás csinálni. Ezt úgy készítik, hogy kilenc égő paraszt kivesznek a tűzből és beleszámolják egy kis vízzel telt csuporkába visszafelé — sem kilenc, sem nyolc stb. Ha ezek a széndarabkák lemennek a víz fenekére, valóban *megrontották, szemmel verték* a gyermeket. A megigézett gyermeket ezzel a szenesvízzel meg kell mosogatni a szeme táján, majd a vizet az ajtó sarkába hátrafelé visszás kézről kiönteni.

Nyomorék gyermek

Az állapotos asszony, ha valamilyen nyomorék koldust megnéz, vagy valamilyen nyomorék ember kezét, lábát megcsodálja, nyomorék gyermeke születik. Az ilyen nyomorék gyermeket a *körmenetek* (egyházi) alkalmával felállított szentelt sátrakba elhelyezett füvekkel kell füstölni.

Ótvar

Nem szabad gyógyítani, magától el szokott múlni. Ha gyógyítják, akkor a szemére megy a betegnek és vagy meghal, vagy megvakul. Egyedül szentelt vízzel szabad mosogatni.

Papfalat

Hidegleléstől vagy gyomorrontástól lehet megkapni. Azt szokták mondani, „Ellopta a paptól a tepertőt” vagy „tyúkseggi nőtt a szájára”. Úgy lehet gyógyítani, hogy gabonavirággal fel kell füstölni a sebes részt, miközben a Miatyánkot háromszor el kell mondani.

Pattanásos ember

A pattanásos arcot márciusi hóvízzel, szőlőlével, szentelt vízzel szokás mosogatni. Ezenkívül székfülével is lehet mosogatni.

Pokolhólyag

„Tiszta tút meg cérnát tartok erre a célra. Ezzel keresztet szoktam varrni a hólyagba. Mikor kifakad, akácvirág kenőccsel kell kengetni.”

Rák

Ez több helyen előadhatja magát, gyakori a szájon és a gyomorban. Ha a belső részben van valakinek a rák, akkor az élő rákot meg kell fogni, megölni, a szemét kivenni, megszáritani, pornak feldolgozni és teában beadni. Ha külső részen van, akkor a port fel kell keverni égigyöngyharmattal, szenteltvízzel, disznózsírral s az így kapott kenőccsel kell kengetni a beteg részt.

Részegség

Ha valaki a mezőn vagy az utcán pálinkát talál és azt megissza, részegessé válik. A részegség gyógyítása úgy történik, hogy a halott ember koponyáját meg kell finom apróra törni és ezt megitatni teában a részegessel, miközben ezt mondja az orvosság beadója: „ahogyan ez a holt ember nem iszik már, úgy ne igyon ez az élő sem”. Az ilyen koponyát a temetőből szokás szedni.

Rontás, ráolvasás, ima

Figyelemkeltő Bakos Ferencnek a rontással szemben elfoglalt álláspontja. Maga nem foglalkozik vele, de több védekező eljárást ismer, tanácsol ellene. Maga is fél a rontástól, melyet bizonyít az alábbi eset: „Egy asszony-

tól az utcán kaptam egy nagy házikenyeret meg egy jókora darab füstölt szalonnát. Soha életemben addig nem láttam az asszonyt. Így vonakodva mertem csak elfogadni, gondolván, hátha meg akar rontani, vagy valami nyavalyát rám akar ruházni. Később tudtam meg, hogy azért cselekedte ezt, mert az apja nem tudott nyugodni a földbe, mivel életében végtelenül fukar, zsugori ember volt. Így akarták hozzátartozói jóvátenni földi vétkeit”. A rontástól való félelmében a keresztútban semmiféle tárgyat vagy holmit nem vesz fel. Fiatal korában, ha lányos háznál megkínálták, először egy keveset a földre loccsantott titokban. Az utcán korán reggel talált tárgy is leginkább rontó erejű — állítja. Az alábbi eset is ezt igazolja: „Veress Menyus egy szép kis *penecilus* kést talált egy reggel az utcán — felvette — másnapra a keze egészen a hónaljáig tele lett kelésekkel. Annyi vót rajta, hogy hamarosan behótt”. A másik eset: „Ari Pista télen kiment havat seperni az utcára. A hóban talált egy fél kesztyűt. Felvette, gondolván, jó lesz havat seperni. Attul kezdve a keze meg mindene teli lett sebekkel. Míg el nem lökte, nem gyógyult meg”. Ha a *kispulyának* a szája fáj, akkor csinálnak három bábut. Ezekkel külön-külön háromszor megkerékítik a fájós részt, és utána kiteszik a keresztútra. Aki felveszi vagy bele lép, az kapja meg a betegséget. A rontást a gyógyító szerint a boszorkányok végzik. Leginkább férfiakat szokás a lányokhoz hozzárontani. A fiút az ördög viszi a lányhoz. Ezen úgy lehet segíteni a gyógyító szerint, hogy „a férfinak éjszaka, mikor a lány alszik, szépen csendben meg kell lopnia a lány kötője madzagját, hónaljszörít, piszkát, vackát és egy kis bokszos katulya fedélbe kell rakni, ezután el kell égetni az alábbi szavak kíséretében: „ahogyan megégnek ezek a kurvaszerelékek, úgy felejtsem el én is.” Elmondása szerint ezt a módszert a börvelyi kendergyárban tanulta egy román barátjától. Az egyik asszonynak, akinek nagyon fájt a foga, az alábbiakat tanácsolta: Újholdkor menjen ki az udvarra és erősen nézzen a Holdra. Majd ezeket mondja. Az újság haladjon, a fájásom meg szaladjon. Ezután háromszor mondja azt, hogy hu, hu, hu. Az egész műveletet háromszor kell megcsinálni. Mielőtt a hozzáérkezett beteg gyógyításához fogna, *kulcspróbát* végez. Ezt az alábbi módon teszi. A református zoltárjába (református énekeskönyvébe) beköt egy kulcsot oda, ahol a „Te benned bízunk” kezdetű zoltár van. Ezután átköti egy zsineggel, melynek két hosszú szárát hagy. A két szárát a két *neveletlen* ujjára akasztja és ezen szavakat mormolja: „szerelmes Szent Péterem és Szent Pálom, mondd meg nekem, hogy meggyógyul-e az én betegem?” Ha a zoltár megfordul a kulccsal, a beteg sorsa is megfordul, vallja a gyógyító. Böjtfogadással is segít elmulasztani a betegséget. Nagybeteg ember, ha kilenc kedden egymás után böjtöt fogad és azt meg is tartja, meggyógyul. Ezt úgy kell csinálni, hogy már hétfő estétől kezdve nem szabad enni másnap estig, míg három csillagot meg nem pillant az égen. A böjt alatt még a nyálat sem szabad lenyelni. A fele idő letelte után már érzi a beteg, hogy kezd javulni, azonban ha abbahagyja, ismét visszaesik. A böjtnek nemcsak gyógyító, hanem vészthozó szerepe is van. Ha valakire ráböjtölnek kilenc héten keresztül, azt megfogja.

Imával is sokat lehet segíteni a beteg. A gyógyító imáiba mindig belefoglalja betegeit. A búcsúknak nem tulajdonít Bakos Ferenc különösebb jelentőséget. Betegeit nem küldi búcsúkra. Hiszi azt, hogy a búcsúkon egyes emberek meggyógyulnak, de maga sem jár ilyen célból ezekre az alkalmakra.

Rossz sírás

A felsíró, vagy felriadó gyermeknek szentelt vizet szokás a feje alá tenni, vagy a szájába cukros vizet csepegtetni.

Szamárhurutos, samárköhögős gyermek

Az ilyen beteget az orvosok olyan helyre küldik, ahol nagy fenyesek vannak. Meg lehet azonban gyógyítani enélkül is a következő módon: „Reggel napfeljötté előtt az anya kezéből átveszem a gyermeket a samár hasa alatt kétszer, miközben ezt mondom: nincsen nekem sem aranyam, sem gyémántom, de a názáreti Úr jézus Krisztus nevében gyógyulj meg, te kis gyermek. Ezután szentelt samárbőrrel felfüstölöm. Ezt háromszor kell megcsinálni”. Mikor a piacon szénát szoktam kaparni, velem van a Fáni samaram is. Ilyenkor kérdezik az emberek, van-e samártejem? A gyermeküknek kellene, mivel samárköhögésben van. Ilyenkor elhívom magamhoz az illetőt és adok neki. Emellett samárlépet is adok neki.

Szemárpa

A szemhéjon terem. Megtelik, majd kifakad. Szentelt vízzel kell mosogatni. Ha meglátja az ember valakinek a szemén, ezeket a varázsszavakat kell mondania:

árpa, árpa lekaszállak,
fehér lú seggibe zárlak.

Szemfájás

A gazdaasszony, ha meszeli a padlást és a mennyezetről a szemébe esik valami, akkor *rákszemet* kell a szemhéj alá tenni és az kihajtja, ami benne van. A fájós szemet borogatni kell szőlőlével (metszéskor a venyigéből kicsépegető lé), de lehet párgolni székfűvel, vagy ebből a léből csepegtetni kell a szembe. Ha gyenge vagy csipás valakinek a szeme, akkor arany vagy ezüst fülbevalót kell azon az oldalon hordani, amelyiken a szem fáj.

Vérszegénység

Szép piros almákat tele kell szúrkálni vasszegekkel. Így kell hagyni három napig, majd a szegeket kiszedni és az almákat megetetni a beteggel. A másik módja az, ha egy liter borba úgyszintén drótszegeket teszünk, majd pár nap után kiszedjük és a bort megitatjuk a beteggel.

Zabola

A zabola a száj sarkában szokott megjelenni. Ezt leginkább női kombiné kifordított aljával szokták erősen megtörölgetni, melytől elmúlik. Ha gyermek fésűt vesz a szájába, vagy ha mélyen alszik valaki és a nyál kicsordul a szájaszélén, akkor szokott ez a betegség megjelenni. Lehet még gyógyítani gabonavirág porával is, melyet rá kell szórní.

Ágybavizelés

Ez attól van, hogy valaki nagyon mélyen alvó és nem veszi észre magát. „Vannak olyan házastársak, akik emiatt elválnak. Az ágybavizelés orvossága: az egeret belestől meg kell szárítani, a szőrét le kell perzselni, majd megőrölni „nullás pornak” és ezt a port teában beadni a betegnek.

Árpa a szemén

Az árpa magától is megéri és akkor kifakad. Rá kell imádkozni az Úrjézus imádságát is.

Bogarak a fülben

Ha a bolha belebujik valakinek a fülébe, akkor vizet, de ha van, égi gyöngyharmatot kell belecsepegtetni és utána oldalt feküdni. Ha a mezőn százlábú (Barna százlábú: *L. forficatus*) mászik bele a fülbe, hasonló módon járunk el.

Bolhásság

Ha sok bolha van az ágyban, a lepedő alá diófa levelet kell szórni, vagy a patikából hozott bolhaport hinteni.

Bőrkenényedés

Szépen ki kell vágdalni. Ha van fonnyadt disznózsír, akkor azzal kell kenegetni, melybe szalicilt is keverni kell.

Csecsbimbó repedés

Kékkövet — rézgálicot — meg kell törni, azután finoman átszitálni majd tejfelben feltörni és ezzel kenegetni a repedést.

Csömör

A legjobb egy kis pezsgőt — szódabikarbónát — bevenni.

Darázsfészek

„Tiszta zsilettel, vagy beretvával egy keresztet vágok benne és ekkor kinyomom a vógyit. Ezután hypermangános vízzel megmosom, majd virágpороkból készült kenőcsökkel kezelgetem.”

Égés

Meszes vizet, vagy olajat kell az égett részre önteni, lehet még ecettel is dörzsölni.

Fagyás

A fagyos részre édeskáposztát, vagy savanyúkáposztát kell tenni. Lehet még fokhagymával is dörzsölgetni. Ezenkívül lábvizet kell csinálni, amibe fehéreperfa levelet szokás belefőzni. Ebben meg kell áztatni a betegnek a lábát, de utána nem szabad kiönteni, hanem ismét felmelegíteni és még háromszor úgyszintén kiáztatni.

Fájós láb, kar

A fájós részt szénamurvával vagy nadály-gyökérrel (Nadálytő; *Symphytum officinale.*) kell párgolni.

Fejtetvesség

Ez ellen barátport vagy kénesőt szoktunk használni.

Felretten a gyermek álmából

Ilyenkor számlárlépet kell szerezni, ezt megtörni apróra, átszitálni, majd finom port égi gyöngyharmatban kanalas orvosságként beadni.

Fogfájás

„Fogat nem húzok, mivel hallottam, hogy foghúzásba már volt, aki belehalt. Pedig foghúzóm is van, melyet apámtól örököltem. Ha lyukas és fáj, *temjént* kell rá tenni. A lyukas fogba a legjobb *lúcseppet* (gyógyszertári koromolaj) egy kis vattával beledugni. Ettől elmúlik a fájás.

Farzsába

Az ilyen betegnek nehéz terheket kell emelgetni. A fájós részt szalmiákszesszel kell kenegetni.

Fülfájás

Egy tejesköcsögben vizet kell forralni, majd székfűt kell beletenni, lekötni és mikor már erősen párolog, a fájós fület rá kell csalogatni. Így hamarosan rendbe jön a beteg. Lehet a fülbe is csepegtetni ebből a léből.

Fürdő készítése

15—20 évvel ezelőtt igen sokszor készített fürdőt a gyógyító betegeknek. Leginkább a vesebántalmakban, meghülésben szenvedők részére alkalmazta a fürdőt. A fürdő készítése az alábbi módon történt. Egy ölnyi petrezselyemlevelet egy fazékban össze kellett főzni hársfalevéllel. Mikor a tűzön már jól *felrottyant*, le kellett venni és egy liternyi jó forrón üvegbe tölteni, és dunna alá rejteni. A megmaradó levét erre a célra készült nagy fakádba töltötték, melynek még légmentesen zárható teteje is volt. A beteget ebbe a kádba ültették bele, lehetőleg amilyen forrón csak elbírt a fürdővizet.

Mikor erősen izzadni kezdett benne a beteg, a dunna alól elővették a melegen tartott levet és megittatták vele. A víz mikor kezdett hűlni a beteg alatt, kivették, őt lepedőbe göngyölték és dunnák közé fektették. Így gyógyították azokat a betegeket, akikről már az orvosok is lemondtak.

Gennyes, nagy seb

A gennyes nagy sebeket tiszta ruhára kent tejjel és olajjal kell borogatni.

Golyva

Farkasalmafa levelének a főzetével kell borogatni.

Gyermek nem tud aludni

Ilyenkor zöld mákgubót meg kell főzni teának és ezt itatni a gyermekkel.

Gyomorégés

Egy evőkanál pezsgőt kell bevenni és ettől elmúlik.

Hajhullás

Akinek hullik a haja, annak petróleumban kell rendszeresen mosogatni. Ez a színét is meghozza, vastagítja és a hullást is megszünteti.

Hasmenés

Hasmenés ellen vadgesztenye porát össze kell keverni sóskaberke (Mezei sóska: *Rumex acetosa*) porával, majd egy kis timsót kell beletenni és ezt adni a betegnek.

A hideglelés orvossága a gabonavirág. „A gabona száráról lehúzó a virágot, majd összeszedem, megszáritom és megőrölöm”. Ezt porban égi gyöngyharmattal keverve kell a betegnek adni.

Himlő

Gyermekeknél szokott leginkább előfordulni, ez a *kecskehimlő*. Jó meleg forralt bort kell adni a himlős gyermeknek, de a borba még szenteltvizet és búzakorpát is kell keverni. Van még az ún. *vereshimlő*. Itt vigyázni kell, hogy a beteg ne vakarja, mert így *hozzávet*. A türelmetlenül vakaródzó kezét le kell kötni. Az elvakart himlő helyén gödör marad. A ragyásképző emberek mind a himlőtől lettek olyanok. Ezt is a fentiekhez hasonlóan kell gyógyítani.

Ízszugorodás

Ha az ember lábában vagy karjában az erek „összezsugorodnak” vagy érzéketlenné válnak, akkor ínnyújtó fűvet (*Gratiola officinalis*) kell rá főzni. Azon a részen, ahol az inak össze vannak csomókásodva, párgolni kell az ínnyújtó fű meleg gőzével.

Izzadás

Ha izzad valakinek a lábujja közi, vagy a hónalja, fehéreperfa levelet (*Morus alba*) kell rá főzni és ezzel mosogatni.

Kolera

A kolerás embernek sok pálinkát kell inni. Lehetőleg tiszta szeszt.

Köszvény

A köszvényesnek fürdőt kell készíteni. A fürdővízben *csúszóport*, *gólyaport*, *tövískesdísznó* porát, meg csilántot kell tenni. Mikor a vízben ezek már tökéletesen összefőttek, ki kell szedni, és amilyen forrón a beteg csak bírja, bele kell ültetni. Ha hül alatta a víz, ki kell venni, lepedőbe csavarni és dunna közé tenni. Ezt naponként ismételni kell, míg meg nem gyógyul a beteg.

Lábfájás

„A Csorba gyermek mondta, hogy az apjának fáj a lába. Mivel az orvosok már összevagdalták, így nehéz volt helyrehozni. Pócsi vasutas lába is *brantnak* indult. A felesége eljött hozzám és kért, hogy segítsek az urán, mivel az orvosok már lemondtak róla Elmentem és megvizsgáltam. A bokája olyan fekete vót, mint a buba. Az vót az első szavam, vizet és szappant kérek. Megvizsgáltam a sebet és utána hazajöttem. Itthon felpakoltam a kézipatikámat és úgy mentem vissza. Miután megkezeltem a sebet, a beteg jobban érezte magát. Ezután még három hónapig jártam oda, míg végérvényesen rendbe jött. Az orvosok elrontják a sebet, mivel olyan orvosságot tesznek rá, amelytől méginkább fáj.

Meggyül a pálinka valakiben

Az ilyen emberrel tejet kell itatni, szorultság esetén, ha más nincs, bele kell vizelni a szájába.

Nátha

Sós lábvizet kell csinálni a betegnek és utána szalamiákszeszt szagoltatni vele. Ezenkívül erős *fodormenta* teát (Házi *fodormenta*. *Mentha spicata*) kell csinálni. Az is használ, ha egy meggyújtott és füstölgő rongy felé csalogatjuk a náthás ember orrát, hogy szívja fel a füstöt.

Nyakfájás

Négy-öt nadályt kell a homlokba vagy a *nyakcsübe* — a tarkó alá — ragasztani, és ezek kiszívják a rossz vért.

Rossz vér

Akinek rossz vére van, vagy valahol nyilallik az oldala, tarkója, háta, annak köpüt kell rakatni. Ez úgy történik, hogy a fájós részre borotvával keresztet kell vágni, majd egy melegített decis poharat a vágásra borítani, hogy a levegő ne menjen a pohár alá. Így a rossz vér kikerül. Mikor a poharat leveszik, hipermangános vízzel megmossák a sebet. Szokás négy öt köpüt is rakni egyszerre. Aki ezt megszokja, minden évben rárakatja.

Rühes ember

A rühes embert az alábbi módon lehet gyógyítani. Kreolint vízbe úgy kell elkeverni, hogy az tejszínű legyen. Ezután vereshagymát kell belevágni és kénport belekeverni. Ezzel kell kenegetni a rühes ember bőrét.

Sárgaság

A betegség gyógyítására az alábbi tanácsot adja Bakos Ferenc. Kisütés után a forró kenyeret az ágyba a dunna alá kell tenni. A kenyér jól melegíti az ágyat. Ekkor a sárgaságos gyermeket bele kell fektetni és ott hagyni addig, amíg jól ki nem izzad. Ezután ki kell venni és egy másik ágyba fektetni, ahol szintén jól be kell takargatni. A sárgaság másik gyógyítási módja a következő: Szerezni kell kilenc tetűt, kilenc egyforma nevű embertől, azokat megölni, megőrölni és porba beadni. Történhet a gyógyítás úgyis, hogy kilenc gombócban kilenc élő tetűt megégetnek a sárgasággal.

Sömörög

Meg kell lesni, mikor túr a földben a vakondok. Oda kell menni lopakodva és egy kapával kikapálni. A kikapált állatnak a fejét oda kell verni a kapanyélhez. Ekkor a vér kicsেpeg az orrából. Ez a friss vér elmulasztja a sömörögöt. A kicsörgő vért meg is lehet szedni, ezután eltenni, majd később fel lehet használni.

Szemhályog

Ennek a gyógyítása a következő: Kagylóhéjat (Folyamkagyló: U: tumidus Zelebori) meg kell szárítani, majd megőrölni, ezután finomra megsítálni, ezt összekeverni cukorporral és ezt a keveréket vékony üvegcsőből a beteg szemébe fújni. Ha lehet szerezni varangyos békát, akkor annak a hási alatti bőrt is bele kell keverni a porba, ez méginkább hasznos. Ez a keverék lemarja a hályogot a szemről. A gyógyító a lovaknál ezt az eljárást többször sikeresen alkalmazta.

Szemölcs

A szemölcsös kézre vakondok vérét kell kenni és ettől elmúlik.

Szívбай

A szívбайos betegeknél olyan szivart kell készíteni, amelybe a do-

hánnal együtt apróra vágott csudafalevelet (*Ricinus communis*) is kevernek. Ezt kell szívnia. A másik mód: a szamar ágyékát karikára kell vágni, majd megőrölni és ezt a port adni a betegnek.

Szorulás

Akinek szorulása van, egy kanál ricinust, egy kanál olajat, meg egy fél kanál keserűsöt kell égigyöngyharmatban beadni.

Szűrés, vágás

Elsősorban ki kell mosni hipermangános vízzel, ezután farkasalmafa levelének (*Aristolochia Clemetatis*) a porából kenőcsöt kell készíteni és ezzel borogatni. Ha erősebb kenőcs szükséges, akkor még egérfarkkórót (*Myosurus minimus*) is keverni kell hozzá.

Torokfájás

Timsós vízzel kell gargarizálni és meleg hamut rákötni.

Törés az ember sarkán

A fájdalmas törésre a legjobb az ember „büdös piszka”. A jó forró marhaganéj is használ.

Tüdőbaj

A tüdőbaj ellen az alábbi orvosságot lehet készíteni: Egy 6—7 literes cserépfazékban zab- és búzakupát kell odatenni a tűzhelyre. Erre égi gyöngyharmatot kell önteni, majd zellert kell még beletenni és ezután jól összefőzni ciberének. Mikor elkészült, le kell húzni a tűzhely hátuljára és ott tartani állandóan langyosan. Ha a beteg megszomjazik, ebből kell innia. Mikor a leve már elfogy, ismét tölteni kell rá és ez jól megerjed, megposhad. Egészen kellemes savanykás íze lesz. Ezt kell hónapokon keresztül inni a betegnek, melytől meggyógyul.

Tyúkszem

A vakondokot meg kell ölni, megszáritani, majd megdarálni, apró finom port készíteni belőle, ezt sajttalan zsírban felkeverni és ezzel kenni a tyúkszemet.

Ujjunkat ha megszúrjuk

Ilyenkor egy jó erős vékony zsineget kell ujjunk tövére tekerni és ezt szépen végig csavarni szorosán egészen az ujj hegyéig. Míg ezt csináljuk, a rossz vér kicsepeg belőle.

Vadszőr

Az ilyen késhegyre kell venni és kitépni. Ez zsenirozza a szemet belülről.

Vérbaj

A vérbajt leginkább úgy kaphatja meg az ember, hogy „érintkezés közben megzavarják”. A következőképpen lehet gyógyítani: Egy literes üvegbe sört kell tenni, a sörbe krétát tördelni, majd jól bedugaszolni és el-
ásni olyan trágyadombba, amelyik már régóta össze van rakva, és a trágya ezalatt jól kiérett. Itt kell hagyni 3—4 napig, ezután kivenni és ezt itatni a beteggel.

Vérfolyás

Ez nagyon csúnya betegség, ha elhanyagolják, hónapokon, éveken keresztül folyik. Az ilyen betegnek meleg fürdőt kell készíteni. A fürdővízbe *szarkalábot* (*Consolida regalis*) kell belefőzni. Ebbe a fürdővízbe bele kell ültetni a beteget, lehetőleg úgy kell csinálni, hogy amennyire csak állja a beteg, fel kell melegíteni a vizet. Ezenkívül a beteg cipőjének a talpbélése alá csempészni kell ebből a szarkalábból úgy, hogy ne tudjon róla.

Vérhas

Az ilyen betegnek állandó hasmenése van. Ilyen esetben egy tengeri-
szemnyi timsót kell lassan elszopogatni. Valamint *vadgesztenye* (*Aesculus hippocastanum*) és *sóskaberke* (Mezei sóska: *Rumex acetosa*) port kávé-
kanállal égi gyöngyharmatban szedegetni.

Vérző seb

Ha valaki megvágja a kezét és folyik a vére, akkor meszet kell kaparni a falról és ezt pókhálóval együtt a sebre kötni.

Vesebaj

Arról lehet felismerni, hogy a beteg vizelete zavaros, sárga. Ezen is fürdővel lehet segíteni. A fürdővízbe zellert meg zöldség levelet kell belefőzni. Majd a beteget bele kell ültetni, mikor már jól kiizzadt a melegvízben, kivenni és a vese tájra rákötni a fürdővíz alján levő zeller- és zöldséglevél maradékot. Ezután meleg dunna közé kell bújtatni.

Veszettkutya marás

Ha valakit megmar a veszettkutya, akkor kilenc darab kőrishogarat meg kell törni pornak és ezt beadni a betegnek.

Vizelet megindítása

Ha valaki nem tud vizelni, akkor medveszőlő bogyót (*Aretostaphylos uvaursi*) kell teának megfőzni és azt itatni vele.

Vízeres láb

A vízeres lábat jól be kell fáslizni. Esténként mosogatni kell szentelt székfülében.

A gyógynövények alkalmazása

Akácvirág (Fehér akác: *Robinia pseudacacia*)

Köhögéstől igen jó, meg kell főzni teának. Jó még gyomorfájás ellen is. Ilyenkor ezerjófűvel együtt kell megfőzni teának.

Bodzalevél (*Sambucus ebulus*)

Köhögés ellen kell teának főzni.

Búzaliszt (*Triticum aestivum*)

A búzalisztet meg kell főzni édestejben olyanra, mint a puliszkát. Majd jó forrón egy tiszta fehér ruhára rátenni és így ráborítani a darázsfsziszekre. Ez érlel, szív, fakaszt.

Búzakorpa (*Triticum aestivum*)

Szép, nagyszemű búzát meg kell darálni, majd a darából a korpát kiszitálni, ezt össze kell keverni hasonló eljárással készített zabkorpával. A keveréket jól fel kell főzni tiszta vízben, s mikor már lehült, azt itatni a tüdőbajossal.

Büdöskű virág (*Conium maculatum*)

A бүdöskű virág porát meg kell törni és ezt a port rühkenőcsben használni.

Dinnyehéj (*Colocynthis Citrullus*)

A dinnyehajat meg kell szárítani, majd korpával felkeverni és olyan jószágoknak adni, mely nehezen hagyja el a poklát.

Cukorborsó (*Pisum sativum*)

A levét és az indáját meg kell jól cukrozni és hasfájós gyermeknek adni.

Csudafalevél (*Datura stramonium*)

Két rész dohány, egy rész csudafalevél megfőzve égi gyöngyharmatban, kanalas orvossággént nagyon alkalmas tüdőasztmás fulladásos betegnek. Egy rész dohány, két rész csudafalevél megfőzve kanalas orvosságnak gyenge szívű embernek orvosság. A csudafa levelet a szívbeteg embernek meg kell vagdálni mint a dohányt, szivart készíteni belőle és ezt füstölni.

Diófalevél (*Juglans regia*)

A napon meg kell szárítani, majd megőrölni és finomra kiszitálni. A port aztán lehet ostyába, vagy teának érelmeszesedéssel betegnek adni.

Egérfarkkóró (*Myosurus minimus*)

Ha valaki megvágja a kezét, vagy lábát, ezenkívül seb van rajta valahol, egérfarkkórót fel kell törni sajttal zsírban és ezt a pépet tiszta ruhára kell tenni és ráborítani a sebre. Ha erősebb kenőcsre van szükség, akkor farkasalmafa-levelet is keverni kell hozzá.

Ezerédesfű (*Dictamnus albus*)

Az ezerédes fűvet meg kell szedni, majd megszáritani. Ezután finom pornak elkészíteni. Gyomorhajos betegnek kitűnő orvosság.

Ezerjófű (*Centaurium vulgare*)

Az ezerjófűvet meg kell főzni égi gyöngyharmatban és ezt a levet itatni kell az olyan beteggel, akinek állandóan gyomorfájása van.

Édeskáposzta (*Brassica elongata*)

A földeken ősszel össze kell szedni a fagyos káposztaleveleket, és ezzel borogatni a fagyos lábát.

Farkasalmafa-level (*Aristolochia Clematitis*)

A farkasalmafa levelét augusztusban kell szedni. Ekkor már megérett rajta az alma és ilyenkor van ereje. Később már nem olyan jó. A levélből port kell készíteni és a porból pedig kenőcsöket. Sebekre lehet alkalmazni. „Egyszer a szamaram fara tele volt féreggel és erősen gennyes is volt. Ezzel kezeltem ki.”

Fehéreperfa-level (*Morus alba*)

A fehéreperfa leveléből lábvizet kell készíteni jó forróra. Mikor kiázatta a fagyos lábát benne valaki, nem szabad kiönteni, hanem még többször meg kell ismételn az áztatást. Ha valakinek a hónalja vagy a lábujja köze izzad, akkor a fehéreperfa levelét meg kell főzni vízben és ebben mosogatni.

Fokhagyma (*Allium sativum*)

A fagyos lábát nagyon jó fokhagymával bedörzsölni.

Fülfű (*Sempervivum tectorum*)

Akinek fáj a füle, ezt a fülfűvet kell neki megfőzni és szemcseppentővel a fülbe cseppenteni, majd a fület párgolni kell a gőzében. A párgolás után a fül szépen kipucolódik és meggyógyul. Ezt a fűvet temetőekben sírokon, meg nádfedeles házak tetéjén lehet találni.

Fehérliliom (*Lilium candidum*)

A fehérliliom sebre való. Ez érlel, fakaszt és szív. Lehet használni porban, kanalasnak vagy kenőcsnek.

Fehérmályva (*Althaea officinalis*)

Tejben meg kell főzni és sebre igen alkalmas. Ha terhes asszony issza elmegy a gyerek tőle. A fehérmályvaport módosítani lehet lúporral, -Lycoperdon perlatum — mely kitűnő orvosság gyermekelhajtás ellen.

Földi tök (*Bryonia alba*)

Jó forrón rá kell kötni a nyakgugára és ez meggyógyítja.

Hársfa (*Tilia argentea*)

A hársfaport pemetefűvel együtt összefőzni teának és ezt itatni az olyan nővel, akinek fehérfolyása van.

Házi fodormenta (*Mentha spicata*)

Megfázás ellen kitűnő ovosság. Teát kell készíteni belőle jó erősre.

Jázmínviráglevél (*Philadelphus coronarius*)

A bőrkiütéses láb és kéz mosogatására készített öblögető vízben vagy fürdővízben használják.

Gabonavirág (*Claviceps purpurea*)

Hidegleléses betegnek kell beadni ostyában.

Ínnyújtófű (*Gratiola officinalis*)

Ha az ín össze van kucorodva valakinek a kezében vagy a lábában, akkor ezt kell rá főzni, melyet jó forrón kell rátenni a beteg részre.

Keserűlapu (*Plantago lanceolata*)

Ha fáj a melle akár nőnek, akár férfinak, akkor ebből kell kenőcsöt készíteni és ezzel kenetetni.

Komlóvirág (*Humulus Lupulus*)

Komlóval süített kenyeret kell enni a gyomorhajos embernek.

Lúfodormenta (*Mentha longifolia*)

Az ember reumás részeit kell az ebből készült fürdővízben áztatgatni.

Lúfing (*Lycoperdon perlatum*)

A gyógyuló sebre szokás tenni, meggyorsítja a gyógyulást. Csak az egészen érett a jó.

Madársóska (Rumex Acetosa)

Ha a kisgyermeknek bélhurutja van, ezt kell neki adni porban vagy kanalasban.

Mákgubó (Papaver somniferum)

A zöld mákgubót meg kell szedni, megdarálni és teának megfőzni. Ez jó altatószer a sírós kisgyermeknek.

Medveszőlőbogyó (Aretostaphylos uva-ursi)

Ha valakinek eláll a vizelete, medveszőlőbogyóból készült teát kell neki adni.

Papvirág (Matricaria chamomika)

Sebkenőcsök közé lehet keverni. Ezenkívül fürdővízbe is igen jó.

Petrezselyempor (Petroselinum hortense)

Vesebajosoknak teát kell készíteni belőle. Ezenkívül fürdővízbe is használják.

Porcsfű (Portulaca oleracea)

Az olyan beteget, akit gyakran kiráz a hideg, ezzel lehet gyógyítani. Ostyában kell beadni.

Piros tulipán (Tulipa silvestris)

Az Úrnapi szentelt tulipánt sebmosogatószerekre szokás használni.

Picsirti gomba (Psalliota xanthoderma)

Akinek gombás a feje, ebből kenőcsöt kell csinálni és azzal kengetni.

Rózsalevél (Rosa canina)

Az Úrnapi rózsalevél, mely meg van szentelve, sebmosásra jó.

Sárga virág (Agrimoniae eupatoria)

Ha sárgaságban van valaki, ebből kell port készíteni és a betegnek ostyában beadni.

Szarkaláb (Consolida regalis)

Ezt vérfolyásos beteg fürdőjébe szokták belefőzni.

Szederfű (*Rubus caesius*)

Hólyaghurut és fejfájás ellen szokás használni.

Székfű (*Matricaria chamomilla*)

A vízeres lábat szentelt székfűlével kell mosogatni. A beteg, gyulladással szemgolyót is ebben kell mosogatni.

Szederlevél (*Morus alba*)

Erős megfázáskor teának megfőzve sokat használ.

Orgonalevél (*Syringa vulgaris*)

Az Úrnapra szentelt orgonalevél bőrkiütés ellen fürdővízben igen jó.

Szentelt pálmaág (*Salix alba*)

Állandóan tartani kell a háznál, ugyanis ha nehéz idő van odakinn, akkor egy darabkát a tűzre kell vetni belőle. Melegfürdőbe is lehet belőle tenni.

Tormavirágpor (*Armoracia rusticana*)

Tüdőbajosnak, asztmásnak, fulladásos betegnek porban, ostyában beadva orvosság.

Tök csúcsa (*Cucurbita melanosperma*)

Ennek a pora hideglelésnél jó orvosság.

Tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*)

A tüdőfűvet összefűzve búza- és zabkorpával szokás adni a *heptikás* betegnek.

Tyúkszemirtó virág (*Adonis vernalis*)

A tyúkszem sebgyökéréhez hasonlít a pogácsája. A tyúkszemet, mely a lábujj kontyán van, ki kell vágni és ebből a növényből kenőcsöt kell készíteni, egy tiszta ruhára rákenni és ezzel borogatni.

Diófalevél (*Juglans regia*)

Érelmeszesedés ellen teának meg kell főzni és ezt inni.

Utilapu (*Plantago indica*)

Sebre igen jó, ezenkívül darázsfészekre is alkalmas. Érel, fakaszt, szív.

Vad szentjánoskenyér (*Gleditsia triacanthos*)

Vadzsírban feltörve sebre igen jó.

Vereshagyma (*Allium cepa*)

A vereshagymát megvagdalva a rühkenőcsbe kell keverni.

Vércseppes keserűfű (*Hypochoeris maculata*)

A sebekre készülő kenőcsökbe igen jó ebből is tenni.

Virágos pokolfű (*Lactuca virosa*)

Ezt is a sebekre készülő kenőcsökbe kell tenni.

Zab (*Avena sativa*)

A tüdőbaj elleni italba használják.

Zellerfű (*Apium graveolens*)

Ha erősen meghűl valaki, akkor ebből főzött teát itatnak vele.

*

Vegyí, gyógyszerári, házi szerek

Tömjén

A tömjén használatának többféle módja ismeretes. Leginkább nyílt seb kezelésére használják. A seb kezelésének megkezdése előtt meg kell füstölni szentelt tömjénnel, és csak azután kötik be.

Szalmiákszesz

Reumás kéz, láb, derék kikenésére használják. Ez abból is áll, hogy a fájós részt bekenjük és utána tenyérrel erős simító mozgást végzünk rajta. Ha valaki beszívja, elindul az orra vére. Főleg náthát gyógyítanak vele. „Ha valaki megissza, a baj veri tőle, édes tejet kell itatni az ilyennel”. Kora hajnalban, napfeljötté előtt használ az leginkább.

Vizelet

Leginkább felfázást lehet gyógyítani vele. „A bőrvelyi kendergyárban egy öreg emberrel dolgoztam együtt. Ez mikor meg volt hülve, vagy felfázott, egy findzsába belevizelt és felhörpintette. Ettől gyógyult meg mindig”.

Fülsár

Vadsömörögre kell rákenni és ez begyógyítja.

Nyál és köp

Ha megvágja valaki magát, és nincs a közelben semmi gyógyszer, akkor vegyen a tenyerébe egy csomó földet, nyálával csináljon belőle sarat és tegye a sebre. Hasznos még mandulafájás ellen is. Ha valakinek fáj a mandulája, akkor éjszaka éhnyállal jól ki kell kenegetni és ettől meggyógyul.

Kockacukor

A gyomorhajos betegnek a keserű orvosságok után szokás adni.

Sebbor

A gyermekeknél gyakori a torokfájás. Ilyen esetben a betegnek kanál-nyéllel le kell nyomni a nyelvét és belenézni a torkába. Ha az valóban meg van dagadva, akkor el kell vinni a templomba egy üveg bort, azt ott meg kell szentelni és azzal gargarizálni a beteg torkát.

Denaturált szesz (Dunáré)

A daganatokat lehet lehúzatni vele. Igen jó derékfájás ellen is. Ezzel szokták kikenni azt is, aki nehéz munkát végez és fájnak az izmai. Ha valaki megfeküdte a nyakát, szintén ezzel kenegetik. A vérző sebet fertőtleníti és elállítja a vérzést is. A gyomorfájós betegnek egy jó kortyot kell naponta inni és az használ neki. Elkészítési módja: Az üzletben vásárolt szeszt bele kell tölteni egy tálba, hirtelen meggyújtani, lefedni és cukrot égetni bele.

Kéneső

Patikában árulják. Hatalmas étvágyat csinál.

Timsó

A felfúvódott marhának timsót ricinussal kell keverni és beadni.

Preszkura

A görög templomban szokták kimenetkor osztogatni. A gyomorfájós betegnek használ.

Tövískes kutya

Meg kell szárítani, megőrölni és ezt adni teában, vagy kanalasban a köszvényes betegnek.

Gólyahús

Köszvényes, reumás betegnek való.

Vadnyúlháj

Kelésre kell rákötni, ettől kifakad és meggyógyul.

Patkányzsír

„A múltban, mikor katonákat soroztak, sokan kerestek fel, hogy csináljak velük valamit, nem akarnak katonák lenni. Ilyenkor én patkányzsírral megkentem a lábukat, melytől megdagadt és így kiszuperálták. Ezután még nyolc napig dagadt volt, de utána semmi baja nem lett. Használ a vízeres lábnak is.”

Denevér vér

A részeges emberrel denevér vért kell itatni.

Tyúk zúza

Hidegleléstől kell adni, megszáritva, porban teának.

Ostya

A gyógyszertárban vásárolja Bakos Ferenc, és ebben adja be a különböző porokat vagy készítményeket.

Sebtapasz

Rendszeresen használja sebek leragasztására.

Vatta

Sebek kötözésénél használja.

Lenmagliszt

Tejben megfőzve sebekre használja.

Ezerjófű

Gyógyszertári csomagolásban található nála.

Steril mullpólya

Kötözésekre használja.

Huszárszír

Lapostetű ellen.

Aspirin

Fejfájás ellen.

Para-aminolbenzolsulfamid

Vesefájdalom ellen tanácsolja.

Acid-Acidtylosalicil

Hidegleléstől adja.

Deseptyl tablettá

Ízületi bántalmak ellen tanácsolja.

Istopyrin

Ízületi bántalmak ellen tanácsolja.

Carbo-medicinalis

Gyomorfájáskor tanácsolja.

Sevenaletta

Szívfájós betegeknek ajánlja.

Barbamid

Fájdalom csillapító a gyógyító szerint.

Jódtinctura

Vérző sebeknél használja.

A gyógyszerertári gyógyszereket személyesen szerzi be vagy hozatja másokkal. Egy-egy gyógyszerfajtából 20—30 doboz is megakad nála. Annak ellenére, hogy ezeken rajta van a használati utasítás, nem törődik vele a gyógyító. A maga elképzelése szerint alkalmazza ezeket a gyógyszereket. Külön-külön megír minden dobozt. A dobozokra egy kis cédulácskát ragaszt, melyre előzőleg ráírta, hogy melyik gyógyszerertárból, mikor és ki hozta. Egy 1915-ös feljegyzés szerint az alábbi gyógyszerertárból szerezte be gyógyszerereit: Nagyszalonta, Nagyvárad, Arad, Debrecen, Budapest.

*

Állatgyógyítás

Ha a jószág felfúvódik

Leginkább a zöldtakarmánytól kapja meg. Ilyenkor egy vakondok túrást fel kell venni és a jószág szájába belevágni. Másik gyógy mód: húgyot, kotlóstojást, olajat, ricinust össze kell keverni és ezt a keveréket egy üvegből beleönteni a jószágba. Itt vigyázni kell, hogy meg ne füljön a jószág. Ézen

kívül még szokták a jószágot *trokározni*. Ez úgy történik, hogy a csipejére teszi a jószágnak az ember a tenyerét úgy, hogy a két ujját közben szétterpeszti. A szétterpesztett ujja közt aztán bevágja a trokárt. Ezután a trokárban levő vasvesszőt kihúzza és az így keletkezett nyíláson a beleszorult levegő kiáramlik.

Hasfájós jószág

A tehénnek, ha fáj a hasa, ekkor előlről keserűs, ricinusolaj keverékét kell beadni, miközben hátulról szappanosvizet kell beöntésként eszközölni.

Nehéz ellés

„Ha nem tud megelleni a jószág, akkor meg kell mosni a kezét, majd bezsírozni és belenyúlni, ott ki kell tapogatni a bornyú fekvését és fordítani kell rajta, ha rosszul fekszik és segíteni kell, ahogyan kéri az anyja az erőt”.

A tehén láb fájása

Farkasalmafa-levelet kell rá főzni és ezzel mosogatni.

Ha eláll a tehén kérője

Pecsenyelébe kígyót kell tenni és ezt kell a beteg jószágnak adni.

Sebes jószág

A sebet kéköves és timsós zsírral kell kengetni.

Ha a jószág torkán akad a krumpli

Ilyenkor a jószágot kötélen fel kell húzni a szekér búrfájára s így összehúzzák a torkában a krumpli.

A tehén pokla

Ha ellés után nem megy el a tehén pokla, akkor dinnyehéjat kell neki adni.

Ha fáj a marhának a szeme

Ha a bal szeme fáj, akkor ebbe a fülébe egy gatyamadzagot kell húzni és ezt minden nap húzogatni kell benne.

Kehes ló

A csudafa magját meg kell főzni és ezt adni neki.

Egér a ló nyakán

Ezt meg kell szúrni és elmúlik. Szomjúságtól lehet kapni.

Hasfájás

Ha fáj a lónak a hasa, akkor a hámfával kell húzogatni neki.

Ha eláll a ló vizelete

Ekkor petrezselyemlevelet sóba fel kell keverni, ezt vízzel módosítani és ezt itatni. A kocának vereshagymát is szokás adni.

A koca fialása

Az első fialás után a poklát el kell ásni a küszöb alá.

Ha fáj a disznó lába

Ha fáj a disznó lába, akkor a háznál egy szék lábát be kell kötni.

Férges disznó

A férget gyufaméreggel kell kipiszkálni és utána kreolinnal kenetetni.

Ha köhög a disznó

Ilyenkor büdöskűvirágot kell neki adni.

Fosos tyúk

Denaturáltszeszes vizet kell adni neki. Ezenkívül szalonnadarabokat sóban, paprikában, borsban kell forgatni és ezt megetetni vele.

*

Bakos Ferenc versbe szedett gyógymódjai:

Világéletemben segíteni volt vágyam,
Beteget nem látni sem ülve, sem ágyban,
Nem jó a szegénység s mégis annyi kába,
Kevés garasát is vivé patikába.
Bojtorján, utifű, cirok, csalán, forgó.
Olyikra ha nem is, más betegségre jó.
Mennyi nyavalyája akad az embernek,
Gyógyszert az orvosok arra ritkán lelnek.
Elviszik párnádat, földed, marhád, házad,
S ha szemére veted, bizony még ő lázad.
Azt mondja: nem isten, mit sem tud már tenni,
Ezt persze csak akkor, ha nincsen már mit venni.
Bármily koldus legyél, kiszívja a véred,
Nyögsz még egy darabig, hullaház a véged.
Boeskoros gulyások, juhászok, vén nénik,
Ezer baj gyógyszerét tarisznyával mérik.

1. Epéd hogyha beteg, egyél bőven retket,
Sót ám ne tégy rája, attól kínok lesznek.
Szalkán kórház is van, kérj ott epekövet,
Reszelj retket és azt e reszelékbe lökjed.
Meglátod, azt reggel, sohasem találod,

Fölldó hatását szájatva csodáld.

2. Ugyan e baj ellen ott van a bojtornán,
Theaként iszogasd, pisiled momentán.
3. Vészes vérszegénység, idegbaj forrása,
Tízezer közül sincs kettő gyógyulása.
Rendelnek sok arzént, ferrumot és másat,
Csak csalángyökér az, amit ki nem ásnak.
Theaként használják, piros borbán főzve,
Négy ujjod közt mit fogsz egy literre töve.
Ha ágyban feküdtél, bizton felkelsz tőle,
Öt-hat hétig használd, megmondom előre.
4. Ó, hányan szenvednek savtúltengésben,
Küszködnek, vinnognak, mint kutya a présben.
Gumicsövet nyelnek, kapnak pezsgőt bőven,
A krumpli gyógyítja, sülve a sütőben.
Használd szivacs gyanánt, beled tiszta tőle,
„Krumplipüre” nem jó, vízben van az főzve.
Amit magyarázok, jól eszedbe vegyed,
Mert a savtól sebes a gyomrod és a beled.
Gyomrodát felmarja, fekély lesz a neve,
Nem emészthet attól senkinek a bele.
Beleknek bolyhait vakolattal vonja,
Ehetsz bár táplálót, ki lesz veled tolva.
Annyira elgyengülsz, lesüllyed a gyomrod,
Napról napra gyengülsz, koporsó a gondod.
5. Ha sebek martak fel, fekélyes lett gyomrod,
Sültkrumplin olajjal lehet csak gyógyúlnod.
Hentes kézre kerülsz, ha elhanyagolod,
Öt-hat sült krumpliból, ha a bélt kinyomod.
Ennyit fogyasztván, a többit olajozd.
Sebed a sült krumpli mentesíti savtól,
Szigetelő fedőt kap az az olajtól.
Bajod így ápolva, meggyógyul majd sebed,
Ez sivár életben még örömed lehet.
6. Biz az élet sokszor úgy jár, mint a kártya,
Megesik, hogy meghül olykor a mellhártya.
Kaphatod szárazon, esetleg vizesen,
Szaladsz az orvoshoz, csapolni vitessen.
Cirokseprő magját kifőzni teának,
Egészséget szerezh hamar az magának.
Tetős evőkanál kerül egy literre,
Kaphatsz cirokmagot pénzért vagy hitelre.
Ne öntsd ki az ágyát, csináld nyakra-főre,
Egy főzéssel a mag nincsen még kifőzve.
Vért is kapsz biz ettől, meg is hízol tőle,
Öt-hat hét alatt már piros arcod bőre.
Idd reggel mint teát, egész nap mint vizet,
Ha ezt mind betartod, élted soká viszed.
7. Betyár ez az élet, sokszor idegre megy,
Ó, mennyi embernek épp a gyomrára megy.
Egyszerű tünete: rebeg gyomra szája,
Hinnéd, hogy egy lepke húzódott alája.
Mindenre dühödött vagy, szemed mint a vadnak,
Szikráznak, ha nézel, gubóid dagadnak.
Félni lehet tőled, bármi szelíd voltál,
Azt is marod mostmár, kinek udvaroltál.
Pokol ez az élet, családodé sem más,
Testvér, az élet cseppet sem pompás.
Szaladsz tudósokhoz, vizsgálgatnak egyre,

Próbareggeliznek, kérdnek töről hegyre.
 Egy sem leli bajod, dúlnak a tünetek,
 Fizethetsz százashól akár egy türeket.
 Bajod egyre mélyül, Kálló felé sietsz,
 Már előbb megírtam, gyomoridegbaj ez.
 Főzess csak puliszkát, szárazon, tengeriből,
 Vondd ki gyakran magad szokott környezetedből.
 Környezetváltozás csillapítja dühöd,
 A puliszka gyógyít, ha este-reggel gyűröd.
 Sok az arzén benne, szaporítja véred,
 Hízni fogsz hetenként, jó ha magad méred.

8. Életed ha megnyúlt tisztos öreg korban,
 Bár fiatalon is bekerülsz a sorba.
 Gyakran szédül fejed, bizonytalan lépted,
 Panaszolja ajkad: „oly gyakran szédülök,
 Ingadozó léptem, jó, ha székre ülök.”
 Sűrű lett a véred, gyöngö a folyása,
 Egyensúly idegnek nincsen locsolása.
 Kenetlen szekernek nyikorog kerekje,
 Száraz az agyad is, így jutsz szédületre,
 Öreg ereidben vérkavicsok lesznek,
 Itt az orvossága, attól széjjel esnek.
 Egyél körtét, aszaltat vagy nyerset,
 Biztos egyensúlyod hamar visszanyerted,
 Hegyek szelíd alján termett elég „dicske”
 Aszalva megkapod, forrázd kicsi vízben.
 Vagy vagdald apróra, ha nem lenne fogad,
 Ne búsulj öregem, csak szómat megfogadd.
 Nem számít, hogy ősz vagy, csak fekszel az ágyon,
 Vidám ifjon mégy még ezen a nyáron.
 Szerencsés lennél ám, ha téli körtéd lenne,
 Mert így betegséged a pokolba menne.
 Bár mindent ő szedne nem néznek az égre,
 Receptet ír a doktor, tégelyből vagy hármat,
 Találgatva szépen, hátha ez használhat.
 Ha ez nem használna, van még recept bőven,
 Ha meghalt, van paraszt, szed az a jövőben.
 Nincs szív a mellkasban, más van a bődöben,
 Levél végeztével ötlött az eszembe,
 Hány szegény embernek fájdalmas élete,
 Sosem volt zarándok, nem vágyott Rómába,
 Eltorzúl a képe, szenved reumában.
 Küldik az orvosok Pöstyén, Szoboszlóra,
 Bár tarisznyájában nincsen aranyóra.
 Aki okos fickó, agyalágya benő,
 Tudja, hogy gyógyszer bármifajta fenyő...
 Kínok ellen adok jó tanácsot,
 Faragj a fenyőből sok apró forgácsot.
 Most járt erre Jézus fenyőfa ünnepén,
 Találsz fenyőt bőven udvarok szemetjén.
 Főzd azt levelestől, szikánccsal keverve,
 Fürödj a levében, bajod le van verve.
 Főzetét ki ne öntsd, adj hozzá forgácsot,
 Új főzetet bővítsd, eljáród a Dájesot.
 Ám tíz percen túl már vízzel mosd arcod,
 Oly erős, e főzet szüli ájulásod.
 Ha fán mankón jártál, eldobod azt tőle,
 Ne félj, nincs reumád, szabadultál tőle,
 Új szer jut eszembe, gyulladás a neve.
 Nyelés kínos tőle, mandulád van tele,
 Fulladás környékez, hangod csak suttogás,
 Forró bugát forrázz, csitul a gyulladás.

Nyomd ki azt egy fedőn, szabj szennyes kendőre,
 Forrón váltogatva torkodra jön tőle.
 Ha kezdetén teszed, egy nap szabadultál,
 Ha dagadtan teszed, ne félj, meg nem fojt ám.
 Egy kettő kifakad, áldod istenedet,
 Hogy hyperol helyett bugát juttat neked.
 Kitűnő hatású idült állapotban,
 Forró céklalével mint állod gurgulgtatva.
 Szörnyű betegség még s örök az *Isiász*.
 Ellene, testvér, tudod mit csinálsz?
 Savanyú káposztát melegíts magadra,
 Huszonnégy órán át fekdj jól dunsztolva.
 Elhagyod az ágyat, nem szenvedsz a síríg,
 Áldod Istent, s kapod ami éppen illik.

ÖSSZEFOGLALÁS

A nép képzeletvilágában élő betegségekről ha helyes képet akarunk nyerni, abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a népnek a betegségekről, eredetükről, gyógyításukról, misztikus és sok esetben téves nézeteik vannak. Azok az emberek, akik életük nagy részét a szántóföldeken, erdőkben, legelőkön élik le, a misztikus elképzelések mellett hosszú évtizedek alatt szerzett tapasztalatok alapján kialakult gyakorlati érzékkel és ebből eredő racionális szemlélettel is rendelkeznek. Így választhatjuk szét a nép és egyes népi alakok orvoskodásának világát két nagy csoportra; a misztikusra és a racionálisra.

A misztikus világba tartoznak azok a betegségek, amelyeknek az eredete a nép előtt ismeretlen, úgymondva elkerülhetetlenül bekövetkezik (járványok stb.), ezeket rendszerint valamilyen felsőbb hatalom, Isten büntetésének tulajdonítják. Így természetes, hogy az ellenük való védekezés is meddő, csak imádkozással, vagy valamilyen formai kiengesztelés (bőjt, vagy szentek számára adományozott összeg) segíthet rajta. Ide lehet még sorolni a belső és a hirtelen, csapásszerűen bekövetkezett betegségeket is.

A racionális csoportba azok a betegségek tartoznak, amelyek eredetét a gyakorlati ésszel rendelkező ember is fel tudja fogni, vagy szemmel láthatók, ütések, zúzódások, sérülések. Az ilyen betegségek felismerése vagy az ellenük való védekezés már könnyebb és sok esetben eredményes is. A munkaközben történt baleset, (kapa, kasza okozta sérülés) esetében fordul a nép az évszázados tapasztalatokhoz, a növények, fűvek, vegyi és állati anyagok már ismert és tapasztalt gyógyhatásához, gyógyszerként való alkalmazásához. A falu vagy tanya életében naponként történik nagyobb, vagy kisebb megbetegedés. A nép fél a betegségektől, mivel legtöbb esetben nem ismeri okozóját. Amitől fél, azt igyekszik magától távoltartani, vagy magát ellene körülhatárolni, ha végképp elkerülhetetlen, akkor súlyosságát a maga módján csökkenteni.

Ha komolyra fordul a dolog, vagy hosszabb ideig tart a betegség, akkor fordul a beteg vagy hozzátartozója segítségért a környezetéhez, vagy a faluban, a környéken található javashoz, gyógyítóhoz. Természetesen ha ő maga vagy hozzátartozója már minden lehető dolgot elkövetett. Ezután a folyamat után kap szerepet a közösségben található javas, vagy gyógyító. (Persze ma már egyre inkább alakul, fejlődik ez a szemléletmód.) Itt annyit: hivatásos orvoshoz is akkor fordulnak, ha az előbbieket már mind végigcsinálták. Azt hiszik, hogy csak az a javas vagy gyógyító tud segíteni a betegen, aki nap-nap után gyógyítással foglalkozik, így bizonyos átlagon felüli ismerettel rendelkezik a nép szerint.

Persze ha ma már nem is, de régebben földöntúli hatalmat is tulajdonítottak neki, (sámán, hindu yogák, vagy varázsló primitív népek.) A feltétlen bizalom az a szuggesztív erő, mely a közösség előtt népszerűségét okozza. Ezt a feltétlen bizalmat, egyes ténylegesen sikerült gyógyítással, amit a gyógyító és a volt beteg kellőképpen reklamíroz, éri el. (Lásd, sikeres gyógyításukról hivatalos okmányt kérő vándorló felvidéki *olejkárok*, *Johann v. Csaplovics*, Gemälde von Ungern, Pesth, 1829. 91—92. 1.)

A paraszti közösségekben élő ilyen alakoknak a tanulmányozása, monografikus leírása sok esetben kulcsot ad kezünkbe a közösségek alakulásának, szellemi és gondolkodásbeli változásának, fejlődésének a vizsgálatához. Az eddigi néprajzi, ezen belül népi gyógyítási kutatások nem hozták felszínre a paraszti kollektívumokban élő ilyen egyéneket. Fedics Mihály, Pandur Péter, Egy magyar szent ember kivételével kevés ilyen példát ismerünk irodalmunkban.

A szatmári részeken igen sok ilyen, kisebb-nagyobb paraszt egyéniség található. (Lukács Ferenc csontakó, Ópályi; özv. Juhászné kuruzsló Nagyeesed; Bibliás Szász Sándor sebész, Tarpa; stb. Az Ecsedi láp környéki, a Szamos és Tiszahát népének képviselői. A régi generáció már elhalt, az új pedig már túlhaladta a régiék képzeletvilágát. Ezek a megmaradt egyének képviselik a múltat, de az ő világukban is már sok esetben betör akaratlanul is az új. Természetesen az új generáció sem mentes a múlt hatásától, mindenütt találunk még régi motívumokat, de ezek a régi motívumok már összefüggés nélkül, sok esetben tudatlanul, csak formailag maradnak fenn. A paraszti társadalomban végbemenő változás, fejlődés alakítja az egyes alakok, kuruzslók, orvosok, világát is. Az „ősi mag”, az öröklött tudásköre mindjobban szűkül, veszt tartalmából, új értelmet kap, újabbakkal keveredik és az új a legtöbb esetben a misztikus világtól távolodik és a realitások felé tart.

Ha megvizsgáljuk Bakos Ferenc gyógyító egész tudását, azt látjuk, hogy ez az anyag két nagy csoportra osztható; a hagyományos tapasztalati gyógymódokkal kevert varázsló eljárásokra és a modern orvosi gyakorlatból leszivárgott vallási ceremóniákkal vegyült részre.

1. Kétségtelenül legértékesebb „ősi mag” praktikájában a tapasztalati anyag. Idetartozik a fűvek, növények, vegyi és állati anyagok ismerete és használata. Természetesen a kígyófej csak akkor használ, ha ezzel bizonyos varázsló eljárást is végrehajt, és csak bizonyos időben (Szent György nap előtt) fogott kígyó a hatásos. Az ilyen kikötéssel és varázsló mozdulatokkal az a célja, hogy a beteg előtt fokozza a tekintélyét és a gyógyító anyag gyógyhatásán túlmenően ezek a cselekmények is kisebb vagy nagyobb mértékben elősegíthetik a gyógyulást. Ha csak pusztán minden ceremónia nélkül végezné el a gyógyítást, nem nyerné meg úgy a beteg szimpátiáját sem, és ő maga sem tudna megnyugodni.

2. A modern orvosi gyakorlatból leszivárgott és vallási ceremóniákkal felruházott anyag praktikájában egy későbbi hatás eredménye. Életrajzából kitérünk, hogy gyógyszer-tárban és orvos mellett is dolgozott. Természetesen előtte már rendelkezett egy bizonyos tudásanyaggal, amit apjától örökölt, de a gyógyszer-tárban sok mindent elesett, főleg a gyógyszerek raktározását. Az orvos mellett már kevesebbet, mivel csak boncolásnál segédkezett. Ez az idegen anyag csak úgy vált teljes értékűvé nála, ha ezt úgyszintén valamilyen elképzeléssel is felruházta. A páciensei előtt is csak ebben az esetben váltak teljes értékűvé műveletei. Mivel nem tudta elképzelni, hogy az aszpirin hogyan gyógyít, milyen az összetétele, hatásosabbnak képzelte el, ha azt szentelt vízben adja be. Meghűlés esetén a székfütea csak akkor volt hatásos, ha azt előzőleg Úrnapján a pap megszentelte. A hozzá lekerült gyógyszerekben nem bízott sem ő, sem a beteg. Ha azt azonban imával, vagy egyébbel együtt alkalmazta, minden kétség elmúlt. Ezen a területen érezte hatását a megyszerzte elterjedt szektás mozgalom is. A hozzá érkező beteget testvérenek szólította. Ez a megszólítás a szektások között is. Ma azonban mindjobban kezd visszatérni a tapasztalati anyagra, mivel ezt az anyagot még ma is elfogadja környezete.

Figyelemreméltó az a gyári gyógyszer-mennyiség és orvosi műszer, ami birtokában van. Különböző injekciók, porok, műszerek stb. Ezeket ma nem alkalmazza, csak azért tartja, hogy legyen. Ha valahova gyógyítani megy, vagy hozzá jönnek, nem múlasztja el, hogy ezeket meg ne mutassa. Emögött az van, hogy ő magát egyenrangú félnek akarja elismertetni a közösség előtt a hivatásos orvossal. Szerinte nemcsak „tudása” egyenlő a hivatásos orvossal, hanem „felszerelése” is.

Gyógyítással önállóan akkor kezd foglalkozni, mikor első ízben megnősül. Ha végigtekintjük ezt az időt, azt figyelhetjük meg, hogy kezdetben inkább vidéken, azaz tanyákon gyógyít, illetve házal, és csak az utóbbi években kezdenek hozzá járni a betegek. A betegeket ő kereste fel, miközben a szekerén magával vitt portékáját árulta. Ez a vándorlási terület harminc-negyven kilométer körzetre terjedt ki. (v. ö. vándorló gyógyszerész, olejkárok. *Csipék János*, Adatok a felvidéki olejkárok történetéhez: Népr. Ért. 1907. 268. 1.)

Vándorlása alatt ez az életmód biztos kenyeret nyújtott neki. Ma már kizárólagosan gyógyítással nem tudja megkeresni kenyerét. Így életét mindinkább jószerű adakozásokból, sőt koldulásból tartja fenn. Ma a tanyavilág helyett a falu fő útvonalain és a faluba vezető országutakon sétál és az arra menő embereknek felajánlja gyógyszereit és gyógyítását. A hetivásárok alkalmával is szokott gyógyszereket árulni.

Gyermekkorától kezdve magábanéledő egyéniség, nem játszik együtt a gyermekekkel, az iskolában külön ül társaitól, keresi a felnőttek társaságát. Sokáig nem talált magára, a választott foglalkozási ágak nem elégítik ki, úgy érzi, nagyobb képességek szunnyadnak benne. A magábanéledés egyik oka a családi boldogtalanságnak is.

Felesége azt tartotta róla, hogy bogaras, hóbertos ember. Nem tudott összelegedni az emberekkel, de azért nem embergyűlölő. Szereti a társaságot, a népes csoportokat, talán azért, mert ott alkalma nyílik a szónoklásra, képességei csillogtatására. Kiváló emlékezőtehetsége folytán jól emlékszik a régmúlt időkre. A régi történeteket lebilincselő elbeszélő stílusban adja elő gyakori hallgatóságának. Igazi népi tehetség, aki sajnos nem tudott kibontakozni, pedig talán ha lehetősége lett volna, ma mint kiváló tudóst tisztelhetnénk. A művelődés szempontjából elmaradt környezete, szűk lehetősége elfojtotta tehetségét, visszafejlődött és így lett részben bogaras, vagy ahogyan a falubeliek mondják, habókos. Vallási felfogása is ezt mutatja. Minden vallást elfogad, de egyet sem tart magára nézve kötelezőnek. Ruhája is elüt a falubeliek ruhájától, feltűnést keltő, ezzel is magára akarja vonni a figyelmet. Egyénisége vizsgálatánál megállapíthatjuk, hogy ez kétféle; alkotó és egzaltált. Korosodásával ez az egzaltáltság mindjobban elhatalmasodik rajta. Ha gyógyító tevékenységét vizsgáljuk, nem szabad elhallgatni a közösségre gyakorolt káros hatást sem. Igen elterjedt gyógyító mód nála a zöld mákgubóból készült tea. Piciny, 1—2 éves gyermeknek szokta ajánlani, ha nagyon sírós. Azt hiszem nem szükséges az ópium káros hatását hangsúlyozni éppen akkor, amikor ez a káros gyakorlat paraszti társadalomban kivesző félben van. Nem kevésbé a negatív vonások közé tartozik a hivatalos orvostudományról vallott felfogása és ennek hangoztatása. A közösség számára hasznos és áldásos közegészségügyi intézkedések lebecsülése, mivel ez az ő körét mindjobban szűkíti, háttérbe szorítja és végveszedelembé sodorja.

Farkas József

DER HEILKÜNSTLER FERENC BAKOS AUS MÁTÉSZALKA

In der bäuerlichen Welt der Dörfer des Komitates Szabolcs-Szatmár finden wir auch heutzutage noch Heilkünstler und Quacksalber. Der Ruf solcher Quacksalber dringt in weite Gebiete.

Der Quacksalber Ferenc Bakos in Mátészalka, gehörte auch zu diesen bekannten Volksgestalten.

Das Studium und die monographische Beschreibung solcher, in Bauerngemeinschaften lebenden Figuren, geben aus in vielen Fällen einen Schlüssel zur Untersuchung der Entstehung der Gemeinschaften, der Geistes- und Gesinnungsänderungen und deren Entwicklung. Auf Grund obiger Standpunkte studierte ich das Leben und die Heilpraktik des Ferenc Bakos.

Diese Praktik kann man in 2 Gruppen teilen: auf die mit den traditionellen, erfahrungsmäßigen Heilarten gemischten Zaubermethoden und auf die aus der modernen ärztlichen Praktik herausickernden mit geistlichen Zeremonien gemischten Handlungen.

Das wertvollste und der „uralte Kern“ in seiner Praktik ist zweifellos das Erfahrungsmaterial. Dazu gehören das Kennen und die Verwendung von Gräsern und Pflanzen, chemischen und tierischen Stoffen. Der Kopf einer Schlange wirkte natürlich nur dann, wenn er damit auch eine gewisse zauberische Handlung vollbringt, und man die Schlange vor dem St. Georgstag gefangen hat.

Die zu seinen heilenden Vorgängen notwendigen Gräser, Pflanzen, tierischen Rohstoffe (das Schmer eines Feldhasen, Dachsfett, u. s. w) hat er an den Ufern der Szamos, Kraszna, Túr und Theiß und in der Ecseder Sumpfwiese erworben. Mit einem von 2 Eseln gezogenen, zweirädrigen Karren bereiste er die Szatmár Gebiete und übte überall von Haus zu Haus sein Heilverfahren aus. Dies besonders in der Umwelt der Gehöfe. Er bot seine selbstgefertigte Heilpulver und Salben an, verkauft sie und wo ein Kranker im Hause war, verblieb er mehrere Tage und heilte den Kranken auf seine eigene Art. Vor 20—25 Jahren hat er auch Geburthilfe geleistet. Für die Leute auf den einzelnen Höfen bereitete er — mit seinen selbstgekochten Gräsern bei ihnen zu Hause in Schaffeln und Fässern — Bäder.

Das aus der modernen ärztlichen Praktik herausgesickerte und in religiösen Zeremonien eingekleidete Material ist in seiner Praktik ein Ergebnis eines späteren Einflusses.

Aus seinem curriculum vitae stellt sich heraus, daß er in einer Apotheke und auch neben einem Arzt arbeitete. Er beherrschte aber schon gewisse Kenntnisse aus einer früheren Zeit, die er von seinem Vater geerbt hat, der ebenfalls ein Heilkünstler und ein großer Kenner der Pflanzen — und Tierwelt der Ecseder Sumpfwiese war, da er mit ihrer Verwendung heilte. Er hielt seinen Vater für einen größeren Heilpraktiker als sich selbst; wie er erzählt, fühlte sein Vater sogar im voraus, wenn jemand mit schlechter Absicht zu ihm kam. In den Apotheken hat er manches abgelauscht und sich viele Kunstgriffe angeeignet, besonders die Lagerung der Arzneien. Neben dem Arzt konnte er dies weniger, da er nur beim Sezieren mitgeholfen hat. Auch das so gewonnene Wissensmaterial kam bei ihm nur dann völlig zur Geltung, wenn er es auch mit irgendeiner Vorstellung verbinden konnte.

Da er es sich nicht vorstellen konnte, wie ein Aspirin heilen kann, hielt er es für viel wirksamer, wenn er es dem Kranken mit Weihwasser eingab. Der Kamillentee ist auch nur dann wirkend, wenn die Kamillen vom Pfarrer selbst auf der Fronleichnamsprozession geweiht wurden. Es waren auch zahlreiche industriell angefertigte Medikamente und ärztliche Instrumente, in seinem Besitz. Es ist beachtungswert, daß er die Instrumente nie benützt hat, diese aber stets den zu ihm Kommenden zeigte. Seiner Meinung nach war nicht nur sein „Können“ sondern auch seine „Ausrüstung“ mit derjenigen eines Arztes vollwertig.

Aus seiner Biographie geht hervor, daß er seit seiner Kindheit eine in sich zurückgezogene Persönlichkeit war, er spielt nicht mit anderen Kindern, in der Schule sitzt er getrennt von den Kameraden und sucht die Gesellschaft der Erwachsenen. Lange findet er nicht seinen Platz, seine gewählten Beschäftigungen befriedigen ihn nicht; er arbeitete in einer Hanffabrik, lernte das Schuster-, Gerber-, Schlosser-, Spenglergewerbe; war auch Hirt, Mastknecht, Kutscher, ja sogar Apothekendiener. Er verheiratet sich öfter und ist im Familienleben unglücklich. Auch seine Frau hielt ihn für närrisch, grillig. Trotz seiner Zurückgezogenheit liebte er die Massenzusammenkünfte, wie: das Muskochen, das Hanfbrechen, die Gespräche auf der Straße an Sonntagnachmittagen — vielleicht auch deshalb, weil er hier die Möglichkeit hatte, sich zu produzieren, mit seinen Fähigkeiten zu prahlen. Er war ein ausgezeichneter Erzähler, Die Geschichten schilderte er farben freudig und lebhaft. Er war ein echtes Talent aus dem Volk, und seine Umgebung anerkannte dies. Bei der Überprüfung seiner Persönlichkeit fand man schöpferische und abnormale Züge.

Man darf auch seine auf die Gemeinschaft ausgeübte schädliche Wirkung nicht verschweigen. Eine ziemlich oft ausgeübte Heilart war bei ihm der aus dem Mohnkokon ausgekochte Tee. Er gab ihn den 1—2-jährigen weinerlichen Kindern. Hierher gehört auch seine offen bekannte und verkündete Auffassung über die offizielle Heilkunde und auch die Herabsetzung der für die Gemeinschaft segensreichen Gesundheitsinstitutionen und Gesundheitsverordnungen. Die Ursache sehen wir in dem Umstand, daß er in diesen Verordnungen und Institutionen seine eigene Praktik in den Hintergrund gedrängt sah.

J. Farkas

A LIDÉRC A NYÍRSÉGI NÉPHITBEN

A szakirodalomban, az anyagközlésekben gyakran találunk lidércre vonatkozó adatokat. Az ember- és természetfeletti lényekkel foglalkozó elemző tanulmányok mindenütt említik a lidércet.¹ Néphitkutatásunkban azonban mind ez ideig nem látott napvilágot olyan összefoglaló munka, amely a lidérc alakjához fűződő képzetkör tisztázását tűzte volna ki céljául.

Mennyiben szeretnénk továbblépni jelen dolgozatunkban a hiedelemkutatás e területén?

Anyaggyűjtésünket Szabolcs-Szatmárban, szorosabban véve a Nyírségben végeztük, mintegy harmincnégy község természetfeletti lényekkel kapcsolatos hiedelmeit jegyeztük le. Ez a módszer lehetőséget adott arra, hogy megállapíthassuk, a lidérc köré fűződő képzetcsoport egyedi vonásait, területi sajátosságait, s nyomon követhessük a képzetek keveredését. Nem csupán a babona-elemeket gyűjtöttük össze, hanem ahol alkalom kínálkozott, a hiedelmekből szőtt történeteket magnetofonszalagon is rögzítettük, így az epikus műfajjá alakulás néhány szép mozzanatát is sikerült megragadnunk. Adatközlőink sok esetben elbeszélésük belső hitelességét a színhely, a szereplők megnevezésével is igazolják. Magnetofonszalagok őrzik előadásuk lendületét, hajlékonyságát, amely egyben elárulja a belcélés fokát, a babonás élmény hatóerejét.

Területünkön még ma is hálás témának bizonyul a hiedelmek gyűjtése. Annak ellenére, hogy a parasztság régi kultúrája, szokásrendje, társadalmi szerkezete nagy átalakuláson ment át, mégis a hiedelmek tovább élnek az idősebb generáció ajkán, érvényükbe vetett bizalmuk, a múlt babonás gyakorlatából táplálkozik. A televíziónéző, modern mezőgazdasági gépeket ismerő parasztemberek magyarázgatták előttünk, hogy gyermekkorukban milyen nagy hatalmuk volt a rontó szellemeknek, boszorkányoknak, lidérceknek az emberek felett. Az unokákban — a felszabadulás óta felnevelkedett fiatalokban — már nyoma sincs ennek a lelki fogékonyságnak, bár egyikük-másikuk számon tartja az öregek tudományát, s jelenlétünkben biztatták is nagyapjukat a csodás történetek, babonáságok elmondására, de mint „mesét”, kitalált történetet hallgatták végig az elbeszélést.

¹ *Sándor István*, A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945—1954. Bp. 1965. 221—226.

Irodalmi feldolgozások: *Tamási Áron*, Jégtörő Mátyás-ában, Kolozsvár 1936. egy tojásból kikelt madár rendkívüli bonyodalmakat okoz, megmutatja a kincs helyét. *Krády Gyula*, Álmoskönyv-ében Bp. 1966. az Álmos, Babonák fejezetében olvashatunk a lidérről.

Szendrey Zsigmond, Népbabonák Jókai műveiben: Ethn. XXX. 1929. 115; *Barát Endre*, Lidérc Bp. 1966.

Tanulmányunkban a nyírségi gyűjtésünk mellett a Jósa András Múzeum adattári anyagát és a készülő Magyar Néprajzi Atlasz idevonatkozó adatait használtuk fel. (Az Atlasz szerkesztő bizottságának és gyűjtőinek ezúton is köszönetet mondunk a nyújtott segítségért.)

Ahhoz, hogy a lidércnek a hagyomány által felvetett problémáit tisztázzuk, szükséges mindenek előtt magával a néphit, a képzelet szülte lény nevével, a lidérc szóval foglalkozni. A szó megfejtését nyelvészek, etnográfusok egyaránt megkísérelték.

A lidérc szóról az első adatunk 1482-ből van: személynévként — Paulus Lidércz — fordul elő (írja a Szarvas Gábor — Simonyi Zsigmond Magyar Nyelvtörténeti Szótára). Kielégítő magyarázatot Bárczi: Szófejtő szótára sem tud adni a szó eredetére. A leggyakoribbak: Lodovérc, lucvér, ludvérc, mimitke, mitmit, tüzes ördög, lángos, tündelevény, tündemény, földi ördög, iglic, ihlic stb. elnevezések.

Ipolyi a szót úgy próbálja megfejteni, hogy egyik leggyakoribb elnevezését: a ludvércet összetett szónak fogja fel, lúd és vérc. A lúd utalna a szárnyas madáralakra, a vérc szóban vérszívó tulajdonságát véli felfedezni. Az ihlicből az ihletés szót következteti ki, s ezt írja: „a magyar mytosnak egy sajátos eredeti madár alakú ihlető lénye lappangana. . .” Az iglic elnevezés a hitregei igézés cselekvésből volna származtatható.²

Kandra Kabos írja a Magyar Mythologia-ban: „Borovszky Samu a németektől kölcsönzött szónak vallja, Édelschpacher szláv eredetét bizonyítja.³ S csakugyan sem a finneké, sem a többi rokonnépé a neki megfelelő hitregei alakot nem találunk. Népünk hagyományában azonban annyira meghonosodott, hogy a kölcsönvételnek csak annyiban van nyoma, hogy a hagyomány e tekintetben nem egységes.”⁴

Végül is a legmeggyőzőbb Kniezsa fejtegetése, mely szerint „nagyon valószínű, hogy szavunk egy szláv ljudotvarc emberarcú megfelelője. Megvan az ócsehben. Ebből a jelentésből a magyar szó pontosan levezethető. Jelentés-tilag szintén nincs nehézség: a néphit szerint a lidérc olyan madár, mely ember alakot is szokott ölteni. A baj azonban az, hogy a cseh adaton kívül máshonnan nem igazolható.”⁵

Móór Elemér a következőket jegyzi meg a lidérccel kapcsolatosan: „A magyar és a magyarországi szláv lidérchit minden esetre sok vonásában egyezik, részint a német néphit Alp v. Mahr-(t) néven ismert alakjával, részint a német kobold-hittel. . . . Megemlékezik például Róheim arról, hogy Ipolyi egy adata szerint a Csallóközben a lidércet iglicnek is hívják. E szó több szempontból is érdekes: Nem kétséges, hogy szláv eredetű „kis tű” jelentésben. A német népi hiedelem szerint pedig az elfogott Alp vagy Mahrt tűvé vagy szalmaszállá szokott átváltozni. Nevezetes azonban az iglic szónak hangalakja is: ha e szó tót eredetű — más szláv nyelv pedig a Csallóközben aligha jöhet tekintetbe-, akkor ez az elnevezés még a tót g)h hangváltozás előtt, vagyis még a XII. század előtt került a magyarba. A lidérc szónak kielégítő magyarázata nincs. Valószínűleg egyházi eredetű, amint egyáltalá-

² Ipolyi Arnold, Magyar Mythologia. Pécs. 1854. 230.

³ Kandra Kabos, Magyar Mythologia. Eger 1897. 179.

⁴ Trócsányi Zoltán, Hasthenko F. A. Lansisuomalaiset tautien loitsut: Ethn. XXV, (1914) 250—254.

⁵ Kniezsa István, A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp. 1955. 684—685.

ban nem kétséges, hogy az egyháznak az ördögfélékben való népi hiedelmek kialakulásában jelentős szerepe volt.”⁶

Róheim Géza megállapítja, hogy a lidércit a magyarral szomszédos szláv, germán és román népeknél egyaránt előfordul. A tótok ugyanolyan módon tesznek szert a zmok-ra, mint a csallóközi magyarság a lidércre. Morvaországi hit szerint a fekete tyúk tojásából maga az ördög kel ki. Deslawenben a kobold nagypénteki fekete tyúktojásból lesz. A beregmegyei rutének apró tojásból keltik a lidércet. Sabbioncello-ban a „mora” tarka tyúk gyanánt jár az ifiakhoz és megnyomja őket. Boszniában a lidércet kiköltő lány szerelmi viszonyban van a lidérecel, mint a magyarban. A magyar és délszlávhoz járul a távolabbról rokon csuvas tüzeskígyó, meg a kirgíz, kazáni és krími tatár „albaste”, mint elháló illetve megnyomó szellem.⁷

A lidérc régi írott forrásainkban is előfordul.⁸ Zrínyi eposzában lángoló kísérteti lényként jelenik meg:

„mint tüzes lidérc száll le az fölhőbül,
kinek lángos farka szikrázik sok tűztől”⁹.

Komáromy a Magyarországi boszorkányperek oklevéltárában egy 1673-as marosszéki per kapcsán írja: „Fekete Andrásné pereli Kovács Istvánnét, mert ez őt boszorkánynak, hamis hitűnek, kanczahitűnek, lüderczesnek mondotta.” Szabó Kató 1584-ben Kolozsváron lidérc tartásáról vallott. Marosvásárhelyen a gyermeket „lüderczek s boszorkányok” rontották meg. (1752)¹⁰

Szirmay Szatmár megyéről szóló monográfiájában a lidércet azonosítja az ördöggel. A boszorkányok lidércen járnak a Szent Gellérthegyre. A lidércmadár „mint az iromba tyúk nappal ágyok alatt volt, éjszaka velek hált és közösködött, sorba tartották sótalan kását adván néki enni.”¹¹

Egy XVIII. század elejéről származó kéziratban (Boszorkányok exa-mene és Fassiojok) olvashatjuk, hogy a boszorkányok „A virit az embernek lud tallun szokták színi”, azaz vérszívó tulajdonsággal rendelkeznek, mint némely területen a lidérc is.¹²

Czuczor-Fogarassy szótárában a lidérc: „A népnek babonás hiedelme szerint általában am. tűz alakban bolygó, embereket ijesztő, néha csábító gonosz szellem . . . tüzes ember. . . a hamis földmérők lelkei. . . az embernek pénzt hord, némelyeket álmaikban gyötör, megnyom.”¹³

Luby Margit adata szerint a ludvérc nagy lud lábball bíró tüzes madár, mely repülés közben tüzet gerjeszt. Különféle alakot ölthet.¹⁴ Így felveheti nyomórúd, borona, karó alakját is. Kecskeméten „tüzes gombolyag”-nak nevezik. Kalotaszegen ördögnek, Aranyosszéken boszorkánynak tartják. A göcseji nép hiedelmében élő földi ördögök piros mentében járnak.¹⁵ Ludvércék ezek is, szolgálatot teljesítenek gazdájuknak, csakhogy itt a lidérc

⁶ Moór Elemér, A szófejtés és néprajzi kutatás kapcsolatához: Nyr. 73. (1949) 222.

⁷ Róheim Géza, Magyar néphit és népszokások. Bp. é. n. 96—97.

⁸ Bornemisza Péter, Ördögi kísértetek. Bp. 1955. 204.

⁹ Ipolyi Arnold, i. m. 232.

¹⁰ Komáromy Andor, Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp. 1910. 124, 541.

¹¹ Szirmay Antal, Szathmár vármegye I. r. Bp. 1809. 81.

¹² Jósza András Múzeum adattára. 789 Nr. 396.

¹³ Czuczor Ferenc—Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. III. Bp. 1865. 1489.

¹⁴ Relkovic Davorica, Acsádi vasmegyei néphit és szokások: Ethn. XLI. (1930) 50.

¹⁵ Gönczi Ferenc, A földi ördög: Ethn. XVI. (1905) 34.

és az ördög kapcsolata világosabb. Bosszúálló szellem, gazdája bosszúját ő hajtja végre.¹⁶ Tehát a lidérc csupán csak eszköz, melyben testet öltenek az ember gonosz indulatai (kapzsi pénzszerzési vágy, a bosszúállás gondolata). Ipolyi így ír erről az ellentétről: eredete találkozna „incubus faumus” ősatyáival, illetve kiktől a nemzet eredete származik, s még inkább madár alakjánál fogva a „turuli incubus” főbb lényi madár alakkal, ahonnan a nemzet fejedelmei származnak. . . s végül is nyomorék csirkévé lett.¹⁷

Göcseji népmonda szerint egy vadász a fa tetején lucfért pillantott meg, s olyan golyóval lőtte le „ami fogja”. Útközben ezért nagy vihar támadt, dörgött, pedig karácsony előtt volt.¹⁸ A történet hallatán önkénytelenül a népmesei boszorkány jut eszünkbe, akit rézgombbal lőttek le. A lidérc a borjúk étvágyát, a tehének hasznát veszi el, mint a boszorkányok.¹⁹ A lidérc és boszorkány kapcsolatra utal az is, hogy sok helyen a lidércnyomást boszorkánynak tulajdonítják.²⁰ Baranya megyében lólábú menyecskével azonosítják.²¹ Ez alak már az ördög kapcsolatra utal. Az előzőekben említettem, hogy a göcseji nép „földi ördögnek” nevezi-, Csallóközben házanként járó ördög a neve.²² Nemcsak a terminológiák utalnak erre, hanem a lóláb, vagy a közmondás: aki hamar meggazdagszik, arra azt mondják ördöge vagy lidérc van. „A sátán szövétségese” olvashatjuk az egyik lejegyzésben.²³ Relkovic Devorka írja a mitmit-ről: kis ördög, melyet ember költ. Az ilyen ember lelke halála után az ördögé.²⁴ Az ilyen terminológiák például: tüzes szellem, tüzes golyó, lánc, lángot szóró borona, karó szintén a lidérc ördögi voltára utalnak. Férfi és női alakot egyaránt ölthet.” Olyan lányokhoz jár, akiket a szeretőjük elhagyott. Tüzes kendő képében a kulcslyukon megyen be, ott régi szeretőjévé változik. Vagy asszonyokhoz meghalt uruk képében jár. Távollevő szerető alakját is fel tudja ölteni. Olaszfalun olyan fiatalasszonyokhoz jár éjjel, akik nem szeretik urukat, Kecskeméten el is hál az asszonnyal. Több adat utal arra, ha a lidérc lólábait észreveszik, felfedezik, többet nem jön a házhoz. A lidérc kulcslyukon, kéményen át közlekedik, mint más egyéb ártó szellemek.²⁵ Berze Nagy János a Baranyai néphagyományok című munkájában írja: „mérnök rosszul végezte a földmérést, s agyonverték. Lelke: a lidérc most is bolyong s megkergeti az éjszakai utasokat.”²⁶ „A halott után 3—4 napig fény mozog a sír fölött. (Foszfor gyün ki a testből, az mozog a sír fölött)”²⁷. Kutya képében is megjelenhetnek: rossz életű emberek lelkei ezek, vagy halottas háznál kopó alakban tűzként világitanak.²⁸

¹⁶ *Koós Károly*, Életem és emlékeim · Ethn. I. (1890) 410.

¹⁷ *Ipolyi Arnold*, i. m. 230.

¹⁸ *Banner Benedek*, A lidérc és a táltos a szalontai nép hiedelmében: Ethn. XXXVII. (1926) 38.

¹⁹ *Versényi György*, Erdélyi népmondák: Ethn. XII. (1901) 317—318.

Keresztes Kálmán, Ormánysági szótár. Bp. 1952. 357.

²⁰ *Szendrey Zsigmond*, A nép élő hitvilága: Ethn. XLIX. (1938) 271.

²¹ *Vajkai Aurél*, Cserszegtóma: N. É. XXXI. (1939) 200.

²² *Ipolyi Arnold*, i. m. 230.

²³ *Thury Etele*, Bornemisza Péter könyve az ördögi kísértetekről: Ethn. XXIV. (1913) 205.

²⁴ *Ipolyi Arnold*, i. m. 230.

²⁵ *Versényi György*, i. m.: Ethn. XII. (1901) 318.

²⁶ *Berze Nagy János*, Baranyai néphagyományok. Pécs 1940. 340.

²⁷ *Loschdorfer Anna*, Babonák és babonás történetekről: Ethn. XLV. (1934) 71.

²⁸ *Relkovic Davorka*, Bajmóci néphagyományok: Ethn. XXXI. (1920) 79.

Jankó János, Kalotaszeg magyar népe. Bp. 1892. 194.

A nép nemcsak fellobbanó tűznek tartja, hanem ott „kincs tisztul”. Gyakran a mocsarak fölött éjszakánként villódzó fényeket (mérges gázok foszforeszkálása) lidércnek tulajdonítják. Ehhez a természeti jelenségen alapuló megfigyeléshez kapcsolódott a kincs-szerzés motívuma, amely nagyrészt jellemző a lidérc babonakörre. Lidércnek nevezik a hazajáró kíséretet is, amely boszorkányok, rossz szellemek hatalmába kerül. Lidérc őrzi a keresztleetlenül eltemetett gyermekek sírját is. Bajmóci néphit szerint a lidércek keresztelés nélkül elhalt gyermekek égő ujjacskái, és ahol eltűnnek, ott rendszeren elásott kincse akadnak.²⁹

A lidérc okozza az úgynevezett lidércnyomásos álmodat. A nép hite szerint a meghalt szerető képében jelenik meg éjjel és az alvó ember mellét nyomja. Mindezeknek élettani magyarázata az, hogy hanyattfekvéskor, ha a fej alacsonyan van, meleg, zárt a levegő, sokat evett az ember, úgy érzi, mintha nyomná valami a mellét, főleg sok szeszfogyasztás után tapasztalható. Az ilyen álom szervezeti hibák folytán gyakoribbá válhat, s az ember egyre sorvad, amit a nép szintén a lidércnek tulajdonít.

Régi közmondásainkban is jelentkezik a lidérc képze: Egye meg a Lidérc; Lidérc is tudja, hova vigye a pénzt; Lidérc üli pénzt; Lidérce van — mondják a hirtelen meggazdagodott emberre —; Imádja, csak hogy pénzt hozzon; Okádja a szikrát, mint a lidérc; Tüzes, mint a lidérc.³⁰ Éppúgy mint a hiedelmekben, itt is lényeges elem a lidérc kincshordó képessége, kapcsolata a tűzzel, e köré kristályosodtak a közmondások, szólások.

Ha az előzőekben felsorakoztatott adatokat összevetjük a nyírségi lidércképzetekkel, a sok egyező vonás mellett a helyi sajátosságokat is felfedezhetjük.

A nyírségi nép lidércképzetei között a lidérc madár-csirke formájához fűződő hiedelmei játsszák a főszerepet. A lidérc kincshordó és erotikus szerepe itt együtt jelentkezik csaknem minden esetben.³¹ Gazdája fekete tyúk tojásából kelti ki bal hóna alatt melengetve meghatározott ideig vagy az uton talál rá, mint nedves, elhagyott csibére. A lidérc, gazdájának minden parancsát teljesíti, kincset, pénzt hoz, de a szolgálat fejében az ételből az első falatot magának követeli, éjszakánként, mint házastársával együtt él gazdájával, állandóan sorvasztja, míg nem a lidérce ember szabadulni akarván a terhessé váló kapcsolattól, teljesíthetetlen feladatot bíz rá, s a lidérc elpusztul. Ha a költött és talált lidérc alakját jellemezni akarjuk, rögtön szembeütő a különbség: a lidércet kiköltő ember kilenc napig vagy három hétig nagy szenvedések árán költi ki a tojást, forróság lepi el, bűbajosok támadják meg — mintegy előre jelezve a félelmetes szövetség nagy árát. A másik változatban véletlen folytán kerül elé a kis nedves, sovány csibe, amit megsajnál és hazavisz, anélkül, hogy tudná, milyen lehetőségek birtokába jutott általa. A szánalmas csibe a meleg kemencepadkán éledni kezd, ugrál, s közben csúfondáros szövegeket kiabál, hogy megbotránkoztassa környezetét. (Apagyi, benkő-bokori adat szerint: „Hopp, majd leesett a

²⁹ Schmidt Tibolt, Adalékok a hazai oláhság temetőkultuszához: N. É. XV. (1914) 136.

Jankó János, i. m. 194.

³⁰ Margalits Éde, Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp. 1896. 506. O. Nagy Gábor, Magyar szólások és közmondások. Bp. 1966. 436.

³¹ L. az összeállított táblázatot.

³² L. Orbán András, Pózmán István lidéretörténeteit.

s. . . m”, Nyírturán: „Gyertek be, itt kaptok p. . . t, gyertek be!” (Gazdája kívánságára telehordja az udvart fekáliával.)

A lidérc-alak két egymástól elütő jellemzése, a kétféle történet más más hangulata, komoly, illetve komikus volta — annak ellenére, hogy a két lidérc típus lényeges tevékenysége azonos (kincshordás, erotikus szerep)-, arról győz meg bennünket, hogy a lidérc madár-csirke alakjában több időbeli réteg épült egymásra, és ezt leginkább a kétféle szemléletmód tükrözi: a félelmetes — már a kiköltés ideje alatt nagy áldozatot követelő, majd telhetetlen nemi vágyáról tanúságot tevő, vérszívó-, szörnyalakból esetlen, csenevész csibe lesz, aki szemtelen kiabálásával hívja fel a figyelmet magára. A komikussá kiforgatott lidércalak kétségkívül újabb keletű. Persze ma már a lidérc-történetek jórészeiben a komikum és a komolyság összefonódik.³³

Lidércnek tulajdonítja a nyírségi nép az éjjel a határban utasokat ijesztgető bolygó lámpást, a mocsárba, vízbe csalogató kísértetet, a láncát csörgető, földet rosszul mérő megholt mérnök kísértetét és a tüzes oldalrúddá váló lidércördögöt.³⁴ Márkus Mihály említi a lámpásos emberről az inzsinjérről — akinek útját fénycsóva és láncsörgés kíséri —, hogy régen mocsárba vezették az utasokat.³⁵

Kisvárdán is emlékeznek a lámpással járó mérnökre, aki csak távolról csörgette láncát. Nem félték tőle, kiabálták neki: „Miért nem nyugszol?” Újdombrádról a következő történet került lejegyzésre a földet rosszul mérő mérnök kísértetről: „Mikor a lányom született, a férjem katona volt. Mindig hívtam magamhoz valakit, mert a tanyákon minden éjjel láncos ember ment el az ablak előtt. Még a téhen is ellős volt. A láncot mindenhol csörgette, utána jó ideig volt a tanyában. Így mondják, hogy láncos mérnök volt, aki meghalt, nem tudott nyugodni, a földet mérte. Lámpása is volt, égett és hívta maga után a láncot a földet mérni. Mikor jól kiszaladgálta magát, eltűnt. Ha a konyhaajtó nyitva volt, bejött még a konyhába is.”

A Pózmán Istvántól lejegyzett lidérc történetek között szintén szerepel az elátkozott mérnök-kísértet.³⁶

Az utóbb felsorolt hiedelmek mindegyikében kísértetként jelenik meg a lidérc, megholt emberek gonosz avagy ártalmatlan szellemeként, útját tűz, fény jelzi. Némely változatban vízbe-csalogató képességével a vízi szellemekkel tart rokonságot. A tűz, mint kísérő jelenség egybe kapcsolja a láng alakjában fellobbanó kincs képzetével, melynek szintén gazdag hiedelme él a nyírségi nép körében.³⁷

A nyírségi hiedelmekben — mint láttuk az ország más területeiről bemutatott anyagban is —, a lidércnyomás, a boszorkány-nyomás képzete épp úgy keveredik, mint a lidérc és a boszorkány jellemző vonásai. Vaján szárnyas állat-alakban telepedik éjszakánként az emberre, Mátészalkán kecske képében.³⁸ Apagyon bibájosoknak tulajdonítják a lidércnyomásos álmot. Rohodon szintén ismerik a lidérces álmot. A két képzet keveredését mutatják az átváltozások emberré illetve állattá. (Láthatatlanná válnak,

³³ Legszebb példáit Benkő bokorból (Nyíregyháza), Apagyról, Nyírturáról, Újdombrádról gyűjtöttük.

³⁴ Márkus Mihály, A bokortanyák népe. Bp. 1943. 267—271., l. még a táblázatban.

³⁵ Márkus Mihály, i. m. 274. l.

³⁶ L. a Pózmán Istvántól közölt elátkozott mérnök történetét.

³⁷ L. a táblázatban.

³⁸ Relkovic Neda, Babonagyűjtés: Ethn. XXXVII (1926) 155.

a kulcslyukon át közlekednek.)³⁹ Ismeretes mindkét alaknak embert el-sorvasztó hatása (vérszívó tulajdonság, telhetetlen nemi vágy).⁴⁰ A boszorkány, aki béka képében kincset hord az embernek, mindenből az első falatot követeli magának, mint a nyírségi lidérc. Elviszik a tehén tejét a lidérc, rontanak, mint a boszorkányok. Útjukat lánc-csörgés jelzi.⁴¹ Szirmay, Szatmár megyei monográfiájában olvassuk, hogy a boszorkányok lidércen repültek éjféli mulatságaikra. Mind a lidérc, mind a boszorkány elpusztítására azonos praktikákat alkalmaz a nép: fokhagymát, cirokseprűt, szentelt barkát stb. helyeznek az ablakba, keresztet rajzolnak az ajtóra.

Az ördög alakjával való keveredés kimutatható a nyírségi anyagban is. Egy szép példája ennek a közölt Lidércszerető történet, amely megegyezik az Aa Th 407/B Ördögszerető mesetípussal, csak hogy ebben a lólábú szerető lelepleződése után tüzes oldalrúd (lidérc) képében távozik.⁴² Sokszor maga az ördög hordja lidérc alakjában a pénzt gazdájának. Ördög őrzi a kincset a föld alatt, ami lidércfény alakjában hét évenként lobban fel.⁴³ Az ördög szövetségeseitől, a gonosz lelkektől épp úgy lehet megszabadulni, mint a lidértcől. (Szárnyát ajtóféltre szegezük).⁴⁴ Sok helyen a lidércet sem nevezik nevén: mitvisz, Mit-mit, Mit-mitke név mögé rejtőzik. A szerencsés, vagy hirtelen meggazdagodott emberre szokták mondani: ördöge van, vagy másik változatban: lidérc van.

A megszerzett kincsen, gazdagságon nincsen áldás, a lidérc — vagy az ördög —, a vele kötött szövetség fejében nagy áldozatokat követel. A lidérc gazdája különböző furfanggal igyekszik megszabadulni a terhes kapcsolattól. Csaknem minden elpusztítási módban az emberi furfang, az ember szellemének magasabbrendűsége tűnik ki a lidérc ostobaságával szemben, aki nem tud kötéllel homokot hozni, vagy kimerni rostával a folyóvizet, s végül szegyenében elpusztul a háztól. Ez az elem uralkodó a nyírségi hiedelmekben, s utal a lidércnek mint gonosz szellemnek alacsonyabbrendűségére.

A lidérc, ördögök, boszorkányok alárendelt segítőtársaként jelenik meg korábbi írott forrásainkban.⁴⁵ (Szatmár megye). Az önállósult lidércképzetek kialakulásában ezek alapul szolgálhattak a képzetek keveredésére, azaz más hitbeli alakokkal való összekapcsolódásra. (Ez az összefüggés feltételezhető a kincsőrző törpékkel, de a kincs helyét tudó lidérccel kapcsolatos táltosokkal, garabonciásokkal is.) Kétségtelen, hogy sokszoros rétegződés, keresztveződés épül egymásra, keresztény, mitológiai és fantasztikus elképzelések egymásra hatásából alakult a mai lidérchit képlete.

A démoni hatalmától megfosztott lidérc satnya, szemtelen kiscsirkévé vált. Területünkön a népnyelv őrzi a hiedelem emlékét — ahol a lidércképzetek már el is fakultak —, a keszög állatot, kis selejtes csirkét lidércnek nevezik. („Eridj, te kis lidérc” — küldik el a lemaradt kiscsirkét. A sovány

³⁹ Szendrey Zsigmond, Ember- és természetfeletti lények a szalontai néphitben: Ethn. XXV. (1914) 315.

Erdész Sándor, Állattá változások a nyírségi népi hiedelmekben: Jósa András Múzeum Évkönyve I. (1958) 218—222.

⁴⁰ Márkus Mihály, i. m. 270.

⁴¹ Diószegi Vilmos, A bukovinai székely boszorkány kapcsolata az állatokkal: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1957. 58.

⁴² L. Orbán András Lidércszerető történetét.

⁴³ Szendrey Zsigmond, i. m. Ethn. XXV. (1914) 322.

⁴⁴ L. a táblázatban: Nyírbéltek.

⁴⁵ Szirmay Antal, i. m. 81.

emberre mondják: „Olyan vagy mint egy lidérc!” A vékony gyerek láttán keseregnek: „Olyan sován ez a gyerek, mint a lidérc!” A beteges asszonyokra mondták régebben: „Biztosan lidérces!”)

Tanulmányunk bevezetőjében jeleztük, hogy néhány lidércről szóló történetet teljes szöveggel is bemutatunk. Már Ortutay Gyula 1940-ben felhívta a figyelmet a „Fedics Mihály mesél” című mesekötethez írt tanulmányában a komplex lejegyzés fontosságára, amely megőrzi az epikus elemeket is.⁴⁶ Az újabb közlések közül Maác László tanulmányát említjük többek között, aki a hiedelmek és az epikus műfajok összefüggéseit vizsgálja.⁴⁷

Erdész Sándor, a Jósa András Múzeum 1958-as Évkönyvében közöl olyan hiedelemszerű történeteket, amelyekben a hős állattá tud változni, vagy másokat változtatni. Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XI—XII. kötete szintén teret szentel a babonás történeteknek.⁴⁸

Az általunk lejegyzett lidérc-hiedelmek közül néhányat — tekinthetjük ezeket típusoknak is —, bemutatunk.

I. Lidéretörténet (Pózmán István).

Hogy hogyan lehetett az embereknek lidérce, erre vót a rigebbi embereknek egy feladata. Dehát ezt is így hallottuk, hogy a lidérc. Valakinek tán sok pénze vót vagy ez, vagy az, rámondták, hogy biztosan lidércje van. Hát a régi mód szerint, nagyon-nagyon régen talán az is megtörtint, hogy a lidérchez csak úgy lehetett jutni, ha valaki saját kitermeli. Dehát egy tiszta fekete tyúknak a tojását, első tojását lesni kell. Mikor ez megtojt, de abba a tyúkba ne legyen egy csepp fejez szál sem. Ezt a tojást — bár nő vagy férfi —, a hóna alá fogja és bizonyos három hétig ú lefekszik az ágyba. Olyan szimolálással, hogy ő beteg. De azirt szükség orvosra soha nincsen, csak mán a legutolsó napokban. Akkor egy kicsit — így mondják —, hogy hát olyan kíséreti formába esnek.

Amikor ez megtörtint, kikótt a kiscsirke, akkor két-három nap múlva már a kiscsirke szépen járkál a házba. Ide ül, oda ül. Sokszor a régi mód szerint, fel a konyhára ül, igen, kandallónak hitták, oda ül. És aztán akkor mondja, hogy hát:

— Mit hozzak? Mit hozzak? Mit hozzak?

Hát oszt így az illető amit mond, hát ő teljesíti is láthatatlanul, hogy azt nem látja senki, de már ott is van már reggelre, amit kívánt. Pénzt, vagy bár akarmit, hogy minden megteljesedett. De valószínűleg azt is hozzá teszem, hogyha a lidérc tyúk vagy kakas vót, ugyan annak az illetőnek vele kell többször foglalkozni. Hálni. Na, mikor osztán mán teljesen meg-unja, hogy mán nem tud vele mit csinálni, nem tud tülle megszabadulni, hát más módja nem vót osztán — a régi monda szerint —, csak osztán kivitte valami legközelebb keresztútra és ottan letette. És mondta, hogy:

⁴⁶ *Ortutay Gyula*, Fedics Mihály mesél. Bp. 1940. 69—70.

Ortutay Gyula, i. m. 294., 399—400.

⁴⁷ *Maác László*, Adatok a hiedelmek és az epikus műfajok összefüggéséhez: *Ethn.* LXVII. (1956) 279—293.

⁴⁸ *Erdész Sándor*, i. m. 215—226.

Balassa Iván, Karesai mondák: U. M. N. Gy. XI. Bp. 1963.

Béres András, Rozsályi népmesék: U. M. N. Gy. XII. Bp. 1967.

— Eridj, hozzál nekem a nagyvilágot!

Vagy:

— Ezt, meg azt!

Olyat, amit teljesen lehetetlen vót. Így aztán megszabadult a gazda a lidéértül.

„Például mit kért tőle?”

Hát például kért, hogy hát:

— Na, mostan nekem reggelre merd ki a Tiszából a vizet!

Hát eztet mán nem tudta.

„Mivel merje ki a vizet?”

Hát mán ő aztat tudta, hogy mi kéne hozzá. Kanállal vagy satöbbivel. Ilyesmi feladatokat adtak neki, hogy amit nem tud megtenni. És így osztán ő bosszúságába otthagya a gazdáját.

Majd aztán megint esetleg kerül egy gazdája, aki felveszi, mint egy kis elázott csirke. Hazaviszi nagy örömmel a feleséginek.

— Néz csak mama, itt van egy kis csirkét hoztam!

— Aó szegin, szegin! Tegyük a melegre!

Hát ahogy feltették a melegre a kandallóra, eccer csak a kis lidérc azt mondja:

— Hopp! Maj leestem!

Elkezdte ott szunyókálni. Akkor nizek nagyot, hogy micsoda ez?

— Hiszen ez valami, beszélni is tud!

Amint így több szavakat is megsejtettek tülle. Hát aztán rájöttek, hogy lidérc. Mán gondolták a régi öregek. Ez is osztán hordatott vele valamit.

„Mit kértek tőle?”

Hát egyelőre holmi gabonát vagy búzát, ami legjobban szükséges vót. Azután pénzt is fokozatosan. Úgy, hogy ezek is meggazdagodtak. De ennek is éppen olyan módon, már hallották, hogy hát ettül másképp nem lehet leválni, mer bizon mán a gazda is nagyon soványodott, mer mindig vele kellett hálni, akár kellett, akár nem. Nahát így szerettek vóna tülle megszabadulni. Másképp nem tudtak, csak ilyen módon ők is, hogy csak a keresztútra kivinni. És olyasmit kívánni tülle, hogy amit már ő teljesen nem tudott megcsinálni, mint az elődjével.

Más megyékben hallottuk, hogy hát talán vót neki lidérc. Osztán ezér gazdagodott meg valamikor ü. Valamikor Csengeri Kálmán is hát nem nagy birtokos vót, de oszt utoljára lett vagy hat-hétszáz hold földje. Hát mán arra is rámondták valamikor, hogy hát lehet, hogy van neki, vagy vót neki lidérc.

Lakott egy Donics nevezetű nálunk. Hát kisebb gazdaember vót. De azér így van, mer a felesége olyan beteges is vót, meg miegymás. Hát rámondták arra is, hogy lehet, hogy van neki talán lidérc. Hát osztán ezek a családok osztán el is menekültek a Benkő bokorbul. Másfele, más világon, más földeken vettek. Na, de ezt csak így hallottam.

II. Hallottam, hogy az ilyen régi elátkozott pénzek mán nagyobb összegbe aranyak vagy ezüstök voltak, akik hát mondjuk, hogy nagyobb értékbe vótak eltéve. Hogy ezek talán minden hét esztendőben ilyen gyertyavilágnyi formában jelennek meg. Háromszor egymás után felvillannak. Aki ezt a kis világosságot meglátja és közelben van hozzá, akkor bár zsebkendőjét, vagy késit vagy pipáját vagy kalapját odalöki, akkor olyan marad a földbe. Ha pedig a zsebibül vesz ki valamit, akkor egy méterre

esetleg marad ki a földbe. És hogy ezeket akkor ki lehet ásni és ki lehet szedni. Na, de ezt is csak a régi öregektől hallottuk, hogy e vót neki a módja. Tovább nem tudom.

III. Vót még egy régi monda beszíd, amikor talán még vannak a mi időnkből is olyan emberek valakik — én nem-, de valaki azt mondta, hogy ő egy tüzes fát látott, hogy szaladni az úton, mint egy nadály. A határba. Hát osztán mondták neki:

— Nem igaz!

Na osztán másik iccaka, másik iccaka. Többször kimentek több emberek is. Hát, hogy csakugyan látták, hogy hát egy olyan határba szaladgál egy olyan tüzes drót-forma. De megközelíteni nem merte ám senki se. Nem vót olyan bátor ember, aki megközelicse. Hát erre azt mondták a régi öregek, hogy ez olyan elátkozott mérnök, ami nem igazságosan mért és valaki elátkozta, hogy hát tüzes fán szaladgálj hóttod után is a határba. Hát ez errül keletkezett ez a szó, hogy hát talán így vót, de azér határozottan nem állítom, mert én sem láttam.

I. A lidércszerető

(Orbán András).

Valamikor a nagyvilágba, nagyon réges-régen ezelőtt több száz évvel történt. Egy községbe éltek. Ugyi nagyon sok leányok összegyűltek. Jártak fonóba, barátkoztak együtt. Úgy, hogy tíz-tizenöt leány összegyűlt és együtt nagyon jó barátságba vótak. De mindegyik leánnak vót szeretője. Csak egyetlen egy leánnak nem vót szeretője. Pedig szép gazda ján vót. Szép is vót, csinos is vót, ügyes is vót, jó is vót. És annak szeretője nem vót. Hát mikor így mentek a fonóba, és minden ján ment a szeretőjével. Vót aki elkésérje, vót aki hazakésérje. De ezt az egy jánt nem vót aki hazakésérje sohase. Mer nem vót szeretője. Hát így osztán nagyon el is szomorodott ez a leán rajta, hogy hát neki mégis hát nincsen szeretője. Nagyon buslakodott. Gondolkozott, hogy hát mégis, hát hogy kén neki fogni egy szeretőt. Hát neki miér nem akad szeretője. Na, egy alkalommal fonóba vannak úgy egy este. Hát eccer mán mindegyik a szeretőjével ott vannak a leányok, a legények is, a szeretője minden leánnak ott van. Fonnak, beszélgetnek. Eccer kopogtatnak az ajtón. És mondják, hogy:

— Szabad!

Bezzeg egy szép fiatal ember. Tiszta fekete ruhába, fekete box csizmával, pörge kalappal. De oly gyönyörű szép fiatal ember vót, hogy hát azt mindenki megbámulta, mikor bement. Szépen fel is vót ötözve. Köszönt.

— Jó estét!

Fogadta mindenki.

— Jó estét!

Fogadták neki a köszöntését. És akkor egyenesen elmegy ehez a jánhoz, améknak nem vót szeretője. Mellé ül és hozzá fog vele beszélgetni.

— Na kedves — azt mondja —, hát ha elfogadná az udvarlásomat — azt mondja —, hát igazán magát — azt mondja —, nagyon megtetszett nekem! — azt mondja. — Hát szeretném, ha elfogadná!

Hát a leánnak is nagyon megtetszett a fiatalember. Hát nagyon szívesen

elfogadta udvarlójának. Hát úgy osztán beszélgettek. Mikor eljött az az idő, hogy vége vót a fonónak, hát minden leánt hazakésért a szeretője. Eztet is osztán hazakésérte ez a fiatalember, ezt a leánt. Mikor hazamennek, még otthon is hozzáfogtak beszélgetni. Hát még a leánnak a szülei is nagyon megörültek, hogy hát micsoda egy szép fiatalember akadt az ő leányuknak. Hát még megkínálták osztán egy kis süteménnyel, bort hoztak fel a pincébül. Ettek, ittak. Akkor a fiatalember elköszönt és elment. Mán másik este még a fonóba el se mentek, mán a fiatalember a leános háznál megjelent. És ő saját maga vezette el a fiatal leánt oda, ahun szoktak fenni. Elmennek. így udvarolt, egészen a leánnak, több időkön keresztül. Úgy hogy már mikor oda került a sor, hogy hát mán több hónapot eltöltöttek együtt, nagyon megtetszett a leánnak is a fiatalember. Akkor azt mondja a fiatal-ember, hogy hát:

— Na, ide hallgass kedves! — azt mondja. Hát mondd mán — azt mondja —, hát miér járok? — azt mondja. — Nekem mán ugyis, az időbe benne vagyok! — azt mondja. — Már több vagyok mint huszonnégy-huszonöt éves! — azt mondja. — Hát nagyon szeretném — azt mondja —, hogyha megesküdnék! Hogyha te is úgy gondolod, és szeretel éngemet!

Hát a lánnak, mivel hogy nagyon megtetszett, hát azt mondja:

— Hát én — azt mondja —, hozzád megyek — azt mondja —, szívesen feleségül! — azt mondja. — Hát én nem bánom, esküdjünk meg, amikor akarod!

Igaz, sokszor a leán kérdezte tülle:

— Hát mégis hol laksz? Mék faluba? Merre laksz?

Hát mondja a fiatalember:

— Ó, innen — azt mondja —, nagyon messzire lakok! — azt mondja — Hát lúháton szoktam én ide jönni! — azt mondja. — Messzi lakok! — azt mondja.

Mer szerette vón a leán elmenni a szüleihez, hogy széjjelnezzen. Mint háztűznézőbe. Hát a fiatalember nem mondta.

— Hát — azt mondja —, majd mikor megesküszünk, majd elmegyünk akkor! — azt mondja.

Nahát első sorban is, hát egy kézfogót kell csinálni. Megváltják a jegyet. Csinálják a kézfogót. Hát rengeteg sok vendégeket összehívnak. Éppen úgy mint egy nagy lakadalomba. Mikor összehínak, a háznál megterítik az asztalt. Esznek, isznak ugyl. Hát a fiatalember ugyl a menyasszonya mellett ült. És a fiatalember mikor eszik, hát a villát, mán mikor villával ette a húst, hát a villát véletlenül, mert azt gondolta, véletlenül. Dehát a fiatal-ember akarattal leejtette a villáját az asztal alá. Na dehát, hogy be vót szépen, fel vót ötözve, aranyóra vót a zsebjibe, minden. Hát így gondolta a leán magába:

— Ez valami nagy fiatalember lehet! Valami vagy nagy dúsgazdag, vagy pediglen valami nagy dúsgazdag, vagy pediglen valami nagy úriember lehet!

Hát kedveskedni akart a vőlegényinek és hogy hát a villát az asztal alul felvegye. Hát mikor bejött, hát akkor is látta, hogy nagyon finom fényes boxcsizma van a lábán a fiatalembernek. És mikor a villáért lehajolt, hát látja, hogy nem boxcsizma van a lábán, hanem lúpatája van a lába. Mint egy lúpata, úgy nézett ki, mint egy lúnak a lába. A fiatalembernek. A jány, úgy megrettent egy kicsit. Mégis, mi ez. Na dehát ő nem jól látott. Hát

micsoda finom boxesizma vót a lábán és most nincsen csizma a lábán, hanem egy lúlab van. És lúpata van a csizmája helyén. Hát úgy egy kicsit megijedt. Na de mivel hogy szorosan ültek, nem bírt felugrani, hogy hát kimenjen mellőle. Mert úgy megrettent tülle. Na, de mán mindegy. Azért gondolta magába:

— Lehet, hogy nem jól látok! Mán ha nem jól láttam is, mán mindegy! — azt mondja magába.

Megin a fiatalember ett tovább. A villáját megint leejtette. Na, most mán a ján gondolta magába, most mán még jobban megnézi. Hát mikor lehajlik a villáér, lassan, nyugodtan nézi. Hát mind a két lábán mán nincsen csizma, hanem mind a két lába lúlab. És lúpatája van. Hát a jány annyira megijedt, hogy hát mán nem bírt felállani. Hanem az asztal alá aláugrott és elkiáltotta magát, hogy:

— Jaj, édesapám — azt mondja —, ne hagyjanak!

Hát a jány az asztal alatt össze is rogyott. A fiatalember pediglen észrevette, hogy hát itt mán a lán persze meglátta, mer ő is úgy akarta. Hát a fiatalembert rögtön meg akarták fogni, mert vótak több férfiak, jó erős, markos legények is vótak ott benn a mulatságon. De akkorára a fiatalember átváltozott egy ódalrúdnak. Egy szekér-ódalrúdnak. És az ablak csak kétfele nyílt és ott az ódalrúd az ablakon kiment. De oly borzasztó széllel, hogy a háznak a tetejét elvitte. És ahol ment, nagy sűrűt vert. Mindenütt a háznak tetejét elvitte az ódalrúd. Úgy osztán elment. A jánt valahogy oszt meggyógyították. Magához jött. Itt osztán vótak ott öreg emberek, akik meg tudták mondani, hogy hát:

— Ez gyermekem, nem vót egyéb, ez lidérc vót!

Így osztán a jány, majd osztán került neki olyan rendes vőlegénye. Férhez ment. Még mai napig is él, ha meg nem halt.

II. Lidéretörténet

Még legény koromban ér hallottam egy öreg embertül, hogy hát ha tiszta fekete tyúknak az első tojását valaki a hóna alá teszi és kilenc nap ott hordja, az a tojás kikél a hóna alatt és lesz belőle egy lidérc. Egy olyan csirke, hogy amit annak parancsolnak, azt mindent hord oda. Na, eztet többeken hallották. Hát vót egy kocsis, szógalegény vót egy nagygazda embernél. Az is hallotta. Hát az meg is próbálta. Hát a gazdájánál vót egy tiszta fekete tyúk, amibe semmiféle más szín nem vót, csak tiszta fekete tolla vót. Hát annak az első tojását odakötötte a hóna alá a fiatalember. A kocsis. Hát ahogy odakötötte, ott tartotta a hóna alatt a tojást. Már mikor eltött négy nap, olyan borzasztó forró vót a tojás, hogy nem bírta a hóna alatt tartani. Na, gondolta magába, hát ez mégis, hát valahogy azt a kilenc napot kibírja. Mikor eljött mán az ötödik nap is, hát éccaka, ugyi hát az istállóba hált a lovak közt a kocsis. Hát ahogy ott hált, hát eecer mán olyan forró, oly rettenetes a tojás, hogy hát már nem bír vele. Hát úgy gondolta magában, megfogja és kihajítja a tojást. A hóna alól kiveszi és tovább nem küszködik vele. Nem kínlódik. Hát ahogyan kimondja, hát valami ütöt felkapta és a földhő vágta úgy, hogy nem bírt meg se mozdulni. Na jól van, hát ott tarcsa. Addig-addig, hogy a kilenc nap letött. Mikor letött, hát a hóna alatt a tojást kivette és kikött egy kis csirke belülle. Hát a csirke mindján mondja neki, hogy hát:

— Mit? Mit? Mit?

Hát ő hallotta ugye attul az öreg embertől mégis, hogy hát annak a csirkének, mikor mondja, hogy „mit, mit”, akkor annak azonnal parancsolni kell valamit. Hogy hát valami dógot kell adni, mert máskülönben, ha nem ad neki az ember dógot, hát akkor baj van. Hát így osztán a fiatalember kigondolta, hogy hát mit is csináljon hamarosan. Azt mondja hát:

— Ide hallgass! — azt mondja. — Hozzál nekem ide az udvarra — azt mondja —, huszonnégy öl fát!

Hát akárhonnen hogy hozzon. Hát a fiatalember kinéz az istálló ajtón, hát lássa, hogy mán a huszonnégy öl fa mán ott is van sorba. Akkor a csirke elhallgatott. A jászol alá bebújt és nem csinált tovább semmit. Eljön a második éccaka. Megint mondja, hogy hát:

— Mit? Mit? Mit?

Hát nem jut az eszébe a fiatalembernek semmi, hogy hát mit is mondjon neki. Mit parancsoljon. Hát hamarosan hát:

— Hát — azt mondja —, hord meg az udvart — azt mondja —, földdel!

Hát nézi, hát meg van az udvar hordva földdel, úgy, hogy teljesen fel van telve. Eljön a reggel. Elmegy az öregemberhez. Azt mondja neki, hogy hát:

— Ide hallgasson! — azt mondja. — Hát ez a csirke mindig mondja éccaka, hogy „mit, mit”. Dehát én mit tudjak neki parancsolni? — azt mondja. — De hát annak muszáj valamit parancsolni, ahogy maga mondta! — azt mondja. — Hát mit tudjak neki parancsolni?

— Ejnye fiam — azt mondja —, hát olyan gyenge eszed van? — azt mondja. — Hát mondjad neki — azt mondja —, hogy hát neked — azt mondja —, építsen egy olyan házat — azt mondja —, ami egy rendes ház lesz! Másik éccaka pediglen — azt mondja —, építtess vele istállót! Harmadik éccaka meg ezt, meg azt! Úgy, hogy te egy borzasztó nagy gazdag ember leszel! — azt mondja. — Az hoz neked jószágot, hoz neked mindenfélit! Pénzt hozathatol vele! Úgy, hogy a pénzbül földet vásárolsz, mindenfélit! — azt mondja — Minden meglesz!

Hát a fiatalembernek vót is egy kis telekhelye ugyi mán ű kocsis vót. Hát ű magába vót, nem vót se szüleje, senkije se. Egy kis telekhelyet vett magának. Amit beszerzett egy kis telekhelyet. Hát második éccaka mondja a kis csirke, hogy:

— Mit? Mit?

Hát ő mindjárt készítettett egy házat. Hát el is ment a fiatalember. Nézi, hát a ház fel van épülve és gyönyörű szép kis ház. Na, megin második éccaka mondja. Akkor osztán építettett istállót. Csűrte építettett, mindenfélit. Addig-addig, hogy pénzt is hozattatott magának. Hát annyi pénze vót, hogy rengeteg pénze. Hát a fiatalember nem csinált egyebet semmit se. Otthatta a gazdáját. Elment haza. Bebútorozta a szobáját, a lakását. És ott éldegélt nyugodtan. De a kis csirke minden éccaka mondja, hogy:

— Mit? Mit?

De neki parancsolni kellett, hogy valamit csináljon. Hát ő mán nem tud mit hozatni. Fával megrakatta az egész udvart. Mindenfélét, gyümölcsfával befásította a kertet az a kis csirke. Neki mindent. Hát nem tud mit csinálni, elmegy az öregemberhez.

— Ide hallgasson! Mondja meg, hát hogy tudjak tülle megszabadulni? Hát én ennek munkát nem tudok mindég adni! És maga azt mondta, hogy

ha nem tudok munkát adni eccer is — azt mondja —, akkor ez megöl éneget!

— Hát bizon fiam — azt mondja —, ez meg is öl tégedet! — azt mondja. — Hanem ha meg akarsz tulle szabadulni — azt mondja —, adjál neki oda egy citerahúrt! — azt mondja. — És mondjad, hogy ezen a húron — azt mondja —, száraz homokkal az udvarodat hordja meg! Eztet — azt mondja —, a citerahúron úgyse tudja meghordani, mer errül lehullik! — azt mondja. — És akkor a kis csirke többet nem jön vissza!

Hát így osztán másik éccaka mán mondja a kis csirke, hogy:

— Mit? Mit?

Hát akkor osztán mondja neki, hogy:

— Ezen a citerahúron hordjál nekem száraz homokot, az udvart tőcsd meg!

Akkor oszt elment a kis csirke. De többet sose jött elő — Így a fiatalember megmaradt. Hát ezekből a kis csirkékből vannak ezek a lidércek, akik kötélrúdnak, ódalrúdnak, mindennek átváltoznak. És így ezek a lidércek. Mán mikor így elküdi valaki, hát akkor mán tovább nem csirke, hanem fiatalembernek, vagy akárminek átváltozik.

Azt is hallottam, hogy vele is kell hálni, de az nem igaz.

A két adatközlő Pózmán István és Orbán András „tudása” eltér egymástól.⁴⁹ Pózmán István nem mesemondó, de gazdag a hiedelemvilága és ismeri a mágikus gyakorlatot, jóllehet ő sohasem üzött effélet.⁵⁰ Történetei a reális világhoz fűződnek, kérdezősködésünkre a személyeket is megnevezte, akikről régen azt mondták a Benkő bokorban, hogy lidérceket tartottak. Nagy megjelentő erővel mesélte el a lidérc cselekedeteit, a vele folytatott párbeszédet.

A kezdő és záró formula nincs meg történeteiben — mint a mesében —, azonban az epikus műfajjá alakulás mozzanatát láthatjuk abban a törekvésében, hogy valamiképpen mégis igyekszik bevezetést illetve befejezést adni történeteinek. (Bevezetés: Vót a rigebbi embereknek egy feladata; Vót még egy régi mondabeszéd; Hallottam, hogy az ilyen régi elátkozott pénzek... Befejezés: Na, de ezt csak így hallottam; Tovább nem tudom; Hát ez errül keletkezett ez a szó; Határozottan nem állítom, mert én sem láttam.)

Ezek a bevezető illetve befejező mondatok arra szolgálnak, hogy a mesélő Pózmán István belezökkenjen a mesélésbe — illetve kilépjen annak bűvös köréből — áttérjen a való világból egy külön világba, amiben az irreális cselekedetek konkrét, reális színteret kapnak. Így alakul ki az előadás sajátos atmoszférája, amelyben elválaszthatatlanul ötvöződik a való és az elképzelt, a természetfölötti világ képe.

Orbán András — a másik adatközlő, akinek két lidéretörténetét itt

⁴⁹ Pózmán István 74 éves-Benkőbokor (Nyíregyháza)- földműves. Gyűjtés 1967. február 15. Gyűjtötte: Muraközi Ágota.

Orbán András 57 éves, — Zsarolyán, — földműves. Gyűjtés: 1962. május. Gyűjtötte: Erdész Sándor. (15 éve nem mesél rendszeresen, repertoárja kb. 50 db mese.)

Papp János 78 éves, Kállósemjén, juhász. Gyűjtés: 1963. március. Gyűjtötte: Erdész Sándor. (Kb. 180 mesét tud, ezek nagyrésze hiedelemszerű történetekből áll).

Erdész Sándornak ezúton is köszönetet mondunk Orbán Andrásról és Papp Jánostól gyűjtött anyagának rendelkezésünkre bocsátásáért.

⁵⁰ Történeteit egy héten belül kétszer hallgattam meg, a két előadás között lényeges eltérést nem tapasztaltam, ezt a sajátosságát az epikus műfajjá alakulás alapfokának tekinthetjük.

lejegyeztük —, mesemondó, repertoárja mintegy ötven darabra tehető. Méséi között rangos helyet foglalnak el a hiedelemszerű történetek. Összehasonlítva Pozmán Istvánnal, rögtön szemünkbe tűnik Orbán András történeteinek csiszoltsága, gördülékenysége, tagoltsága — amely már a mesével való szorosabb rokonságra utal —, (három kívánság) megjelenik az elátkozott hős felszabadulásának motívuma is: mikor a gazda teljesíthetetlen feladatot bíz lidércére, az visszaváltozik emberré. A lidércszerető történet pedig egyenesen az AaTh 407/B The Devil s Mistres (Ördögszerető) mesetípusnak felel meg azzal az eltéréssel, hogy itt a fonóba járó lólábú legény tüzes oldalrúddá váló lidérc képében távozik.

Tanulmányunk végén táblázatban foglaljuk össze a területünkön előforduló lidércképzetek típusait. A leggazdagabb, legelterjedtebb a lidércmadár-csirke formájában megjelenő alakja, itt együtt jelentkezik kincshozó és erotikus szerepe, de megtaláltuk nyomait a másodlagos lidércképzeteknek, amelyekben a kincs, a láng, mint közös elem szerepel. Másodlagos képzeteknek tekintjük a bolygó lámpásként, láng alakjában kísértő embereket, a fellobbanó, kincset jelző tüzet, a lidércnyomásos álmot. Ide sorolhatjuk a népnyelvben szóképekben megőrzött lidércképzeteket is. Mindezek keverednek más természetfölötti lény képzetével, néhány vonására tanulmányunkban is rámutattunk.

A lidércről lejegyzett történeteinkben komikum és komolyság összefonódik, a komikussá kiforgatott csirke-madáralakot kétség kívül újabb keletűnek kell tekintetnünk.

A további kutatás feladata a lidércképzetokről összegyűjtött anyagot kultúrtörténeti mélységben rendezni, az egymásmellettséget egymásutániségbe helyezni.⁵¹

⁵¹ Röhrich Lutz, Az ördög alakja a népköltészetben: Ethn. LXXVII. (1966) 212—228

*A LIDÉRC ALAKVÁLTOZÁSAI, SZEREPE A NYÍRSÉGI
NÉPHITBEN*

I. 1. *Csirke vagy madár alakban* (költött vagy talált lidérc):

Szerepe: a) pénz illetve kincsfordás

b) erotikus szerep (átváltozás nővé vagy férfivé)

Hely:	Elnevezés:	Elpusztítása:
Kisvárdá (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Cigánd (a)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Újdombrád (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Nyírlövő (a, b)	lidérc	(mit-mit?) teljesíthetetlen feladat
Ibrány (a, b)	lidérc	(lopjon keresztet a templomról)
Kék (a, b)	lidérc	(mit-mit?) teljesíthetetlen feladat
Vásárosnamény (a)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Nyírtura (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Rohod (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Nagyserkesz (a)	lidérc	halálos ágyán rábízta jó emberére a tulajdonosa
Benkő bokor (a, b) (Nyíregyháza)	lidérc	(lidirc) teljesíthetetlen feladat
Apagy (a, b)	lidérc	(mit-mit?) teljesíthetetlen feladat
Kállósemjén (a, b)	lidérenyomás	(mit-mit?) teljesíthetetlen feladat
Újfehértó (a, b)	lidérc	kemencébe dobják
Tiszavasvári (a)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Nyírmihálydi (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Nyírbétek (a, b)	lidérc	(lidirc, mit-mit?) Szárnyát ajtóféltre szegezik
Nyírmártonfalva (a, b)	lidérc	Mit-mit? Teljesíthetetlen feladat
Panyola (a, b)	lidérc	fába lyukat fúrnak, bele küldik.
Tiszacécsé (a, b)	lidérc	(mit-mit?) — —
Magosliget (a)	Mitvisz	teljesíthetetlen feladat, fába lyukat fúrnak, belé küldik
Kocsord (a, b)	lidérc	— —
Zsarolyán (a, b)	lidérc	teljesíthetetlen feladatot kap s át- változik emberré
Nagyhodos (a)	lidérc	(Mit-mitke?) teljesíthetetlen fel- adat, fába lyukat fúrnak, bele küldik, erdőben hagyott ruhában felejtik
Garbolc (a)	lidérc	teljesíthetetlen feladat
Császló (b)	lidérc	— — (Szirmay 1745)
Tyukod (a, b)	lidérc	(Mit-mit?) Teljesíthetetlen feladat

(A teljesíthetetlen feladatok között szerepel:
a) rostában vizet hozni
b) kötélben homokot hozni
c) vagy elhúzni a hegyet a helyéből

2. *Állatalakban/*

Szerepe: alvó embert megnyomó szellemként	Elnevezés
Rohod: ismeri a lidérenyomásos álmot	
Vaja: szárnyas állat alakban	„nyomást” okoz
Apagy —	—
Benkő bokor berepülnek a kulcslyukon	—
Mátészalka: kecske alakban telepednek az emberre	
Szabolcs megye XVIII. sz-i kéziratban: disznó képében rontanak	
Szatmár megye (1745 Szirmay monográfia): a boszorkányok lidércen lovagoltak a Szt. Gellért hegyre	lidérccek hordják az ör- dőgök kincsét a bo- szorkányoknak

II. *Fényjelenségként, ill. fényjelenség kíséretében*

jelenik meg:

- Szerepe: 1. pénz, kincs jelzése (lidércfény elnevezése itt nem ismert)
2. kísértő szellem, megholt ember lelke

1.)

Hely:
Kisvárd: 7 évenként felveti a láng az elátkozott pénzt
Ajak: pénz tisztul a határban
Újdombrád: elátkozott pénzről láng lobban fel
Vaja: — — — —
Nyirtura: tisztul a pénz
Benkő bokor: jeles éjszakákon üstökben tűnik fel a pénz gyertyavilágként
Apagy: — — — —

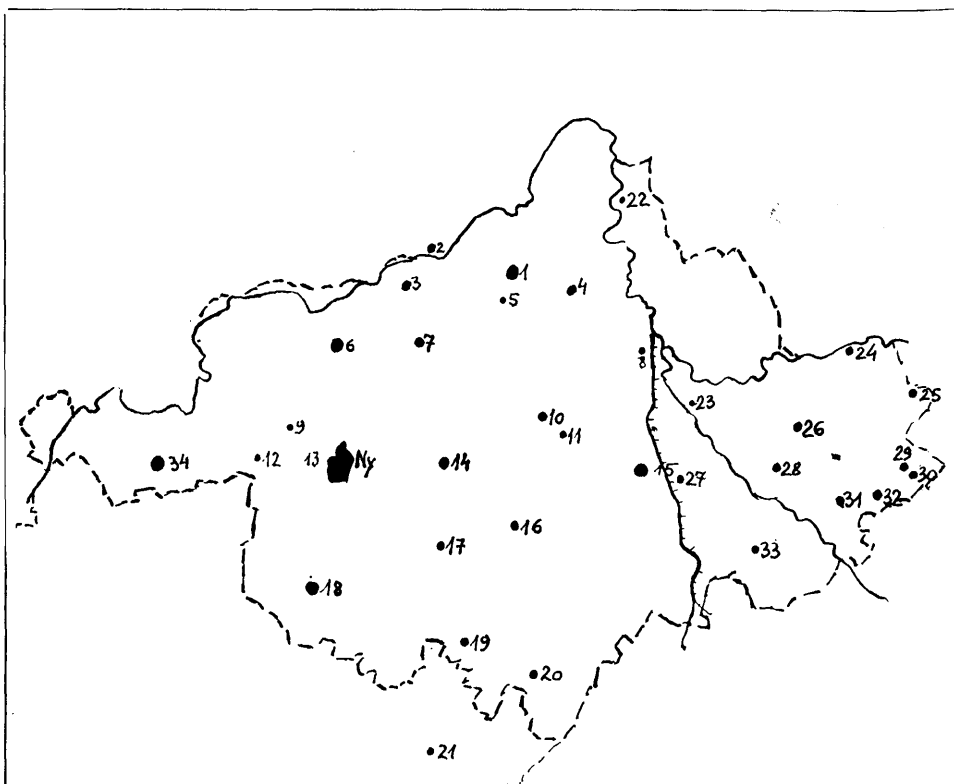
2.)

Hely:
Kisvárd: lámpás, elátkozott mérnökök láncot csörgettek éjszaka
Újdombrád: lámpás, elátkozott mérnökök láncot csörgettek éjszaka
Ajak: láncos ördögök jártak éjjel
Benkő bokor: tüzes nadályként szaladgáltak elátkozott mérnökök éjjel a határban
Nyíregyháza: a lámpásos ember az inzsinjér, mocsár- (bokortanyák)ba vezette régen az utasokat (Márkus M.)
Kállósemjén: lámpás mérnökök kísértének éjjel
Zsarolyán: a lidércördög kötélrúdnak, oldalrúdnak változik
Nagyhódos: tüzes szekérialakban kísért a Túrparton bolygó lámpásként csalogatja az embereket
Tiszavasvári: éjszakánként láncot húznak maguk után a kísértetek

III. *A népnyelvben megjelenő lidérc-alak:*

Hely:
Ajak „Jaj olyan vagy, mint egy kis lidérc” (mondják a kis „piaci” csirkére)
Rohod „Eridj, te kis lidérc” (mondják a lemaradt csirkére)
Nyírgyulaj lidérctojás (= kis tojás)
Benkő bokor „Biztosan lidérce van” (mondták régebben a beteges asszonyokra)
Lónya „Olyan sován ez a gyerek, mint a lidérc”
Panyola „Né, milyen kis lidérc” (mondják a jövő-menő, bujkáló gyerekre, elmaradt növésű kacsára)
Nemesborzova „Olyan vagy, mint egy lidérc” (mondják a sovány embernek.)

Sz. Muraközi Ágota

16. kép. Lidérc hiedelmek Szabolcs-Szatmárban

1. Kisvárdá	18. Újfehértó
2. Cigánd	19. Nyírmihálydi
3. Újdombrád	20. Nyírbétek
4. Nyírlövő	21. Nyírmártonfalva
5. Ajak	22. Lónya
6. Ibrány	23. Panyola
7. Kék	24. Tiszacséce
8. Vásárosnamény	25. Magosliget
9. Nyírtura	26. Nemesborzova
10. Rohod	27. Kocsord
11. Vaja	28. Zsarolyán
12. Nagycserkesz	29. Nagyhodos
13. Benkő-bokor	30. Garbold
14. Apagy	31. Császló
15. Mátészalka	32. Rozsály
16. Nyírgyulaj	33. Tyukod
17. Kállósemjén	34. Tiszavasvári

DER LIDÉRC IM VOLKSGLAUBEN DES GEBIETES NYÍRSÉG

I.

Über die — zu den übernatürlichen Wesen gehörende — „lidérc“-Gestalt haben wir in der Literatur der ungarischen Volksglaubenforschung bisher noch keine zusammenfassende Arbeit. In dem in Vorbereitung stehenden IV. Band des Atlases des Ungarischen Volkskunde, finden wir Angaben über den „lidérc“, welche die Klärung und Typisierung der auf ungarischem Volksgebiet vorkommenden „lidérc“-Vorstellungen ermöglichen.

Die Entzifferung des Wortes haben sowohl unsere Sprachwissenschaftler als auch unsere Ethnographen versucht. Unsere erste Angabe über das Wort „lidérc“ stammt aus dem Jahre 1482.

II.

Der Ort meiner Forschungen über die „lidérc“-Anschauungen ist die Nyírség, am nord-östlichen Teil der ungarischen Tiefebene. (Die Nyírség ist eine ethnographische und geographische Einheit.) Die Archaität der Nyírség birgt auch für den sich mit dem Volksglauben beschäftigenden Ethnologen viel Interessantes.

Als Ergebnis der Untersuchungen kann man feststellen, daß im nyírséger Volksglauben jede — auf ungarischem Volksgebiet erscheinende — „lidérc“-Vorstellung eine Spur besitzt. Die vollkommenste ist die in der Gestalt eines Vogels oder Hendels erscheinende Form des „lidérc“, in welcher meistens seine schatzbringende und erotische Rolle gemeinsam erscheint.

Dieser „lidérc“-Vorstellung knüpfen sich abwechslungsreiche, aktiv vernichtende Verfahren an, die ebenso auf das komplexe Dasein der „lidérc“-Vorstellung im nyírséger Volksglauben hinweisen. Einige der Erzähler in der Nyírség (András Orbán in Zsarolyán, János Papp in Kállósemjén) kennen über den „lidérc“ runde, zur Sage geschliffene Glaubensgeschichten. In der Geschichte von Balázs Orbán — Märchentyp AaTh 407/B The Devil's Mistress (Teuffelliebhaber) — entdecken wir die Vorstellung des „lidérc“-Teufels in der Form eines jungen Mannes, der in die Spinnstube geht. Als man gewahr wird, daß er „lidérc“ ist, entfernt er sich im Sturm in der Form einer Stange der Wagenseite, wie der Fahrende Schüler. Eine andere Geschichte erzählt den Fall eines Kutscherburschen, der das erste Ei einer schwarzen Henne 9 Tage unter der Achsel wärmte, damit er einen „lidérc“ bekäme. Das aus dem Ei geschlüpfte Küken erfüllte ihm jede Nacht einen Wunsch, solange, bis dem Kutscherburschen das ewige Was? Was? und die Was soll ich bringen? — Frage zuwider wurde und er sich vom Hendel befreite. Er befahl dem „lidérc“, er solle ihm auf der Zithersaite so viel Sand holen, daß sich der Hof damit fülle. (Diese Glaubensgeschichte bewahrte alle Motive des „lidérc“-Anschauungskreises. A./ Küken, das aus dem Ei einer schwarzen Henne oder eines Vogels, der aus dem Ei eines Hahnes schlüpfte; B./ aus Dankbarkeit, weil er das Ei ausbrüten ließ, erfüllt das Hendel seinem Herren jeden Wunsch; C./ eine unerfüllbare Aufgabe bekommend, geht es zugrunde und dadurch wird sein Herr von der lästigen Verbindung befreit.)

Es kommen in dem nyírséger Volksglauben die sekundären „lidérc“-

Vorstellungen — als irrende Lampen, Lichter spukende Toten; wie auch das aufflammendes, schatzanzeigendes Feuer oder auch als Alptraum — vor. Die mit dem „lidérc“ im Zusammenhang stehenden Vorstellungen zeigen in mancher Hinsicht eine Mischung mit anderen Gestalten des Volksglaubens: Teufel, Hexe, heimkehrender Geist, fahrender Schüler, Zwerge.

Die verschiedenen Typen der „lidérc“-Vorstellungen faßt am Ende der Arbeit eine Tabelle zusammen. Im Zusammenhang mit dem „lidérc“ werden 2 Glaubensgeschichten in voller Form veröffentlicht. Die Orte der Überlieferungen bezeichnen wir auf der Landkarte (*Abb. 16*).

Á. Sz. Muraközi

GABONATÁROLÓ ÉPÍTMÉNYEK A SZATMÁRI ERDŐHÁTON

Szabolcs-Szatmár megye keleti csücskében a Tiszaháttal és Szamos-háttal közrefogott területet *Erdőhátnak* nevezzük.¹ Jóllehet földrajzi tekintetben ezt a vidéket — külön néven nem említve — a Szamosközhöz, tehát a Szatmár-beregi síkság részéhez sorolják, néprajzilag mégis önálló egység. Erdőhát nyelvészeti és néprajzi sajátosságaira, annak archaikus voltára a kutatók erőteljesebben csupán az utóbbi években figyeltek fel.²

Erdőhát betelepítése a XI—XIII. században történt.³ Az Erdőhátat régebben lápokkal tarkított, erekkel átszótt erdőségek borították; az állóvizeket, a holt folyóágakat minden tavasszal a Tisza, a Túr és a Szamos áradásai újították meg. Pl. Csaholc községről 1828-ban a következőket jelentették:

„*Határjain keresztül foly' a' Túr folyó vize, a' Szamoga, a' Kálnok, Bogát pataka, és több számtalan patakokonn, a' Szamosnak, Tiszának, és Túr-nak kiadásai, annyira előntik néha ezenn Helységet, és annak Határát, hogy itt a Templomon kívül sem az Helységben, sem a' Mezejében egy talpalattnyi föld se marad szárazonn.*” Ugyanakkor Sonkád községet is hasonlóképpen jellemezték: „*Rétjei igen rosszak, soványok, vadvizések, és tsak három élű sásat 's kákát teremnek. A' határainn keresztül folynak a' Tur Folyója, a' Cser, Sebes, és Gyepü pataкаи, a' Tisza, Szamos és Túr folyó vizek árjainak a' Helység határostul együtt annyira ki vagyon téve, hogy csak a' közönséges árvíz idejénn is itt a' határnak tsak mintegy huszad része maradhat szárazonn. Sokszor a' nagy víz a' Lakosokat házaikból is kikergeti, s ha hirtelen jön, a' Legelőjökönn a' marhájok is bele ful az árvízbe.*”⁴

A lakosság elsősorban erdőgazdálkodással és állattartással foglalkozott, a gyakori és hosszantartó áradások miatt szántóterületben, mint láttuk, nem bővelkedhettek. Az 1880-as években megindult szabályozásokig földművelésre — az árvíz letakarodása után és akkor is — csak a magasabban fekvő részeket foghatták be.

¹ A következő községeket soroljuk ide: Botpalád, Csaholc, Császló, Darnó, Fülesd, Gacsály, Garbolc, Jánkmajtis, Kishódos, Kismanény, Kispalád, Kisszekerés, Kőlcse, Kőmörö, Mánd, Méhtelek, Nagy-hódos, Nagyszekerés, Nemesborzova, Penyige, Rozsály, Sonkád, Tisztaberek, Türistvándi, Túrricse, Vámosoroszi, Zajta és Zsarolyán. Helyileg ismeretes a *Túrhát* és *Palágytság* elnevezés is, mindkét mikrotáj-egység Erdőhát szerves része.

² *Erdész Sándor*, A penyigei históriás ballada. Ethn. LXXVII(1966). 254—265. — *Gilyén Nándor*, Csűrök a szatmári Erdőháton. Népr. Közli. V(1960). 1.sz. 52—61. — *Gilyén Nándor*, A szatmári Erdőhát, népi műemlékei. Műemlékvédelem X(1966). 161—166. — *Gunda Béla*, Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen 1956. 97—115. — *Kovács László*, Esti beszélgetés id. Kuzus Istvánné virrasztójában (Garbolc). Magyar Nyelv-járások I(1951). 214—235. — *Morvay Judit—Molnár Mária*, Tárgygyűjtés Szatmárban. Népr. Ért. XLVIII(1966). 255—307. — *Nagy Gyula*, A vámosoroszi szárazmalom. Jösa András Múzeum Évkönyve II(1959). 129—147. — *Sebestyén Árpád*, Földrajzi nevek *Gacsály*-ból. Klny. az Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae II. kötetéből. Debrecen, 1955. *Szabadszabó József*, Méhészkedés a szatmári Erdőháton. Ethn. LXVII(1956). 451—482.

³ *Maksay Ferenc*, A középkori Szatmár megye. Bp. 1940. — *Szirmay Antal*, Szatmár vm. fekvése, történelmi és polgári esmérete I—II. Buda, 1809—1810.

⁴ Nyiregyházi Állami Levéltár: Szatmár megye levéltára. Regnicolaris összeírás 1828.

Erdőháton jellegzetes népi építkezési formákkal találkozunk, a gazdag erdők ugyanis szabad teret engedtek a fa változatos felhasználásának. A faházak szinte már teljesen eltűntek,⁵ inkább a melléképületek őrzik a korábbi építészeti stílust (XXVI. t. 1). A gazdasági épületek, közöttük a jelen alkalommal bemutatásra kerülő magtárak is, általában zsilipelt boronafallal⁶ — helyi elnevezéssel *zsejépes* fallal — készültek. Az erdőségek egyre fogynak, s ezzel egyidejűleg a favázas építkezési emlékek is lassan eltűnnek.

E dolgozat keretében az Erdőhátra jellemző gabonatároló építmények bemutatásával, azok funkciójával, típusaival kívánunk foglalkozni.

A gabona raktározása komoly gondot, feladatot ró a paraszti gazdaságra. Az évi termést biztonságos helyen kell tárolni, óvni kell a melegtől, a nedvességtől, az élősdiektől. A néprajzi szakirodalom ennek megfelelően nagy súlyt helyezett a gabonatároló építmények vizsgálatára. Ez irányú kutatások eredményeként ma már több sajátos tárolási módot ismerünk. A legtöbb leírás az országszerte elterjedt *gabonásvermekről* készült.⁷ Az alföldi, közelebbről Szegvár és Szentés környéki *boglyaalakú gabonások* használatáról, funkcióváltozásáról tanulságos dolgozatok nyújtanak tájékoztatást.⁸ A Dél-Dunántúlon általánosabb *szántalpas hombár* széleskörű elemzése és összehasonlító vizsgálata a közelmúltban történt meg.⁹ Sajnos, az egyéb gabonatároló építmények feldolgozásával a néprajztudomány — néhány adatközléstől eltekintve — még adós, itt elsősorban az erdőhátihoz hasonló favázas, deszkafalú magtárakra,¹⁰ a hagyományos építkezés körébe tartozó kő- és agyagfalú szemtároló építményekre, s az építmény és tárolóedény között átmenetet jelentő, fatörzsből kivált hombárra gondolunk.¹¹

Erdőháton a vízrajzi helyzet, a feltehetőleg állandósult magas talajvízszint a veremépítés lehetőségét eleve kizárta, érthető, hogy ilyen tárolási módra nem is emlékeznek.

Az alföldi vesszőfonatos, sártapasztásos boglyaalakú gabonásokhoz hasonló építményeket Túrriácsán és Garbolcon találtunk (XXVI. t. 2). Ilyen *tyúkgörék* sártapasztás nélkül, Kis- és Nagyhódoson nagyobb mennyiségben láthatók. Az adatközlők tájékoztatása szerint hasonló formájú építményeket szemtárolás céljaira a korábbi időkben sem használtak.

Kutatásaink során Erdőháton — 1967. március-áprilisában — az alábbi fából készült magtárakat vizsgáltuk meg:¹²

1. *Botpalád*, Fő u. 50. Tulajdonos: Dobos Endre (XXVII. t. 3).

⁵ Botpaládon még egy boronafalú (Pinkóczi Jenő, Fő u. 66.) és két favázas (özv. Bácsi Károlyné, Fő u. 12., Kaluczka József, Fő u. 22.); Kispaládon egy favázas (F. Cserepes Sándor, Fő u. 134.) lakóházat ismerünk.

⁶ *Mendöl Tibor*, Általános településföldrajz. Bp., 1963. 89—91. — Terminológiai vonatkozásban erre a munkára támaszkodunk.

⁷ *H. Fekete Péter*, Hajdúsági búzavermek. Ethn. LIX(1948). 157—160. — *Ihrvai Nándor*, Földalatti gabonatárolás Magyarországon. Ethn. LXXVII(1966). 343—377. — *Ivánics Nándor*, Gabonásverem a Sopron megyei Peresztegén. Népr. Közl. IV(1959). 4. sz. 80—85. — *Uő.*, Terménytartó vermek Berettyószentmártonban. Debrecen, 1960. (Déri Múzeum Évkönyve 1958—1959.) 11—123. — *Nagy József*, Adatok a hajdúsági búzavermeléshez. Ethn. LXIX(1958). 460—462. — *Nagy Gyula*, A gabonaszemtermésnek tárolása Orosházán. Ethn. LXXIV(1963). 84—87. — *Sőregi János*, Méhkasalakú földbevéjt üregek problémája. Debrecen, 1932.

⁸ *Balassa Iván*, A boglyakemencealakú gabonások eredetéhez. Ethn. LVII(1946). 88—89. — *Bartucz Lajos*, Adatok a nagy magyar Alföld népi építkezéséhez. Népr. Ért. XI(1910). 48—53. — *Bátky Zsigmond*, Boglyakemencealakú gabonások és egyéb építmények a Nagyalföldről. Népr. Ért. IV(1903). 311—317. — *Vargha László*, Boglyakemencealakú baromfiólak az Alföldön. Népr. Ért. XXXII(1940). 345—360.

⁹ *Füzes Endre*, A magyarországi szántalpas hombár. Ethn. LXXV(1964). 1—35.

¹⁰ *Ébner Sándor*, Adatok a Zelicség tárgyi néprajzához. Népr. Ért. XXIII(1931). 90—91. — *Viskó Károly*, Székely tűzhelyek. Népr. Ért. XXIII(1931). 18.

¹¹ *Vajkai Aurél*, Veszprém megye népi építkezése. Népr. Ért. XXXII(1940). 326.

¹² Az itt jelzett magtárakra a továbbiakban arab számokkal hivatkozunk.

2. *Botpalád*, Fő u. 12. Tul.: özv. Bácsi Károlyné (XXX. t. 2).
3. *Csaholc*, Kossuth u. 22. Tul.: Papp János.
4. *Császló*, Petőfi u. 46. Tul.: Karácsony József.
6. *Fülesd*, Fő u. 52. Tul.: Horváth Mihály.
7. *Gacsály*, Petőfi u. 31. Tul.: Ref. egyház (XXXIII. t. 1).
8. *Kishódos*, Fő u. 52. Tul.: Ref. egyház.
9. *Kisnamény*, Fő u. 121. Tul.: özv. Gaál Sándorné.
10. *Kisnamény*, Fő u. 83. Tul.: Végh Ferenc.
11. *Kisnamény*, Fő u. 70. Tul.: Ref. egyház.
12. *Kispalád*, Fő u. 76. Tul.: Olajos Ferenc (XXVIII. t. 1).
13. *Kölcse*, Kölcsey u. 10. Tul.: ifj. Máté Károly (XXXI. t. 2).
14. *Méhtelek*, Rákóczi u. 7. Tul.: Fehér Lajos.
15. *Méhtelek*, Rákóczi u. 9. Tul.: Fehér Jenő (XXXI. t. 1).
16. *Sonkád*, Kossuth u. 24. Tul.: Makay József (XXXII. t. 2).
17. *Túrricse*, Petőfi u. 29. Tul.: M. Garda Lajos (XXVIII. t. 2).
18. *Túrricse*, Kossuth u. 23. Tul.: Józsa Károly (XXIX. t. 1).
19. *Túrricse*, Zrínyi u. 13. Tul.: Rápolti Árpád (XXXII. t. 1).
20. *Vámosoroszi*, Petőfi u. 16. Tul.: Termelőszövetkezet.
21. *Vámosoroszi*, Petőfi u. 19. Tul.: Kiss Gyula (XXX. t. 1).

A favázás magtárak Erdőháton rohamosan pusztulnak, tíz évvel ez-
előtt is akár mégegyszer ennyit találhattunk volna. A szatmári Tiszaháton
az erdőhátival azonos típusú magtárakat építettek. Az összehasonlítás (ki-
terjedés) érdekében ezek közül hetet vizsgáltunk meg:

22. *Szatmárcseke*, Kölcsey u. 48. Tul.: Sarkadi András.
23. *Szatmárcseke*, Kölcsey u. 52. Tul.: Mindák Bertalan.
24. *Szatmárcseke*, Kölcsey u. 60. Tul.: Sarkadi Arnold.
25. *Tiszacsécse*, Kossuth u. 35. Tul.: id. Nyilas Dezső.
26. *Tizsakóród*, Kossuth u. 24. Tul.: Paládi Bálint.
27. *Tizsakóród*, Kossuth u. 25. Tul.: Bihari László (XXIX. t. 2).
28. *Tizsakóród*, Kossuth u. 32. Tul.: özv. Kálmán Endréne.

Már az első pillantásra szembeötlik, hogy a *bejárat elhelyezésétől függően*
a magtárakban bizonyos eltérések, változatok mutatkoznak.¹³ Ennek alap-
ján, bemutatásuk megkönnyítése érdekében két főbb típust különböztetünk
meg:

I. *Előlbejáratú magtár*. Nevük: *kamora* (1, 12, 14, 17, 18, 21, 23, 26, 27,
28 sz.), *kamra* (25 sz.), *deszkakamora* (22 sz.).

II. *Oldalbejáratú magtár*. Nevük: *magtár* (4, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 16, 19,
20, 24 sz.), *takarékmagtár* (7 sz.), *kamora* (2, 3, 15 sz.), *kamra* (9 sz.).

Láthatjuk, hogy az I. típusú építményeket általában *kamorának*, a II.
típusúakat pedig *magtárnak* nevezik. A két azonos funkciójú épülettípus
elnevezésében mutatkozó különbségre magyarázatot kapunk, ha az építés
körülményeit is megvizsgáljuk. A II. típusúakat ugyanis — néhány kivitel-
től eltekintve — nem az erdőhátú szegényparasztság építette, hanem az
uradalmak, a vagyonosabb gazdák, esetleg a máshonnan ideszármazott kis-
birtokosok építették.

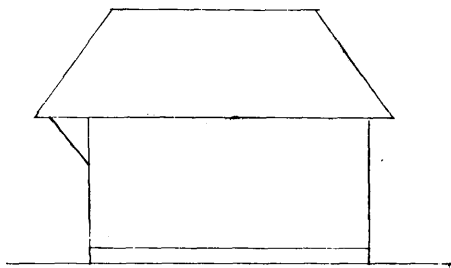
Vizsgáljuk meg az I. típusú, előlbejáratú magtárak fejlődési szakaszai-
nak, változatainak jellemzőbb vonásait:

Erdőháton nemcsak a gabonatarolók, hanem általában a nyári konyhák

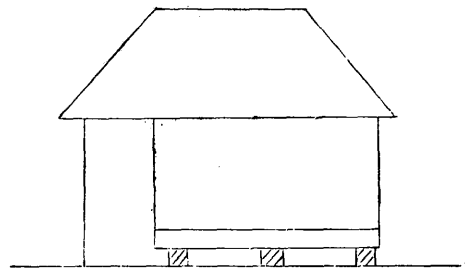
¹³ Erre már felhívta a figyelmet: *Gilyén*, i.m. 1966. 164.

és a sütőházak is előlbejártúak, ezt az építészeti-szerkezeti stílust egyébként területünkre jellemzőnek tartjuk (XXVII. t. 1—2). A *kamora* lehet *ereszes*, *tornácoszlopos* és *rédelyes*.

a) Az *ereszes kamora* egy primitívebb formát képvisel (17. kép). Itt még hiányzik a *faláb*, a *talpfa* ugyanis — más faépítményekhez hasonlóan — közvetlen a földön fekszik. Belül *földes*, vagy *padlós*. Alul nem szellőzik, ezért a terményt csak *hombárokban* tárolhatják. Ez a kamoratípus zsindeffel fedett, sátortetős (*kanfaros*). Az ereszt két *karkötés* tartja (XXVII. t. 3). Az ereszes kamora olyan változatával is találkozhatunk, melynek tetőszerkezete tűzfalás (XXVIII. t. 1).

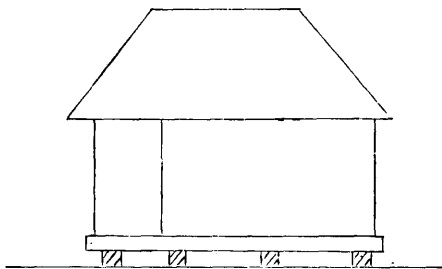

17. kép. Ereszes kamora.

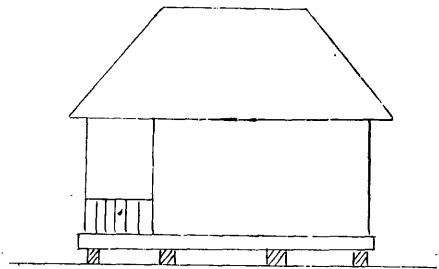

18. kép. Tornácoszlopos kamora.

b) *Tornácoszlopos kamora*. Az ereszt kiugrásának növekedésével szükségessé vált, hogy a tetőszerkezetet tartóoszlopokkal alátámasszák (18. kép). A talpfa felemelkedik, s a kamora alját minden esetben padlózattal látják el. Itt is előfordul a sátortetős (XXVIII. t. 2) és a tűzfalás tetőszerkezet (XXIX. t. 1). A továbbiakban a hosszanti talpfák megnyúlnak (19. kép),

19. kép. Tornácoszlopos kamora, előtérrel.

20. kép. Rédelyes kamora.

s így a tornácoszlop is a talpfára helyezkedik (XXIX. t. 2).

c) A *rédelyes kamora* annyiban különbözik az előzőtől, hogy az előteret kerítéssel, azaz *rédellyel* látják el (20. kép). A helyi értelmezés szerint a *rédely* szó nem csupán a kerítésre, hanem az általa bezárt előtérre is vonatkozik. A rédelyes kamoráknál a tornácoszlopot *rédelyoszlopnak* nevezik (XXX. t. 1).

A II. típusú oldalbejártú magtárákat elsősorban társadalmi (vagyoni) szempontok alapján kell csoportosítanunk:

a) *Kismagtár*. Az oldalbejáratú magtár Erdőháton a paraszti építkezésben sem ismeretlen. Vegyük sorra ezeket: A 4. sz. *magtár* az uradalmi gabonátároló építmények mintájára készült. A 9. sz. *kamora* fásszínnel; a 2. sz. *kamora* pedig *fásszeleppel* épült egybe. (XXX.t. 2). A 3 és 15 sz. *kamora* keskeny udvaron, a ház végébe épült, így az ajtó csak a hosszanti oldalra kerülhetett (XXXI. t. 1). A kismagtárakhoz soroljuk még a 2, 14, 19, 20 és 21. sz. magtárakat. E gabonátároló építmények elsősorban méretüknél, s részben elnevezésüknél fogva az I. típusú magtárakhoz közel állnak, mintegy átmenetet képeznek a két típus között.

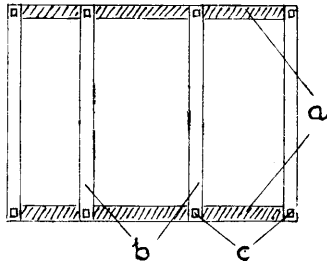
b) *Nagymagtár*. Ebbe a csoportba tartozó magtárakat az uradalmak és a vagyonosabb gazdák építtették (5, 6, 10, 11, 13, 16 és 24 sz.). Jellemző rájuk, hogy nagyméretűek, tűzfalásak, sőt *emeletes* is akad közöttük (XXXI.t. 2). Előfordul, hogy a magtár lakóházzal kerül egy fedél alá (XXXII.t. 1). Csupán egy — hagyományos építkezés jegyében készült — *oldaltornác*os nagymagtárt találtunk. A hátsó vége nem zsilipelt deszkafalas, hanem vályogfalú, azonban ez a része is favázás (XXXII.t. 2). Itt jegyezzük meg, hogy a módosabb gazdák, a fabőség ellenére, magtáraikat gyakrabban kőből, téglából építtették.

c) *Takarékmagtár*. Az ide sorolt két magtár (7 és 8 sz.) csupán rendeltetésében, funkciójában tér el a nagymagtártól, működésére az alábbiakban még visszatérünk (XXXIII.t. 1).

Az I. típusú magtárak, mint említettük, archaikusabbak és kisebb méretűek. Hasznos léghőgtartalmuk, a padlástér nélkül átlag 30 m³. A II. típusú magtárak köbtartalma 61 m³, ezen belül a kismagtárak átlaga 42 m³, a nagy magtárak és takarékmagtárak átlaga pedig 74 m³.

A kamora és magtár — egyébként azonos — szerkezetét az alpból kiindulva kívánjuk ismertetni:

Az épület alsó váza a *talpfa*. Nevezik *talpnak* is (1, 4, 10, 14, 15, 17, 21 sz.). A talp tölgyfából durván faragott, négyszögletes alakú hasáb. A párhuzamos, hosszanti két talpfát *kereszttalpfák* kötik össze (21. kép). A keresztalpfák

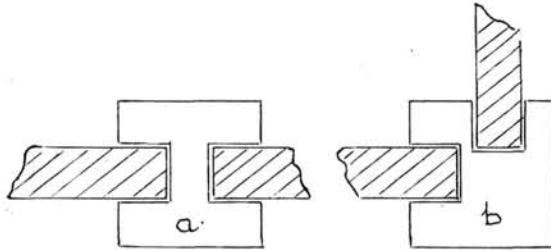

21. kép. Talpfák felülnézetben. (a) talpfa, b) keresztalpfák, c) bemélyítés a sásfa csapolásához).

száma az épület hosszától függ, általában 100—120 cm-nyire helyeznek el egyet-egyét. Az egymásra derékszögben eső talpfák végei lapoltak: *össze vannak állazva* (XXXIII.t. 2), *a talp állba megyen* (10 sz.). A talpfák vagy közvetlen a földön (1, 2, 12 és 25 sz.), vagy *falábakon*, *kőlábakon*, újabban *betonlábakon* fekszenek.¹⁴ A lábázatot néhol *cölöpnek* (10 és 19 sz.) vagy

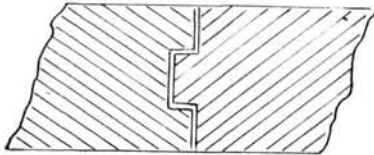
¹⁴ M. Garda Lajos 68 é. fm., Túriecse.

vaklábnak (17. sz.) mondják. A talpfa felső lapján több *véssett szuláp*, *szuláp* áll, melyet neveznek *oszlopnak* (9, 17, 19 és 25. sz.), *culápnak* (14 és 15 sz.), *véssett oszlopnak* (21. sz.) és *lábfnak* (12 sz.) is (sasfa). A *szuláp* ugyancsak durván faragott, négyszögletes alakú hasáb, két lapján bemélyítéssel. Felülnézetben fektetett H-alakú (22. kép). A szulápot, két lapjának bemélyítése

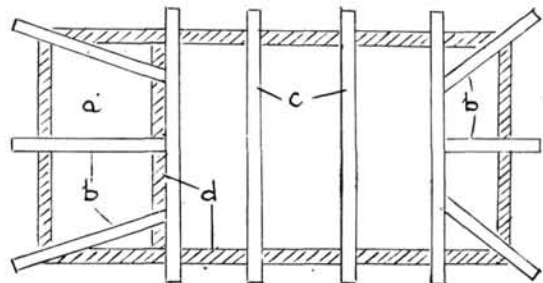

22. kép. A szuláp keresztmetszete. (a) szuláp, b) sarokszuláp).

miatt *rovátékoltnak* is (9 és 12 sz.) mondják. A szuláp *bele van csapolva* a talpfába (XXXIII. t. 2) és felül a koszorúfába. A *véssett szulápokba a deszka bele van zsejélpelve* (7, 21 és 28 sz.), általánosabb kifejezéssel: *bele van eresztve* (zsilipelt). Korábban durván faragott tölgyfadeszkát is használtak erre a célra, ennek Botpaládon és Kisnaményban *cseterdeszka* a neve. A fenyődeszkák elei vagy simák, vagy *fugásak*: a deszkák *össze vannak nuttolva* (23. kép). Újab-

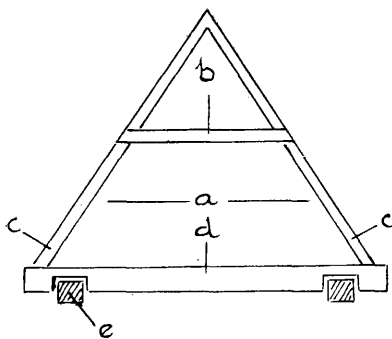
23. kép. A deszka éleinek nittolása.

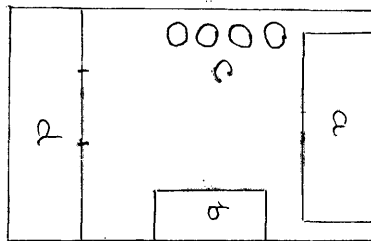
24. kép. A koszorúfa felülnézetben. (a) féleresz, b) stikkgerenda, c) keresztgerenda, d) koszorúfa.

ban, különösen a nagymagtáraknál a deszkafalat nem zsilipelték, hanem csak szegelték (3, 8, 13, 14, 15 és 24 sz.). A szulápokat felül a *koszorúfa* fogja össze. A szuláp teteje *bele van csapolva* a koszorúfába. A két hosszanti koszorúfán fekszenek a *keresztgerendák*. A keresztgerenda *bele van állazva* a koszorúfába. A magtár elején és végén kinyúló toldott gerendákat, melyek végei *bele vannak csapolva* a szélső keresztgerendákba, *stikkgerendának* nevezik. Az épület mindkét végén két-két *sarokstikk* és két-két *pótstikk* helyezkedik el (24. kép). A keresztgerenda felső lapjára a *szarufa faszeggel van beütve*. A szarufákat *kokasülő* köti össze (25. kép). A sátoztetejű magtárakhoz négy *sarokszarufa*

és — az építmény szélességétől függően, mind elöl, mind hátul — 1—3 far-szarufa szükséges. A szarufákat *lécek* kötötték össze, melyre a tetőhéjazat került. A magtárak fedőanyaga a *fazsindely* volt, melyet időközben szinte mindenütt cserépre vagy palára cseréltek át. A két ajtófélfát alul a talpfába csapolták, felül a *szemöldökfa* fogta össze. Szokás volt felvésni a szemöldök-fára az építés idejét (2, 22 és 26 sz.). Az ajtó vastag tölgyfadeszkából készült. A szulápokat kötésfa, kötés, más néven *heveder* (2 sz.), *kikötőrigli* tartja össze.

25. kép. Szarufa. (a) szarufa, b) koka-sülő, c) szegelés helye, d) keresztgerenda, e) koszorúfa).

26. kép. A 12. sz. kamora alaprajza. (a) hombár, b) lisztesláda, c) zsákok, d) eresz).

A magtárak belső berendezését tekintve kétféle megoldással találkozunk. Az első, s hozzátehetjük, kezdetlegesebb tárolási mód szerint a termény hombárokba kerül. A *hombár* durván faragott főlgyfadeszkából készült, általában kétrekeszes tárgy, ún. nyeregtetős fedéllel. Nevezik *szuszéknak* is, különösen a kisebb méretűeket. Mint említettük, a korábbi ereszes kamaratípusoknál a földön fekszik. Ebben az esetben, attól függetlenül, hogy az épület padlózott-e, vagy sem, az alap szellőzését nem biztosíthatják, márpedig ez a szem tárolásához elengedhetetlen követelmény. Nem építhettek be fiókot abba a magtárba sem, amelyiknek oldala ún. *cseterdeszkából* vagy nittolatlan fenyődeszkából készült, mert a kiöntött szem kicsorgott volna a deszkafal résein. A hombárral berendezett magtárak kizárólag a múlt században és a századfordulón épültek (1, 2, 10, 12, 16, 17, 21, 22 és 25 sz.). A magtárban egy-két hombár, négy-öt zsák és egy lisztesláda kapott helyet. A 12 sz. *ereszes kamora* (XXVIII.t. 1) alapterülete: 14 m². Épült 1901—1905 között. A hombárban búzát tárolnak, rozstot korábban sem termeltek. A zsákokba árpát és tengeridarát helyeznek. A zabot a kamora padlására öntik. Tárolásra a padlásteret úgy tették alkalmassá, hogy a szarufák aljához két sor fenyődeszkát szegeltek. Ezáltal megakadályozták, hogy a szem a tetőhéjazattal érintkezzék (26. kép). Ha két hombár van a magtárban, akkor az egyikbe búzát, a másikba árpát és zabot helyeznek. Legtöbb esetben a *málé* (kukorica) a *gőréba*, a *gabona* (rozs) pedig a lakóház padlására került.

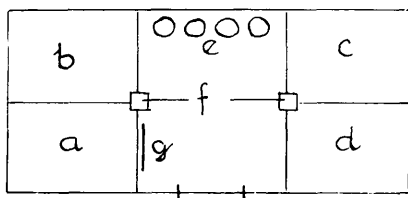
Tapasztaltuk, hogy Erdőháton a zabtermesztést ma is igen fontosnak tartják, elsősorban az állattartás miatt. „A zab a malacnak és a lúnak elsőrendű takarmány”.¹⁴ Másodsorban a zabtermesztés azért is intenzív, mivel „a zab az ajjfődeket nagyon kedveli”,¹⁵ tehát a magas talajvízes, ún. hideg

¹⁵ Végh Ferenc 71 é. fm., Kismanány.

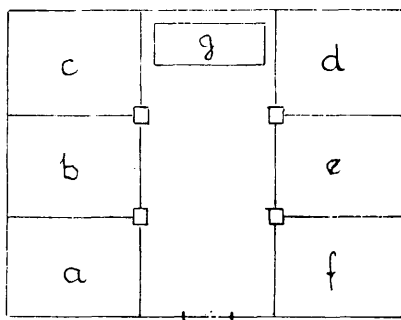
talajt jól bírja. Viszont a rozstermesztés, a Nyírséggel ellentétben, ma sincs fellendülőben. „A gabonát csak azért vetettük, hogy zsufot csinálhassunk. A gabona szalmáját használjuk fedelnek. Megőrjük, a lángját kivesszük, a többit a disznónak adjuk.”¹⁶

A szem tárolására a fiókos magtárak a legalkalmasabak. Ezek közül egy korábban és egy későbbben épült magtár beosztását ismertetjük:

A 4. sz. magtár 1900 körül épült. Alapterülete: 13 m². A zsákokban liszt, dara és bab van.¹⁷ A kukoricát és a rozst a ház padlásán tartják. A magtár közepén két oszlop áll, melyhez a fiókok deszkázata csatlakozik. Az oszlopot felül a gerendába csapolták. E két középső keresztgerendán fogas és több kiálló szeg található, melyekre kosarakat és egyéb felszerelési tárgyakat függesztenek. A két búzásfiók fölött szalonna, sonka, kolbász lóg. Mint mondják, a magtár „mindig olyan száraz, hogy a liszt sohase dohosodik meg benne” (27. kép).

27. kép. A 4. sz. magtár alaprajza. (a) első búzás fiók, b) második búzás fiók, c) zabos fiók, d) árpás fiók, e) a zsákok helye, f) oszlopok, g) fogas).

28. kép. A 15. sz. kamora alaprajza. (a—b) búzás fiók, c) gabonás fiók, d) árpás fiók, e) zabos fiók, f) kukorica-dara helye, g) lisztesláda).

A 15. sz. magtár 1949-ben épült (XXXI.t. 1). Alapterülete: 21 m². Belül hat fiók és egy lisztesláda van. Középen négy oszlop áll. A magtárban a termény mellett, az előbbihez hasonlóan különféle élelmiszerek, felszerelési tárgyak is helyet kapnak (28. kép).

Nézzük meg az erdőháti magtárak építési idejét:

A II sz. magtár sásfáján „1827-”es évszámot olvashatjuk. Ugyancsak datált a 26. sz. kamora is, melynek szemöldökfájára „1851 május 16-án készült” feliratot vésték. Szintén korai építkezésnek tartjuk a 16. sz. magtárt, melyről a jelenlegi, 78 éves tulajdonosa azt vallja, hogy: „Az apósomnak a nagyapja építette, amikor még nőtlen volt, az apósom pedig 1916-ban halt meg, 65 éves korában.” A 7. sz. takarékmagtár hasonlóan 1850 körül épülhetett, ezt a feltevésünket nemcsak a 1840-es években kibontakozó takarékmagtár-mozgalom, hanem az épület régies szerkezete (a tető és deszkafal kicserélésének ellenére) is alátámasztja.

A második építkezési hullám a múlt század 70-es és 80-as éveire tehető. A paraszti magtárépítkezésnek ez a legintenzívebb időszaka. Megállapításunk

¹⁶ M. Garda Lajos.

¹⁷ Az ismertetés az 1967. március 14-i megfigyelésünket tükrözi.

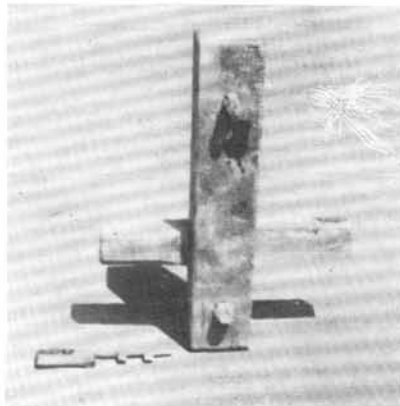
szerint ekkor épült az 1, 2, 10, 19, 20, 21, 22 és 27 sz. magtár. Ezek közül csupán a 2 és 22 sz. magtár szemöldökfájára jegyezték fel az építés idejét, az előbbire „Készült 1889 Április”, az utóbbira „1875. ápr. 29.” dátumot vészték.

A harmadik szakasz az 1900-as évek elején jelentkezik. Bár datált magtárt ebből a korból nem találtunk, mégis az információk alapján megállapítható, hogy a 3, 4, 9, 12, 23, és 28 sz. magtár ebben az időszakban épült. Itt említjük meg, hogy 1920 körül Túrricsén még két magtár épült (17 és 18 sz.).

A negyedik építkezési hullámot az 1930-as évek elejére tehetjük, amikor újabb gabonátárolók, elsősorban nagymagtárak (5, 6, 8, 13 és 24 sz.) épültek. A két legfiatalabb magtár Méhtelken épült (14 és 15 sz.), s ezzel Erdőháton a famagtárak építése lezárult. Úgy látjuk, hogy a magtárépítkezésben mutatkozó hullámváz szoros összefüggésben áll a gabonakonjunk-túrával, melyre az alábbiakban még visszatérünk.

A magtárakat falusi ácsok, barkácsoló parsztemberek készítették. Most is emlegetik Császlón Csernyi Miklóst, Kisnaményban Vásárhelyi Gyulát, Kispaládon Incze Sándort, akik a századfordulón éltek, s a faépítkezés mesterei voltak.

A magtárt minden esetben a lakóház mellé építik, lehetőleg a *pítarajtó*-val szemben. A magtár helyét úgy kell kiválasztani, hogy akár a házból, akár az udvar bármelyik részéről szemmel tarthassák. Fontos, hogy az esővíz sem alá, sem közvetlen mellé ne folyhasson, ezért körülárkolják. A magtárt korábban *makkos zárral* (29. kép),¹⁹ majd lakattal zárták. Természetes, a házörző

29. kép. Makkos zár. Kispalád.

kutyák is védik a magtárakat. A legjobb tudomásunk szerint Erdőháton gabonadézsmálás korábban sem fordult elő. A bejárat mellett, akárcsak a lakóházaknál, *macskalyuk* van, tehát a macskának szabad ki-bejárást biztosítanak az egerek ellen.

Míg az alföldi vesszőhombárokat,¹⁸ valamint a déldunántúli szántalpas hombárokat²⁰ eleve a kiválasztással állították össze, hogy könnyen szál-

¹⁸ Viski Károly, Makkos fazáraink. Népr. Ért. XXIII(1931), 41—45.

¹⁹ Nagy Gyula, i.m. 99.

²⁰ Fűzes Endre, i.m. 25—27.

lítható legyen, s így az építés helye közömbös volt, addig az erdőháti magtárakat a végleges helyén építették fel. Azonban vásárlás, örökösödés miatt előfordult, hogy helyét változtatni kellett.

A 4. sz. magtárt az új tulajdonos 1948-ban a szomszédjától vásárolta meg. A cseréptetőt leszedték, majd az épületet *görgőkön* (fahengereken) átgörgették. Ez a művelet 20—25 ember egy-két órai munkájába került. A társasmunkában résztvevő szomszédok, ismerősök fáradozását pálínkával honorálták. Korántsem ilyen egyszerűen szállították 1912-ben a 21 sz. magtárt, mivel a falu másik végétől kellett áttelepíteni. A fazsindelyes tetőszerkezetet sem szedhették le. A szállítás két napig tartott. A 24. sz. magtár uradalmi építmény volt, a mai helyére 1940 körül, a két km-nyire levő Tibor tanyáról vontatták el. „Direkt arra a célra csináltak két fatengelyt és rönkökből fűrészelték bele kerekeket és négy ökörrel elhúztattuk.” A szállítás így mindössze egy napig tartott. A 3 sz. magtárt csupán 30 méterrel kellett odébbtelepíteni, görgetés helyett mégis szétszedték és újból összeállították.

A magtárakat rendeltetésének megfelelően, kizárólag szem-, esetleg húsfélék tárolására használták. Előfordult, hogy a tágasabb, hombárokkal kevésbé zsúfolt magtárakat más célokra is igénybe vették. A 4 sz. magtárt például a ház építésének idején, fél éven át lakásként használták. A 12. sz. magtár tulajdonosai elmondották, hogy a kamorájukban rendszeresen rostálták a búzát, vagy kenderdörzsölők idején — ha rossz idő volt — ide húzódtak.

A magtárak a régi funkciójukat már elvesztették. Az épület mai használatáról mindenütt egyöntetűen szólnak: „limet-lomot tartunk benne”. Akad magtár, ahol tyúkok hálnak (5 sz.), de olyan is, amelyik már a másodlagos felhasználásra sem alkalmas.

A favázás magtárak elterjedésének határa délnyugaton a Szamoshat, északon a Tisza vonala. Tudvalevő, hogy Erdőhát keleti része a Román Népköztársasághoz tartozik. Az adatközlők szerint hasonló magtárak vannak a határ tulsó felén fekvő Kispeske, Nagypeske, Nagypalád, Szárazberek stb. községekben.

Szatmár megyében az 1840-es években széleskörű takarékmagtár mozgalom indult, melyet a közigazgatási apparátus szervezett. 1817-ben és 1842-ben bekövetkezett éhínség miatt — mely sok áldozatot szedett — szükségesnek látták, hogy az inséges időkre minden faluban tartalékot gyűjtsenek. Ez a mozgalom legelőbb az avasi járásban talált visszhangra, majd átterjedt a megye többi járásaira is. 1847-ben „Takarékmagtári alapterv Szatmár-megye földművelő népe számára” címmel röpcédulákat terjesztettek, melyben a magtár felállítására, működésére tettek javaslatot.²¹ Az alapterv elgondolása szerint a magtár célja: „... a bőtermésű években a nép fölösleg élettermésének némi részét egybegyűjteni” és „inség idejében kölcsönben adás mellett a köznép szükségzeit fedezni. . .” A tartalék alapot nemcsak a kamatból, hanem a földesurak ajándékaiból, bizonyos közföldek erre a célra történő felhasználásából is, egyre növelni kívánták. Az alapterv IV. részének 2. §-a kimondja, hogy: „A magtárak és görék minél előbb közerőveli fölépítéséről gondoskodni kell. Hol a helységeknek erdei vannak, a megkívántató épületek onnan megszerzendők.” A 3. § javasolja, hogy: „A magtárak és görék, mennyire csak lehet, községi, vagy paptelken állíttassanak fel.” Az alapterv megjelenése előtt a mozgalom legbuzgóbb szervezője, Ercsey Farkas nagy-

²¹ Társalkodó, 1847. jún. 3. sz. 169—170.

károlyi táblabíró „Takarékmagtárak Szatmármegyében” címmel egy cikket írt, mely szerint 1847-ben 202 helységben működött takarékmagtár. „Reméli azonban közli, hogy egy-két év múlva Szatmármegye minden helyiségeiben lesznek felállítva magtárak.”²²

Százhusz év után nehéz lenne megállapítani, hogy ennek a mozgalomnak milyen hatása volt Erdőháton. Ha más nem, a mozgalom jelentőségét az a tény is bizonyítja, hogy a gacsályi ref. egyház tulajdonosát képező szemtároló építménynek ma is *takarékmagtár* a neve. Ezen a nyomon elindulva próbálkoztunk az egyházi magtárak szerepével, tevékenységével megismerkedni.

A gacsályi ref. egyház régi pénztári könyveiben szerepelnek az ún. „Magtári kimutatás”-ok. Az 1884. évről, az egyik oldal fejlécén a következő rovatokat találtuk: Sorszám; Bevétel, hava, napja; Befizető neve; Mennyi tőkét, hectoliter, liter; Mennyi kamatot, hectoliter, liter; Mennyi időre; Mennyi hátralék; Ellennyugta; Jegyzetek. A másik oldal fejlécére került a: Sorszám; Kiadás hava, napja; Kikölcsönző neve; Mennyit vett ki, hectoliter, liter; Mennyi kamatra, hectoliter, liter; Mennyi időre, év, hó, nap; Jegyzetek. A gacsályi takarékmagtárnak még a felszabadulás után is jelentős forgalma volt.

A kishódosi ref. egyház magtára ugyancsak foglalkozott kölcsönzéssel. Az 1927. május 27-én felvett jegyzőkönyv szerint „magtári kötelezvényeiket megújították” 42-en, 4021 kg búza tartozásról. Kisnaményban az egyházi magtár szerepére vonatkozó feljegyzések nem maradtak fenn, viszont a lakosság emlékezik arra, hogy az egyház korábban, szükség esetén kölcsönzött gabonaféléket. Mindezek alapján úgy véljük, hogy e három erdőháti egyházi magtár ténykedése és az 1840-es évek takarékmagtári mozgalma között szoros összefüggés áll fenn. Megjegyezzük, hogy itt a magtári alapkészlet vagy már eredetileg, vagy több évtized leforgása során egyházi tulajdonba került.

Magyarországon a gabonatermesztés a múlt század derekán erősen fellendült. Ez nemcsak a társadalmi átalakulásnak, hanem a termelési technika ugrásszerű fejlődésének is köszönhető. *Balogh István* írja, hogy: „Az 1840—1850-es években az Alföldön a nagy gabonakonjunktúra idején a gabonának az uradalmakban és a nagyobb paraszti birtokokon kaszával való takarása és a nyomtatás általánosan mondható és innen mint központból terjedt a peremvidék felé, ahol elsősorban a nagybirtokokon honosodott meg.”²³ Azt, hogy ebben az időszakban a gabonatermesztés Erdőháton is intenzívvé vált, beszédesen bizonyítja a fentebb vázolt magtárépítkezési hullám.

A múlt század 70-es éveiben, országos tekintetben az első gabonakonjunktúra már befejeződött, mégis Erdőháton, elsősorban a parasztságnál a szemtermesztés bizonyos fellendülése figyelhető meg. Ez a helyi konjunktúra két tényezőre vezethető vissza, egyrészt a vízszabályozás, másrészt a vasútépítés előrehaladására.²⁴ A Szamoszabályozó társulat 1858—1865 között a Szamos, az állam pedig 1853—1860 között a Tisza két partján komoly töltésrendszert épített ki. Ezt követően az erdőháti belvizeket is levezették, s az árvízveszélytől mentesült réteket is feltörhették. A vasútépítés — ha nem is Erdőháton, mindenesetre Erdőhátról elérhető vonalon — 1870-ben indult meg,

²² Társalkodó, 1847. máj. 23. sz. 157—158.

²³ *Balogh István*, A paraszti gazdálkodás és termelési technika. (A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. I. kötet. Szerk.: Szabó István. Bp., 1965.) 349—428.

²⁴ Szatmár vármegye. (Magyarország Vármegyéi és Városai. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., é.n.) 283, 535.

s 1871-ben már átadják a forgalomnak a Debrecen—Nagykároly—Szatmár vasútvonalat. A termőterület rohamos növekedése, a szállítási lehetőségek biztosítása nemcsak a gabonatermesztés emelkedésére ad magyarázatot, hanem érthetővé teszi a helyi magtárépítkezésben mutatkozó 1870—1890 közötti fellendülést is. A századforduló magtárépítkezésének előretörése ugyancsak a korabeli gabonakonjunktúrával áll szoros összefüggésben.

Ma már, mint fentebb említettük, a magtárak egyre fogynak annál is inkább, mivel a bontásból származó faanyagot maradéktalanul fel tudják használni a lakóházépítkezéseknél. A termelőszövetkezeti gazdálkodás erősödése, az üzlethálózat bővülése nemcsak a házi kenyérsütést teszi fölöslegessé, hanem az egyéni, több tonnányi gabona tárolására szolgáló építmények fenntartását is.²⁵

Erdész Sándor

BAULICHKEITEN FÜR DIE LAGERUNG VON GETREIDE AUF DEM SZATMÁRER GEBIET ERDŐHÁT

Das Gebiet Erdőhát liegt im östlichen Teil des Komitates Szabolcs-Szatmár. Diesen Landstrich bedeckten früher zusammenhängende Wälder. Es gab wenig Ackerland, da die Flüsse Theiß, Túr und Szamos jeden Frühling die Gemarkungen der Dörfer überfluteten. Dem Holzbau waren große Möglichkeiten gegeben, da nicht nur die Getreidespeicher, sondern auch die Wohnhäuser aus Holz gebaut wurden. Diese Arbeit stellt die Getreidespeicher vor.

An 28 Kornspeichern wurden Vermessungen angestellt. Wir finden 2 Typen: Speicher mit vorderem und mit seitlichem Eingang. Typ I. hat Variante: Speicher mit *Traufe* (*Taf. XXVII, 3, Taf. XXVIII, 1*), mit *Dieleensäulen* (*Tafel XXIX, 1, Tafel XXVIII, 2*), mit *Zaun* („*rédelyes*“) (*Tafel XXX, 1*). Die Entwicklung der Speicher vom I. Typ veranschaulichen die *Abbildungen N° 17—20*.

Die Speicher von Typ II. kann man nach Vermögensstandpunkten gruppieren. Wir unterscheiden: *kleine Speicher* (*Tafel XXX, 2, Tafel XXXI, 1*), *große Speicher* (*Tafel XXXI, 2, Tafel XXXII, 1—2*), und die unter kirchlicher Verwaltung stehenden *Sparspeicher* (*Tafel XXXIII, 1*).

Die Studie beschäftigt sich im weiteren mit der Struktur (*Abb. 21—25*) und Einrichtung (*Abb. 26—28*) der Speicher. *Kornkasten* sind in jenen Speichern, deren *Sohlenbalken* auf der Erde liegt. Fächer konnte man wegen der unteren Lüftung nur in die höher gebauten Speicher einbauen. In den Speichern lagerte man Weizen, Gerste und Hafer. Der Roggenanbau war von keiner Bedeutung.

Im Speicherbau kann man 4 Etappen beobachten. Die 1850-er Jahre, der Zeitraum zwischen 1870—1880, die Jahrhundertwende und die 30-er Jahre bildeten die Hauptperioden. Das Schwanken beim Speicherbau steht in einem engen Zusammenhang mit der jeweiligen Getreidekonjunktur.

²⁵ A mátészalkai Sütőipari Vállalat egy-egy erdőháti községbe napi 15—20 q kenyeret szállít.

Es kam auch vor, daß man die Speicher infolge einer Erbschaft oder eines Verkaufes wegtransportieren mußte. Wir haben Kenntnis davon, daß man 2 Speicher auf Holzwalzen weggerollt hat, einem hat man massive Holzräder gemacht und einen hat man zerlegt übersiedelt.

Die dargestellten Speichertypen gelangen in Ungarn bis zur Linie der Flüsse Theiß und Szamos; der östliche Teil des Gebietes Erdőhát gehört zur Rumänischen Volksrepublik, in welcher Richtung unsere Studie die Verbreitungsgrenzen nicht bestimmt hat.

Die Sparspeicherbewegung entstand im Komitat Szatmár in den 1840-er Jahren. Der Hauptorganisator war Farkas Ercsey, Tafelrichteraus Nagykaroly. Da im Komitat Szatmár oft Hungersnot eintrat, entschloß man, in jedem Dorf eine Reserve zu gründen. Das Sammeln und Verleihen überließ man der Kirche. Im Jahre 1847 existierten schon in 202 Dörfern Sparspeicher. Drei der erwähnten Sparspeicher der Kirche beschäftigte sich sogar noch in den letzten Jahrzehnten mit dem Ausborgen von Getreide.

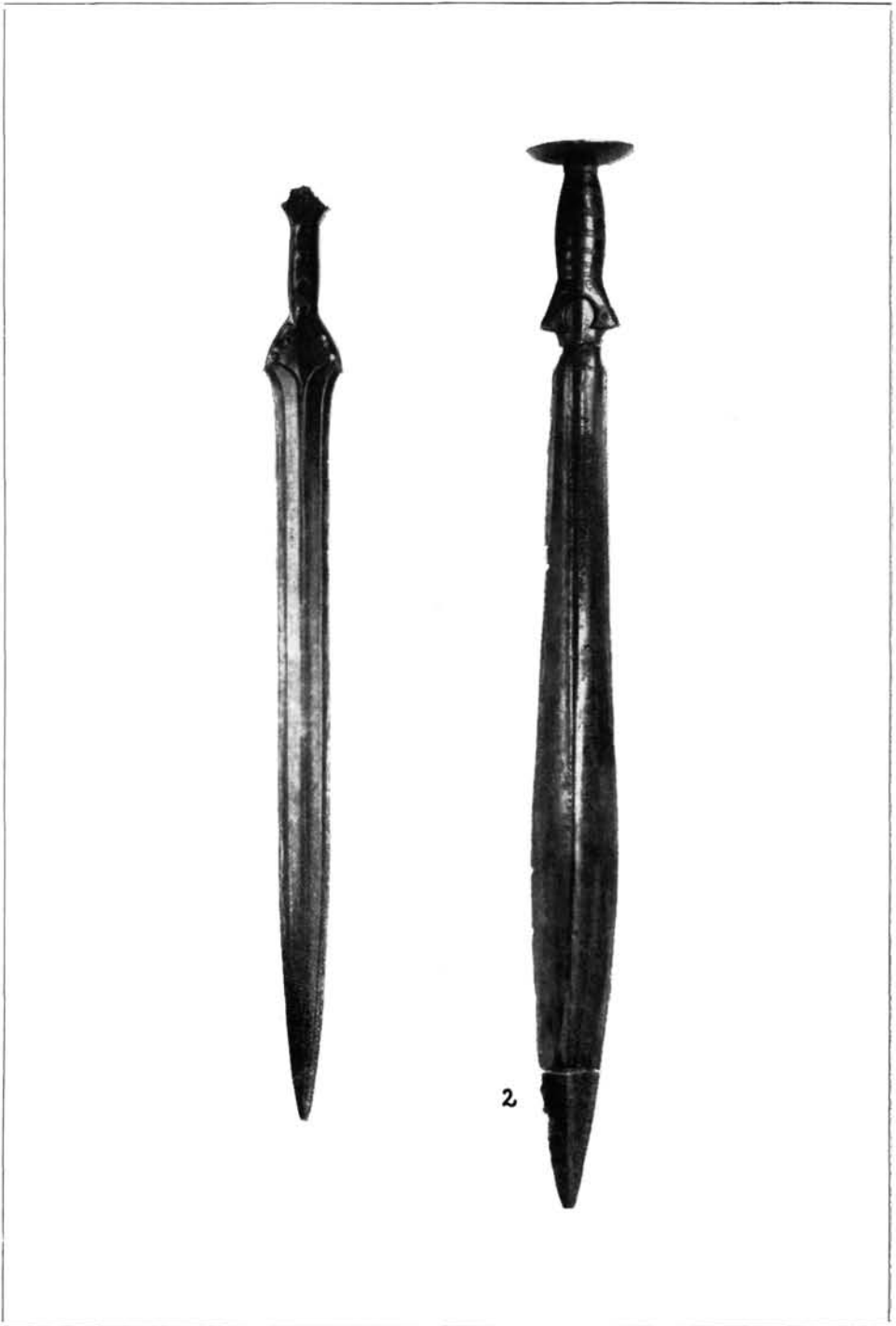
Die Zahl der Getreidespeicher sinkt immer mehr herab, umsomehr, da man das zerlegte Holzmaterial beim Hausbau restlos verwenden kann. Die Erstarkung der Wirtschaft der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften, die Ausdehnung des Geschäftsnetzes macht nicht nur das häusliche Brotbacken überflüssig, sondern auch die Erhaltung der privaten Baulichkeiten mit einer Ladefähigkeit von mehreren Tonnen Getreide.

S. Erdész

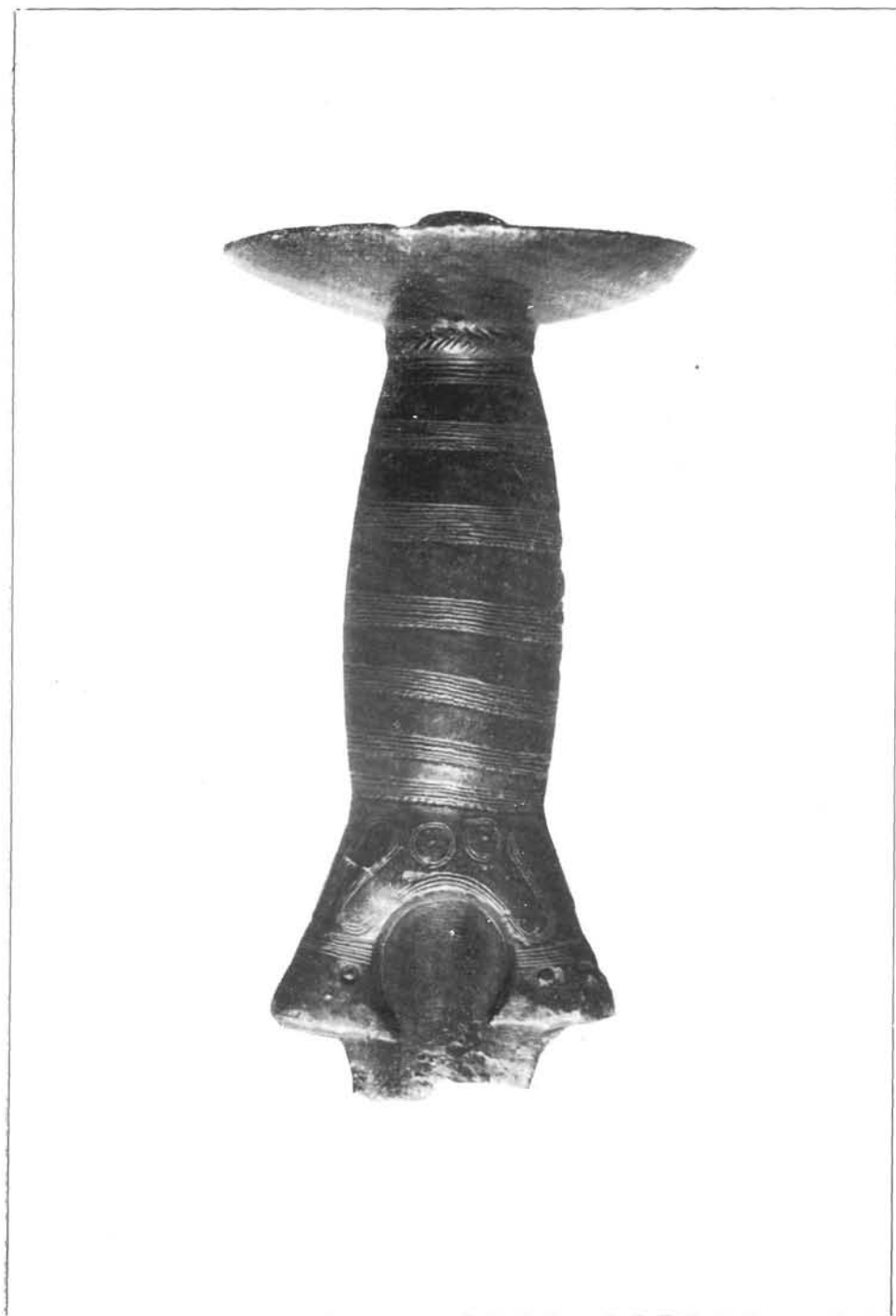
TÁBLÁK

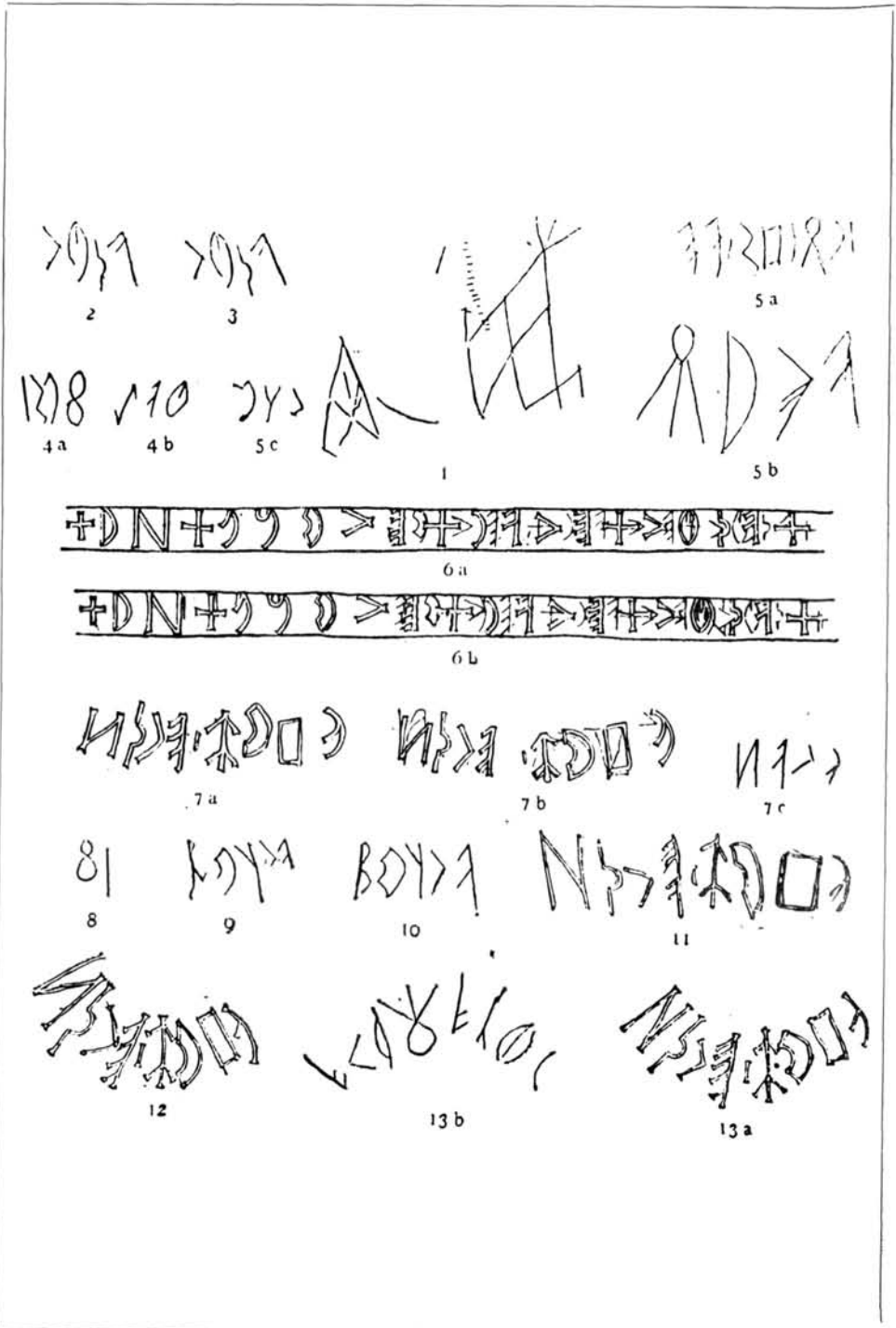
I. t. 1,2: Tiszalöki bronzkardok. Nyíregyháza, Múzeum; $\frac{1}{4}$ nagys.

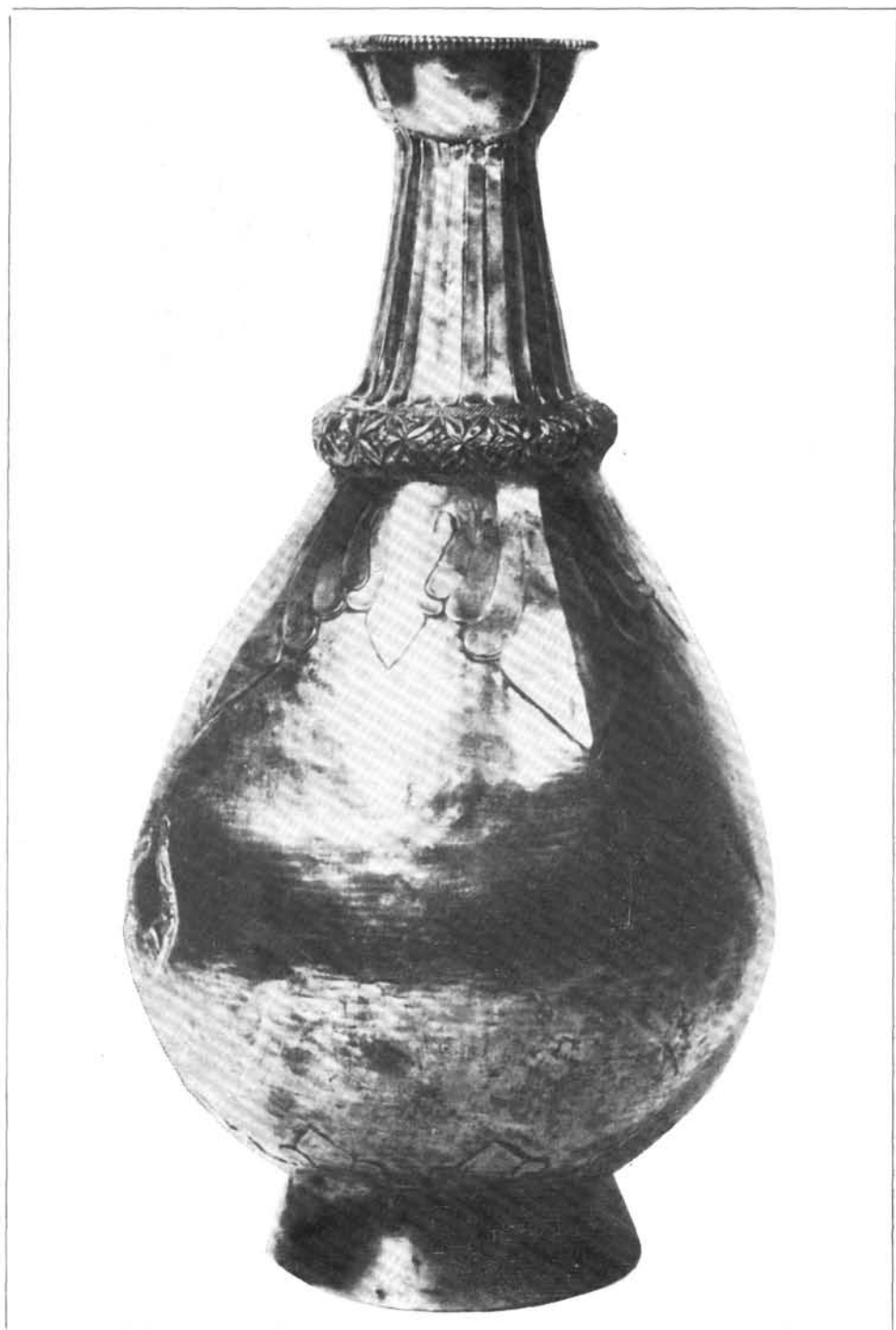
II. t. 1: Tiszalöki bronzkard; 2: u.a. Nyíregyháza, Múzeum; $\frac{1}{4}$ nagys.

III. t.: Tiszalöki bronzkard (= *II. t. 2*). Nyíregyháza, Múzeum $\frac{1}{4}$ nagys.

IV. t.: A nagyszentmiklósi aranyedények rovásfeliratai.

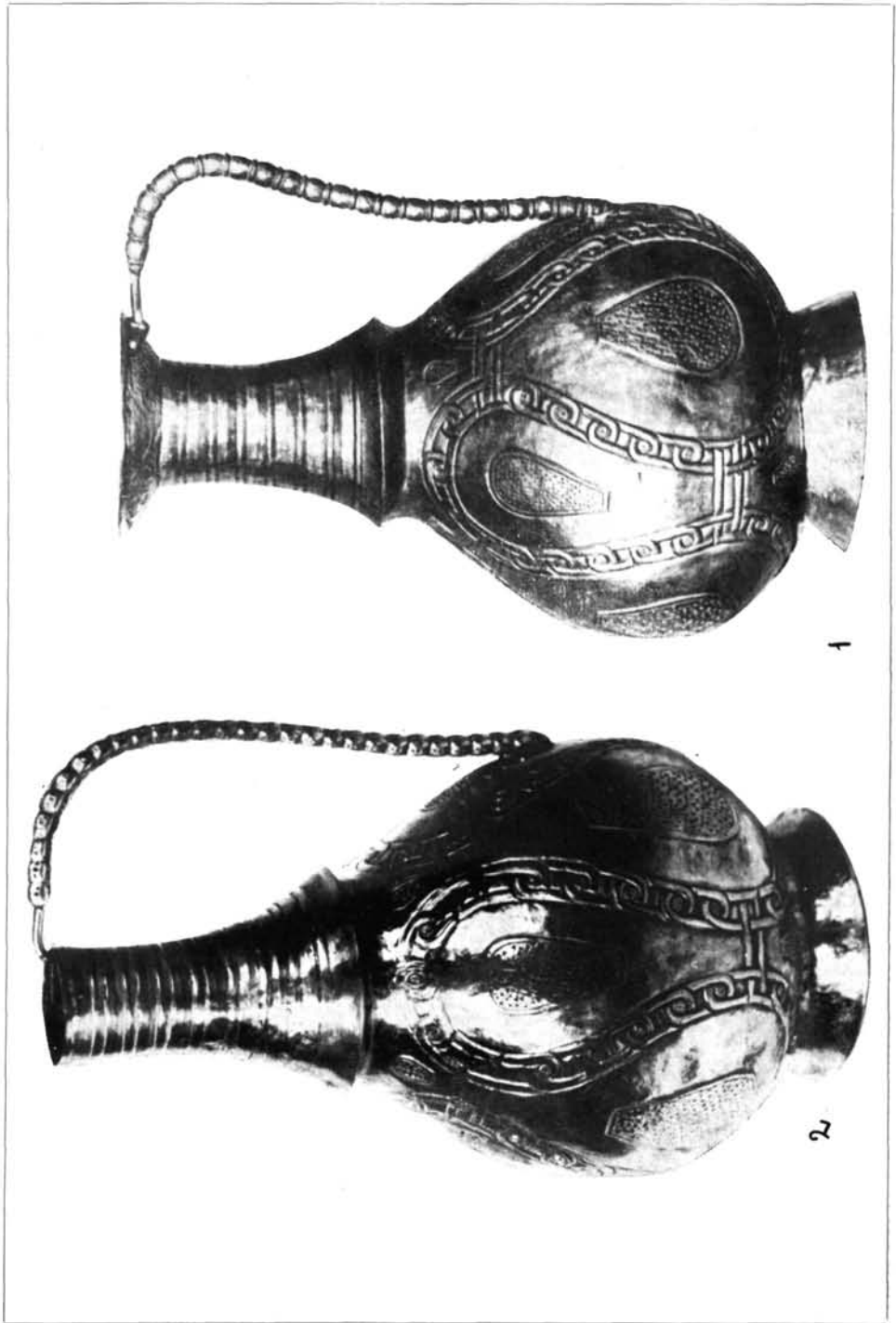
V. t.: A nagyszentmiklósi 1. számú korsó. Wien, Kunsthistorisches Museum; $\frac{1}{2}$ nagys.

VI. t.: A 2. számú korsó; $\frac{1}{2}$ nagys.

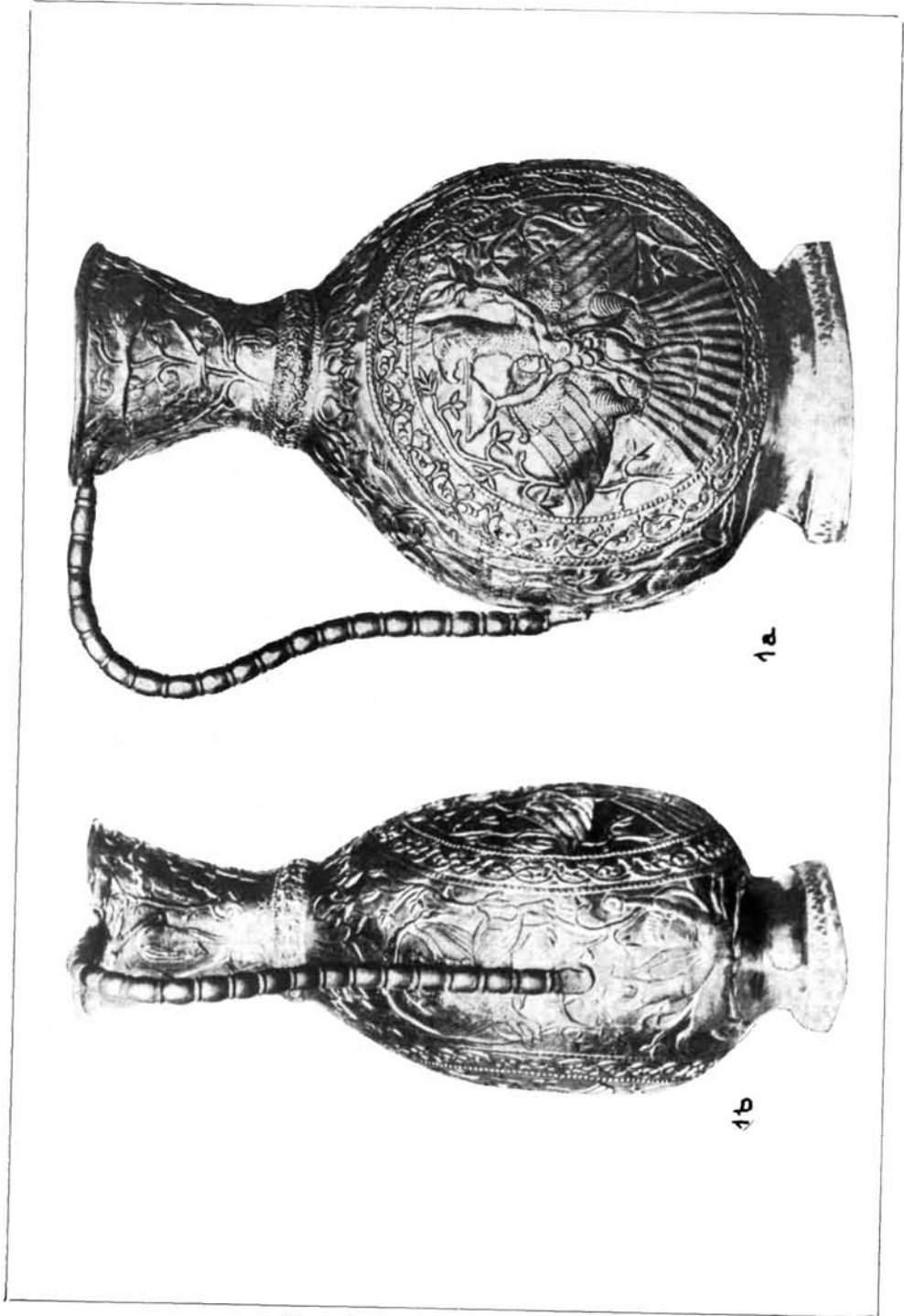
VII. t.: A 2. számú korsó; $\frac{1}{2}$ nagys.

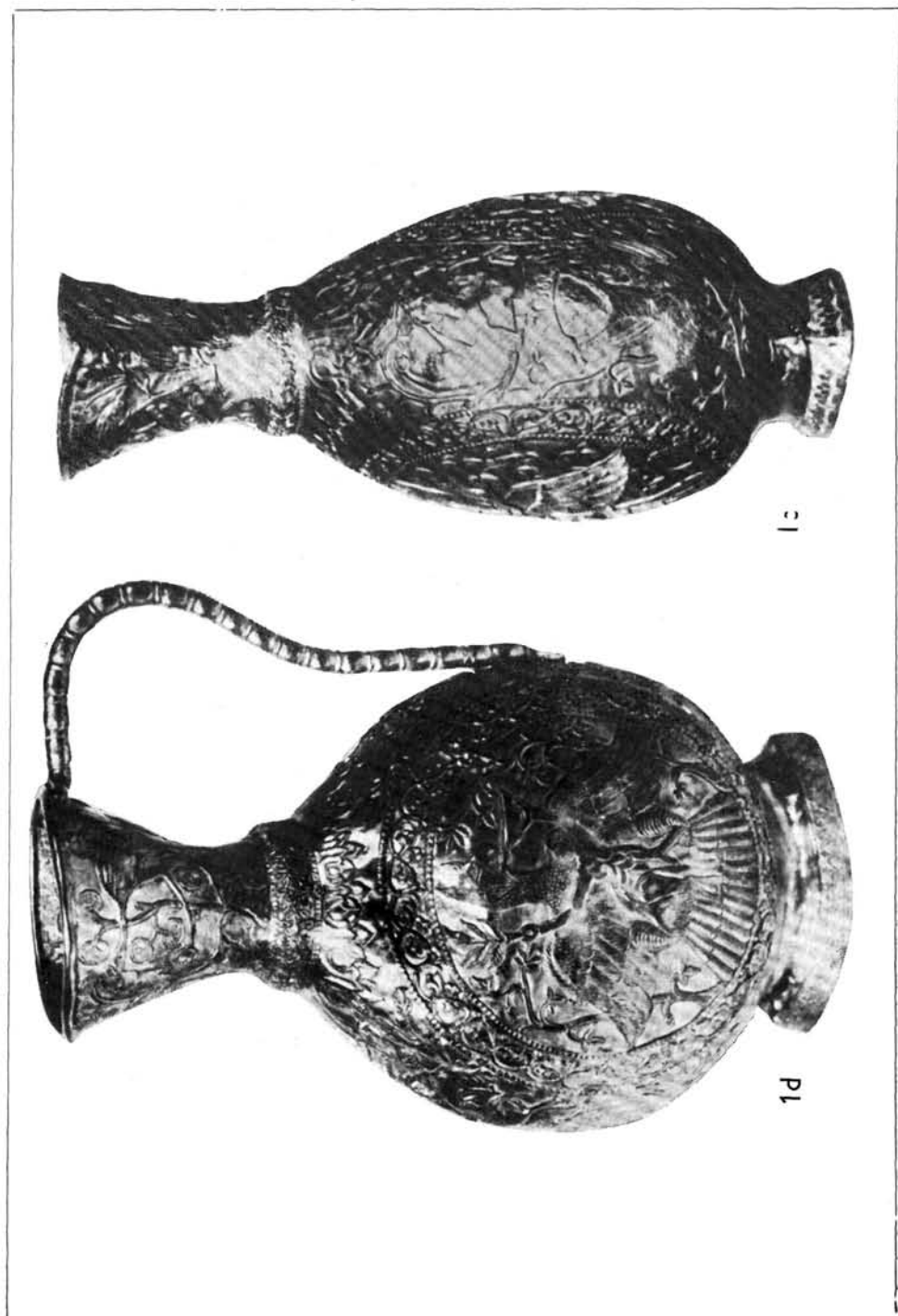
VIII. t.: A 3—4. számú korsók; $\frac{1}{2}$ nagys.

IX. t.: Az 5—3. számú korsók; 1/2 nagys.

X. t.: A 7. számú korsó; $\frac{1}{2}$ nagys.

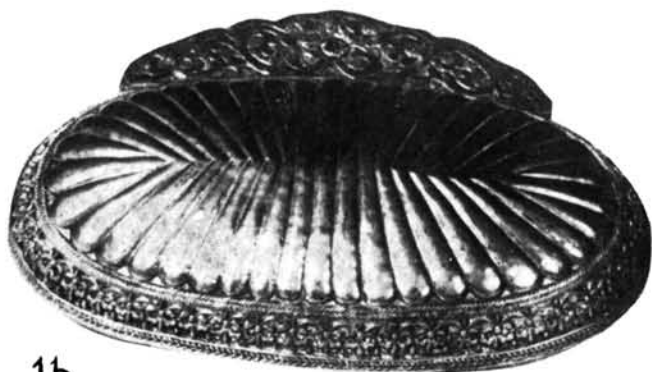
XI. t.: A 7. számú korsó; $\frac{1}{2}$ nagys.

1

1a

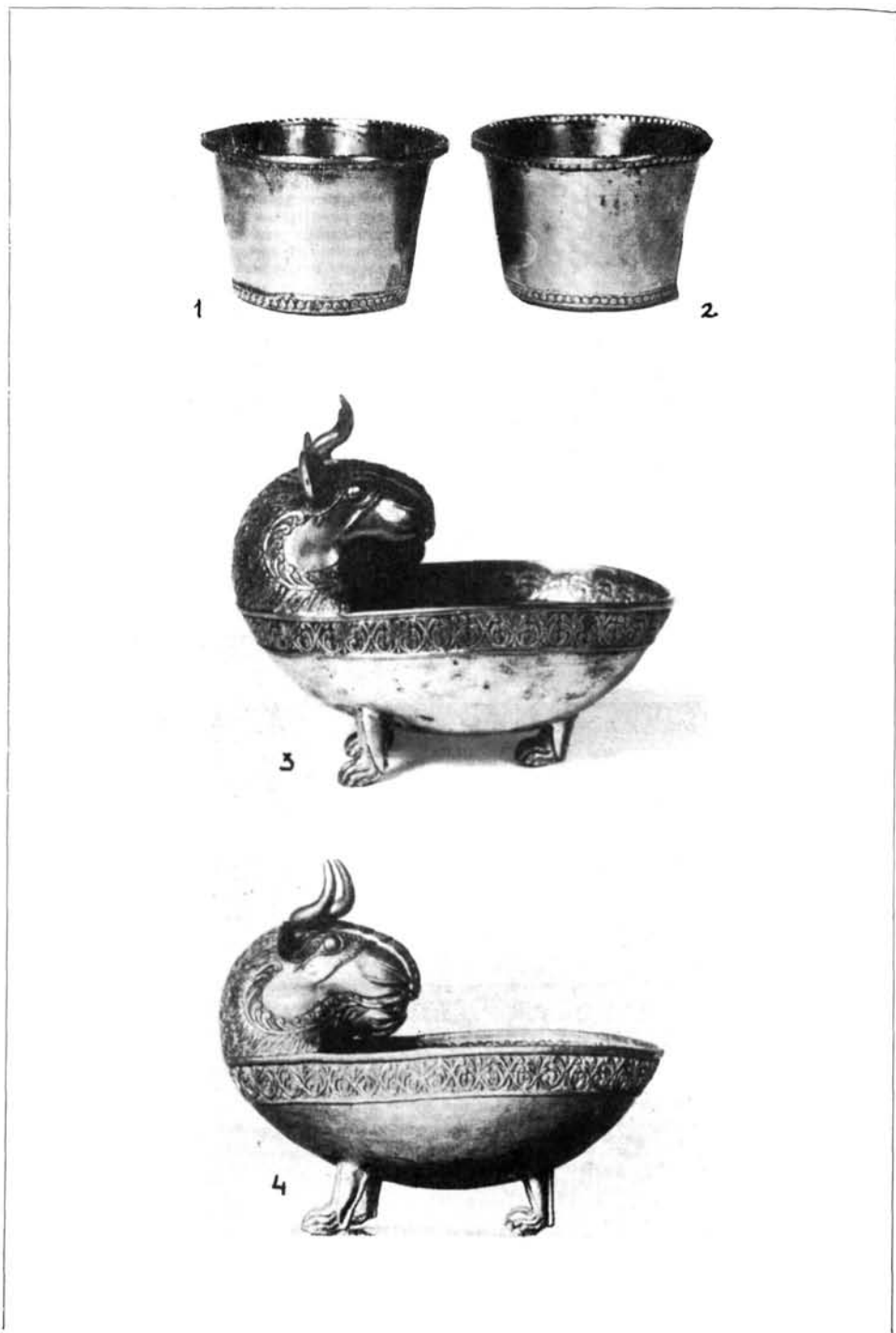

1b

XII. t.: A 8. számú tál; $\frac{1}{2}$ nagys.

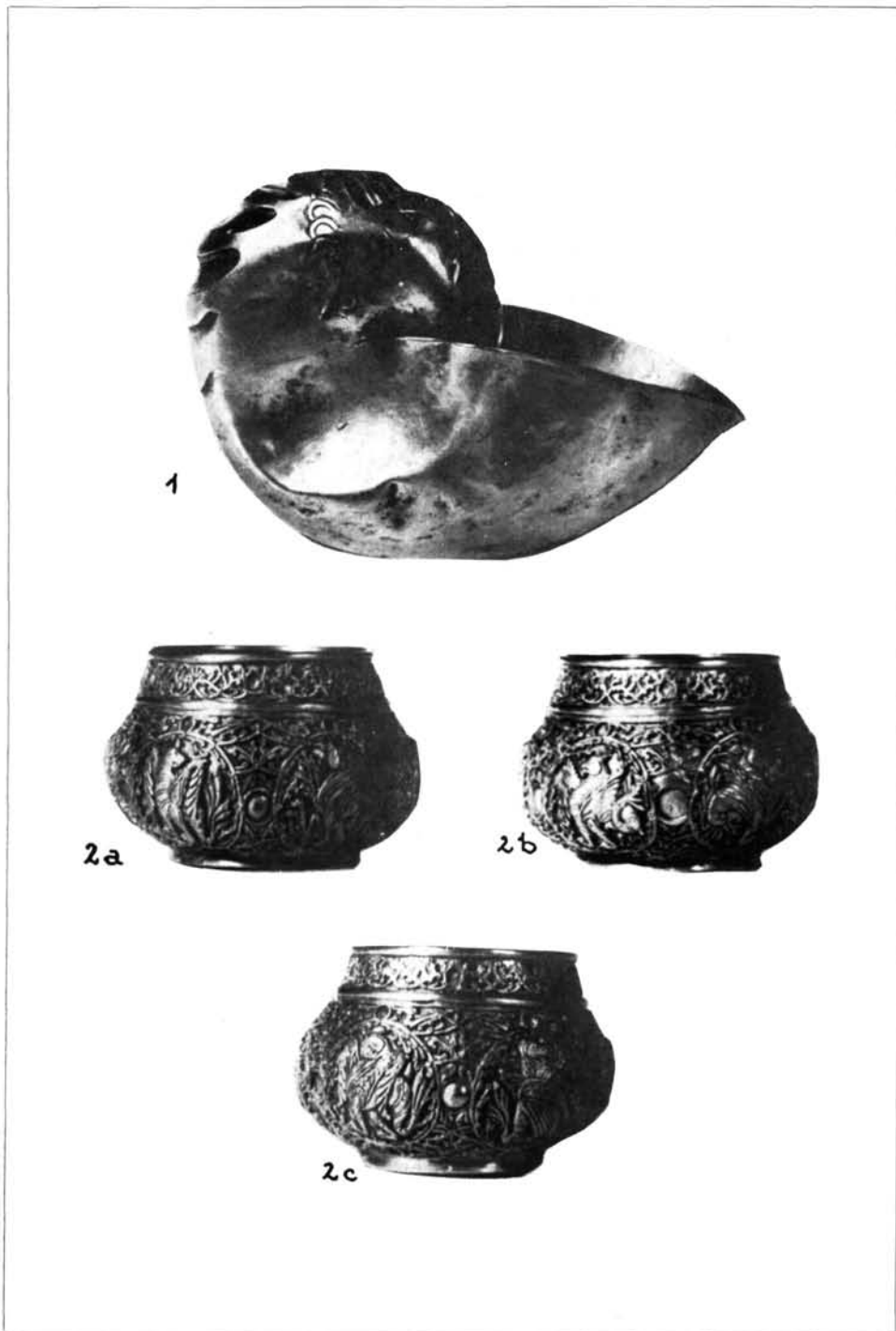
XIII. t.: A 9—10. számú csészék görög szöveggel; $\frac{1}{2}$ nagys.

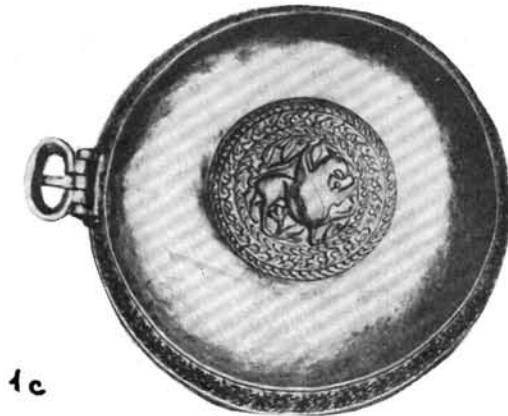
XIV. t.: A 11—12. számú poharak és a 13—14. számú állatfejes csészék; $\frac{1}{2}$ nagys.

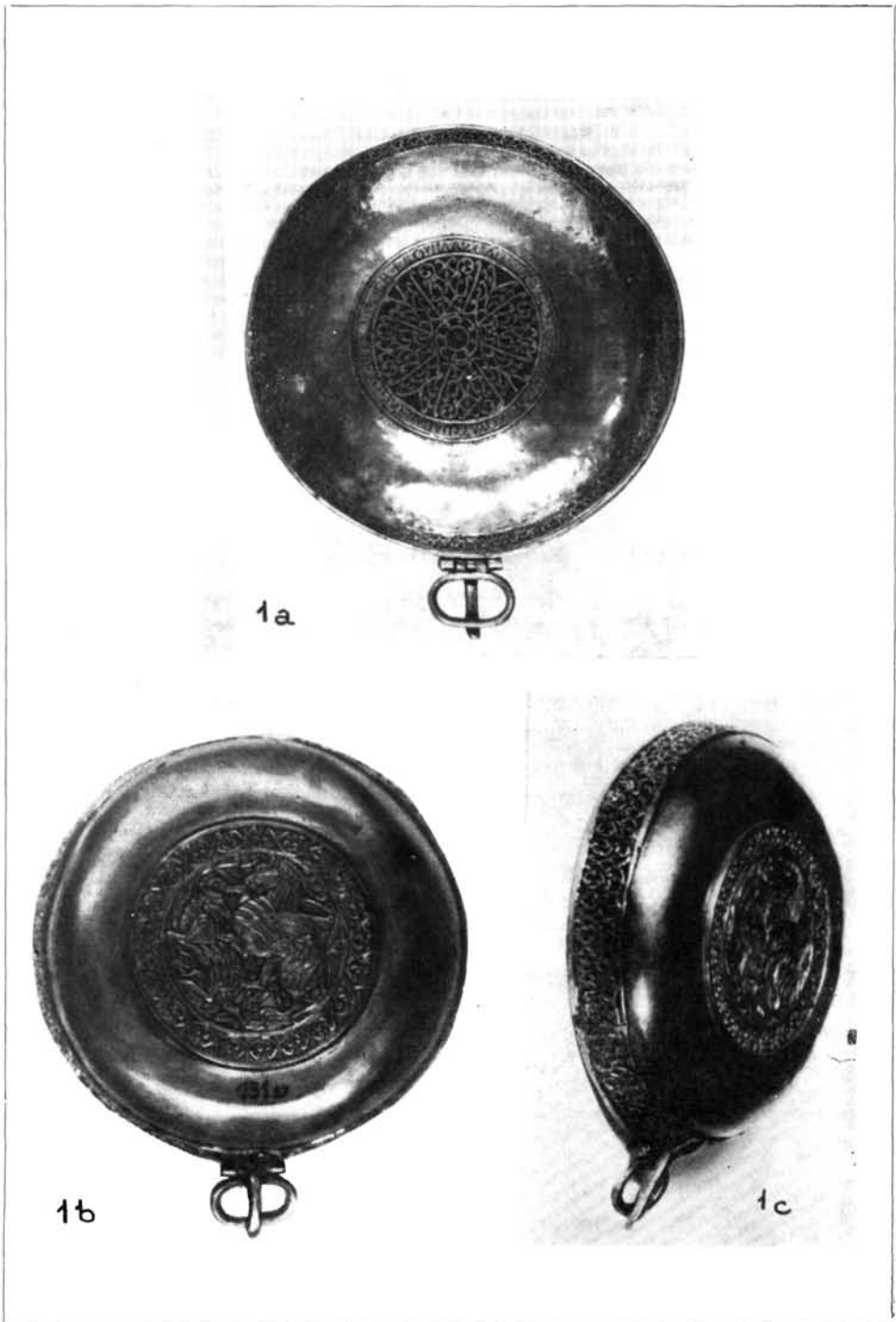
XV. t.: A 15—16. számú nyeles csészék és a 17. számú ivókürt; $\frac{1}{2}$ nagys.

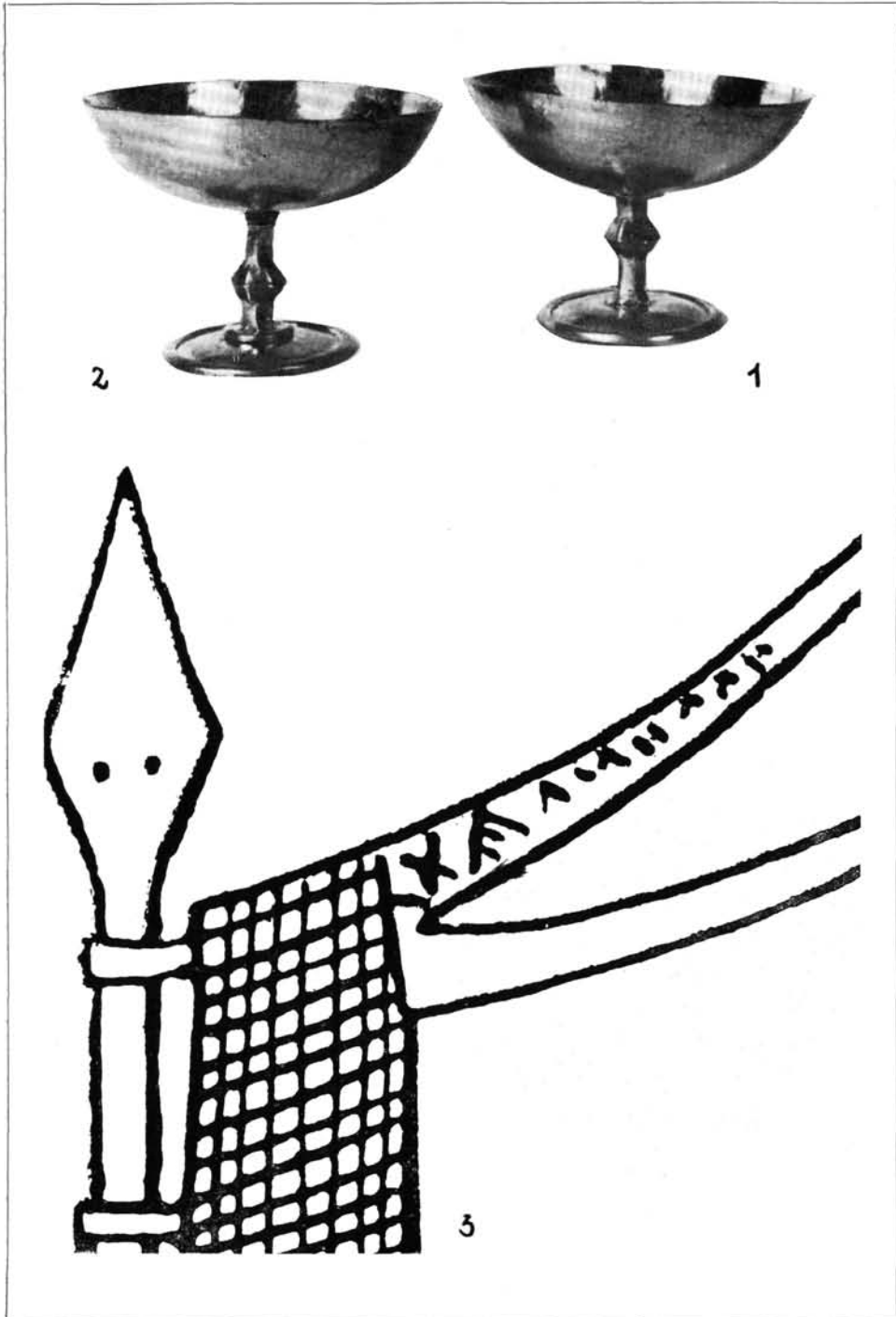
XVI. l.: A 18. számú, kosfejes ivócsésze; a 19. sz. csészecske állatdíszekkel; $\frac{1}{2}$ nagys.

XVII. t.: A 20. számú csatos esésze szárnyas griffel; $\frac{1}{2}$ nagys.

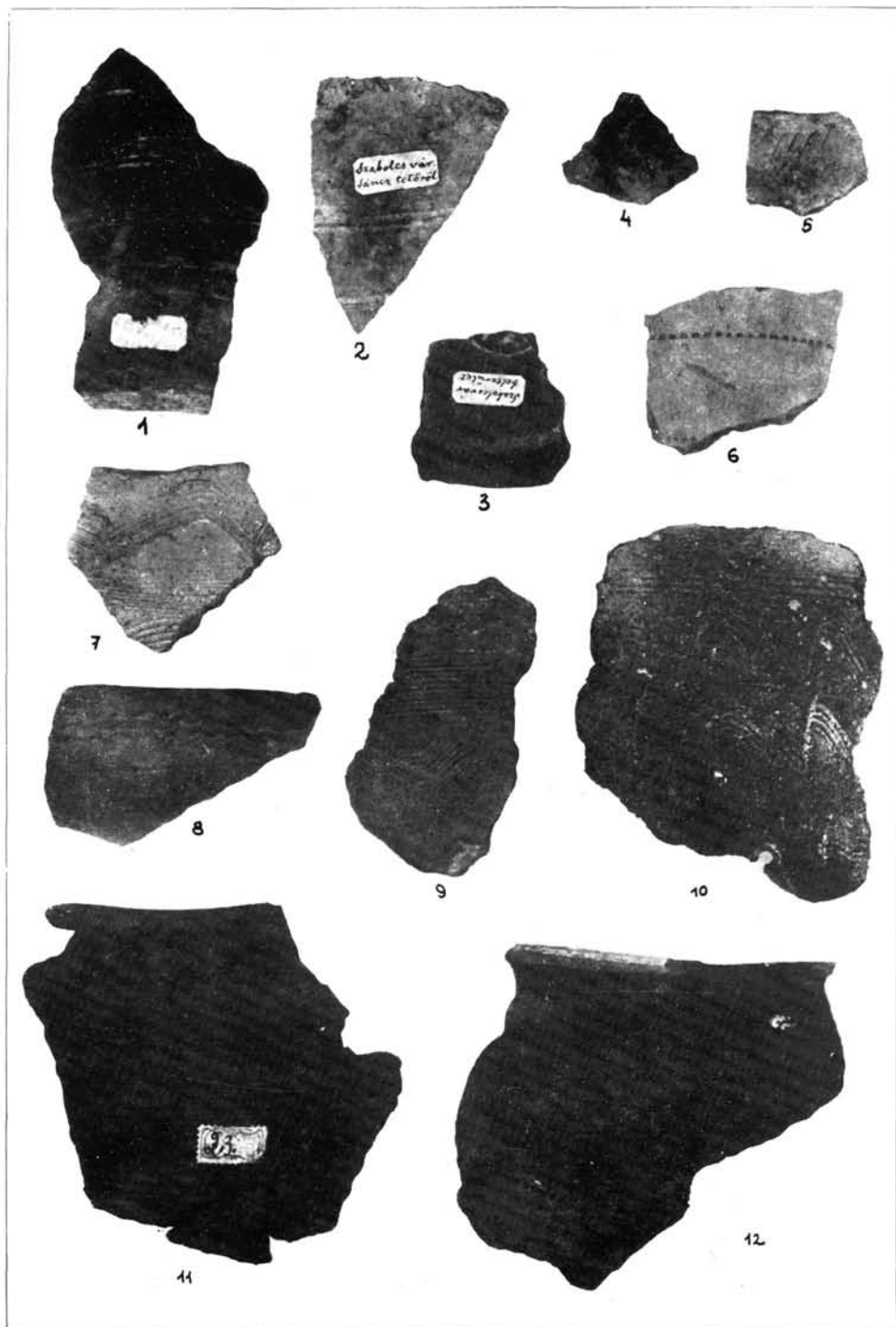
XVIII. t.: A 21. számú csatos csésze görög betűs török szövegű körirattal;
 $\frac{1}{2}$ nagys.

XIX. t.: A 22—23. számú kelyhek, $\frac{1}{2}$ nagys.; rovásszöveg a 2. sz. korszórol (= VII. t. 1b) erősen nagyítva (Mavrodinov után).

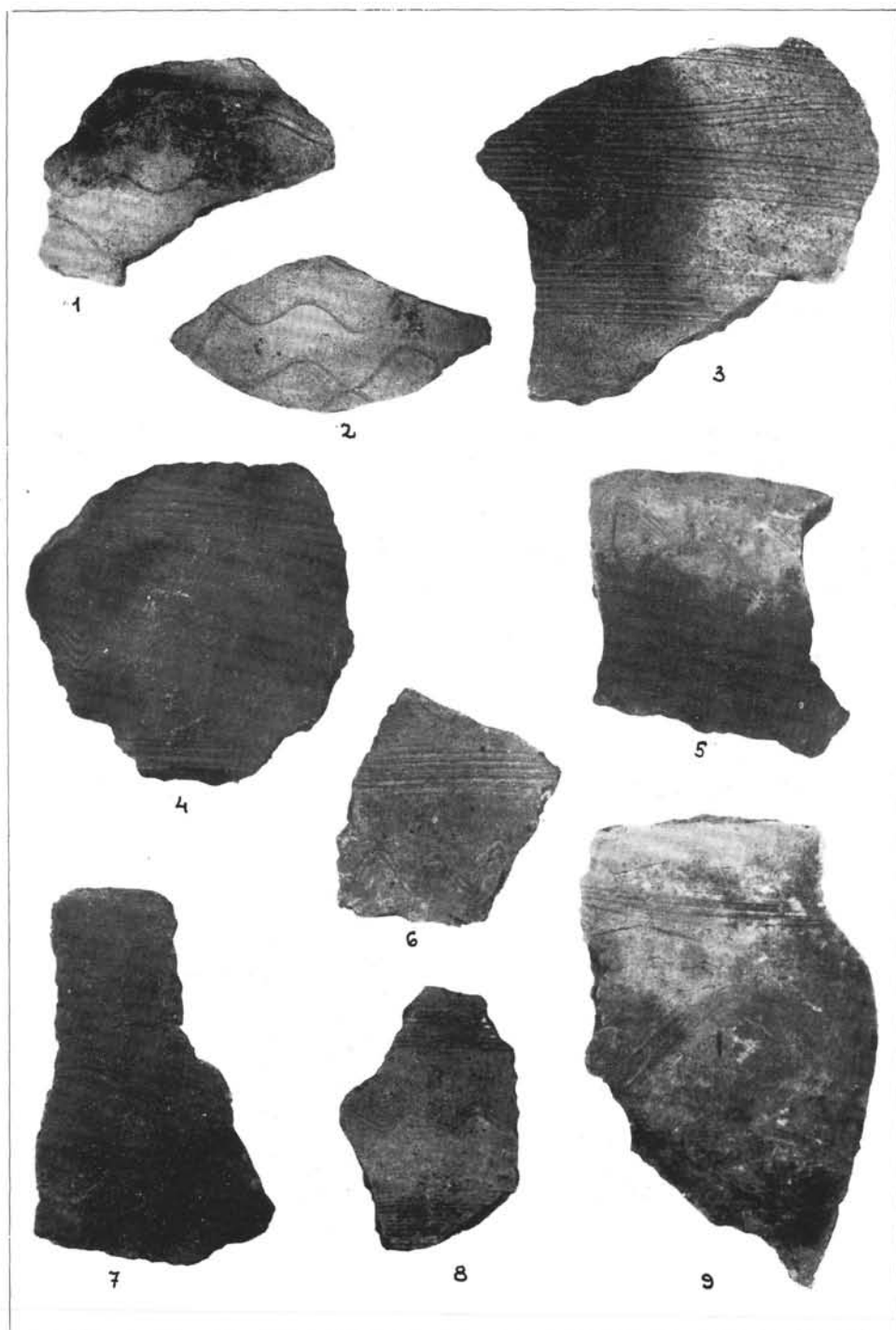
XX. t.: Turulmadaras ezüst korongpár Rakamazról (X. század). Nyíregyháza, Múzeum, $\frac{1}{1}$ nagys.

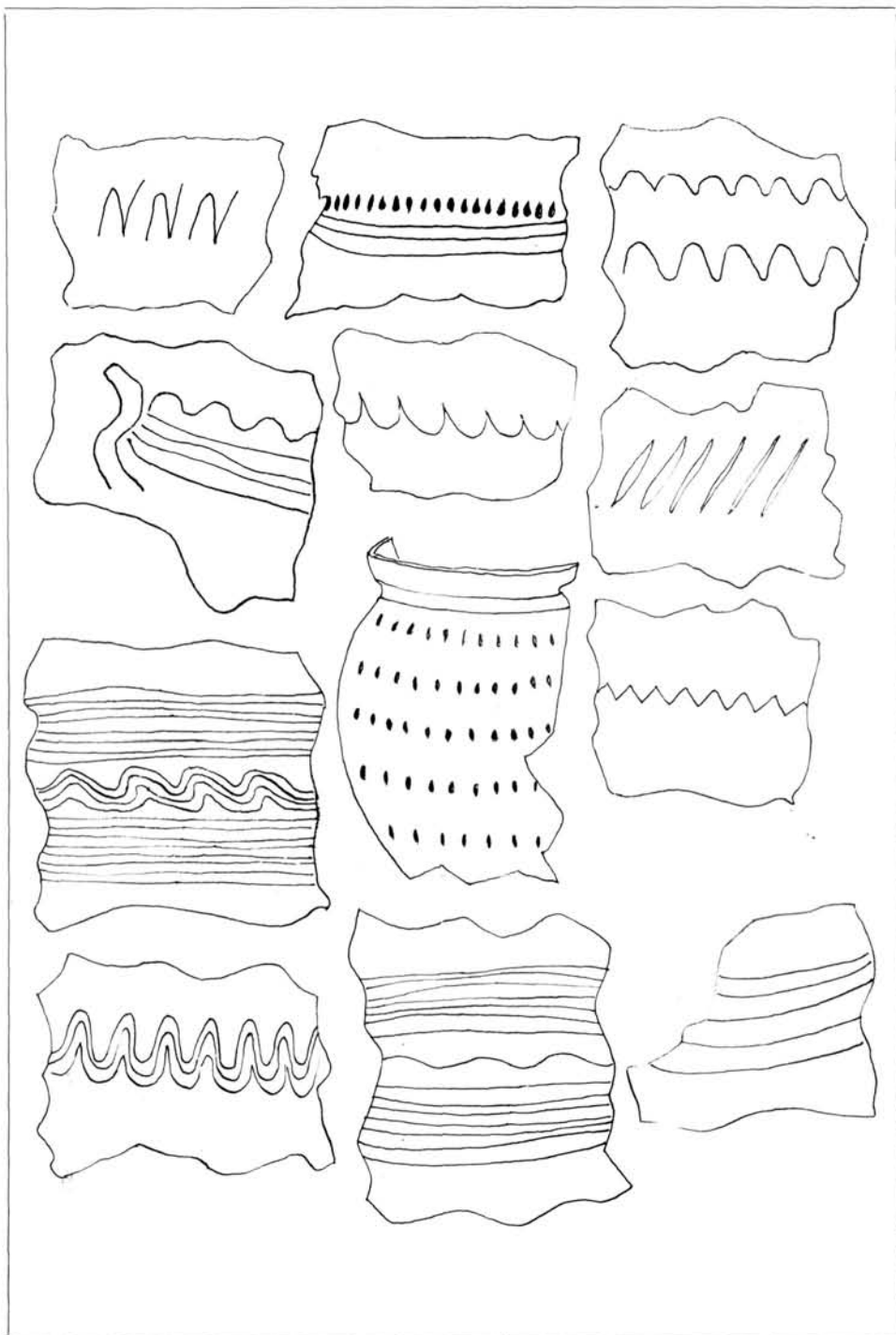
XXI. t.: Árpád-kori telepanyag, 1-3: Szabolcs vár; 4-6: Beszterec-Vársziget; 7-12: Póspetri-Ercsi vár.

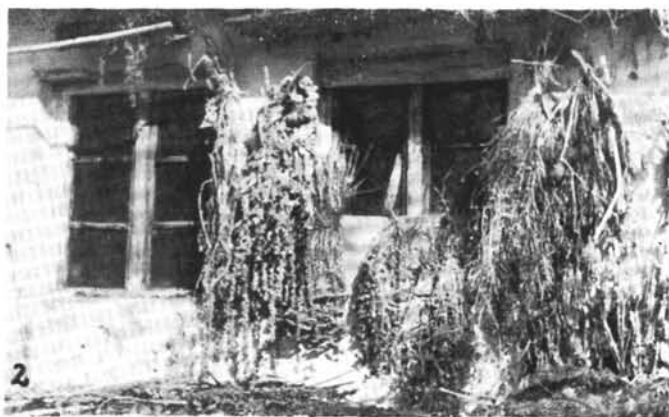
XXII. t.: Árpád-kori telepanyag. 1-8: Pócspetri-Ercsi vár.

XXIII. t.: Árpád-kori telepanyag. 1-9: Pócspetri-Eresi vár.

XXIV. t.: Árpád-kori telepanyag, Nagyecsed-Sárvár (Vende Aladár után).

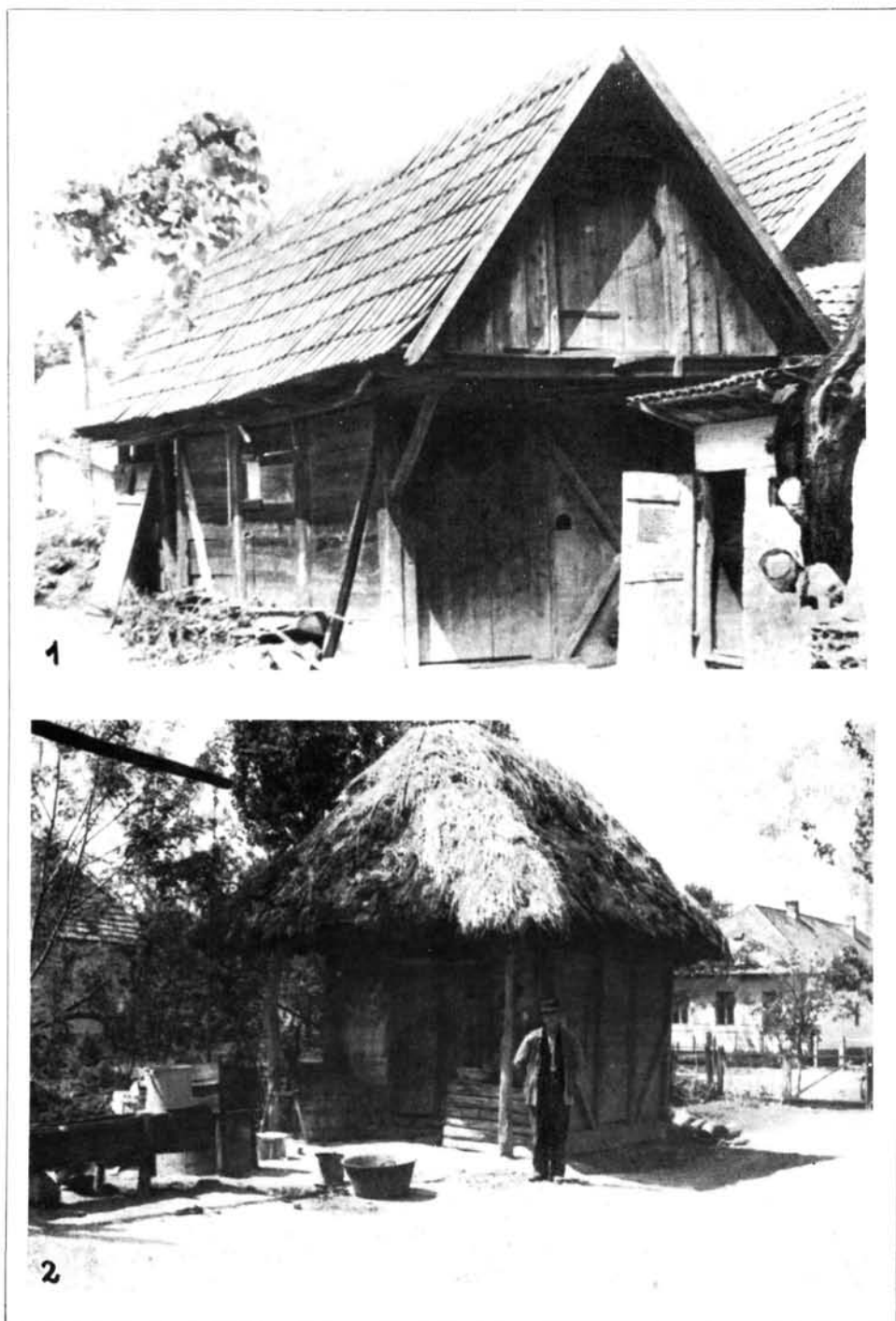
XXV. t. 1: Bakos Ferenc szárított egereket vizsgál; 2: Bakos Ferenc háza falán gyógyfüvek száradás közben.

XXVI. t. Erdész: 1. Róttfa disznóól (fészkelte boronafal). Kispalád. 2 Vesszőfonatos, sártapasztásos tyúkgóré. Garbolc

XXVII. t. Erdész: 1. Sütőház. Kisszekeres. 2. Nyári konyha. Nemesborzova. 3. Ereszes kamora, földes, sátoztetős. Botpalád.

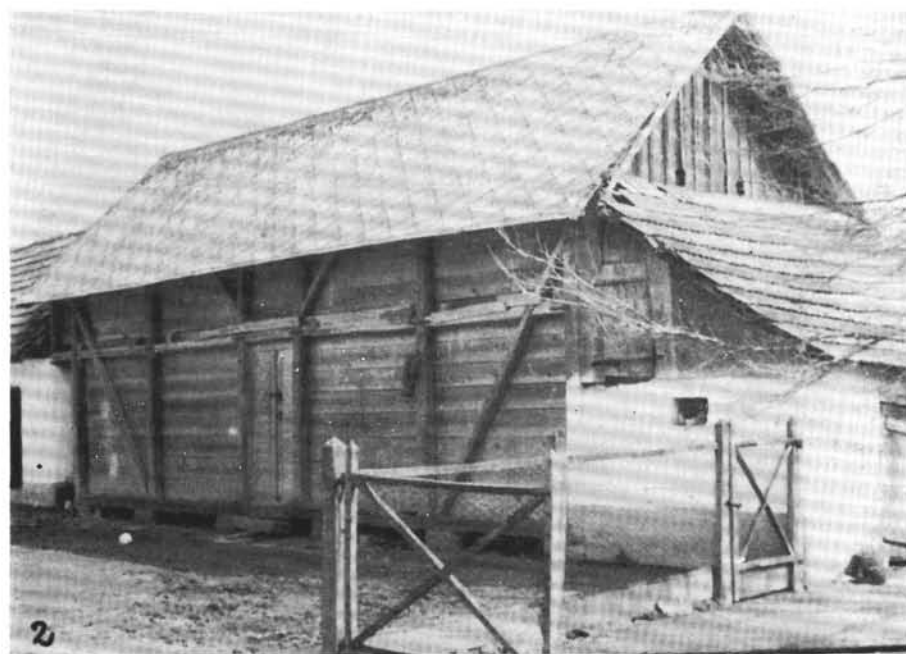
XXVIII. t. Erdész: 1. Ereszes kamora, padlós, tűzfalás. Kispalád. 2. Tornácoszlopos kamora, padlós, sártetős. Túrricse.

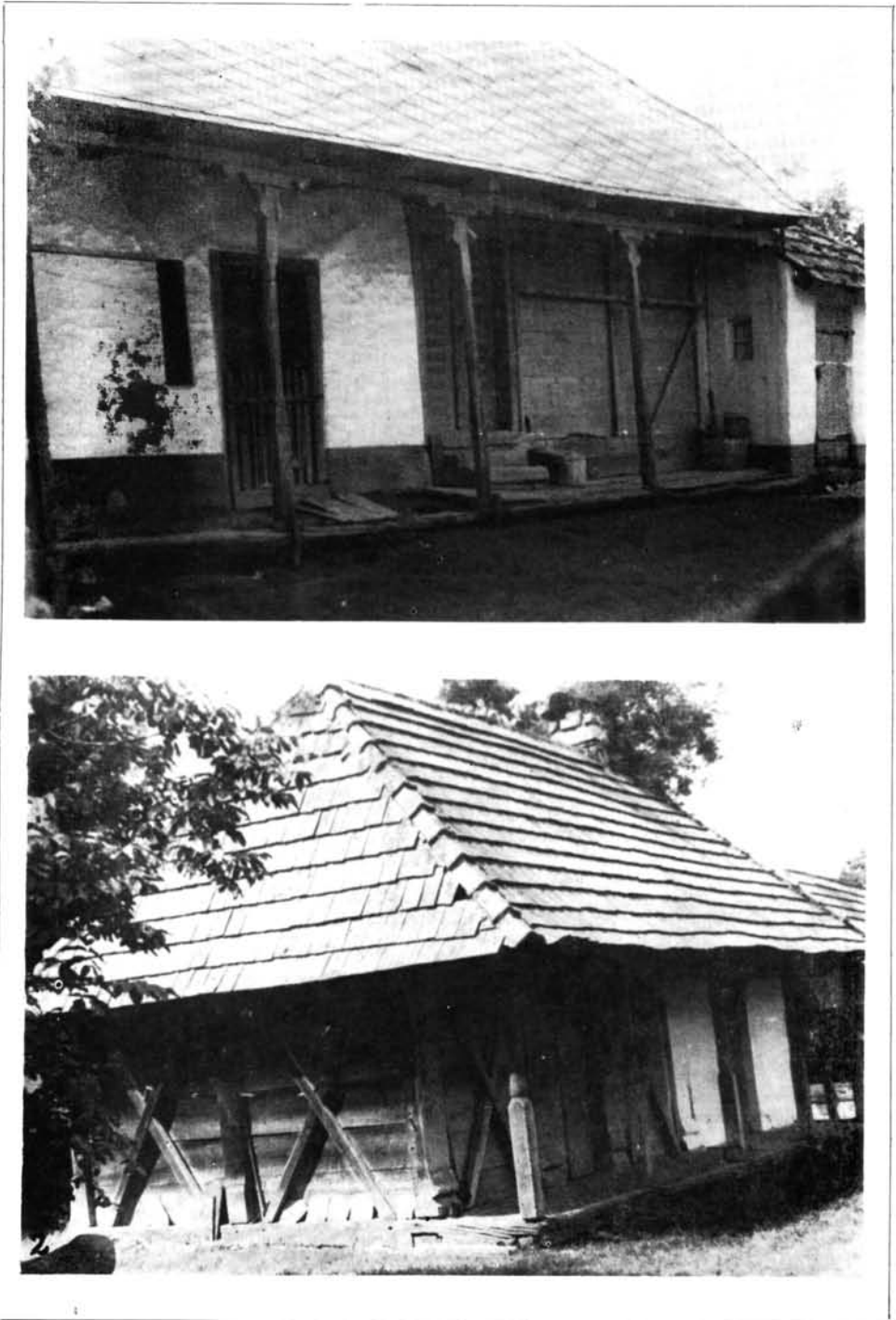
XXIX. t. Erdész: 1. Tornácoszlopos kamora, padlós tüzfalas. Túrriese. 2. Tornácoszlopos kamora, padlós, sátoztetős, előteres. Tizsakóródl.

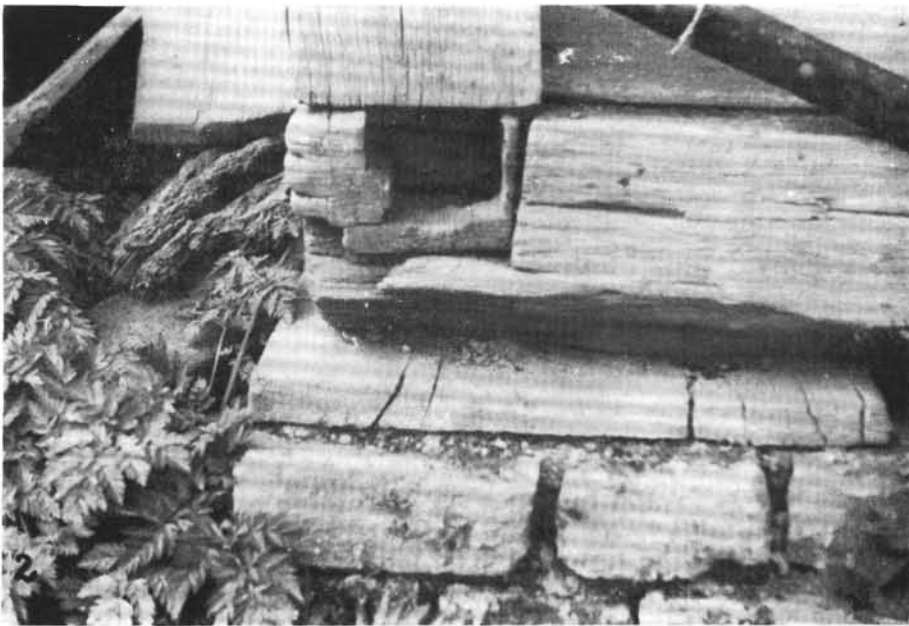
XXX. t. Erdész: 1. Rédelyes kamora. Vámosoroszi. 2. Oldalbejáratú kamora, fásszeleppel egybeépítve. Botpalád.

XXXI. t. Erdész: 1. Oldalbejáratú kamora. Épült 1948-ban. Méhtelek. 2. Magtár, emeletes. Kőlese.

XXXII. t. Erdész: 1. Magtár, lakóházzal egybeépítve. Túrricse. 2. Magtár, sütőházzal egybeépítve. Sonkád.

XXXIII. 1. Erdész: 1. Takarékmagtár. Gacsály. 2. A takarékmagtár része (összeállított talpfa, belecsapolt szuláppal).

